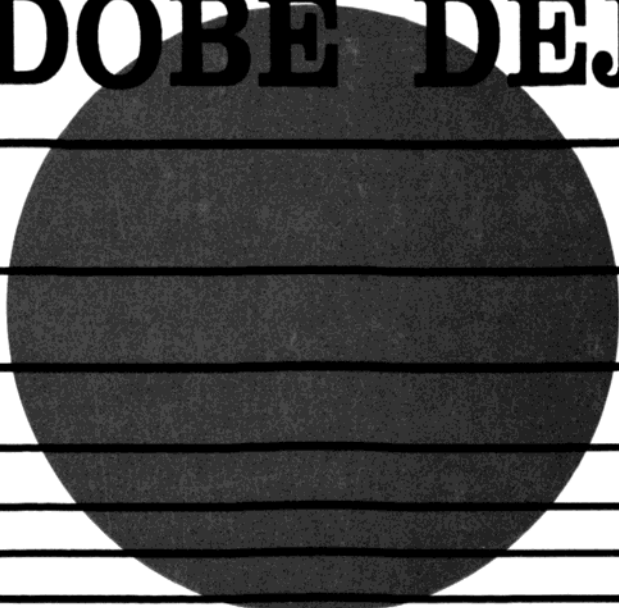

ú/1-4

SOUDOBÉ DĚJINY

1/98

Předplatné na ročník V (1998), tj. 4 čísla:

180,- Kč (včetně poštovného) pro jednotlivce,

210,- Kč (včetně poštovného) pro instituce.

Pro vysokoškolské studenty v České a Slovenské republice při odběru prostřednictvím fakultního ústavu, semináře nebo katedry činí celoroční předplatné 100,- Kč (včetně poštovného) s podmínkou minimálního odběru 5 výtisků od každého čísla ročníku.

Předplatné pro zahraničí:

45 US dolarů (včetně poštovného) pro jednotlivce,

60 US dolarů (včetně poštovného) pro instituce.

Letecký příplatek činí celoročně 26 US dolarů.

Cena 48,- Kč za jedno číslo.

Objednávky přijímá Ústav pro soudobé dějiny AV ČR,

Vlašská 9, Praha 1 - Malá Strana, PSČ 118 40, tel.: (02) 573 20 301.

Soudobé dějiny (ISSN 1210-7050)

Vydává Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR

v nakladatelství Doplněk jednou za čtvrt roku.

Obálka Alena Nievaldová.

Resumé přeložil Derek Paton.

Vycházejí za podpory Grantové agentury ČR a Nadace Konráda Adenauera.

Časopis Soudobé dějiny byl registrován Ministerstvem kultury ČR

dne 16. 4. 1993 pod číslem MK ČR 6475.

© Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 1998

SOUDOBÉ DĚJINY

V / 1

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR

2006

3/14
SALAMER

Z POVĚŘENÍ ÚSTAVU PRO SOUDOBÉ DĚJINY
SPOLU S REDAKČNÍM KRUHEM ŘÍDÍ

Vilém Prečan

REDAKČNÍ KRUH:

Milan Drápala, Jan Měchýř, Derek Paton, Jindřich Pecka,
Vilém Prečan, František Svátek, Oldřich Tůma

REDAKČNÍ RADA:

Karel Bartošek, Paříž
Marie-Elizabeth Ducreux, Paříž
Ladislav Hejdlánek, Praha
Peter Heumos, Mnichov
Jozef Jablonický, Bratislava
Jan Janák, Brno
Karel Kaplan, Praha
Ivan Kamenec, Bratislava
Zdeněk Kárník, Praha
Jan Křen, Praha
Václav Kural, Praha
Robert Kvaček, Praha
Jaroslav Marek, Brno
Antoine Marès, Paříž
Jan Měchýř, Praha
Vojtěch Mencl, Praha
Alena Nosková, Praha
Milan Otáhal, Praha
Jacques Rupnik, Paříž
Oldřich Sládek, Praha
Zdeněk Sládek, Praha
Jan Stříbrný, Praha
Zdeněk L. Suda, Pittsburgh
Jiří Vančura, Praha
Zdeněk Vašíček, Paříž
Václav Vaško, Praha
Zbyněk A. Zeman, Oxford
Jozef Žatkuliak, Bratislava

KNIHOVNA AV ČR

PE 6387

5 (1998) č. 1-4

804/00

0804 / 00

REDAKCE:

Ela Nauschová
Ondřej Pittauer

Autoři čísla

Milan Drápala (1964)

od roku 1990 pracuje v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Hlavní oblastí jeho vědeckého zájmu je politické angažmá českých kulturních elit od třicátých let do současnosti.

Jan Gorenčík (1970)

absolvent Přírodovědecké a Filozofické fakulty UK v Praze. Již v průběhu studia se zaměřil na soudobé hospodářské a sociální dějiny Československa.

František Kautman (1927)

literární historik a spisovatel, zabývá se teorií interpretace literárního díla, komparatistikou literatur české, ruské a německé. Autor děl *Svět Franze Kafky* (1991), *Dostojevskij, věčný problém člověka* (1992), *K typologii literární kritiky a literární vědy* (1996)...

Jiří Knapík (1975)

student 4. ročníku historie FPF Slezské univerzity v Opavě. Jeho odborný zájem se soustřeďuje na problematiku kulturní politiky v Československu po roce 1945. Publikoval v regionálním tisku a v revue *Proglas*.

Jan Kuklík (1967)

odborný asistent katedry právních dějin na Právnické fakultě UK. Specializuje se na právní dějiny první republiky a druhé světové války. Autor monografie *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940* (1996).

Pavel Marek (1949)

pracuje na katedře politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Věnuje se převážně politickým a kulturním dějinám 2. poloviny 19. a 20. století. V současnosti se zabývá problematikou politizace středních vrstev.

Pavol Martuliak (1939)

docent katedry historie Univerzity M. Bela v Banské Bystrici. Specializuje se na slovenské a české dějiny v meziválečném a poválečném období.

Jan Měchýř (1930)

docent Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty UK. Zaměřuje se především na dějiny Československa od konce druhé světové války do současnosti.

Jan Němeček (1963)

odborný pracovník Historického ústavu AV ČR. Zabývá se problematikou československého zahraničního odboje za 2. světové války. Zároveň se podílí v rámci Ústavu mezinárodních vztahů na přípravě edic československých diplomatických dokumentů.

Vilém Prečan (1933)

český historik, ředitel Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze. Zabývá se československými dějinami v evropském kontextu od Mnichova 1938 do současnosti.

Ivan Skála (1922–1997)

básník, kulturní pracovník a komunistický funkcionář. Byl dlouholetým redaktorem *Rudého práva*, ředitelem nakladatelství Mladá fronta a Československý spisovatel, v letech 1960–71 poslancem Federálního shromáždění ČSSR, 1962–72 členem ÚV KSČ. Od 50. let patřil k nejnápadnějším autorům agitační poezie. V 70. a 80. letech se stal jedním z realizátorů „normalizace“ v kultuře, od roku 1982 ve funkci předsedy Svazu českých spisovatelů.

Karl Stuhlpfarrer (1941)

historik, univerzitní profesor, působí v Ústavu soudobých dějin Vídeňské univerzity a je odborníkem v oboru středoevropských dějin 20. století. Z jeho dosavadních publikací je nejvýznamnější dvousvazkové dílo *Umsiedlung Südtirol 1939–40* (Viedeň 1985).

Obsah

Karl Stuhlpfarrer	Vlastní a cizí. <i>Rakouské transformace nacistické minulosti</i>	7
Milan Drápala	Na ztracené vartě Západu. <i>Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945–1948.</i>	16
Jiří Knapík	Verše v nemilosti. <i>Ke vzniku a souvislostem kritiky Jaroslava Seiferta v roce 1950.</i>	25
Jan Gorenčík	Stavba Slapské přehradý a její sociální důsledky	47
<i>Materiály</i>		
Pavel Marek	K vnitřním poměrům v českém živnostenském hnutí v letech 1918–1938	66
<i>Horizont</i>		
František Kautman	Píseň o Viktorce	76
Ivan Skála	Cizí hlas	84
<i>Recenze</i>		
Pavol Martuliak	Cesta k ponižování, útlaku či likvidácii	90
Jan Měchýř	Některé otázky soudobých dějin z pohledu sociologů	93

O pramenech

Jan Kuklík, Jan Němeček	České a československé archivní dokumenty v Archivu Hooverova institutu	95
-------------------------	--	----

Kronika

Jan Vladislav	pětasedmdesátiletý	117
---------------	------------------------------	-----

<i>Anotace</i>	120
----------------	-----------	-----

Bibliografie

Články z českých odborných časopisů a sborníků vydaných v letech 1996–1998		138
---	--	-----

<i>Resumé</i>	185
---------------	-----------	-----

Vlastní a cizí¹

Rakouské transformace nacistické minulosti

Karl Stuhlpfarrer

Úvodní poznámka

Dnes lze ještě stěží posoudit, jakého rozměru dosáhne politická proměna v Rakousku, která se ohlásila během změn ve středovýchodní a východní Evropě a výrazně se projevila v rakouských volbách do Evropského parlamentu 13. října 1996, a také, ještě však silněji, v současných volbách do zemského sněmu a v obecních volbách ve Vídni. Dosud ještě neexistuje v Rakousku třetí republika, ke které míří šéf Svobodné strany Rakouska a kterou pro své příznivce, jak staré, tak mladé, stále znovu přikrášluje a připravuje polehčujícími výroky o nacionálněsocialistické politice zaměstnanosti, koncentračních táborech a válečných zločinech německé branné moci. Také tato stále mocněji se ohlašující revize historického obrazu rakouské nacistické minulosti se pohybuje jako dosud v přijímání vlastního vylučování toho, co je označováno jako cizí. V čem však spočívá tato obsahová proměna, o tom chce pojednat následující text.

Oficiální pojetí

Oficiální pojetí rakouského vztahu k nacionálněsocialistickému panství ve vyjádřeních představitelů rakouského státu se dlouhou dobu měnilo jen nepatrně. Začalo to ještě před koncem války vyhlášením Deklarace samostatnosti 27. dubna 1945, kdy demokratické strany obnovené Rakouské republiky prohlásily „vynucený“ anšlus – jak jej definovaly – za nulový a neplatný.²

1 Text článku vychází z referátu *Eigenheit und Fremde – die österreichischen Transformationen seiner NS-Vergangenheit*, předneseného 18. října 1996 na mezinárodní konferenci *Aufarbeitung der Geschichte – eine Herausforderung für Europa* ve Varšavě, jejímž pořadatelem bylo polské zastoupení Nadace Friedricha Eberta.

2 Následující dobové pojmy a argumentační vzory jsou shrnuty z Deklarace samostatnosti 27. dubna 1945, in: *Österreichisches Jahrbuch 1945–1946*. Vídeň 1947, s. 14 n.; dále z svolání prozatímní státní správy k obyvatelstvu Rakouska u příležitosti blížících se voleb, in: *Wiener Zeitung*,

Válku a nacistické zločiny připisovalo toto pojetí výlučně Německu, které na sebe uvalilo barbarickou expanzí, touhou po nadvládě nad ostatními a nacionální dobytčností dobrodruhů třetí říše největší vinu. Z toho plynulo, že Rakousko musí odmítnout jakoukoli odpovědnost za toto barbarství. Byly to cizí živly, cizí místodržící, kteří – dejme tomu také s pomocí menšiny Rakušanů – v tragickém propojení osudu, lsti a moci oloupili Rakousko o veškerou samostatnost a vnutili mu nejstrašnější válku všech dob.

Státní kancléř Karl Renner se svou nenapodobitelnou rétorikou prohlásil Rakousko nejen za první, ale také za poslední oběť hitlerovské agrese. Tuto situaci vyjádřil metaforou o řece, která stejně jako Rakousko zmizela v krasovém podzemí, avšak za časného jara 1945 – takřka nedotčena – se znovu vynořila, když Rakušané vyhnali cizí místodržitele a svorně, s nadšením se přimkli ke společné vlasti. To je obraz, na který také naráží obnovený státní znak: orel rozbíjí řetěz, který poutá jeho spáry.³

Rakousko se neosvobodilo od nacismu vlastní silou. To je známo. A také ze sedmi říšských místodržících, kteří byli údajně samotnými Rakušany vyhnáni, bylo pět Rakušanů. Nová rakouská hesla neměla žádnou historickou výpovědní hodnotu, avšak jako závdavek pro budoucnost mohla být užitečná: Rakousko jako příklad tolerance, jak mnil Karl Renner. Nebo jak to vyjádřil Leopold Figl: nejhlubším tajemstvím veškerého rakouského bytí je harmonie.

Nenápadně a harmonicky proto přešla rakouská politika k prosazování pro stát „výrazně výhodnější konstrukce“, a to Rakouska jako první oběti okupované hitlerovským Německem, jak to bylo nazváno. Tento soud o dějinách Rakouska a o jeho vztahu k dějinám nacistického Německa se navrácí k moskevské deklaraci tří spojeneckých velmocí z roku 1943, která chtěla pobídnout Rakušany a Rakušanky k výraznější účasti v hnutí odporu proti nacistickému režimu. To se však vztahuje pouze k první části deklarace a opomíjí vše, co následuje, totiž právě zdůraznění rakouské spoluodpovědnosti.

Teze o Rakousku jako okupované zemi a oběti přinesla bezprostředně po válce i později mnohé výhody. V prvé řadě posloužila ke zkrácení doby spojenecké okupace a k zpochybnění jejích důvodů; bylo opravdu těžké zdůvodnit, proč má být první oběť hitlerovské agrese čtyřstranně obsazena. Tato teze kromě toho umožňovala rezignovat na reparační požadavky vůči Rakousku a otevírala mu přístup k německému majetku; sloužila obraně před územními požadavky (a před reparacemi), zejména ze strany Jugoslávie; a současně legitimovala rakouské územní požadavky vůči sousedním státům, zvláště na jižní Tyrolsko. A konečně teze o okupované zemi umožňovala usmíření s katolickou církví tím, že zůstal v platnosti konkordát uzavřený austrofašistickou vládou, jenž zaručoval katolické církvi nemalý vliv na rakouskou společnost, třebaže se církev na rozdíl od předválečného období stáhla z každodenní politiky.

Rozšíření teze o Rakousku jako oběti podporovalo také reintegraci bývalých nacistů a integraci takzvaných německých vyhnanců z vlasti, kteří si s sebou do Rakouska přinášeli své vlastní dějinné představy, postupně splývající s rakouskými. Především však

(28.10.1945), s. 1; rovněž z novoročního poselství Karla Rennera, in: *Tamtéž*, (1.1.1946), s. 1; a konečně ze silvestrovské promluvy roku 1945 Leopolda Figla, in: *Tamtéž*.

3 SPANN, Gustav: Fahne, Staatswappen und Bundeshymne der Republik Österreich. In: *26. Oktober: Zur Geschichte des österreichischen Nationalfeiertages*. Vydalo Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Sport, Abteilung Politische Bildung. Vídeň (bez vrocení), s. 35–50.

tato teze plnila poslání tím, že dávala nedávným letům života navrátilců z válečného zajetí smysl, který nebyl odvozen z nacistických válečných cílů. Podporovala proto národní sjednocovací proces, jehož výrazným rysem bylo zbavování se odpovědnosti za nacistické zločiny a který se příležitostně tvářil i protiněmecky.⁴ Smiřovala se s tím, že Rakušané v exilu a v protifašistickém hnutí odporu zůstali z tohoto integračního procesu mnohdy vyloučeni. Rakouský národ si tedy vytvořil své vlastní dějiny, smiřující strany z občanské války a potlačující rakouskou participaci na nacistickém režimu.

Obvykle se aféře kolem válečné minulosti Kurta Waldheima připisuje úloha kulminacího bodu v procesu vytváření rakouského vědomí. A skutečně se v tehdejší polemice ještě jednou projevil obě velké kontrastní pozice.⁵ Avšak již v roce 1985 se polemika znovu ohlásila při obnovené konfrontaci Kreisky–Wiesenthal o esesácké minulosti tehdejšího šéfa svobodných demokratů Friedricha Petera, když rakouský ministr obrany Friedhelm Frischenlager pozdravil SS-sturmbannführera Redera, odsouzeného kvůli válečným zločinům, jako „posledního rakouského válečného zajatce“.⁶

Trvalo to až do roku 1991, než rakouský spolkový kancléř oficiálně a také jménem spolkové vlády přiznal morální spoluodpovědnost za činy rakouských občanů a dodal: „Hlásíme se ke všem datům našich dějin a k činům všech složek našeho národa, k dobrým stejně jako ke zlým; a tak jako přijímáme za své ony dobré, musíme se omluvit za ty zlé – a to těm, kdo přežili, i potomkům mrtvých.“⁷

Justice a vyrovnání s minulostí

Protože bylo Rakousko od roku 1945 do roku 1955 obsazeno čtyřmi spojeneckými mocnostmi, má soudní účtování s nacistickou minulostí také dva aspekty, z nichž jeden se týká spojeneckých okupačních mocností a druhý rakouské justice.

Rakušané byli obžalováni v mnoha spojeneckých procesech proti nacistickým válečným zločinům a zločinům proti lidskosti. Vzpomeňme jen na Rakušany před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku, Seysse-Inquarta a Kaltenbrunnera. Takzvaný proces z Dachau se týkal koncentračního tábora Mauthausen. Vlastní vojenské procesy v Rakousku, jako například první proces s válečnými zločinci v Eisenerzu v dubnu 1946, vedla britská vojenská justice proti nacistickým funkcionářům, kteří usmrtili maďarské Židy při pochodu smrti do Mauthausenu.

4 STUHLPFARRER, Karl: Österreich, das erste Opfer Hitlerdeutschlands: Die Geschichte einer Sage und ihre Bedeutung. In: CORNI, Gustavo – SABROW, Martin (Hg.): *Die Mauern der Geschichte: Historiographie in Europa zwischen Diktatur und Demokratie*. Lipsko 1996, s. 233–244. Srv. BISCHOF, Günter: Die Instrumentalisierung der Moskauer Erklärung nach dem 2. Weltkrieg. In: *Zeitgeschichte*, 20 (1993), s. 345–366; viz též: PORTISCH, Hugo: Österreichs Mitverantwortung für seine NS-Vergangenheit: Lebenslüge oder Erbsünde? In: *NÖ Journal*, č. 43, listopad 1986, s. 10–11 a BOTZ, Gerhard: Lebenslüge – das stimulierende Prinzip...: Eine Auseinandersetzung mit neuen Verfechtern der österreichischen „Opferthese“. In: *Europäische Rundschau*, 24 (1996), s. 29–45.

5 Srv. WODAK, Ruth a d.: „Wir sind alle unschuldige Täter!“: Diskurshistorische Studien zum Nachkriegsantisemitismus. Frankfurt/M. 1990 (stw. 881); též: *Die Sprachen der Vergangenheiten: Öffentliches Gedenken in österreichischen und deutschen Medien*. Frankfurt/M. 1994 (stw. 1133).

6 *Neue Zürcher Zeitung*, (7.3.1985), Fernausgabe, s. 3; Kreissler, in: *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (DÖW)*, Jahrbuch 1988. Vídeň 1988, s. 16 n.

7 *Der Standard*, (9.7.1991), s. 23.

Celkově se jednalo o přibližně 25 procesů tohoto druhu s asi 100 obžalovanými a 53 rozsudky smrti (z nichž 42 bylo vykonáno).⁸ Podobné procesy známe také z Jugoslávie, jako například proti župnímu vedoucímu a říšskému místodržícímu Friedrichu Rainerovi, vedený 4. jugoslávskou armádou.

Druhou a větší část soudního účtování s nacistickou minulostí měla vykonat sama rakouská justice. Tento úkol jí byl svěřen dvěma zvláštními ústavními zákony. Podle zákona o zákazu NSDAP z 8. května 1945 a zákona o válečných zločincích z 26. června 1945, který byl později na přání čtyř spojeneckých okupačních mocností upraven a nově formulován jako zákon o nacionálních socialistech ze 6. února 1947, byly zřízeny takzvané lidové soudy.

Všichni bývalí nacisté se museli nechat zapsat do zvláštních seznamů. Byli rozděleni do tří kategorií: 1. váleční zločinci, kteří měli být za svou činnost soudně potrestáni; 2. zkompromitované osoby; 3. méně zkompromitované osoby. Týkalo se to 556 tisíc bývalých nacistů s registrační povinností, z nichž asi 460 tisíc bylo méně zkompromitovaných.

Toto trestní zákonodárství kromě toho stanovovalo ztrátu volebního práva, pracovní nasazení, zabavení majetku, daňové přírázky a propuštění z veřejných služeb. Spolkový kancléř Leopold Figl podával například 12. června 1946 ve vládě přehled o stavu očisty úřednictva od nacistických živlů za dobu od osvobození a konstatoval, že 65 834 úředníků nebylo převzato do veřejných služeb a že dalších 83 207 úředníků rakouské úřady propustily. Celkově tedy šlo o 149 041 úředníků. Mezi ně patřilo 23 588 takzvaných ilegálních nacistů, kteří byli členy NSDAP ještě před nacistickým převzetím moci v Rakousku v březnu 1938, třebaže byla tato strana zakázána.⁹

Jako trestné činy platily podle zákona o válečných zločincích nejen válečné zločiny ve vlastním smyslu slova, nýbrž také vyhnání, vyvlastnění, vysídlení a přesídlení, nepřístojné obohacování, jako třeba při takzvané arizaci, tedy loupění židovského majetku od března 1938, a propagandistická i jiná příprava anšlusu v předcházejícím období. Lidové soudy byly zřízeny ve Vídni a především v různých zemských hlavních městech. Pro jejich jednání platil – s jistým omezením (odvolání, stížnosti, čekací lhůty) – rakouský trestní řád. Žaloby byly vzneseny proti 28 148 osobám. Z nich byla necelá polovina (16 307) odsouzena, ve 43 případech též k smrti a v 33 případech k doživotnímu žaláři, 12 773 osob obdrželo tresty do pěti let.¹⁰ Působnost zákona a jeho účinky netrvaly dlouho. Již v dubnu 1948 začaly amnestie, v jejichž důsledku byly zrušeny tresty pro přibližně

8 Viz podrobně k tomu BEERS, Siegfried: Aspekte der (hohen) britischen Militärgerichtsbarkeit in Österreich 1945–1950 ve sborníku z konference Entnazifizierung und Nachkriegsprozesse, který vyjde v *Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes*, 1997. Opírám se zde o teze předložené na konferenci.

9 *Wiener Zeitung*, (13.6.1946), s. 1.

10 GARSCHA, Winfried R. – KURETSIDIS-HAIDER, Claudia: *Die Verfahren vor dem Volksgericht Wien (1945–1955) als Geschichtsquelle*. Vídeň 1993, s. 23–27. Souhrnně srv. STIEFEL, Dieter: *Entnazifizierung in Österreich*. Vídeň 1981; týž: *Der Prozeß der Entnazifizierung in Österreich*. In: HENKE, Klaus-Dietmar – WOLLER, Hans (Hg.): *Politische Säuberung in Europa: Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*. Mnichov 1991 (dtv. 4561), s. 108–147. Viz též MEISSEL, Sebastian – MULLEY, Klaus-Dieter – RATHKOLB, Oliver: *Vedrängte Schuld, verfehlt Sühne: Entnazifizierung in Österreich*. Vídeň 1986.

481 tisíc méně kompromitovaných osob. O rok později byly tyto osoby vyškrtuty z registračních seznamů.¹¹

Lidové soudy byly 20. prosince 1955 ústavním zákonem zrušeny a další stíhání nacistických zločinů bylo přeneseno na řádné rakouské soudy.¹² Po zrušení lidových soudů počet justičně projednávaných případů rychle klesal. Za celé období 1956–1975 bylo vyneseno pouze 39 rozsudků, z toho 21 osvobozujících.

Zvláštní pozornost veřejnosti přitahovalo soudní řízení proti Franzi Novakovi, konané mezi lety 1964–1972 celkem čtyřikrát. Obžalovaný byl nakonec odsouzen k sedmi letům žaláře.¹³ Ještě problematictější byl postup soudů v případě stíhání Ernsta Lercha, pobočníka Odilo Globocnika, které bylo v roce 1976 zastaveno s odůvodněním, že případné obvinění je v Polsku již promlčeno. V Rakousku je promlčení v podobných případech vyloučeno, avšak soudní řízení se již poté nekonají.¹⁴

Hodnocení lidových soudů a souboru opatření směřujících k denacifikaci a potrestání nacistických zločinů není v Rakousku ani dnes jednoznačné. Práce lidových soudů je chválena jako velký přínos bezprostředně poválečné doby, avšak ostře je kritizováno její čistě byrokratické provádění, které neumožňovalo zformování stabilní veřejné politické morálky, a pak zejména rychlý pokles aktivity těchto soudů. Pranyřovány jsou zejména rychlé a masové amnestie, jakož i nediferencované udělování milosti.¹⁵ Avšak právě toto omilostňování nebylo na druhé straně interpretováno jen negativně, nýbrž také jako známka nové politické situace ve světě a rostoucí, třebaže zatím neúplné integrace Rakouska do západních struktur.¹⁶

Odškodnění, politická obnova, kolektivní psychické zpracování minulosti

Podstatnou složku poznání vztahu k nacistické minulosti představuje také jednání o nárocích na náhradu škod. Právě proto, že oficiální Rakousko se samo cítilo jako oběť, nevidělo důvod pro materiální náhradu škod. Rakouské reparační požadavky vůči Německu odmítli ovšem i samotní Spojenci.¹⁷

Pro počáteční rakouský postoj je příznačná skutečnost, že první zákon z roku 1945 o zabezpečení obětí stavěl do popředí hnutí odporu vůči nacistickému režimu, a nikoli rasové pronásledování. Sloužil proto především jako prostředek ke zdůraznění rakous-

11 SAILER, Karl Hans: Schuld und Sühne. In: *Österreich: Land im Aufstieg*. Vídeň 1955, s. 50–53.

12 GARSCHA – KURETSIDIS-HAIDER: *Die Verfahren vor dem Volksgericht Wien*, s. 28.

13 *Tamtéž*, s. 44 n.

14 Srv. WISINGER, Marion: *Über den Umgang der österreichischen Justiz mit nationalsozialistischen Gewaltverbrechern*. Dizertace. Vídeň 1991.

15 Srv. MANOSCHEK, Walter: Verschmährte Erbschaft: Österreichs Umgang mit dem Nationalsozialismus 1945 bis 1955. In: SIEDER, Reinhard – STEINERT, Heinz – TÁLOS, Emmerich (Hg.): *Österreich 1945–1955: Gesellschaft, Politik, Kultur*. Vídeň 1995, s. 94–106, zvl. pozn. 10. Srv. SUTTERWECK, Helmut: Österreich und seine NS-Prozesse nach 1945: Politischer Opportunismus warf Mörder und Mitläufer in einen Topf. In: BETTELHEIM, Peter – STREIBEL, Helmut (Hg.): *Tabu und Geschichte: Zur Kultur des kollektiven Erinnerns*. Vídeň 1994, s. 45–67.

16 PORTISCH: Österreichs Mitverantwortung für seine NS-Vergangenheit, s. 10; SCHOLZ, Kurt: Aus einem toten Haus: Anmerkungen zur zeitgeschichtlichen Kultur in Österreich. In: *DÖW, Jahrbuch 1988*, s. 31–39.

17 MANOSCHEK: Verschmährte Erbschaft, s. 100.

kého příspěvku k vlastnímu osvobození, požadovaného moskevskou deklarací z roku 1943, a méně už jako prostředek péče o oběti.¹⁸ Změna nastala až v roce 1947.¹⁹ Také navrácení majetku obětem nacistického násilí se prosazovalo s potížemi. Aby to stát příliš mnoho nestálo, prováděly se v první řadě naturální restituce.

Avšak i tady vznikly ihned problémy. Ve Vídni byly totiž vyvlastněny desítky tisíc bytů, bezpočet podniků byl „arizován“ nebo germanizován, a jejich noví vlastníci se jich nechtěli vzdát, protože původní majitelé byli zavražděni nebo zemřeli v emigraci, a nemohli tedy hájit své nároky. Koncem roku 1953 bylo odmítnuto předat do Izraele takzvaný majetek bez dědiců, teprve v roce 1964 byla Izraeli poskytnuta první platba, a to ve výši pouhých 11 milionů dolarů.²⁰ Poslední akce v tomto směru byly dražby majetku bez vlastníků po vyhnaných a zavražděných rakouských Židech na podzim 1996.²¹ Teprve v roce 1995 byl zřízen domácí národní fond Rakouské republiky pro oběti nacionálního socialismu.²²

Hodnocení postoje k nacistické minulosti by mělo přihlídnout také k tomu, jakou úlohu hraje další demokratický vývoj politického systému. V Rakousku můžeme i v tomto ohledu konstatovat ambivalentní situaci. Ne že by návrat k parlamentní demokracii nebyl úplný, ale její v Rakousku tradiční slabé stránky nebyly odstraněny. Tak například se politické strany nevrátily k ústavě z roku 1920, nýbrž k oné z roku 1929, která zahájila cestu k austrofašismu a ještě i dnes přiznává výkonné moci značná, jen těžko kontrolovatelná práva.

Nadto nový rakouský parlament plně nezrušil nacistický právní systém; v několika málo, nicméně důležitých momentech jej zachoval a převedl do rakouského právního systému. Platí to zejména ve třech oblastech: v cizineckém zákonodárství, v pravomoci úředně stanovit ceny a mzdy a konečně v kompetencích politické policie.²³ Souvisí to s chybějícím zpracováním austrofašistické minulosti Rakouska, ale také obecně s prvky kolektivního psychického zpracování rakouských dějin.

V Rakousku lze zaznamenat dva aspekty chybějícího psychického vyrovnání s kolektivní historickou zkušeností. Rakousko již není velmocí, nýbrž malým státem. To je obecně známo, avšak dodnes je pro představitele státu a občanské společnosti těžké se s tím

18 BISCHOF: Die Instrumentalisierung der Moskauer Erklärung nach dem 2. Weltkrieg, s. 356 n.

19 Gesetz vom 17. Juli 1945 über die Fürsorge für die Opfer des Kampfes um ein freies, demokratisches Österreich (Opfer-Fürsorgegesetz), StG51 90/1945. Bundesgesetz über die Fürsorge für die Opfer des Kampfes um ein freies, demokratisches Österreich und die Opfer politischer Verfolgung (Opfer-Fürsorgegesetz), BG51.183/1947. Srv. STUHLPFARRER, Karl: Nationalsozialistische Verfolgungspolitik 1938–1945. In: ZÖLLNER, Erich (Hg.): *Wellen der Verfolgung in der österreichischen Geschichte*. Vídeň 1986, s. 144–154.

20 MANOSCHEK: Verschmährte Erbschaft, s. 101; BAILER, Brigitte: „Ohne den Staat weiter damit zu belasten...“: Bemerkungen zur österreichischen Rückstellungsgesetzgebung. In: *Zeitgeschichte*, 20 (1993), s. 367–381. Srv. k tomu rozsáhlou a podrobnou studii téže autorky „Für Österreich war Wiedergutmachung kein Thema“: Die Auseinandersetzung mit der nationalsozialistischen Vergangenheit am Beispiel des Opferfürsorgegesetzes und andere Maßnahmen für die Opfer des Nationalsozialismus. Dizertace. Vídeň 1991.

21 Srv. celostránkové oznámení in: *Die Presse* (21.10.1996), s. 7.

22 Srv. *Der neue Mahnruf*, listopad 1995, s. 7.

23 Srv. Gesetz vom 10. Juli 1945 über die Überleitung der Verwaltungs- und Justizeinrichtungen des Deutschen Reiches in die Rechtsordnung der Republik Österreich (Behörden-Überleitungsgesetz – Behörden-ÜG). STG51 č. 94 (1945), Par. 14. K rakouské státní policii za 2. republiky srv. nyní stejnojmennou diplomovou práci Helene Polaczek, Vídeň 1993.

vyrovnat. Stává se, že jsou politici pro Rakousko příliš velcí, jindy se poukazuje na Rakousko jako kulturní velmoc a zdůrazňuje se jeho funkce jako mostu, nebo dokonce nositele kultury.

Rakušané kromě toho dvakrát během několika málo desetiletí v tomto století zažili a spoluzavinili strašlivou vojenskou porážku. To vede ke snaze o nový začátek, ale také k úniku z historie. První světovou válku musíme proto vytěsnit z dějin habsburské říše a druhou světovou válku samozřejmě přenechat Němcům.

Hledáme-li v Rakousku místa kolektivních vzpomínek, vidíme, jak silně zde převládají válečné památníky. Takřka v každém místě jsou spojeny s mýtem dvojí obrany před nebezpečím z Východu; tvoří zvláštní směs věrnosti k vlasti a obětavosti, hrdinství a plnění povinnosti, která ponechává stranou oběti nacistické tyranie a rakouského podílu na ní. Například zemský hejtman Salzburgu a pozdější spolkový kancléř Josef Klaus již v roce 1954 uvedl v projevu k slavnostnímu vysvěcení jednoho válečného památníku: „Nebylo svědomí, plnění povinnosti, obětavost, síla charakteru a statečnost našich padlých dostatečně veliké, abychom je dnes v Rakousku neuctívali jako hrdiny, stejně jako to činí každý jiný národ?“²⁴

Friedrich Heer se již tehdy bránil proti tomu, aby se oslavy padlých lživě měnily na „oslavy hrdinů“.²⁵ Nemohl tehdy tušit, že ještě i dnes budou veteráni SS a wehrmachtu s podporou a za účasti rakouských politických a vojenských prominentů při svých oslavách na Ulrichsbergu v Korutanech každoročně popírat a zlehčovat zločiny německé armády.²⁶

Na druhé straně stojí památník koncentračního tábora Mauthausen. Je zcela příznačné, že v Rakousku existují pouze dvě formy monumentálních pozůstatků nacistické minulosti: válečné protiletadlové věže a některá kasárna – a Mauthausen jako monumentální památník pronásledování. Mauthausen je tedy symbolem zločinů nacistického režimu a těch, kdo se na nich přímo či nepřímo podíleli, také spoluúčasti Rakušanů.

Od osvobození v roce 1945 můžeme rekonstruovat čtyři základní linie zasazující koncentrační tábor Mauthausen do prostoru rakouského vzpomínání. Zaprvé to je austrifikace vzpomínání jako místa obětí, nikoli pachatelů. Dále katolizace vzpomínání, která bere malý ohled na ostatní náboženské skupiny a podporuje spíš smířovací funkci katolické církve po roce 1945.²⁷ Vedle austrifikace a katolizace je charakteristická izolace a koncentrace vzpomínání na jedno zvláštní místo, a to po dlouhé roky na hlavní tábor a práce v kamenolomu. Začtvrté lze zjistit určitou dělbou vzpomínání, která se omezovala dlouhou dobu na vězně a jejich rodinné příslušníky a na každoroční slavnostní rituály.

Dnes je tomu poněkud jinak. Mnoho set školních tříd každoročně navštěvuje památník, o němž se také již několik let ne bez konfliktů diskutuje, jak jej přizpůsobit novým požadavkům a jak se vyrovnat se skutečností, že vězňové koncentračních táborů brzy přestanou hrát hlavní roli při uchovávaní vzpomínek na tuto minulost.²⁸

24 *Die Neue Front*, (2.10.1954). Cit. dle GAISBAUER, Adolf: „Österreich wird zugrund gehen, wenn nicht...“. In: DÖW, *Jahrbuch 1988*, s. 52–54.

25 *Salzburger Volkszeitung*, (17.11.1954). Citováno podle Gaisbauer, in: DÖW, *Jahrbuch 1988*, s. 53.

26 K slavnostem na Ulrichsbergu srv. *Kurier*, (7.10.1996), s. 1 n.

27 Srv. *Linzer Volksblatt*, (3.5.1949) a *Wiener Zeitung*, (4.5.1949).

28 Srv. k tomu Nouvelle recherches sur l'univers concentrationnaire et d'extermination nazi. In: *Revue*

Vědecké a umělecké zpracování

Velmi dlouho neexistovalo v rakouské univerzitní struktuře žádné bádání o soudobých dějinách. Když bylo později s určitým zpožděním oproti Německu v druhé polovině šedesátých let zavedeno, soustředilo se na dějiny první republiky a občanské války v únoru 1934. Jen nemnozí pracovali na období nacistického panství a také státní podpora nebyla velká. Nebyla to jen otázka zájmu odborné historiografie a státního či nestátního financování výzkumu, nýbrž mnohem více problém zpřístupnění archivů, zejména v jednotlivých spolkových zemích. Tak ještě dnes se chovají některé spolkové země, zejména pokud jde o choulostivá místa jejich vlastní historie, krajně restriktivně, takže rakouští historikové jsou nuceni získávat materiál především v cizině.

Teprve od poloviny osmdesátých let, a zejména nyní v devadesátých letech nová generace mladších a v mnoha případech za svízelných podmínek pracujících vědců znovu a důrazněji vytyčila ústřední problémové okruhy zkoumání nacistické minulosti, rakouské participace na nacistickém násilí a válečných zločinech, jakož i zkoumání potlačených a zasutých vzpomínek na tyto události.²⁹

Nemalý význam zde má stále bádání mimorakouských historiků. Namátkou se mi zde vybavují jména Tone Ferenc, Lajos Kerekes, Francis L. Carsten, Radomír Luža nebo Herbert Rosenkranz. K jejich úsilí se přidružoval vždy výzkum a publikační aktivita vězňů, kteří přežili koncentrační tábory. Za mnohé uvedu pouze dvě jména: Hermann Langbein a Hans Marsálek, kteří oba učinili nemálo také pro historické povědomí rakouské mládeže.

Umělecké zpracování v Rakousku vždy předcházelo vědeckému. To platí možná méně než v jiných zemích o filmu, třebaže Axel Corti s *Případem Jägerstätter*, Franz Antel s *Bockererem* a nejnověji Andreas Gruber s *Honem na zajíce* dali významné podněty ke zpracování nacistické minulosti v Rakousku. Ještě dále pokročili kabaretiéři jako Helmut Qualtinger s *Panem Karlem* nebo dramatici jako Thomas Bernhard s *Náměstím hrdinů*. Velmi brzy se tomuto problému věnovaly také spisovatelky, například Ingeborg Bachmannová,³⁰ a Gerhard Fritsch, který již v roce 1967, mnoho let před zahájením vědeckého výzkumu dezertérství, učinil toto téma předmětem románu.

Jeho román *Masopust* je příběhem sirotka Felixe Goluba, který byl po sebevraždě matky vychováván u tety ve Štýrském Hradci a za druhé světové války v malém štýrském městečku dezertoval z německé armády. Zachránili ho homosexuální fotograf a „lstitivá“ vdova po polním maršálkovi c. a k. armády, a to tak, že ho navlekli do dívčích šatů a oklamali tím nejen německou mašinerii, ale i celou maloměstskou honoraci.

Nyní po válce, když strávil deset let v sovětském válečném zajetí, třebaže zachránil město lstitivá i silou před posledními boji, se do něj vrací, aby převzal fotoateliér svého starého přítele. Tento návrat během masopustu se stane příležitostí k zúčtování, avšak nikoli antifašisty se stále stejnou maloměstskou honorací, nýbrž naopak této honorace s ním. Ještě jednou zachráněn vdovou po polním maršálkovi a jako tehdy ukryt ve stejné

d'Allemagne et des payes de langue allemande (Štrasburk), č. 27 (duben–červen 1995), s. 2.

29 Srv. STUHLPFARRER: Österreich, das erste Opfer Hitlerdeutschlands, s. 242 n.

30 BACHMANN, Ingeborg: Unter Mördern und Irren. In: BACHMANN, Ingeborg: *Das dreißigste Jahr: Erzählungen*. Mnichov 1966 (döv. 344), s. 66–87.

díře poznává, že tentokrát by to mohlo znamenat jeho konec. Retrospektivně touto situací román začíná.³¹

Jedním z prostředků spolupráce vědců a umělců jsou historické velkovýstavy, které jsou zvláště od osmdesátých let v Rakousku věnovány také jeho nacistické minulosti. Jedna taková výstava se uskutečnila ve Vídni již v roce 1946 pod názvem Nikdy nezapomeneme. A komentáře exnacistů, kteří tehdy tuto výstavu navštívili, jsou dodnes znamenitým pramenem k posouzení bezprostředně poválečné doby v Rakousku.³²

Závěrečné poznámky

Patřilo vždy k rakouským vlastnostem něco vlastního udávat jako cizí a něco cizího zpracovávat jako své, ale jako takové to nepřiznávat. Není pochyb, že podstatné prvky nacistické ideologie mají stále ještě v různé intenzitě v Rakousku kolektivní význam: antisemitismus, nenávisť k cizincům ani autoritářské osobnostní struktury v Rakousku nevymřely. Avšak teprve v poslední době jsou tato často jen latentní stanoviska manifestována násilnými akcemi. Stále zůstávají nevysvětleny útoky dopisovými a trubkovými bombami proti Romům, vedoucím politikům obojího pohlaví, stejně jako proti představitelům společenského života v Rakousku, kteří mají přátelský vztah k cizincům.

Proto při posuzování transformačních pokusů rakouské minulosti nemá význam jen vypořádat se s dřívější životní lží nebo způsoby dědičné viny, nýbrž i zkoumat následky dřívějších rozhodnutí, které novinář a historik Hugo Portisch formuloval takto: „Lze říci, že tehdejší rakouští politikové při zvažování, zda přiznat spoluodpovědnost za anšlus a Hitlerovu válku, nebo rychle vyvést zemi z nouze a nebezpečí poválečné doby, dali přednost překonání bezprostřední nouze a nebezpečí.“³³

Jedna teorie neutralizace zkušenosti s nacistickým režimem vychází z pěti stanovisek Rakušanů: odmítnutí odpovědnosti, popření bezpráví, odmítnutí obětí prodloužením jejich stigmatizace a vyčleněním, odvolání na vyšší instance, a konečně zatracení těch, kdo na to už poukázali. Ale jakkoli jsou tendence k odmítnutí a obrácení viny tak všeobecné, jedno je třeba konstatovat: Rakousko nebylo pouze obětí, ale také ne výlučně pachatelem. Rakouskou zvláštností je, že se obojí setkává, ale v kolektivní paměti neslučuje.

Byli to opravdu velkým dílem sami Rakušané a Rakušanky, kteří navzájem stáli proti sobě při velkých polemikách o rakouské nacistické minulosti. Jedni byli při tom spoutáni vzpomínkami na vlastní vinu, avšak proklamovanou jako cizí. Druzí ke sporu přistupovali s onou opatrností, která se nevyčerpává v moralizujícím odsouzení, nýbrž ví o nutnosti zjistit příčiny a podmínky, jejichž rekonstrukce nebo latentní kontinuita ohrožují demokratické poměry v Rakousku víc než chybné, nedbalé, či dokonce záměrné uniknutí nějakého pachatele v minulosti.

Z němčiny přeložil Ctirad Kučera.

31 FRITSCH, Gerhard: *Fasching*, 1967.

32 Srv. KOS, Wolfgang: Die Schau mit dem Hammer: Zur Planung, Ideologie und Gestaltung der antifaschistischen Ausstellung „Niemals vergessen!“. In: Týž: *Eigenheim Österreich: Zu Politik, Kultur und Alltag nach 1945*. Vídeň 1994, s. 7–58.

33 PORTISCH, Hugo: Österreichs Mitverantwortung für seine NS-Vergangenheit, s. 11.

Na ztracené vartě Západu

Poznámky k české politické publicistice nesocialistického zaměření v letech 1945–1948

Milan Drápala

Československý tisk v prvních týdnech po osvobození země připomínal laděním svého zpravodajství a komentářů optimistický, avšak poněkud strojeně znějící koncert národní jednoty, v němž bylo nejčastěji slyšet motivy zúctování s poraženým nepřítelem a odhodlaného budování. Pětadvacátého srpna 1945 však do něj vpadl nelibozvučný akord. Toho dne vyšlo první číslo týdeníku pro politiku a kulturu *Obzory*, který začal s nezvyklou kritičností poukazovat na znepokojivé rysy lidovědemokratického režimu a poskytovat svým čtenářům nezastřený výhled na dění do všech světových stran, zejména však směrem západním.

Myšlenka na vydávání svobodomyšlného časopisu se zrodila za válečných let v londýnské emigraci v diskusích mezi novináři Pavlem Tigridem, Ivo Ducháčkem a Karlem Brušákem, kteří tehdy kromě jiného působili v československém vysílání rozhlasu BBC. Se svou iniciativou se uchýlili pod křídla Československé strany lidové (ČSL), která ve svém programu odmítala socialismus v revolučním, demokratickém i národním odstínu a umožňovala v rámci pravidel Národní frontou reglementovaného tisku poměrně největší míru nezávislosti názorů. Pozdější redaktori *Obzorů* se ovšem nenechávali spoutat přílišnou stranickou lojalitou (Tigrid ostatně ani nebyl členem ČSL), z čehož pramenilo napětí i občasná konflikty s lidoveckým vedením.

Po příchodu do Československa se Tigrid s Ducháčkem ujali řízení nového týdeníku, redakční kruh vytvořili Helena Koželuhová, Bohdan Chudoba a Jan Strakoš, Karel Brušák se stal jejich londýnským spolupracovníkem. V tomto složení fungovala redakce do konce ledna 1946, kdy ji byli nuceni opustit Koželuhová s Chudobou pro neshody s umírněnější linií představovanou Ducháčkem. Zatímco však Chudoba do *Obzorů* nadále pravidelně přispíval, s články Koželuhové se jejich čtenáři už nesetkali. Poté co byla po volbách v červnu 1946 v důsledku narůstajících rozporů se Šrámkovým vedením zbavena poslaneckého mandátu a vyloučena z ČSL, uzavřely se první dýmky české poválečné žurnalistiky

i stránky deníku *Lidová demokracie*, který byl dosud její hlavní komentátorskou tribunou.¹ Absence jejich nesmlouvavých názorů, formulovaných osobitým, břitce polemickým stylem, byla v *Obzorech* patrná po celý šestačtyřicátý rok, než zde vynikli jako prvotřídní publicisté Luděk Forman, Jan Kolár, Ladislav Jehlička (píščící pod pseudonymem Karel Severa), Miloslav Skácel nebo Jindřich Kučera (pseudonym Jiří Oktáv).²

V září 1946 se *Obzorům* poněkud vzdálil také Pavel Tigrid, který založil nový týdeník *Vývoj*, orientovaný zejména na mladé čtenáře. Okruh jeho domácích přispěvatelů se do značné míry shodoval se sestavou *Obzorů*. Jako zahraniční dopisovatelé byly uvedeny většinou fiktivní osoby, týdeník se ovšem mohl pyšnit pravidelnými fejetony pocházejícími skutečně z pera Eleanor Rooseveltové, vdovy po americkém prezidentovi.³ Celkový obraz kritické a vysoce profesionální žurnalistiky v listech vydavatelsky spjatých s lidovou stranou v poválečném třiletí dotvářely ještě články většinou již jmenovaných autorů v *Lidové demokracii*, které pozvedaly její úroveň z celkové novinářské šedi.

Obzory měly od počátku jasnou žurnalistickou koncepci, která se promítala v členění časopisu na dvě základní rubriky – Co se děje ve světě a Kultura ve světě i u nás –, oddělené střední částí obsahující politické komentáře, úvahy, odborné analýzy, reportáže i převzaté články. Skutečné novum představovala první rubrika, jež přinášela kromě redakčních poznámek k aktuálním domácím i zahraničním událostem systematický, nezkomolený a diferencovaný přehled informací a názorů ze západního tisku. Vzhledem k tomu, že tuto roli plnila ve své době v Československu jako téměř jediná a *Obzory* dosahovaly stotisícového nákladu, lze její význam pro vytváření svobodného, pluralitního veřejného mínění sotva docenit.

Zatímco struktura *Obzorů* zůstala až do jejich zastavení v únoru 1948 téměř beze změny, *Vývoj* svou tvář zpočátku hledal. Svým pojetím se hlásil k americkému magazínu *Time* a v uvolněnějším, svižném tónu komponoval pestrou paletu zpráv, názorů, profilů osobností, zajímavostí, fejetonů i humoru v rubrikách věnovaných politice, kultuře, hospodářství, náboženství, vědě, mládeži, ale i špionáži a sportu, to vše s bohatou fotografickou přílohou. Postupem doby i zde získal prostor blok informací ze zahraničních novin a úvodní krátká stanoviska k událostem se vyhranila v zásadní komentáře, které zejména v Tigridově podání překračovaly nepsané hranice dobové politické etikety.

Tvářnost obou týdeníků určovaly tři rozměry: zřetelně prozápadní, přesněji řečeno anglofilní orientace, protisocialistické stanovisko a důraz na křesťanské hodnoty.

První rys byl snad nejnápadnější. V zahraničních ohlasech obvykle dominovaly články

1 Komentáře, které Koželuhová otiskla v *Lidové demokracii* od 24.5. do 20.7.1945, tedy za necelé první dva měsíce své poválečné publicistické dráhy, jsou soustředěny v útlém svazku *První kroky: Novinářské črty okolo našeho osvobození*. Praha, Atlas 1945.

2 *Obzory* vycházely od 25.8.1945 do 21.2.1948 v rozsahu 16 tištěných stran formátu A4, rámovaných titulní a závěrečnou obrazovou dvoustranou. Jejich vydavatelem byla zpočátku Lidová demokracie, s.r.o., koncem března 1946 se vydavatelem i majitelem stal výkonný výbor ČSL. Zároveň proběhly další změny. Šéfredaktorem byl jmenován Ivo Ducháček a hlavním redaktorem Pavel Tigrid, ve funkci odpovědného redaktora Jana Strakoše nahradil Bedřich Partaj. Poté co se Tigrid ujal vedení *Vývoje*, zastupoval Ducháčka v *Obzorech* Luděk Forman.

3 *Vývoj* vycházel od 14.9.1946 do 25.2.1948; do konce roku 1947 na 24 stranách formátu A4, poté v polovičním rozsahu stran formátu A3. Vydavatelem byl opět výkonný výbor ČSL. Šéfredaktorem byl po celou dobu Tigrid, v květnu 1947 se vedoucím redakce stal Jiří Kovtun.

z britských liberálních, konzervativních i socialistických novin, Tigridovy a Brušákovy přehledné studie a recenze v *Obzorech* důkladně mapovaly anglickou literaturu, autoři z Británie byli na jejich stránkách jako doma, a celkový dojem dotvářely fotografie přibližující anglofonní svět. Pravdivá prezentace ostrovní demokracie, jejího svobodného myšlení, tisku, způsobu života a hrdinství v době, kdy rok jako osamocená výspa čelila německému náporu, neměla jen vyvažovat kurz levicových žurnalistů, obracejících oči svých čtenářů stále více k vysnívanému ruskému východu. Uvedené zaměření vycházelo z přesvědčení, že Velká Británie může jako jediná země vytvářet účinnou protiváhu sovětskému vlivu v Evropě. V tomto duchu Pavel Tigrid stylizoval ve čtvrtém čísle *Obzorů* programový článek *Otevřený list Britům*, ve kterém adresáty vyzval k přijetí plné odpovědnosti za budoucí vývoj na kontinentě a vyznal se z obdivu k jejich „demokratickým, staletou tradicí zpevněným institucím, smyslu pro spravedlnost a svobodu“. ⁴ Proto se také zasazoval o uzavření spojenecké smlouvy s Británií (ale i s Francií), které podporovala lidová strana, zejména v osobě předsedy zahraničněpolitického výboru parlamentu a od března 1946 šéfredaktora *Obzorů* Ivo Ducháčka.

Oba novináři ve svých komentářích ale nijak neskrývali vzrůstající obavy, že namísto mírové mezinárodní spolupráce se prosadí tendence k formování znepřátelených velmocenských bloků, které by pohřbily svobodnou existenci států ve středu Evropy. Oblíbenou, vlivnými politiky i publicisty živenou představu Československa jako mostu mezi Východem a Západem Tigrid zavrhoval jako velikášskou a zároveň útěšnou iluzi. V létě 1946 napsal s mrazivou jasností: „Na 'věčnou otázku' našich dějin, totiž zda se Západem, či s Východem, jsme po této vojně odpověděli jasným, *politicko-taktickým rozhodnutím ... s Východem*. (...) Jinými slovy, v případě konfliktu mezi Západem a Východem budeme bojovat na straně svého sovětského spojence.“ ⁵

O rok později, poté co východoevropské státy odmítly svou účast na pařížské konferenci o Marshallově plánu, se tato alternativa podle jeho soudu dramaticky přiblížila. Ve svých komentářích, které z dnešního hlediska jako jediné mezi všemi dobovými publicistickými reflexemi této události plně obstojí, strhával klapky z očí těm, kteří v ní viděli nebo si přáli vidět jen nutný důsledek spojeneckých závazků k SSSR (tak psaly dokonce i *Obzory*), ⁶ případně navíc zmarněnou šanci na hospodářskou prosperitu, která je však přijatelnou cenou za ochranu před démonem budoucí německé hrozby a z níž prý nevyplývá „nic pro naši politiku vnitřní“, kde „dále půjdeme svou cestou“ (jak psal *Dnešek*). ⁷ Na otázku, co bude dál, odpovídal Tigrid ve svém nekrologu za svobodné Československo ve *Vývoji* jasnozřivě: „Mnozí se posmívali 'železná opona', která prý probíhá napříč Evropou; nuže ... poznají v dohledné době její skutečnou existenci.“ A po obou jejich stranách „poroste nedůvěra, podezřívání, lži a nenávisť; zákopy, jež dnes oddělují ... národy ... se promění v propast, kterou už nebude možno překlenout; bude se zbrojit;

4 *Obzory*, roč. 1, č. 4 (15.9.1945), s. 59.

5 TIGRID, Pavel.: Věčná otázka našich dějin. In: *Lidová demokracie*, (14.7.1946), s. 1.

6 To by byla škoda! In: *Obzory*, roč. 3, č. 29 (19.7.1947), s. 1. (Nepodepsaný úvodník v rubrice Co se děje ve světě.)

7 BÍLEK, Bohumil: Tajná diplomacie v lidovládě. In: *Dnešek*, roč. 2, č. 16 (17.7.1947), s. 238. V podobném duchu událost hodnotily i další komentáře v *Dnešku*, např. v tomtéž čísle Cato: O Marshallův plán, s. 241–243.

bude se pro všechny případy připravovat nová válka. Říkáme s plným smyslem pro odpovědnost, že pařížskou neshodou ... přiblížili jsme se mílovým krokem k novému válečnému konfliktu.“⁸ Tigridův vzrušený, avšak oslyšený soukromý apel na ministra Adolfa Procházku, aby si zachoval tvář a na protest proti nesamostatné československé politice vystoupil z vlády,⁹ dokresluje jeho úsilí vyburcovat národní vědomí z lehkověrného alibismu či malomyslné otupělosti k odpovědnému postoji v osudové chvíli.

Dusné veřejné mlčení, které pak obestíralo založení Informačního byra komunistických a dělnických stran o čtvrt roku později, prolomil opět nejzřetelněji šéfredaktor *Vývoje*,¹⁰ za což si vysloužil osočení Jiřího Hájka v *Tvorbě*, že se propůjčil „snad k nejhrubšímu a nejpřípímnějšímu útoku na Sovětský svaz, jaký jsme dosud u nás zažili.“¹¹ (Jen pro srovnání: *Dnešek* tehdy otiskl uklidňující komentář britského levicového labouristy Harolda Laskiho, jehož hodnocení vzniku Informbyra by se dalo vyjádřit slovy „mnoho povyku pro nic“.)¹² Proti bezmoci z nezvratného spádu událostí postavil však Tigrid dlouhodobou, byť mlhavou nadějí v budoucnost Evropy: „Může se tato mocnost jevit dnes jako velmi nutný žebraček. Ale v jeho roztrhaném plášti je skryt velký poklad: je to duchovní odkaz Evropy.“¹³

Druhý rys, jímž se *Obzory*, *Vývoj* a v méně exponované podobě *Lidová demokracie* odlišovaly od ostatní české publicistiky, bylo jejich jednoznačné, radikálně odmítavé stanovisko k socialismu ve všech jeho mutacích. Socialismus byl ústředním tématem a heslem doby. Politické kyvadlo se v celoevropském měřítku vychýlilo tak mocně, že ve srovnání s minulostí i budoucností narýsovalo střed politického spektra výrazně vlevo. Ve většině zemí kontinentu se dostaly k moci socialisticky orientované vlády, které přistoupily k rozsáhlému znárodnování hospodářství, a nejinak tomu bylo i v Československu. Soudě podle výsledků voleb v květnu 1946, hlásily se k socialismu asi čtyři pětiny občanů v českých zemích. Ani programově nesocialistická Československá strana lidová neunikla tomuto ideovému posunu, a tak sice zdůrazňovala elementární vazbu občanské svobody na soukromé vlastnictví, ale připouštěla jeho omezení v zájmu veřejného blaha a souhlasila s postátněním velkých podniků. Socialismus byl přijímán a vítán jako dějinná nutnost, jako nová epocha, v níž ten, „kdo se s trvalou nevraživostí staví proti toku času, odsuzuje se k trvalému vnitřnímu neštěstí“ – řečeno s Ferdinandem Peroutkou.¹⁴

Tuto pozici outsiderů zastávali publicisté *Obzorů* a *Vývoje*. Co šéfredaktor *Dneška* a přemnozí jiní nazývali pokrokem, považovali za cestu do otroctví. V chybách, které údajně diskreditovaly pravou tvář socialismu, spatřovali jeho atributy. Jeho neduhy pokládali za symptomy nevléčitelné choroby. Nečisté prostředky, které prý nikdy neměly být ospravedlněny čistotou účelů, podle jejich názoru logicky plynuly z povahy těchto účelů. Tažení komunistů k moci neposuzovali jako pouhý projev fanatismu politických extremistů a neukojených ambicí prospěchářů, ale jako nejdůslednější realizaci představy

8 TIGRID, P.: A co teď. In: *Vývoj*, roč. 2, č. 28 (9.7.1947), s. 613.

9 Týž: *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*. Praha, Odeon 1990, s. 235 n.

10 Týž: Zase o krok! In: *Vývoj*, roč. 2, č. 42 (15.10.1947), s. 947 n.

11 HÁJEK, Jiří: Jen Ruská otázka? In: *Tvorba*, roč. 16, č. 43 (22.10.1947), s. 845.

12 LASKI, Harold: Obnova komunistické internacionály? In: *Dnešek*, roč. 2, č. 31 (30.10.1947), s. 477 n.

13 TIGRID, P.: Zase o krok! In: *Vývoj*, roč. 2, č. 42 (15.10.1947), s. 948.

14 PEROUTKA, Ferdinand: Když spáček procitne. In: *Dnešek*, roč. 1, č. 1 (27.3.1946), s. 2.

o dokonalé společnosti, nerozdělené přehradami majetkových a stavovských privilegií. Ti, kteří se nechávají strhnout takovou bludnou ideou, mají sice třeba srdce na pravém místě, ale jejich rozum upadá do hypnotického spánku: „Tito nebezpeční humanitáři,“ jak napsal například Miloslav Skácel v polemickém článku *Co je to socialismus?*, nakonec „jsou ochotni v zájmu tzv. hospodářské rovnosti, která je ve skutečnosti organizovanou chudobou, oklestiti všechna lidská práva, výslovně nebo mlčky uznati svobodu za buržoazní přežitek a omluviti každé zotročení člověka a snížení občana na předmět státní péče. (...) Nalézají totiž dokonalé uspokojení v dlouhých frázích o společnosti socialisticky spravedlivé, v níž by rádi ponechali svobodu bez její jediné hospodářské záruky, totiž vlastnictví.“ Tak razí cestu „od humanity přes kolektivismus k bestialitě“.¹⁵

Ještě ostřeji se na adresu rádobý humanistického rovnostářství vyjádřil třeba Karel Severa alias Ladislav Jehlička v trpce ironickém Dopisu mamince: posedlost touto ideou vede své oběti k tomu, že „by vyloupali najraději všem lidem oči, jestliže si vzpomenu, že jsou na světě slepci, kteří se nemohou radovat ze slunečného dne“.¹⁶ Úsilí socialistů o nápravu sociální nespravedlnosti cestou masivního přerozdělování statků ústí podle Ludka Formana v pravý opak, v proletarizaci všech vrstev obyvatelstva: „Nie nižších priblížiť duchovne i hmotne vyšším, ale všeobecnou nivelizáciou duchovnou i hmotnou strhnúť [všetkých] na najnižší stupeň spoločenského rebríka.“¹⁷ Tento proces navíc umožňuje, aby vyplavaly na povrch nejhorší lidské vlastnosti. Jak praví týž autor v narážce na snahy arivistů obohatit se z rozsáhlých poválečných konfiskací majetku, „ešte sme nezažili tak veľké osobné sobectvo ako práve v čase, keď sa začal presadzovať socializmus, nie slobodným postupom, ale prostriedkami moci“.¹⁸

Koncentrace majetku v rukou státu zakládá ovšem totalitní režim, jemuž je člověk vydán na milost a nemilost. Helena Koželuhová na to poukázala bez obalu v článku *Sladko je vládnout*, otištěném krátce před volbami: „Nám nesejde věru na tom, zda určití političtí předáci ztuchli ve své moci, nám věru je odporné, když nemá rozhodovat schopnost, ale ohnutý hřbet a stranická legitimace. (...) Nejsme socialisty a jsme na to hrdi ... nechceme podporovat nové a ještě mocnější nadlidi, kteří by ze všech ostatních vytvořili masu ovládaných otroků.“¹⁹ Záruku prosperity a svobody představuje podle Koželuhové tržní ekonomika. „Tam není místa pro neschopné a protekční děti, protože tam zaplatí soukromý podnikatel každou svou chybu ... ze své kapsy, a ne z kapsy nás všech.“²⁰

Několik právě uvedených citátů snad posloužilo jako ukázka argumentace a jazyka, jimiž se publicisté kolem *Obzorů* teoreticky vypořádávali s přízrakem, který se chystal ve své všeobjímající náruči přidusit polovinu Evropy. Formulace, které nám dnes s padesátiletým odstupem mohou připadat jako snůška známých pravd, měly v Československu let 1945–48 ovšem dosti kacířskou příchutí.

15 SKÁCEL, Miloslav: *Co je to socialismus?* In: *Obzory*, roč. 3, č. 5 (1.2.1947), s. 72 n.

16 SEVERA, Karel: *Dopis mamince*. In: *Vývoj*, roč. 2, č. 36 (3.9.1947), s. 804.

17 FORMAN, Luděk: *Socializmus je protisociálny*. In: *Nové prúdy v našom súčasnom živote*: Politická, hospodárska a kultúrna revue, roč. 3, č. 19 (17.8.1947), s. 390.

18 Tamtéž.

19 KOŽELUHOVÁ, Helena: *Sladko je vládnout*. In: *Lidová demokracie*, (15.5.1946), s. 2.

20 Tamtéž.

Nejvíce místa však *Obzory* věnovaly kritice konkrétních projevů a aspektů, jimiž se vyznačoval nástup nového řádu. Bránily sedláky před Ďurišovými reformami, poukazyvaly na falešnou nadstranickost a totalitní praktiky odborů, mládežnických i jiných organizací, hájily svobodu tisku a umělecké tvorby, stavěly na pranýř prodejnost, ustrašenost a ignoranci vzdělanců, strefovaly se do „nové šlechty“, která se usadila na místech vypuzených odborníků ve znárodněných podnicích a vysávala státní rozpočet, popisovaly absurdity plánování a úpadek donedávna prosperujících odvětví, tepaly porušování právního řádu a snahu nahradit jej „právní vůlí lidu“, upozorňovaly na případy revolučního teroru. Za květnatými frázemi o velké době publicisté z *Obzorů* viděli konkrétní osudy lidí, kteří skončili pod jejich koly: odbojáře, který se stal obětí „lidové spravedlnosti“ v režii kolaboranta s rudou páskou na rukávu; penzistu živořícího bez pomoci, poté co byl vyštván národními správci z pečovatelského útulku; ženu zoufalou z toho, že ze svých naspořených peněz nemůže zaplatit opravu vyhořelého domku, neboť přes nekonečné obíhání úřadů nezískala povolení, aby si vybrala část svých státem vázaných vkladů. Donkichotské souboje sváděli s rituální stínohrou ideologizovaného jazyka, jehož meta-stáže prorůstaly a rozkládaly sféru veřejné komunikace a vůči nimž nezůstali imunní ani intelektuálové tak pověstně svrchovaného úsudku, jako byl Peroutka či Václav Černý. Za pojmy jako „lidová demokracie“, „lid“, „kolektiv“, „reakce“, „fašismus“ odhalovali záměry nových nápadníků moci diskreditovat odpůrce, vyloučit je z národní pospolitosti a nahradit skutečnost ideologickým konstruktem.

Shoda v ostře kritickém hodnocení nastupující totality ovšem nezastírala názorové rozdíly mezi některými vyhraněnými individualitami publikujícími v *Obzorech*, které se projevovaly zejména ve vztahu ke křesťanství a liberalismu v politice. V tomto směru k sobě měli asi nejdále Bohdan Chudoba na jedné straně a Helena Koželuhová na straně druhé.

Historik a překladatel Chudoba, po válce poslanec za lidovou stranu v Ústavodárném národním shromáždění a nedlouho také předseda její mládežnické organizace, patřil k předním programovým teoretikům ČSL. Svou koncepci křesťanské politiky přehledně formuloval v sérii článků v druhém ročníku *Obzorů*.²¹ Komunismus a nacismus, dvě radikální varianty socialismu, interpretoval v podstatě jako levobočky liberalismu, zrozené z jeho vnitřních křečí a zmatků. Liberalismus se podle Chudoby vyznačuje mravním relativismem popírajícím tradiční hodnotový řád, a odtud vede přímá cesta k hospodářské anarchii kapitalismu jako institucionalizovanému sobectví, jež proměňuje lidskou bytost v bezduchý článek výrobního mechanismu. Socialismus neboli státní kapitalismus pak prý konzervuje a rozvíjí právě nejhorší vlastnosti liberálního kapitalismu. O Chudobově argumentaci, v níž jako by se ozývaly Masarykovy půlstoletí staré odsudky „lžiliberalismu“ a „vulgárního liberalismu“, nepochybně v mnohém platí Peroutkova slova z roku 1923 na adresu kritiků liberalismu, kteří „mluvíce o něm, vždy nám nepoctivě nastrkují před oči primitivní obraz liberalismu z počátku minulého věku“.²² Podobně

21 Soubor dvanácti těchto článků, otiskovaných zde od února do června 1947, autor doplnil o zpracování dalších témat a společně vydal knižně pod názvem *Co je to křesťanská politika?* Praha, Universum 1947.

22 PEROUTKA, F.: Liberalismus po válce. In: *Český liberalismus: Texty a osobnosti*. (Ed. M. Znoj, J. Havránek, M. Sekera.) Praha, Torst 1995, s. 407.

radikální distance od liberalismu ovšem výrazně spoluurčovala atmosféru poválečné doby a sdíleli ji téměř všeobecně také intelektuálové, bez velkého ohledu na jejich politické sympatie.

Nepatřila k nim Helena Koželuhová. V jejích člancích je cítit kontinuita s dobou první republiky, v jejímž ovzduší byl liberalismus přítomen skoro jako kyslík. Nevyžívala se v teoretických úvahách na toto téma, její reflexe byla spíše empirická. Za legitimní pohnutku lidského jednání, účinnější než idealistické záměry, uznávala touhu po zisku, jež přináší obecný prospěch, pokud se řídí odpovědností vůči sobě i druhým. V rozporu s dobovým míněním poukazovala na kulturní nebo sociální rozměr činnosti kapitalistů, jako byl Hlávka či Baťa, a odmítala v nich vidět sociální parazity a vydřiduchy. Vyzdvihovala české podnikatelské tradice a ctnosti, šetrnost, osobní iniciativu a schopnost se prosadit, odvahu nést podnikatelské riziko, přičemž shledávala jisté nebezpečí v jednostranné preferenci kulturní složky české národní identity. Když kritizovala postupující nivelizaci vzdělání a byrokratizaci veřejného života, posteskla si například, že pokud někdo dnes „začal s prázdnýma rukama a z malé dílny vytvořil nějakou továrnu“, nezjedná si tím zdaleka takovou společenskou prestiž, jako „kdyby napsal nějakou podprůměrnou knihu“.²³ Se svým programem a kritikou Šrámkova vedení ostatně Koželuhová tvrdě narazila i v lidové straně. Její vyloučení z řad ČSL komentoval Bohdan Chudoba v *Obzorech* (aniž ji jmenoval) následujícími slovy: „Je-li někdo toho názoru, že křesťanské myšlenky není v našem veřejném životě zapotřebí a že není zapotřebí ani pevné sociální linie, která z této myšlenky vychází, nýbrž že v obou věcech postačí překonaný liberalismus, může zcela klidně vystoupit z Čs. strany lidové a nemusí ztrácet čas přestavbou strany.“²⁴

Obzory se výrazně zasloužily o prolomení mlčení kolem některých tabuizovaných témat. Tak tomu bylo 13. října 1945, kdy jako první a nadlouho jediné periodikum s nadregionálním dosahem otiskly informace o ukrutnostech páchaných při vysídlování sudetských Němců. Pavla Tigrida k prezentaci tohoto ožehavého problému přivedl křesťanský humanista Přemysl Pitter, který jako člen zdravotně-sociální komise Zemského národního výboru v Praze prováděl revizi v některých sběrných táborech, kde bylo soustředěno německé obyvatelstvo určené k deportaci. K otevření tématu *Obzory* využily kritiky, která se proti zacházení s Němci zvedla v západním tisku, a připojily se k ní konstatováním, že aktéři násilností i jejich obhájci v šovinistické části českého tisku se snižují „na roveň sadistickým německým gangsterům, kteří nerozlišovali mezi vinnými a nevinými, mezi muži a dětmi, mezi trestem a pomstou“.²⁵ Po dva měsíce pak v nově zavedené rubrice otiskovaly dopisy čtenářů, kteří přinášeli nové a nové zprávy o případech teroru nejen vůči Němcům, ale i vůči Čechům bezdůvodně internovaným ve sběrných táborech. Úsilí *Obzorů* nakonec přispělo ke zřízení meziministerské komise pro kontrolu těchto táborů a k zastavení největších excesů.

Svým neohroženým postojem se ovšem vystavily zuřivým útokům v komunistickém tisku, ministr informací a osvěty Václav Kopecký se v prosinci dokonce pokusil dosáhnout

23 KOŽELUHOVÁ, H.: Zbytnělý státní aparát. In: *Obzory*, roč. 2, č. 4 (26.1.1946), s. 55.

24 CHUDOBA, Bohdan: Slovo do vlastních řad. In: *Tamtěž*, č. 26 (29.6.1946), s. 407.

25 Transfer Němců a tisk. In: *Tamtěž*, roč. 1, č. 8 (13.10.1945), s. 116. (Nepodepsaný sloupek v rubrice Co se děje ve světě.)

jejich zastavení a inicioval trestní stíhání vydavatele i redakce. Jak se uvádělo v prohlášení ministerstva informací, časopisu nebylo uděleno povolení k dalšímu vydávání, neboť „soustavně podryval jednotu Národní fronty a podstatně se uchyloval od vládního programu. Zastával se například kolaborantů a Němců“ a „útočil na naše spojence, zejména na Rudou armádu.“²⁶ Z popudu Kopeckého se pak *Obzory* staly předmětem jednání v předsednictvu vlády, které mělo poněkud kuriózní průběh. Poté co Kopecký zopakoval své výtky, ministr spravedlnosti z národněsocialistické strany Jaroslav Stránský se vyslovil pro zavedení předběžné cenzury tisku po vzoru první republiky. Dohled nad veřejnou publikační sférou by se tak do značné míry přesunul z ministerstva informací na komisi složenou ze zástupců jednotlivých politických stran. Proti návrhu se zásadně ohradil Klement Gottwald, neboť prý nelze v lidovědemokratickém Československu zavádět nedemokratické manýry, jež v minulosti sloužily k perzekuci komunistů. Nakonec předsednictvo přijalo Stránského návrh, aby ministr informací udělil *Obzorům* veřejné napomenutí za porušení kázně.²⁷

K druhému pokusu o likvidaci *Obzorů* sáhl Kopecký o rok později v souvislosti s porušováním dalšího nepsaného zákazu, totiž pravidelným publikováním kritických článků ze západního tisku o poměrech v Sovětském svazu. Dne 13. listopadu 1946 v informačním výboru parlamentu obvinil *Obzory* z protisovětského štvání a označil jejich redaktory za „provokatéry, traviče veřejného mínění, lidi, kteří mají houževnatou ctižádost státi se hrdiny velezrádných a špionážních afér“.²⁸ Na následující schůzi pak členům výboru nechal rozdat desítky výstřížků z *Obzorů* a z *Vývoje*, jež měly doložit tato obvinění – přičemž ve své horlivosti přehlédl, že mezi inkriminovaným materiálem figurovaly dokonce citáty převzaté z oficiálního sovětského tisku.

Do Vánoc sice tato bublina splaskla, ale už v únoru příštího roku 1947 se kolem *Obzorů* rozvířila další aféra, tentokrát dokonce mezinárodního formátu. Sovětský velvyslanec Valerian Zorin odevzdal ministru zahraničí Janu Masarykovi diplomatickou nótu, v níž protestoval proti Hitlerovým výrokům otiskným v *Obzorech* o Stalinově politice vůči Německu v roce 1939. Vzápětí poté co se tato zpráva objevila v tisku, začaly na úřad předsednictva vlády a ministerstvo informací docházet desítky rezolucí závodních rad a dalších organizací, jež odsuzovaly „štvání“ *Obzorů*, žádaly jejich zastavení i potrestání redaktorů. Masaryk nakonec musel v intencích taktiky šéfredaktora Ducháčka vysvětlovat nespokojenému Zorinovi v osobním rozhovoru, že redaktoři týdeníku nemají v úmyslu poškozovat přátelské vztahy se SSSR kritikou, nýbrž že chtějí přinášet o něm všestranné zpravodajství, včetně nekomentovaných názorů, z nichž si soudný čtenář vyvodí vlastní závěry.

V té době se *Obzory* ocitly v popředí zájmu ještě z jiného důvodu. Dne 22. února 1947 publikovaly explozivní článek Ostrá bílinská kyselka, popisující bezuzdný teror, který krátce po osvobození rozpoutalo komando samozvaných „revolučních správců“ v severo-

26 Citace je převzata z redakčního sloupku nazvaného „Obzory“. In: *Obzory*, roč. 1, č. 15 (15.12.1945), s. 225.

27 Rukopisný záznam pořízený z průběhu 5. schůze předsednictva vlády dne 19.12.1945. *Státní ústřední archiv*, Praha, Fond 100/24 (Klement Gottwald), sv. 167, arch. jedn. 1495. Jednání o *Obzorech* se účastnili Z. Fierlinger, K. Gottwald, J. Stránský, J. Šrámek, V. Kopecký a J. Duříš.

28 Cit. podle: *Lidová demokracie*, (14.11.1946), s. 3.

českém lázeňském městě. Některé místní úřady v kraji nařídily konfiskaci příslušných výtisků časopisu, avšak poprasku už nebylo možné zabránit. Když navíc o týden později začal Michal Mareš v *Dnešku* odkrývat podobnou krvavou historií, která se udála v České Kamenici, dostaly se obě kauzy na pořad jednání parlamentu. Ministerstvo vnitra bylo nuceno z podnětu poslanců za sociální demokracii zahájit vyšetřování události v Bilíně a měsíc od otištění článku v *Obzorech* se bezpečnostní výbor parlamentu rozhodl zřídit nezávislou poslaneckou komisi k prošetření obou případů. Na projevy „českého gestapismu“ poté zaostřil pozornost také *Vývoj*, který například v červenci (1947) přinesl otřesné svědectví o násilí a porušování práva v obci Ratboř u Kolína.

Redaktoři obou týdeníků ve snaze o politickou nezávislost a mravní nepoddajnost museli ovšem čelit nejen útokům levičáků, ale naráželi na problémy i v lidové straně. Nejednou si vyslechli kázání předsedy Šrámka či ministra Hály, aby se ve své kritičnosti umírnili a nekomplikovali tak politikům jejich obtížný úděl. Skutečný skandál ve vedení strany pak vypukl, když vyšlo první číslo *Vývoje* a představilo v celostránkovém portrétu osobnost Jana Masaryka, a nikoli Šrámka, jak si to žádala stranická etiketa.²⁹ O až kultovním Šrámkově uctívání ve straně, kterou založil, si lze ostatně učinit poměrně názornou představu z hagiografických článků publikovaných v lidoveckém tisku při každé významnější příležitosti.

K historii české politické publicistiky nesocialistické orientace mezi osvobozením a únorem náleží také důležitá kapitola, která vznikla ze spolupráce se slovenským časopisem *Nové prúdy*. Tento čtrnáctideník Demokratické strany poskytoval od konce šestačtyřicátého roku publicistický azyl těm, pro něž byla půda v Čechách příliš horká. A tak se na jeho stránkách setkáváme třeba s katolíkem Zdeňkem Kalistou, se socialisty Michalem Marešem a Janem Slavíkem, ale i s Bohuslavem Broukem, předválečným surrealistou, který zde, posléze v roli hlavního komentátora, publikoval brilantní a tehdy snad vůbec nejostřejší filipiky proti komunistům. A právě v *Nových prúdech* nacházíme také mnohé z nejdůležitějších článků pocházejících z pera Jana Kolára, Ladislava Jehličky, Ludka Formana nebo Miloslava Skácela, které přestupovaly dobová tabu například v otázce politické opozice mimo rámec Národní fronty, právní legitimacy pokvětového režimu, antisemitismu jako potenciálního nástroje komunistů v boji o moc, nezbytné úlohy Německa při integraci budoucí demokratické Evropy a podobně.³⁰

Za symbol nekonformního českého novinářství v tomto století bývá často považován Ferdinand Peroutka. Jak Peroutka, tak Tigrid nebo Koželuhová vycházeli ze střízlivého, neiluzivního hodnocení reality. Vyvodili z něj však rozdílné důsledky. Zatímco Peroutku vedlo ke smíření s duchem doby, který určuje nová pravidla hry, lidé z *Obzorů* tato pravidla překračovali – i za cenu, že se ocitnou v roli outsiderů jako prodáváči staromódní ideové veteše. Ale jejich vytrvalé odhodlání stát na ztracené vartě Západu a jeho hodnot dnes imponuje. Podle mého soudu patří k nejčestnějším kapitolám v dějinách české žurnalistiky.

29 Za informaci děkuji panu Pavlu Tigridovi.

30 První číslo této bratislavské „revue pre politiku, hospodárstvo a kultúru“ (jak zněl podtitul) vyšlo 28.10.1945, poslední 22.2.1948. Revue byla tištěna ve formátu A4, původní rozsah 16 stran se v roce 1947 zdvojnásobil; do roku 1948 vstoupila se změněnou periodicitou jako týdeník a s počátečním počtem stran. Šéfredaktorem revue byl Juraj Fuchs a vydavatelem předseda Demokratické strany Jozef Lettrich.

Verše v nemilosti

Ke vzniku a souvislostem kritiky Jaroslava Seiferta v roce 1950

Jiří Knapík

Tento článek si klade za cíl vylíčit okolnosti kritiky Jaroslava Seiferta na stránkách *Tvorby* po vydání jeho básnické sbírky *Píseň o Viktorce*. Šlo o jednu z nejflagrantnějších a nejproslulejších stalinistických literárních kampaní v Československu padesátých let, jejíž širší souvislosti, odvíjející se z mocenského soupeření zájmových skupin Gustava Bareše a Václava Kopeckého, se článek rovněž snaží zachytit.¹

1 Příklad kritiky J. Seiferta se stal již předmětem zájmu memoárové i odborné literatury. Poprvé se o této záležitosti veřejně diskutovalo na 2. sjezdu československých spisovatelů v roce 1956. Zde se k šest let staré historii vrátil jak Seifert (*Literární noviny*, roč. 5, č. 19 (1956), s. 9–10), tak autor kritiky v *Tvorbě* Ivan Skála (*Tamtéž*, roč. 5, č. 20 (1956), s. 4). Skála ve svém příspěvku v podstatě reagoval na sjezdový projev V. Nezvala, který jej hned v úvodu ostře odsoudil za útok na Seiferta (NEZVAL, Vítězslav: O některých problémech současné poesie. In: *Tamtéž*, roč. 5, č. 17 (1956), s. 9–11). Seifertovo vystoupení na tomto sjezdu podnítilo odezvu u Václava Kopeckého, který okolnosti kritiky *Píseň o Viktorce* připomněl v ryze dogmatickém podání (KOPECKÝ, Václav: *ČSR a KSČ*. Praha 1960, s. 454). „Sporu o Seiferta“ v 50. letech se dále věnovala neoficiální literatura v období tzv. normalizace. Václav Černý ve třetím dílu svých pamětí vylíčil celkem věrně hlavní momenty „vinárenské aféry“ a okolnosti tzv. čestného soudu (ČERNÝ, Václav: *Paměti (1945–1972)*. Brno 1992, s. 236). Historik Vilém Hejl se záležitosti dotkl ve svém textu k exilovému výboru z poezie J. Seiferta (Příloha k nevydanému zatykači. In: SEIFERT, Jaroslav: *Knížka polibků*. Curych 1984, s. 101), ve své souhrnné práci o politických perzekucích v 50. letech pak citoval úryvky z dopisů Františka Nečáška a Gustava Bareše, které byly v říjnu 1951 adresovány Gottwaldovi a týkaly se Seifertova případu, samotný průběh kampaně však vylíčil bez souvislostí (HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha 1990, s. 99). Pelikánovy exilové *Listy* otiskly dva zajímavé příspěvky k „případu Seifert“: Nejprve František Kautman přinesl nové poznatky o pozadí případu na půdě nakladatelství Československý spisovatel a ve vedení Svazu československých spisovatelů (KAUTMAN, František: *Píseň o Viktorce*. In: *Listy*, roč. 12, č. 3–4 (1982), s. 20–25). Článek Jana Šterna pak poskytl nové informace z pohledu bývalého redaktora *Tvorby*, v textu však záměrně nejsou uvedena některá jména, což jeho hodnotu poněkud snižuje (JR.: O nesamozřejmosti básníka. In: *Tamtéž*, roč. 15, č. 1 (1985), s. 12–15). Vladimír Justl publikoval vzpomínku Vladimíra Holana, v níž básník jmenoval účastníky sezení ve vinárně J. Goldhammera (JUSTL, Vladimír: *Životopis Vladimíra Holana*. In: HOLAN, Vladimír: *Bagately*: Spisy V. Holana, sv. 9, Praha 1988, s. 401–402). Po roce 1989 věnuje souhrnný pohled na útok proti Seifertovi monografie Zdeňka Pešata. Autor v ní sumarizuje celou „vinárenskou aféru“

Kulturní politika po únoru 1948

Převzetí moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 přineslo zásadní proměnu fungování společnosti ve všech jejích sférách a hluboce zasáhlo do života milionů jednotlivců. Spolu se zánikem politické plurality byla potlačena i rozmanitost v kultuře. Po třech letech relativně svobodného rozvoje byla kultura vystavena stupňujícímu se ideologickému tlaku a postižena účelově politickými organizačními změnami, demokraticky smýšlející inteligence včetně předních umělců se stala terčem perzekucí, pokud včas nezvolila emigraci, svobodná umělecká tvorba byla téměř znemožněna. Mocensky prosazované změny odtrhly českou a slovenskou kulturu od inspirativních domácích tradic i od zahraničních tvůrčích ohnisek a způsobily v jejím vývoji dlouholetou traumatizující diskontinuitu.

Ústřední roli při prosazování komunistických záměrů v kultuře a výchově měla hrát kulturní politika. Jejím konečným efektem měla být indoktrinace společnosti marxismem-leninismem jako jedinou státní ideologií a prosazení socialistického realismu jako závazné metody umělecké tvorby. Totalitní stát si však kulturu nepodmanil okamžitě, směřoval k tomuto cíli postupně v několika etapách v závislosti na tom, jak si jeho vládcí upevňovali mocenský monopol. Prvním krokem na této cestě byly rozsáhlé čistky, které probíhaly v režii akčních výborů bezprostředně po únorovém převratu v uměleckých syndikátech, sdružujících tvůrčí inteligenci, dále na vysokých školách, ve vědeckých ústavech, v redakcích a podobně.

Mechanismus řízení, který měl zajišťovat záměry kulturní politiky, tvořily v zásadě tři články: stranický, státní a svazový. Nejdůležitější funkci plnil článek stranický, který reprezentovalo především Kulturní a propagační oddělení ÚV KSČ v čele s Gustavem Barešem, předním stranickým ideologem a prvorepublikovým komunistickým žurnalistou, v letech 1945–46 šéfredaktorem *Rudého práva*. Vliv tohoto oddělení po únoru 1948 neobyčejně vzrostl, takže zasahovalo prakticky do všech odvětví kultury. V září 1948 tento stranický orgán posílila takzvaná Kulturní rada ÚV KSČ, jejímž úkolem bylo vytyčovat obecné zásady kulturní politiky, které pak kulturní a propagační oddělení dále konkretizovalo a samostatně realizovalo.

Státní článek, tedy ministerstva školství a informací (ale také kulturní odbory národních výborů atd.), převáděl stranické direktivy do úředních nařízení a pokynů. Tyto instituce, zvláště ministerstvo informací a osvěty v čele s Václavem Kopeckým, se však nezřídka nespokojovaly s pouze pasivní úlohou a ve své činnosti se někdy dostávaly do rozporů se stranickým aparátem.² Z hlediska hierarchie řízení kultury nejnižší postavení

a hlavní momenty následné kampaně v roce 1950 (PEŠAT, Zdeněk: *Jaroslav Seifert*. Praha 1991, s. 179). Méně zdařilý je pokus Jaromíra Hořce, jehož líčení aféry postrádá chronologickou utřídnost, některá fakta vytrhává ze souvislostí a nevyvarovalo se ani některých omylů (HOŘEC, Jaromír: *Doba ortelů*. Brno 1992, s. 55–56). V poslední době se této problematice věnoval také časopis *Soudobé dějiny* v článcích Marie Jiráskové a Milana Drápaly (JIRÁSKOVÁ, Marie: K první nominaci Jaroslava Seiferta na Nobelovu cenu za literaturu. In: *Soudobé dějiny*, roč. 1, č. 6 (1994), s. 747–762; DRÁPALA, Milan: Iluze jako osud. In: *Tamtéž*, roč. 3, č. 2–3 (1996), s. 175–218). Drápala ve své studii o Vítězslavu Nezvalovi nastínil „Seifertův případ“ v kontextu politických postojů Nezvala a vnitřních svárů ideologických špiček KSČ a přinesl rovněž nové informace z fondu Svazu čs. spisovatelů a z korespondence Seiferta s Nezvalem, uložených v *Archivu Památníku národního písemnictví* ve Starých Hradech.

zaujímalý umělecké svazy, které vznikaly od konce roku 1948 jako jednotné ideové organizace transformací dosavadních uměleckých syndikátů. V mechanismu kulturní politiky KSČ hrály svazy nicméně velmi důležitou úlohu „převodových pák“, neboť se staraly o realizaci stranických směrnic přímo mezi uměleckou inteligencí.

Důležitá úloha v rámci kulturní politiky byla svěřena kulturně-politickému týdeníku *Tvorba*, jenž byl zároveň tiskovým orgánem ÚV KSČ. V české kulturní historii získala pouónorová *Tvorba* pod vedením Gustava Bareše nechvalně známou pověst svými dogmatickými kritikami mnohých významných představitelů tvůrčí inteligence (zvláště v letech 1950–1951), jimiž redakce tohoto týdeníku sama sebe pasovala do role jediného správného vykladače socialistického realismu. Autoritativní hodnocení a soudy otištěné v *Tvorbě* získávaly takřka platnost oficiálního stanoviska komunistické strany, jako takové byly kulturní veřejností chápány a nežádka měly pro kritizované autory závažné důsledky. Svým působením se redakční kolektiv *Tvorby*, složený především z mladých komunistických literátů, snažil revidovat dosavadní české kulturní tradice a podat jejich výklad v duchu marxisticko-leninské ideologie.

Pouónorová kulturní politika sice deklarovala jednoznačné cíle, byla však poznamenána rozpory dvou mocenských skupin uvnitř KSČ, které se podílely na jejím utváření. Proměna Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ v mocnou instituci, vybavenou rozsáhlými kompetencemi, vyostřila doutnající napětí mezi ústředním stranickým aparátem na jedné straně a státní administrativou, konkrétně ministerstvem informací, na druhé straně. Oběma skupinám šlo shodně o podřízení umění ideologii a o prosazení socialistického realismu ve všech oblastech umělecké tvorby. Rozdílů v prostředcích, jež k tomuto účelu užívaly, jakož i v chápání socialistickorealistické estetiky a v přijímání kulturního dědictví, však byly natolik výrazné (zvláště v literatuře a ve filmu), že je možné a vcelku oprávněné hovořit o dvou liniích kulturní politiky, jež byly zosobněny Gustavem Barešem a Václavem Kopeckým. Vzájemné neshody byly ovšem ve své podstatě vnějším projevem mocenského boje, jehož vyřešení mělo dát odpověď na otázku, která z obou skupin získá rozhodující vliv na oblast kultury.

Václav Kopecký se od počátku svého působení na ministerstvu informací obklopoval (převážně z prestižních důvodů) řadou významných komunistických umělců. Svým osobním charismatem i finanční velkorysostí si dovedl získat jejich důvěru a v nejednom případě je podpořil svou autoritou člena předsednictva ÚV KSČ a blízkého spolupracovníka Klementa Gottwalda. Kulturní politiku prováděl prostřednictvím osobních vztahů a díky tomu se mnohá nepopulární opatření, jež prosazoval, jevila jako přijatelnější a přesvědčivější. Naproti tomu Gustav Bareš s Kulturním a propagačním oddělením ÚV KSČ postupovali byrokratickými metodami „převodových pák“ a vyžadovali striktní plnění směrnic, které vydával stranický aparát, ve výkonných orgánech uměleckých svazů. Bylo jen přirozené, že tento postup, oficiálně zdůvodňovaný sovětským vzorem, vyvolával větší nevoli. Kopecký dokázal této skutečnosti využít a na přelomu let 1951 a 1952 se přičinil o Barešův pád.³

2 KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953*. Praha 1991, s. 54–55.

3 Osobnosti Gustava Bareše se podrobněji věnuji ve studii *Činnost Gustava Bareše v kulturní politice a v aparátu KSČ v letech 1945–1952*. Rkp., Opava 1997, 102 s. (Uloženo na FPF Slezské univerzity v Opavě.)

Ze srovnání obou „linií“ kulturní politiky vysvítá, že koncepce „Kopeckého skupiny“ byla vůči literární, výtvarné a filmové tvorbě liberálnější (neboť mimo jiné do jisté míry vycházela i z literárního odkazu bývalých poetistů a surrealistů Nezvala a Biebla), zatímco „Barešova skupina“ stavěla výlučně na dogmatickém pojetí socialistického realismu a v souladu s ním zcela odmítala imaginaci a subjektivismus v umění. Přístup zastávaný Barešem a ústředním stranickým aparátem byl formulován v koncepci vysoké ideovosti a političnosti umělecké tvorby, zbavené takzvaných formalistických prvků, jako primární záruky kvality uměleckého díla.

Celý spor o pojetí kulturní politiky navíc živila i osobní animozita Kopeckého a Bareše. Mocenské postavení obou předních stranických funkcionářů a ideologů přitom bylo v podstatě rovnocenné. Ministr Kopecký, který se těšil pověsti reprezentativní postavy komunistické kulturní politiky s přirozenou autoritou, spravoval také rezort kultury a ideologie v předsednictvu ÚV KSČ. Funkce Gustava Bareše, po 9. sjezdu KSČ zástupce generálního tajemníka ÚV KSČ, však byla srovnatelná s funkcí ministra vlády, a navíc jej zaštiťoval sám generální tajemník Rudolf Slánský. Bareše proto nebylo možno při řešení kulturních otázek obejít a Kopecký s ním jednat *musel*. Napětí mezi oběma činiteli a jejich spojenci se pak přenášelo jak do jednání Kulturní rady ÚV KSČ, tak například do Filmové rady nebo Svazu československých spisovatelů.

Kopecký nalézal své příznivce mezi uznávanými levicovými umělci, kteří se významně zapsali do literatury již za první republiky. V prvé řadě to platí o Vítězslavu Nezvalovi, který byl již v roce 1945 jmenován přednostou filmového odboru ministerstva informací, dále o Ivanu Olbrachtovi, Konstantinu Bieblovi, Karlu Konrádovi, Marii Pujmanové, Marii Majerové a dalších osobnostech. Z mladší generace se ke „Kopeckého skupině“ řadil básník a překladatel Majakovského díla Jiří Taufer a odpovědný redaktor časopisu *Var* Václav Pekárek. V oblasti filmové tvorby se Kopecký vedle Nezvala mohl opřít o generálního ředitele Československého státního filmu Oldřicha Macháčka. Během doby na straně Kopeckého vystupoval stále výrazněji i oficiální stranický literární teoretik a člen ÚV KSČ Ladislav Štoll.

Bareš se opíral především o pracovníky ústředního stranického aparátu Jiřího Hendrycha a Jiřího Pelikána, v oblasti filmu o člena Ústřední dramaturgie Viléma Kúna a předsedu Filmové rady Bohdana Rossu, a dále o vedoucího odboru kultury Kanceláře prezidenta republiky Františka Nečáaska. Ve vedení Svazu československých spisovatelů měli ke stranickému aparátu blízko zvláště Jan Drda a Pavel Bojar. Kolem Bareše se také volně sdružila skupina mladých básníků a uměleckých kritiků působících v redakcích *Tvorby*, *Rudého práva* a *Nového života*; patřili k ní Jan Štern, Stanislav Neumann, Michal Sedloň, Ivan Skála, Jiří Hájek a další.

Incident ve vinárně

Po svém vyloučení z KSČ v roce 1929 (v důsledku podpisu prohlášení sedmi komunistických spisovatelů proti bolševizaci této strany) se Jaroslav Seifert (1901–1986) sblížil se sociální demokracií, do níž po válce vstoupil. Současně se po roce 1945 stal redaktorem deníku *Práce*, kde uveřejňoval drobné články a poetické reflexe dobového dění. Vzhledem ke svému kritickému vztahu ke KSČ Seifert na podzim 1946 podepsal spolu s Václavem Černým, Františkem Kovárnou, K. J. Benešem, Janem Zrzavým a dalšími osobnostmi

programové prohlášení Kulturního svazu, který se ustavil jako odezva na vznik komunisty iniciované Kulturní obce. Po únoru 1948 se veřejně téměř neangažoval, nestal se ani členem nově vzniklého Svazu československých spisovatelů. V roce 1949 mu vyšla sbírka *Šel malť chudě do světa*, k níž jej inspirovalo naprosto nepolitické téma české krajiny a vzpomínek z dětství.

Výhrady vůči Seifertovi uvnitř komunistické strany dokládá již ohlas v *Tvorbě* na nové vydání jeho sbírky z proletářského období *Město v slzách* (1921) v březnu 1949. Autor recenze označil takovou poezii za v podstatě nepotřebnou, neboť nemá „co říci dnešku“, a vyslovil otázku, bylo-li účelné Seifertovu sbírku po únoru 1948 vůbec vydávat. Hodnotu literatury přitom odvozoval od její aktuální společenské role. „Jak působí literární dílo v dané chvíli, to musí být jazýčkem na vahách, na kterých se určuje, zda dílo má být vydáno, či ne. (...) Domníváme se ... že poezie snu o socialismu ... působí dnes, v době bezprostředního budování socialismu cize, že tato poezie nenachází dnes půdu, na které by se mohla uchytit.“ Báseň Paříž z této sbírky *Tvorba* dokonce označila za politicky škodlivou.⁴ V lednu 1950 Ladislav Štoll na plenárním zasedání Svazu československých spisovatelů odmítl vedle Halasovy tvorby také poezii Seifertovu. V březnu téhož roku Seifert vydal sbírku novou a *Tvorba* jejího autora ihned postavila na pranýř.

Kritice Jaroslava Seiferta v roce 1950 ovšem předcházela rok stará epizoda: Počátkem roku 1949 se ve vinárně Jana Goldammera v Křemencově ulici v Praze sešli Jaroslav Seifert a Vladimír Holan v přítomnosti Jiřího Tauerera, Lumíra Čivrného, Ladislava Fikara a Karla Konráda.⁵ Z rozhovoru, během něž se také popíjelo víno, vzešel Seifertův výrok, který ovlivnil řadu příštích událostí. Seifert tehdy prohlásil na adresu sovětské poezie, „že raději vidí francouzského básníka zvracet než sovětského zpívat“.⁶

Seifertova slova oznámil na sekretariátě ÚV KSČ Jiří Tauerer, člověk požívající mimořádné sovětské důvěry.⁷ Nebylo přitom bez významu, že Tauererovo udání se časově přibližně shodovalo s dobou vyšetřování okolností vzniku takzvaného protistranického pamfletu na Nezvala v květnu a červnu 1949. Hlášení podobných „incidentů“ tehdy na „příslušných místech“ docházelo sluchu a mělo neblahý dopad pro zúčastněné.⁸

4 ČECH, J.: Jaroslav Seifert: Město v slzách. In: *Tvorba*, roč. 18, č. 12 (1949), předsádka.

5 PEŠAT, Z.: *Jaroslav Seifert*, s. 179. Pešat zde publikuje vzpomínku Vladimíra Holana.

6 Uvedená podoba tohoto výroku vychází z níže citovaného dopisu Bareše Gottwaldovi z října 1951 – až na jeden detail. Bareš zde totiž píše o básníkovi anglickém. Jde o zjevný omyl, neboť ve všech dostupných dokumentech (viz níže citované dopisy Seiferta Olbrachtovi ze září 1951 a Nečáska Gottwaldovi z října 1951) se hovoří o průměru sovětského a francouzského básníka. Z téže doby – počátku roku 1949 – je znám další Seifertův výrok, o Stalinovi jako „poďobaném Gruzínci“ (JIRÁSKOVÁ, M.: K první nominaci Jaroslava Seiferta..., s. 750).

7 MARJINOVÁ, Valentina V.: Od důvěry k podezřívavosti. In: *Soudobé dějiny*, roč. 4, č. 3–4 (1997), s. 456–457. Ruská historička v této studii uvádí, že Tauerer působil před únorem 1948 jako kurýr mezi Oddělením zahraniční politiky ÚV VKS(b) a ÚV KSČ. V červenci 1947 Tauerer např. přivezl do Prahy „seznam informací“, který obsahoval pokyny, rady a kritické připomínky sovětských činitelů k politice KSČ. Tauerer prožil druhou světovou válku v SSSR, po roce 1945 pracoval jako ředitel nakladatelství KSČ Svoboda.

8 V dubnu 1949 vydal Nezval sbírku *Veliký orloj*, která vyvolala v tisku negativní ohlasy. Ve stejné době studenti Filozofické fakulty UK Zdeněk Pachovský a Viktor Matys napsali báseň, jež komickou formou parodovala styl Nezvalovy angažované tvorby, a v opisech ji poskytli svým známým. Recesistické dílko se pak přes redakce *Kulturní politiky*, *Mladé fronty*, *Tvorby* ad. dostalo až na sekretariát ÚV KSČ. Zde

Seifertovi mělo být zakázáno publikovat – v té době však zasáhl v jeho prospěch básník František Halas. V červenci 1949 zaslal ministrovi Kopeckému dopis, v němž ho upozorňoval na „případ Holana a Seiferta“: „Ze soukromého rozhovoru mezi známými při víně vyrostla atmosféra, která dnes oba ohrožuje existenčně. (...) Jestliže však nyní V. Holanovi a J. Seifertovi má být znemožněno vydávání knih, je to věc nevídaná a nemohu k tomu mlčet. Přejemně bych se solidarizoval s nimi natolik, že knížky svoje nesvolím zase vydávat já. (...) Prokázal jsi, pane ministře, opětovně svůj srdečný vztah k české kultuře a lidem, kteří ji tvoří. (...) Jsem přesvědčen, že najdeš vhodný způsob, jak zlikvidovat celou tuto aféru, která vyvolala neúměrný a zbytečný rozruch.“⁹

Sankcím proti Jaroslavu Seifertovi se tehdy ještě podařilo zabránit, neboť jeho výroky patrně nebyly pokládány za dostatečný podklad k zákazu publikování či jiným opatřením. Založit postih významného spisovatele na pouhém udání „vinárenského“ výroku se zřejmě nezdálo komunistickým činitelům vhodné, neboť by se sotva vyhnuli veřejnému vysvětlování celé záležitosti. Bylo tedy nutno čekat na nový impuls. Dostavil se v březnu 1950, kdy básníkovi vyšla nová sbírka.

Píseň o Viktorce

Již samotný počátek nové dekády Seifertovi nevěstil nic dobrého. K prvnímu lednu 1950 s ním nakladatelství Práce rozvázalo redaktorskou a lektorskou smlouvu, čímž přišel o zaměstnání. Sám básník k tomu po pětatřiceti letech poznamenal: „Nikdo mi žádný zákaz či odmítnutí písemně nedal, jen mi nechtěli nic tisknout. Byl jsem bez práce.“¹⁰ V polovině ledna Ladislav Štoll svým referátem *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* narýsoval vývoj české moderní poezie, v němž vyzvedl revolučně-optimistickou linii, směřující od Jiřího Wolkra a S. K. Neumanna k „budovatelským“ dílům současnosti, a ztratil hodnoty spirituální a existenciální. Přísného ideologického škatulkování nezůstala ušetřena ani předválečná tvorba Jaroslava Seiferta, jež se podle Štolla ocitla na scesti přejímáním „kosmopolitních“ vlivů.

Vydání sbírky *Píseň o Viktorce*, která se celou svou náladou zásadně lišila od tehdejších socialistickorealistických vzorů, bylo v očích jejich vyznavačů shledáno jako vyzývavá

bylo prohlášeno za „protistranický pamflet“ a dne 1.6.1949 začalo vyšetřování. Jeho průběhem se jako červená nit táhla otázka, proč nikdo z těch, kdo „pamflet“ četli, jej neohlásili stranickým orgánům. Komise ve složení O. Papež, J. Hendrych, V. Beerová vyšetřovala téměř 100 osob, z nichž mnozí byli postíženi vyloučením z KSČ s existenčními důsledky (zvláště autoři), stranickými důtkami či napomenutím. Závěrečná zpráva komise klasifikovala „pamflet“ jako polotrockistickou úchytku (*Státní ústřední archiv* (dále *SÚA*), Praha, A ÚV KSČ, f. 100/45 – Václav Kopecký, sv. 5, a. j. 154). K tzv. protistranickému pamfletu na Nezvala viz HOŘEC, J.: *Doba ortelů*, s. 35; týž: *O tzv. honičce na Nezvala*. In: *Studentské listy*, roč. 2, č. 19 (1991), s. 13; č. 20, s. 13.

9 *SÚA*, A ÚV KSČ, Rehabilitační komise ÚV KSČ 1968–1969. Studie č. 15, ŠIMŮNEK, J. – JECHOVÁ, K.: *Kulturní politika v období procesu*, s. 19–20. Podle tohoto protokolu Rehabilitační komise ÚV KSČ byl Halasův dopis odeslán adresátovi (nachází se v osobním fondu V. Kopeckého). Považují však za nutné upozornit na informaci Zdeňka Pešata, že tento dopis zůstal neodeslán a pouze v konceptu. V souhlase s autorem se domnívám, že ani tato eventualita nevyklučuje Halasovu intervenci ve prospěch Seiferta (PEŠAT, Z.: *Jaroslav Seifert*, s. 179).

10 JIRÁSKOVÁ, M.: *K první nominaci...*, s. 752. Autorka cituje vzpomínku Jaroslava Seiferta na základě jejich rozhovoru z roku 1985.

provokace, ne-li víc. Ožil Seifertův rok starý výrok z vinárny, vybavil se i jeho podpis pod protestem komunistických spisovatelů proti bolševizaci KSČ z roku 1929 a některé jeho básně z třicátých let, jež reflektovaly stalinistický teror a Seifertovo zklamání z vývoje revoluce v SSSR.¹¹ Nebyl zapomenut ani protest čtrnácti významných intelektuálů proti moskevskému politickému procesu z dubna 1938, který Seifert podepsal.¹² Vysocí straníční funkcionáři jako Gustav Bareš a Rudolf Slánský zřejmě dospěli k názoru, že nová sbírka poskytla dostatečný důvod k vyrovnání účtů se Seifertem i za jeho minulé „hříchy“.¹³ Z „případu Seifert“ se rázem stalo politikum.

Pro otištění kritické recenze byla vybrána *Tvorba*, kulturně-politický týdeník a orgán ÚV KSČ. Vzhledem k tomu, že straníční funkcionáři sledovali kampani proti Seifertovi také politický cíl, hodila se k tomuto účelu nejlépe, neboť jejím úkolem mělo být uveřejňování zásadních stanovisek komunistického vedení k různým kulturně-politickým otázkám. Kritika na stránkách *Tvorby* měla tedy mít patřičnou váhu.

Ústřední stranický aparát se v tom směru snažil ovlivnit také redaktory *Tvorby* a naladit je proti Seifertovi; neobvyklou osobní intervencí tehdy podnikl i Jiří Hendrych, Barešův zástupce v Kulturním a propagačním oddělení ÚV KSČ. Bývalý redaktor *Tvorby* Jan Štern na to vzpomíná: „Po vyjití Viktorky nastal najednou kalup a mobilizace. Zcela mimořádně si k nám (redaktorům *Tvorby*) přisedl v kantýně Hendrych, ač jinak udržoval od svých 'podřízených' odstup, a horlil proti Viktorce a Seifertovi – že Viktorka je evidentní jinotaj, ať si to přečtem, že je to recidiva Seifertova postoje z roku 1929, že už za první republiky Seifert napsal neobyčejně ošklivé verše o SSSR a Stalinovi a tak podobně. Tehdy jsem se také poprvé dozvěděl o 'incidentu' v hospůdce, ale Hendrych to časově nespécifikoval, takže jsme se mohli domnívat, že se to stalo zcela nedávno.“¹⁴

Výběr redaktora, který měl odsoudit Seifertovu sbírku, se opět děl způsobem do té doby neobvyklým, což také dokládá mimořádnou situaci po vydání *Písně o Viktorce*. Volba Gustava Bareše padla na mladého básníka a redaktora *Rudého práva* Ivana Skálu. Naskýtá

11 JR [Jan ŠTERN]: O nesamozřejmosti básníka. In: *Listy*, roč. 15, č. 1 (1985), s. 13 a 23. Jedná se o báseň V Leninově mauzoleu, která byla poprvé otištěna v *Ranních novinách* 7.9.1936 (poté vyšla ve sbírce *Verše na zdi* z roku 1937), a dále o básně Moskevský proces (*Právo lidu*, 26.1.1937) a Puškinův pomník v Moskvě (*Pondělní Ranní noviny*, 1.2.1937), pojednávající o transportech politických vězňů na Sibiř. Tyto tři básně jsou souhrnně otištěny v knize Ivana Pfaffa *Česká levice proti Moskvě 1936–1938*. Praha 1993, s. 75–77.

12 JIRÁSKOVÁ, M.: K první nominaci Jaroslava Seiferta..., s. 751. Protest podepsali mj. F. Halas, V. Černý, K. Teige. V letech 1950–51 ministerstvo vnitra na všechny tyto signatáře shromažďovalo kompromitující materiál v rámci vyhledávání „trockistů a trockistických skupin“.

13 Také František Kautman ve své vzpomínce naznačuje, že funkcionáři z ústředního komunistického aparátu na Seifertovu sbírku vlastně čekali a umožnili její publikování, neboť jim poskytla argument ke kampani proti jejímu autorovi, který jim tak „nahrál na smec“ (KAUTMAN, František: *Píseň o Viktorce*. In: *Listy*, roč. 12, č. 3–4 (1982), s. 20–25; přetištěno v tomto čísle *Soudobých dějin*, rubrika Horizont, s. 76–83). Jan Štern ve svém článku v *Listech* (viz pozn. 10) označuje jako motiv útoku na Seiferta strach nejvyšších funkcionářů (Slánský) z reakce Moskvy, kdyby přešli tento případ mlčením. Tato domněnka však nenachází oporu v jiných svědectvích. Podle Jaromíra Hofce kampaň proti Seifertovi přímo vyrůstá ze zmíněné přednášky Ladislava Štolla o poezii (HOŘEC, J.: *Doba ortelů*, s. 89). Domnívám se, že tomu tak není. Kampaň proti Seifertovi v březnu 1950 přímo souvisela s vydáním *Písně o Viktorce* a protiseifertovské akcenty ve Štollově referátu, který vznikl od podzimu 1949, působily s kampaní spíše souběžně a svým způsobem ji organicky doplňovaly.

14 Sdělení Jana Šterna autorovi této práce.

se otázka, proč Bareš nevolil spíše některého redaktora z *Tvorby*, když byl navíc jejím šéfredaktorem? (Vzhledem k jeho stranickým funkcím mu byli ovšem fakticky podřízeni všichni redaktoři stranického tisku, ať už působili v kterýchkoli novinách nebo časopise.) Splňoval snad Skála v očích Bareše nějaké zvláštní předpoklady, jež ho kvalifikovaly pro tento úkol lépe než ostatní ideologicky „kované“ kritiky? V této věci není jasno. Zatím je pouze možné na základě vzpomínky Jana Šterna říci, proč nebyl vybrán on sám: „Já jsem naštěstí nepřicházel v úvahu, neboť jsem měl švagra v kriminále a mou jedinou sbírku tenkrát do nebe vynesli Pachovský a Honzík (vyloučení pamfletisté), a ještě mě dávali za příklad Nezvalovi, což mi Nezval nikdy neodpustil.“¹⁵

Dne 17. nebo 18. března 1950 tedy Gustav Bareš telefonicky kontaktoval Ivana Skálu, aby si u něj objednal kritickou recenzi Seifertovy sbírky pro *Tvorbu*, a zřejmě s ním zároveň projednal i základní rysy této kritiky. Skála „byl nabuzen proti Seifertovi uměle“ tím, že mu bylo řečeno, že „věc je hlubší“ a má „politické pozadí“ – a že Viktorka je podobností namířené proti socialistické republice.¹⁶ Takovýto postup však byl zcela výjimečný, neboť Bareš celkově vedení tohoto týdeníku mnoho pozornosti nevěnoval; ve věci kritiky Jaroslava Seiferta se nicméně angažoval zásadním způsobem. „Bareš objednal u Skály kritiku přímo, což byla u něho výjimka, protože až do této chvíle nanejvýš pouze navrhl autora a redakce článků dojednala – nebo nechal výběr autora i objednání zcela na redakci. Muselo to vyjít od Slánského, protože Bareš děsně pospíchal. Tehdy byly soboty pracovním dnem a Skála byl Barešem vyzván k napsání kritiky v pátek nebo v sobotu, a tak to psal v neděli. Na textu je patrný spěch, křečovitost a uměle vybičovaný hněv. Článek musel odevzdat v pondělí, to byla uzávěrka. Redakci *Tvorby* byl text předán už jako hotová věc.“¹⁷

Redakce obdržela text recenze skutečně v pondělí (20. března) a konala se nad ním krátká porada, neboť u některých členů redakce (Galuška, Richta) vyvolal takto narychlo sepsaný a agresivní Skálův článek rozpaky. Radovan Richta se chtěl ještě s někým o této razantní kritice poradit, dát ji k posouzení širší redakční radě, neboť si byl spolu s Miroslavem Galuškou vědom toho, že asi vzbudí u čtenářů rozpaky. Galuška si po jejím přečtení dokonce některé citované Seifertovy verše pochvaloval („Zpívejte, ptáci nebeští, té zemi k zulibání krásné...“ – tyto verše označil za krásné, zalitoval však, že báseň jako celek vyznívá jinak). Proto jako odpovědný zástupce listu ještě zatelefonoval Barešovi, zda by nešlo kritiku ještě o týden odložit a snad některá místa upravit. Bareš to však rozhodně zamítl a žádal, aby – „má-li kritika hlavu a patu“ (Barešova slova – pozn. autora), nebylo její uveřejnění odkládáno. Současně se výslovně odvolal na přání Rudolfa Slánského.¹⁸ Všimněme si, že Bareš dokonce Skálovu kritiku ani *nečetl*, a přitom žádal

15 Tamtéž. Během „hledání československého Rajka“ byl koncem listopadu 1949 zatčen mj. i náměstek ministra zahraničního obchodu Evžen Löbl. Při dalším zatýkání koncem téhož roku došlo rovněž k zajištění Šternova švagra Petra Planera, který byl obviněn z toho, že dodával do Číny opotřebované soustruhy. Jan Štern dodává: „Šel jsem tehdy za Hendrychem a nabídl jsem mu svou ‘demisi’. Vymluvil mi to, dokonce projevil i jistou účast, protože byl s mým švagrem v K. T. Mauthausen.“

16 ŠTERN, J.: O nesamozřejmosti básníka, s. 13. V tomto svém článku Štern naznačuje domněnku, že Bareš jednal na popud Rudolfa Slánského. Tuto domněnku potvrzuje (níže citované) svědectví Miroslava Galušky a můj rozhovor s Janem Šternem.

17 Sdělení Jana Šterna citované v pozn. 12 a 13.

18 Sdělení Miroslava Galušky autorovi této práce. Galuška zde dokládá iniciativu Slánského v útoku proti

její urychlenou publikaci! Dopustil se tím nesporně i politické chyby, které jeho protivníci dokázali využít především na podzim 1951, kdy se naplno rozhořel spor mezi Kopeckým a Barešem.

Cizí hlas

Skálova proslulá kritika s názvem *Cizí hlas* vyšla v *Tvorbě* dne 22. března 1950¹⁹ a záhy vyvolala v uměleckém světě pozdvižení. Pobouřen byl zvláště Vítězslav Nezval, svou nevoli však dala najevo i Marie Pujmanová.²⁰ Redakce *Tvorby* však považovala Skálův článek pouze na výchozí bod ke kampani proti Seifertovi, zřejmě i v souladu s nedávným referátem Ladislava Štolla o poezii. Proto 24. března Jan Štern telefonoval Nezvalovi (!) a žádal jej, aby básník *Tvorbu* v jejím postoji proti Seifertovi podpořil. Z toho je patrné, že si plný dosah a vyznění tak hrubé kritiky asi sotva uvědomoval. Nezvalova reakce byla totiž právě opačná a nezvalovsky temperamentní.²¹ Zprávu o rozhovoru pak Štern podal Barešovi: „Zle se na mne rozkatil právě pro kritiku Seiferta. Jak prý jsme mohli uveřejnit ten gangsterský útok Skálův na básníka, který něco znamená a který v době, kdy to stálo existenci, bojoval za zájmy proletariátu. To je denunciační článek, jako byl prý ten můj o Jiřím Kolářovi v roce 1948. To je střibrnáctví. Já, Vítězslav Nezval, řekl mi doslova, mám určitou autoritu a známosti, a já budu bojovat, já to tak nenechám, protože vím, že je tím pobouřena celá řada spisovatelů. Jsem přesvědčen, že s tím nesouhlasí většina redakce *Tvorby*, že s tím nesouhlasí soudruh Štoll, Taufer a že s tím určitě hluboce nesouhlasí soudruh Bareš.“²² Štern se pokusil Nezvala přesvědčit citacemi některých pasáží z „Viktorky“ s poukazem na „reakční jinotaj“, Nezval však prohlásil, že „to je poezie, že tomu nerozumíme, že by pak každá národní písnička s truchlivou notou musila být vykládána jako útok proti státu. To je epická báseň o Viktorce z Babičky a žádná alegorie. Myslím, pravil závěrem s. Nezval, že by nebylo správné, abych uveřejnil příspěvek o Wolkerovi v listě, který tak gangstersky napadl jeho nejlepšího přítele. To by

Seifertovi. Galuškou vylíčený průběh zmíněné redakční porady *Tvorby* mi v dubnu 1997 potvrdil i Jan Štern.

- 19 SKÁLA, Ivan: *Cizí hlas*. In: *Tvorba*, roč. 19, č. 12 (1950), s. 285–286. Přetištěno v tomto čísle *Soudobých dějin*, rubrika Horizont, s. 84–89. Dnes již nemá příliš smysl rozebírat detailně Skálovy vývody a invektivy vůči Seifertovi, neboť žádný z jeho argumentů nelze brát vážně. Uvedme snad pouze jednu z nejhrubších a nejvýznačnějších pasáží: „Seifert, který v dnešní době, kdy lid vítězně uskutečňuje své revoluční ideály, nevidí tyto obrovské změny, ale vidí jen bláznivou Viktorku, nemá práva zneužívat jmen Němcové a Nerudy a nemá práva zneužívat čestného titulu básníka, nemá práva zneužívat poezie proti lidu, k výsměchu proti všemu, co je našemu pracujícímu lidu velké a drahé.“
- 20 Projevilo se to na zasedání výboru české sekce Svazu čs. spisovatelů dne 17.4.1950, kde částečně podpořila Nezvalovo vystoupení na obranu Seiferta. (Viz DRÁPALA, M.: *Iluze jako osud*, s. 203.)
- 21 O tři dny později (27.3.1950) se Seifert obrátil na Nezvala dopisem, v němž ho informoval o nevybíravé kritice Ivana Skály v *Tvorbě* a nepřímou ho požádal o pomoc. Z toho je zřejmé, že Nezval se ujal obhajoby Seiferta spontánně a z vlastní iniciativy.
- 22 SÚA, A ÚV KSČ, f. 19/7 – Kulturní a propagační oddělení ÚV KSČ, a. j. 677. Zpráva o rozhovoru Jana Šterna s Nezvalem pro Gustava Bareše. Bareš zprávu obdržel dne 28.3.1950. Uvedený dokument je v plném znění otištěn v knize J. Hořce *Doba ortelů*, s. 164. Článkem o Jiřím Kolářovi, zmíněném v tomto dokumentu, je myšlena kritika Jana Šterna otištěná pod titulem *Zběhnutí od praporu v Tvorbě*, roč. 17, č. 25 (1948), s. 496–497.

pak vypadalo tak, že ten útok schvalují.²³ Je zajímavé, že Nezval odmítal připustit právě u Bareše jakýkoli podíl na kritice Seiferta. Na tuto skutečnost upozornil Bareše ve své zprávě i Jan Štern: „...nevěděl, že článek byl napsán přímo na popud kultpropu, ale se domníval, že je to nějaká partyzánská naše akce. Domníval jsem se, že by nebylo správné, abych se v tom okamžiku dovolával autority strany, a snažil jsem se hájit jen to, že Skálův článek je v podstatě správný, i když se mi teď zdá, že jsme mohli použít v kritice některých morálně zdrcujících argumentů, které by dodaly článku ještě větší přesvědčivosti a které by ještě více podtrhly hanebnost Seifertovy zrady i to, že svou Viktorou plivl nejen proti dnešku, ale i na Wolкера, na Fučíka, na Neumanna, na lidi, kteří mu kdysi důvěřovali, a že plivl i na svou lepší minulost.“²⁴

Atmosféru nevráživosti vůči Jaroslavu Seifertovi v redakci *Tvorby* ovlivnilo i to, že se objevily zprávy o Seifertově podpisu Ligy proti bolševismu během okupace. Jan Štern to tenkrát chápal jako další doklad Seifertovy obojetnosti, neboť netušil, že k podpisu došlo se souhlasem ilegální organizace KSČ. „V mých očích ublížilo Seifertovi i toto,“ vzpomíná po letech.²⁵

Nejednoznačné přijetí Skálovy kritiky v umělecké obci musela řešit i redakce *Tvorby*. Stalo se tak 28. března na redakční poradě, již se zúčastnili Miroslav Galuška, Jan Auerhan, Věra Hájková, Radovan Richta, Dušan Rozehnal a Jan Štern. Na této poradě odpovědný zástupce listu Galuška pokázal na to, že „na Skálově kritice Seifertovy sbírky 'Píseň o Viktorce' je vidět spěch, v jakém byla napsána, takže článek je roztržité a nepřehledný.“²⁶ Podle Richty nebyla kritika „dost přesvědčivá v tom smyslu, že sice podrobně dokazuje Seifertovy chyby, ale neukazuje ostatním nebezpečí cesty, která Seiferta dovedla až k této sbírce.“²⁷ Bylo tedy dohodnuto, že tento nedostatek napraví další příspěvky na toto téma.

Jasnou řečí hovořila aktuální direktiva stranického sekretariátu: Seifertova sbírka se sice měla zkritizovat, ale samotný Seifert již neměl být odepisován jako básník. A jelikož takovouto kritiku odmítl napsat pro *Tvorbu* Vítězslav Nezval, byl 5. dubna otisknuto článek

23 Tamtéž. Střídaté užívání první a třetí osoby singuláru ve Šternově parafrázi Nezvalových výroků je poněkud matoucí.

24 Tamtéž. Podle sdělení Jana Šterna z října 1997 to byl Radovan Richta, který ho nabádal, aby se ve své zprávě Barešovi zmínil rovněž o „morálně zdrcujících argumentech“. Richta si absencí tohoto „morálního rozměru“ kritiky Seiferta vysvětloval nepříznivou reakcí v umělecké veřejnosti a byl přesvědčen, že právě tyto argumenty by nejvíce zapůsobily na literární obec a přesvědčily ji o Seifertově „zradě“. Z tohoto sdělení je mj. zřetelné patrné, že v kritice Seiferta hrála klíčovou úlohu právě mimoumělecká kritéria, a vystupuje jasně do popředí politické pozadí celé záležitosti.

25 Sdělení Jana Šterna. K upřesnění této informace Jan Štern dodal, že se někdy v tomto období dozvěděl, že jeho tchán Jiří Síla, v době protektorátu redaktor *Národní práce*, podepsal Ligu proti bolševismu. Tuto zprávu Šternovi sdělila dopisem jeho manželka. Dopis četla také sekretářka v *Tvorbě*, manželka redaktora *Rudého práva*, která se tuto informaci snažila využít proti Šternovi a žádala, aby stranický výbor posoudil, má-li Štern za této situace setrvat v redakci *Tvorby*. Aby zvrátil tuto její snahu, začal Štern pátrat po bližších okolnostech. Zašel mj. za Josefem Rybákem, který během války působil v *Národní práci* také, aby mu poradil, „jak se má na to dívat“. Rybák překvapenému Šternovi sdělil, že Ligu proti bolševismu podepsal také, že prý „to byla formalita“. Při té příležitosti Štern zjistil, že Ligu podepsal rovněž Seifert. Rybákův zlehčující pohled na podpis ligy však zřejmě nebyl v daném případě pro Šterna směrodatný.

26 SÚA, A ÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 511. Zápis redakční rady *Tvorby* ze dne 28.3.1950.

27 Tamtéž.

Michala Sedloně, který toto kritérium splňoval.²⁸ Zatímco Skála ve své kritice líčil Seiferta jako básníka sice značného talentu, který však zklamal a „znovu a znovu hlouběji zapadá do svého subjektivismu, apolitičnosti“,²⁹ Sedloň hodnotil Seiferta v ohlase na jeho sbírku přeci jen mírněji: „Seifert je básník beze sporu talentovaný. Musíme však protestovat, jestliže tohoto nadání používá k bezobsažné magii a efektům. (...) Bylo by nesprávným zjednodušením, kdybychom chtěli škrtnout všechno, co napsal J. Seifert po svých prvních sbírkách. Ale právě proto musíme ostře odsoudit jeho ‘Viktorku’ a ukázat na ni jako na příklad, kdy se umělec zcela zpronevřuje své lepší minulosti. (...) Víme, že není lehké vyrovnat se s mrtvou minulostí. Chce-li však někdo v sobě zachránit básníka, musí se o to pokusit.“³⁰ V tomtéž čísle *Tvorby* se současně objevil i první výňatek z referátu Ladislava Štolla *Třicet let bojů...*, který byl – jistě ne náhodou – věnován právě Jaroslavu Seifertovi a kritice jeho básnické tvorby z první republiky.³¹

Výše zmíněná porada *Tvorby* pověřila Jana Šterna organizací ohlasů Skálovky kritiky; byla vytyčena témata a o příspěvky k nim měli být požádáni Jan Drda, Jiří Taufer, Stanislav Neumann, Michal Sedloň, Ladislav Štoll, Vilém Závada a znovu Vítězslav Nezval. Zvolená témata byla formulována v podobě kritických imperativů: „1. Ukázat, co znamená ztratit víru v lidstvo (kdo nejde s námi, jde proti sobě). 2. Ukázat, kam až dovedl Seiferta jeho maloměšťácký postoj. 3. Co je poezie – nestačí formální dokonalost; je třeba objevovat novou krásu, poezie bojovná. 4. Básník bojovník; Seifert oslavuje dodatečně, ale neprobojovává; srovnání s Wolkerem. 5. Poezie strachu, úzkosti, smrti, nesmyslnosti života – existencialismus. Člověk, který nesdílí radost dnešních lidí, chce své nálady vnucovat ostatním.“³² Články výše zmíněných spisovatelů (mimo Sedloňova) však v *Tvorbě* již nevyšly.

Seifertův případ měl ještě řešit takzvaný čestný spisovatelský soud, před nějž měl být postaven. Zřejmě i zde stál u zrodu této myšlenky Gustav Bareš, neboť František Nečásek (vedoucí kulturního odboru Kanceláře prezidenta republiky) v dopise Klementu Gottwaldovi ze dne 3. října 1951 napsal: „Soudím, že právem navrhoval (Bareš – pozn. autora) čestný spisovatelský soud nad J. Seifertem, za jeho hanebné výroky o sovětské poezii ve

28 SEDLOŇ, Michal: Básník a víra v člověka. In: *Tvorba*, roč. 19, č. 14 (1950), s. 330–331.

29 SKÁLA, I.: *Cizí hlas*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 5, č. 1 (1998), s. 85.

30 SEDLOŇ, M.: Básník a víra v člověka, s. 330–331. Ještě jeden posun v Sedloňově článku je patrný – zatímco Skála poukazyval na údajné rozdíly v chápání socialismu u Seiferta a Wolkerera, nabízí Sedloň srovnání mezi těmito básníky o poznání osobnější, s poukazem na jejich přátelství. Například: „Do jaké hluboké propasti se to dostal J. Seifert, příslušník Devětsilu, kdysi druh Wolkerův?“, dále: „Jakou hloubku pádu prodělává někdejší druh Wolkerera!“; nebo: „Pamatuji se, jak měšťácká kritika, která potřela zuřivě poezii Wolkerovu, vychvalovala Seifertovy verše.“ Je zde patrná snaha eliminovat v maximální míře okolnost přátelského vztahu obou básníků – Wolkerera, jehož Štoll ve svém nedávném referátu prezentoval (spolu s S. K. Neumannem) jako základní pilíř české moderní poezie, a Seiferta, který se ocitl v nemilosti. Není vyloučeno, že tento nový motiv v argumentaci proti Seifertovi bezděčně inicioval Nezval, který obhajoval Seiferta také poukazem na jeho přátelství s Wolkerem. Vzhledem k tomu, že se tato skutečnost objevila ve Šternově zprávě pro Bareše o rozhovoru s Nezvalem, a k tomu, že Sedloňův článek vyšel až 5.4.1950, zbýval dostatek času, aby Bareš do kampaně proti Seifertovi zakomponoval aktuálně i tuto rovinu. Jedná se však pouze o domněnku autora tohoto článku.

31 ŠTOLL, Ladislav: Od proletářské poesie k poetismu. In: *Tvorba*, roč. 19, č. 14 (1950), s. 318–319.

32 SÚA, A ÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 511. Zápis redakční porady *Tvorby* ze dne 28.3.1950.

srovnání s poezií francouzskou, a kritiku jeho básnické knihy 'Viktorka', v níž Seifert zaujímá vlastně stanovisko k dnešku tím, že opěvuje šílenou Viktorku z Babičky.³³ Odpověď na to, zda-li u iniciování „čestného spisovatelského soudu“ stál skutečně pouze Bareš, však není jednoznačná, neboť se v této záležitosti silně angažoval i Jiří Taufer.³⁴ Úplnější představu si proto můžeme učinit na základě zápisu usnesení porady Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ z 27. dubna 1950, na níž byli přítomni mimo jiné Gustav Bareš, Jiří Hendrych, Bruno Köhler a Václav Kopecký. Čteme zde: „Otázka Seiferta: Zajistit, aby usnesení předsednictva svazu o postavení Seiferta před čestný soud bylo provedeno.“³⁵

Co si pod pojmem „čestný spisovatelský soud“ vlastně představít? Mělo jít o jakýsi mravní tribunál (odvozený ze sovětské praxe), který by spornou záležitost s inkriminovaným spisovatelem projednal, a ten by na závěr provedl svou sebekritiku. Takové řízení by pro každého literáta jistě znamenalo naprosté ponížení. Výbor české sekce Svazu československých spisovatelů se právě touto otázkou v záležitosti Jaroslava Seiferta zabýval na své schůzi již 17. dubna 1950, kdy návrh na zřízení takzvaného čestného soudu podal předsedající Jan Drda. V diskusi však vystoupil Vítězslav Nezval, který opět hájil Seiferta a ostře vyčetl Skálovi jeho článek v *Tvorbě*. Nezvala částečně podpořila také Marie Pujmanová, naopak za přítomného Skálu se postavili Jan Drda, Bohumil Mathesius, Václav Pekárek, Josef Rybák a Vlastimil Školaudy. Nezval přešel dokonce i do jakéhosi protiútoky, když začal zpochybňovat Skálovy básnické kvality. Celé jednání skončilo hlasováním o Drdově návrhu na zřízení „čestného spisovatelského soudu“. Jeho návrh byl výborem přijat téměř jednomyslně, když se pro něj vyslovila i Marie Pujmanová; Nezval jako jediný hlasovat odmítl s odůvodněním, že takovéto řešení by bylo pro Seiferta nepřijatelné a jen by ho poškodilo. Dokonce se vyslovil pro to, aby Seifert byl přijat do Svazu československých spisovatelů.³⁶

Pozoruhodným způsobem (a zdánlivě poněkud v rozporu s pořízeným zápisem) líčí průběh této schůze její účastník František Kautman, který poukázal na důležitou roli předsedy svazu Jana Drdy, jenž se na schůzi dostavil se zpožděním: „Jeden po druhém si brali slovo a článek (Skálovu kritiku – pozn. autora) odsuzovali – zvláště rozhořčeně Vítězslav Nezval a Marie Pujmanová.“³⁷ Ke zvratu však podle Kautmana došlo poté, když se objevil Jan Drda a oznámil přítomným, že Skálův článek v *Tvorbě* se těší podpoře ÚV KSČ, odkud právě přišel. Proto by se za něj mělo podle jeho slov vedení svazu postavit, což se také posléze přijatým usnesením stalo. Tímto argumentem snad lze také vysvětlit obrat v postoji Marie Pujmanové.

33 SÚA, A ÚV KSČ, f. 100/24 – Klement Gottwald, sv. 66, a. j. 967. Dopis Františka Nečásky Klementu Gottwaldovi ze dne 3.10.1951.

34 HOŘEC, J.: *Doba ortelů*, s. 56.

35 SÚA, A ÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 12. Zápis porady kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ ze dne 27.4.1950. K projednávání bodu „Seifert“ byl speciálně přizván i Jan Drda. V zápise zřejmě došlo k omylu: místo „předsednictva“ měl být správně uveden „výbor české sekce“ jako svazový orgán, který odhlasoval rozhodnutí o zřízení „čestného soudu“. Zde je nutné upozornit, že účast Václava Kopeckého na poradě Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ byla nezvyklá – docházel tam jen k důležitým jednáním. Záležitost Jaroslava Seiferta k takovým nesporně náležela.

36 DRÁPALA, M.: *Iluze jako osud*, s. 203.

37 KAUTMAN, F.: Píseň o Viktorce. In: *Soudobé dějiny*, roč. 5, č. 1 (1998), s. 83.

K prosazení takzvaného čestného soudu se Seifertem, kde měl odvolat i svůj výrok o sovětské poezii, však nikdy nedošlo, a tím „usnul“ i celý případ veřejné kritiky tohoto básníka. Přesné důvody, proč stranické špičky nadále netrvaly na tomto sebemrškačském aktu, nejsou známy, neboť zatím nebyly v archivech nalezeny příslušné dokumenty (pokud existují). Lze se jen domnívat, že je odradily obavy z případných komplikací a zřejmě nepopulárnost Seifertovy kritiky v širší kulturní veřejnosti.³⁸ Nelze vyloučit ani efekt dalšího zákulisního působení Vítězslava Nezvala.

Nastává obrat

Zde by líčení zákulisí kampaně proti Jaroslavu Seifertovi mohlo skončit, nebýt skutečnosti, že se s tímto případem časem rozehrála politická hra, která se stala součástí mocenského sporu dvou hlavních představitelů komunistické kulturní politiky na počátku padesátých let – Václava Kopeckého a Gustava Bareše. Jak již bylo řečeno, Bareš svou klíčovou účastí v útoku na Seiferta učinil taktickou chybu a uškodil si i politicky. Barešův tvrdý postoj, jenž souzněl s celkovým stylem jeho politiky v oblasti kultury, se totiž pokusil využít ve svůj prospěch Kopecký se svými spojenci. V tom zřejmě spočíval impulz k postupné proměně vztahu „Kopeckého skupiny“ k „případu Seifert“. Jemnější nuance této proměny nebyly dosud podrobněji zmapovány. Domnívám se však, že jako hlavní příčina zde působil fakt, že v kulturní obci nepopulární kritika Seiferta byla přímo spojována (prostřednictvím týdeníku *Tvorba*) s aktivitami Bareše, a tedy i ústředního stranického aparátu. A tento fakt, zvláště v průběhu roku 1951, nabýval na váze v mocenské při obou skupin.

Formulace o změně stanoviska Kopeckého a jeho spojenců vyžaduje jisté upřesnění. Nezval hájil Seiferta jako svého přítele vlastně již od začátku kampaně a pravděpodobně působil v tomto směru jako *spiritus agens* na Kopeckého, k němuž měl velmi blízko. Ostatně by to nebylo poprvé, kdy se Nezvalovi podařilo u Kopeckého prosadit svůj zájem. Například koncem roku 1949 přiměl Kopeckého k zastavení výroby kontroverzního filmu *Výlet pana Broučka*, na němž mělo zájem Kulturní a propagační oddělení ÚV KSČ, z důvodu „ideové pochybenosti“.³⁹ Jakmile k Seifertově případu zaujal nové stanovisko Kopecký, je možné již hovořit v této záležitosti o postupné proměně „Kopeckého skupiny“ jako *celku* (včetně Jiřího Tauerera, který Seiferta na sekretariátě ÚV KSČ udal a prosazoval i takzvaný čestný spisovatelský soud). Kopecký a jeho spojenci se chtěli zřetelně odlišit od metod jednání Barešovy skupiny. Proto zřejmě již netrvali na „čestném soudu“ a i další

38 K obdobnému soudu dochází i Jaromír Hořec ve své knize *Doba ortelů*, s. 56. Zde také uvádí, že komunistické vedení dokonce zvažovalo uspořádání politického procesu se Seifertem, který byl prý schválen i Rudolfem Slánským. Toto své tvrzení však autor ničím nedokládá. Ve svém líčení „seifertovské kauzy“ se přitom dopouští určitých nepřesností: např. mladým kritikům nebyl dán pokyn, aby „ostří své kampaně namířili na oba autory“, tedy Seiferta a Holana, nýbrž předmětem jejich zájmu byl pouze Seifert. Podle Václava Černého měli v čele „očistného soudu“ stanout Jan Mukařovský s Marií Majerovou. Zřízení této pochybné instituce prý pomohl zabránit svou autoritou Ilja Erenburg, který náhodou v té době pobýval v Praze (ČERNÝ, V.: *Paměti (1945–1972)*, s. 236).

39 SÚA, A ÚV KSČ, f. 07/2 – Gustav Bareš, sv. 2, a. j. 11. Kopeckému a Nezvalovi byla společná i nevráživost vůči osobě Gustava Bareše (oba mj. projevovali antisemitské názory).

postih Seiferta (zákaz publikování) měl být odvolán, jakmile básník projeví poněkud vstřícný postoj a například se distancuje od svých výroků o sovětské poezii.

Věnujme nyní pozornost konkrétním faktům. Postupnou změnu vztahu „Kopeckého skupiny“ k Jaroslavu Seifertovi můžeme díky dochovaným pramenům v Archivu ÚV KSČ sledovat již od druhé poloviny roku 1950. Jestliže například Václav Kopecký v dubnu 1950 na poradě vedení Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ souhlasil s požadavkem „čestného soudu“, dovidáme se ze zprávy Jiřího Pelikána Barešovi z prosince 1950 o snaze Kopeckého poskytnout Seifertovi a Holanovi peněžitou podporu ve výši asi 20 000 Kčs (údajně z důvodu existenční tísně obou básníků a také snahy přimět je ke konformitě). Postoj stranického aparátu se však nezměnil, jak vyplývá z Pelikánových názorů vyslovených v uvedené zprávě: „Můj názor je, že není možno použít takové formy k nějakému získávání jich, když nebyl proveden čestný soud s nimi a když oba se soustavně vyhýbají jakékoliv kritické diskusi.“⁴⁰

Jako další příklad může sloužit proměna stanoviska Václava Pekárka, který v dubnu 1950 na schůzi výboru české sekce Svazu československých spisovatelů podpořil Skálovu kritiku Nezvalova postoje. Z Barešova dopisu Zdeňku Nejedlému z října 1950 se totiž naopak dovidáme, že „Pekárek a jeho přátelé ve svazu spisovatelů chtěli uvalit disciplinární řízení proti Skálovi a hájili Seiferta mimo jiné tím, že básník je ‘uzlíček nervů’ a že nesmí být kritizován“.⁴¹

Tento Barešův dopis ministru Nejedlému byl motivován uveřejněním článku v časopisu *Var*, v němž básník Zdeněk K. Slabý kritizoval Skálovu sbírku *Máj země*.⁴² Jelikož si Gustav Bareš tuto kritiku vyložil jako revanš za Skálovu kritiku Seiferta, napsal Zdeňku Nejedlému jako vydavateli zmíněného časopisu 7. října 1950 dopis, v němž v podstatě žádal nápravu, neboť jinak by musel „tuto záležitost učinit předmětem veřejné diskuse“.⁴³ Bareš na Skálovu obhajobu uvedl: „Skála kritizoval Seiferta v souhlase s námi, poněvadž Seifert v jednom soukromém rozhovoru mluvil sprostě o Sovětském svazu a sovětských básnících, a posléze Seifert vydal básnickou knížku, která je kryptogramem útoků proti našemu lidovědemokratickému řádu. Za to si Skála vysloužil nenávistnou kampaň a jejím vyvrcholením je nynější článek ve *Varu*. (...) Jestliže Seifert nesmí být kritizován, proč by měl takovýmto způsobem být kritizován básník, který se oběma rukama chopil všeho toho nového, čím u nás žijeme, ač je snad možné, že v těch či oněch případech ještě látku nezvládl. Takovýchto nedostatků na cestě za novým uměním ještě budeme mítí víc a není správné s hledajícími a snažícími se lidmi neurvale zacházeti. Je příznačné, že s. Pekárek a skupina, kterou kolem sebe tvoří, hájí pouze renomované spisovatele, ať se dopouštějí jakýchkoli chyb a omylů, a že současně pronásledují nové básníky a spisovatele, kteří ve

40 *Tamtéž*, f. 19/7, a. j. 977. Zpráva Jiřího Pelikána Gustavu Barešovi ze dne 5.12.1950. Uvedený dokument je v plném znění otištěn v knize J. Hořce *Doba ortelů*.

41 *Tamtéž*, a. j. 58. Dopis Gustava Bareše Zdeňku Nejedlému ze dne 7.10.1950. Zmíněný dopis se dochoval pouze v kopii bez podpisu, Barešovo autorství však prokazuje použité razítko se šifrou 1/5 (Kulturní a propagační oddělení ÚV KSČ) a skutečnost, že dopis vyřizovala jeho osobní sekretářka Knappová.

42 SLABÝ, Zdeněk K.: Ke Skálově sbírce *Máj země*. In: *Var*, roč. 3, č. 9–10 (1950), s. 306–311. Tato recenze Slabého je pozoruhodná tím, že prakticky jako jediná v celém tisku novou Skálovu sbírku hodnotila negativně.

43 *SÚA, A ÚV KSČ*, f. 19/7, a. j. 58. Dopis Gustava Bareše Zdeňku Nejedlému ze dne 7.10.1950.

své tvůrčí práci přirozeně ještě nemohli dozrát, ale mezi nimiž se pohybuje řada talentů, snažících se přinést opravdu nové a silné věci.⁴⁴ Za časopis *Var* odpověděl Barešovi osobním dopisem dne 12. října 1950 jeho odpovědný redaktor Václav Pekárek. Zaslal mu současně k připomínkám svůj článek (s jehož zněním souhlasil i Nejedlý), který měl Slabého kritiku nové Skálovy sbírky zmírnit.⁴⁵ Ačkoli Pekárek odmítl souvislost mezi kritickými recenzemi Skály a Slabého, akceptoval některé Barešovy argumenty a použil je dokonce i ve svém článku ve *Varu*. Tím byla celá věc uzavřena.⁴⁶

Z úhlu pohledu, který jsem se zde snažil vylíčit, musel Bareš článek ve *Varu* chápat jako nepřímý útok na sebe a na svou koncepci kulturní politiky, která podporovala mladé komunistické básníky. Proto také na celkem (autorsky) bezvýznamný článek odpověděl osobně a s takovou rázností.

Postoj ústředního stranického aparátu zůstal stejný i o několik měsíců později. Může to být dokumentováno zprávou odboru kultury a osvěty Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ o situaci ve Svazu československých spisovatelů. Tato zpráva, která již také reagovala na vývoj uvnitř komunistické strany po únorovém zasedání jejího ústředního výboru, byla tímto odborem vyhotovena pro schůzi kulturního a propagačního oddělení, která se konala 25. dubna 1951. Účastnili se jí vedle Gustava Bareše, Jiřího Hendrycha, Čestmíra Císaře, Pavla Reimana a dalších rovněž Jan Drda a Pavel Bojar, kteří byli přizváni za vedení svazu spisovatelů. Na schůzi bylo vedení svazu spisovatelů kritizováno za nedostatečnou iniciativu v ideologické oblasti. V rámci této kritiky se referující Jiří Pelikán (vedoucí kulturního odboru) dotkl i případu Jaroslava Seiferta, když hovořil o „nedostatečné ideové bdělosti“ vedoucích orgánů svazu, které „se dosti hluboce nezabývaly a neřešily nepřátelské projevy Jar. Seiferta a Holana“.⁴⁷ „Tvrdá linie“, tak jak ji reprezentoval ústřední stranický aparát v čele s Gustavem Barešem, zůstala v tomto případě zachována.

Ve víru sporu

Případ Skálovy kritiky *Písňe o Viktorce* se znovu vynořil na podzim 1951, kdy se ústřední stranický aparát ocitl v defenzivním postavení a kdy se ideologické ostří *Tvorby* obrátilo i proti jejímu šéfredaktorovi Gustavu Barešovi.⁴⁸ Tento vývoj byl důsledkem významných přesunů v nejvyšších patrech komunistické moci, jež odstartovalo zasedání ÚV KSČ dne 6. září 1951. Jeho průběh a výsledky se odrazily i v oblasti kultury. Známý Gottwaldův

44 *Tamtéž*.

45 PEKÁREK, Václav: Nová poesie a kritika. In: *Var*, roč. 3, č. 11–12 (1950), s. 365–368.

46 SÚA, A ÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 58. Dopis Václava Pekárka Gustavu Barešovi ze dne 12.10.1950. Pekárek mj. uvedl: „...absolutně odmítám tvrzení, které jsi mi tlumočil a které již znám od s. Rybáka, že by zde šlo o nějakou souvislost s diskusí o Seifertovi. Ostatně, já neměl nikdy Seiferta rád jako básníka, ale formu Skálovy kritiky odmítal tehdy i s. Štoll aj.“ Jakousi tečku za celou záležitostí se pokusil udělat vydavatel časopisu *Var* Zdeněk Nejedlý svým článkem O českou poesii. In: *Var*, roč. 3, č. 17–18 (1950), s. 513–521.

47 SÚA, A ÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 13. Zápis schůze kulturního a propagačního oddělení ze dne 25.4.1951 – Zpráva o činnosti Svazu čs. spisovatelů.

48 Jako markantní příklad může sloužit stať Michala Sedloně v *Tvorbě* v říjnu 1951, v níž autor rozebíral literární činnost Konstantina Biebla.

projev na tomto zasedání, koncentrovaný do otázky, „kde že se vlastně vládne – u Prašné brány, nebo na Hradě?“, legalizoval diskusi o takzvaných dvou centrech moci. Parafrázujeme-li citovaný výrok, pak v oblasti kultury dozrála k řešení otázka, kdo má poslední slovo v jejím řízení – stranický aparát v čele s Gustavem Barešem, anebo ministerstvo informací a osvěty v čele s Václavem Kopeckým? Tímto okamžikem se spor obou linií kulturní politiky aktualizoval a otevřeně vyhroutil do mocenské polohy.

Ačkoli to jistě nebylo Gottwaldovým záměrem, jeho výklad pohotově využil Václav Kopecký k prosazení své linie a ambicí. Již na zmíněném zasedání ÚV KSČ prezentoval svou interpretaci sporu, v níž záměrně zveličoval vliv ústředního stranického aparátu v kultuře. Ve svém vystoupení vyslovil přesvědčení, že kdyby lidé v průzkumu veřejného mínění odpovídali na dotaz, zda pokládají za rozhodující činitele v kultuře Nejedlého s Kopeckým, nebo Bareše s Hendrychem, zvolili by nepochybně dvojici šéfů kulturního a propagačního oddělení. „Ti jsou pokládáni za skutečně rozhodující činitele strany v oblasti kulturní. (...) Je nesporné, že druhá vedoucí formace existovala.“⁴⁹

V rámci následných diskusí o takzvané dvoukolejnosti stranických a státních orgánů a reorganizace ústředního stranického aparátu připravované k 1. říjnu 1951 docházelo po zasedání ÚV KSČ k událostem, které postupně oslabovaly mocenskou pozici Gustava Bareše ve prospěch jeho oponentů. V týdnu před 15. zářím 1951 provedl sebekritiku odbor kultury a osvěty kulturního a propagačního oddělení, která se týkala zejména byrokratických metod práce tohoto odboru.⁵⁰ Od 10. září probíhaly personální změny v řídicím aparátu filmové tvorby, kde byl z funkce předsedy Filmové rady ministrem Kopeckým odvolán Jiří Hendrych. Bareš tyto změny, zdůvodňované potřebou odstranit z funkcí nositele „dvoukolejnosti“, pozoroval s krajní nelibostí, neboť z řízení filmu tak museli odejít „jeho lidé“.⁵¹

Konflikt mezi Kopeckým a Barešem se dále vyhroutil v momentu, kdy se změny prováděné s odvoláním na závěry zářijového zasedání ÚV KSČ přenesly na půdu Svazu československých spisovatelů. Hovoří se o takzvaném puči ve svazu spisovatelů, k němuž došlo 28. září 1951 na schůzi rozšířeného předsednictva svazu. Zde se také začalo znovu operovat s rok a půl starým Seifertovým případem, neboť se obě soupeřící skupiny snažily využít svůj deklarovaný postoj v této záležitosti k diskreditaci protivníků.

Na zmíněnou schůzi spisovatelů se krátce po zahájení společně dostavili Vítězslav Nezval, Ladislav Štoll a Jiří Taufer. Nezval požádal o odklad právě projednávaného bodu a navrhl zahájit diskusi o posledním zasedání ÚV KSČ a důsledcích, které z něj plynou pro práci svazu, což bylo přijato. Trojice nově příchozích si poté vzala slovo a zahrnula svazové vedení ostrými výtkami. Hlavním bodem jejich kritiky bylo tvrzení, že se neopíralo ve své činnosti o ministry Nejedlého a Kopeckého a jejich rezortní ministerstva, nýbrž že se orientovalo na vedoucí pracovníky aparátu ÚV KSČ, čímž posilovalo druhé, „antigottwaldovské“ centrum v KSČ, ztělesňované v oblasti kultury Gustavem Barešem a jeho podřízenými. Řečníci odsoudili také nesprávnou personální politiku svazového vedení, které se údajně odvracelo od předních spisovatelů, a v této souvislosti byl zmíněn

49 SÚA, A ÚV KSČ, f. 01 – Zasedání ÚV KSČ, sv. 16, a. j. 28. Zasedání ÚV KSČ ze dne 6.9.1951.

50 Tamtéž, f. 19/7, a. j. 29. Zpráva o činnosti odboru kultury a osvěty za období 15.8.–15.9.1951.

51 Tamtéž, f. 100/24, sv. 66, a. j. 966. Sdělení Gustava Bareše Situace v Čs. státním filmu Klementu Gottwaldovi ze dne 18.9.1951.

rovněž postup proti Jaroslavu Seifertovi. V následující diskusi, zpočátku rozpačité, postupně však stále bouřlivější, se s kritikou víceméně ztotožnili Josef V. Pleva, Erich A. Saudek a Václav Pekárek. Proneseným výtkám oponovali zvláště Jan Drda, Pavel Bojar, František Nečásek, Josef Rybák, Ivan Skála a Stanislav Neumann. Nelze však přehlédnout, že byli prudkou kritikou zjevně zaskočení.

Pozoruhodná byla i atmosféra, v níž celé jednání probíhalo. Nezval, Štoll a Taufer kladli svým oponentům až výhružné otázky, jako například s kým se stýkali v aparátu ÚV KSČ, o čem se tam radili a podobně.⁵² Nezval důrazně naléhal na Ivana Skálu, aby prozradil, kdo mu dal příkaz napsat kritiku na Seiferta.⁵³ Schůze skončila prosazením Nezvalova návrhu, podle nějž byli na základě hlasování do předsednictva svazu spisovatelů zvoleni Konstantin Biebl, Lumír Čivrný, Vítězslav Nezval, Václav Pekárek, Marie Pujmanová, Ladislav Štoll, Jiří Taufer a Vilém Závada. Dále byl Pavel Bojar (generální tajemník svazu) nahrazen Václavem Pekárkem tím způsobem, že funkce generálního tajemníka byla formálně zrušena a prováděním příslušné agendy byl pověřen Pekárek.⁵⁴ O provedených změnách informovalo nové vedení svazu ministra Kopeckého a současně ho požádalo, aby je předložil ke schválení předsednictvu ÚV KSČ.⁵⁵ Celá akce výrazně posílila „Kopeckého křídlo“ ve vedení svazu, a lze si jen stěží představit, že by proběhla bez Kopeckého vědomí a souhlasu. Někteří účastníci to navíc sami potvrzují.⁵⁶

Zatímco Kopecký ve svém dopise Gottwaldovi z 29. září 1951 změny ve vedení svazu plně zaštilil,⁵⁷ pokusili se počátkem října Stanislav Neumann a František Nečásek svými dopisy Gottwalda přimět, aby provedená opatření odmítl.⁵⁸ Vedle líčení průběhu schůze rozšířeného předsednictva Svazu československých spisovatelů se oba pisatelé vyjadřovali rovněž k probíhajícímu konfliktu Kopeckého a Bareše. Zůstává přitom paradoxem doby, že lidé označení za nositele „antigottwaldovské linie“ v kultuře vyhlášovali svou linii právě za gottwaldovskou. Nečásek mimo jiné konstatoval, že Bareš zaujímá v otázkách kultury „v podstatě správná stanoviska“; připomněl zvláště Barešovo zdůrazňování ideovosti a realistických tradic, prosazování nové tematiky v umění a zkušeností sovětské literatury, péči o mladé autory. Přitom jako příklad jeho zásadovosti znovu vyzdvihl nekompromisní stanovisko k Seifertovi, včetně návrhu zřídít s básníkem „čestný soud“.

Právě v této době aparát ministerstva informací učinil částečně vstřícný krok vůči Seifertovi. Zřejmě hned po akci Nezvala, Taufera a Štolla ve vedení svazu spisovatelů

52 *Tamtéž*, f. 19/7, a. j. 678. Zpráva Jiřího Pelikána Gustavu Barešovi ze dne 29.9.1951.

53 *Tamtéž*, f. 100/24, sv. 66, a. j. 968. Dopis Stanislava Neumanna Klementu Gottwaldovi ze dne 30.9.1951.

54 *Tamtéž*, f. 19/7, a. j. 678. Zpráva Jiřího Pelikána Gustavu Barešovi ze dne 29.9.1951.

55 *Tamtéž*, f. 100/24, sv. 66, a. j. 968. Dopis Václava Řezáče a Václava Pekárka Václavu Kopeckému ze dne 29.9.1951. Řezáč s Pekárkem se na Kopeckého obrátili nejen jako na člena předsednictva ÚV KSČ, ale také jako na úřadujícího ministra školství, věd a umění. Touto funkcí byl Kopecký dočasně pověřen po dobu nemoci Zdeňka Nejedlého.

56 PILAŘ, Jan: *Sluneční hodiny*. Praha 1989, s. 218. Pilař zde s odvoláním na Pekárka tvrdí, že za tzv. pučem ve svazu spisovatelů stál Kopecký, s nímž se kritické před schůzí sešli a „byly rozděleny hlavní funkce“.

57 SÚA, A ÚV KSČ, f. 100/24, sv. 66, a. j. 968. Dopis Václava Kopeckého Klementu Gottwaldovi ze dne 29.9.1951.

58 *Tamtéž*. Dopis Stanislava Neumanna ze dne 30.9.1951 a Františka Nečáka ze dne 3.10.1951 Klementu Gottwaldovi.

pozval spisovatel a úředník tohoto ministerstva Ivan Olbracht Seiferta do své pracovny. Mohl přitom využít příležitosti padesátých narozenin, které básník oslavil před několika dny, 23. října 1951. Seifert zde, v přítomnosti Štolla a Taufera, učinil omluvné prohlášení o svém dva a půl roku starém výroku na adresu sovětských básníků. Třicátého září tento svůj akt ještě stvrdil písemně. V dopise Olbrachtovi tehdy mimo jiné napsal: „Měl jsem příležitost ... odvolati můj ukvapený, a proto i zlý výrok o sovětských a francouzských básnících, jehož vyřčení mohu omluviti jen tím, že se stal na místě mimořádném a za okolností ještě mimořádnějších. Dodávám, že neodpovídal ani tehdy a neodpovídá tím spíše dnes mým názorům o sovětské a francouzské poezii. (...) Po nepřijemném přijetí 'Písně o Viktorce' přestal jsem literárně pracovati. Nebyl to však jen neblahý osud této knížky – pisatel kritiky odepřel mi právo na titul českého spisovatele, označiv mě zároveň jako zrádce této země i jejího pracujícího lidu, ale i můj zdravotní stav, který mi nedovoloval pracovati. (...) Chci však, jakmile mi to zdravotní stav dovolí, ve své literární práci pokračovat, dobře si uvědomuje závažné poslání českého básníka v této době.“⁵⁹

Ani tato iniciativa, jistě ne náhodná v té době, se zřejmě nemohla obejít bez vědomí, či spíše pokynu Václava Kopeckého. Její původci zřejmě chtěli sprovdit ze světa stále se táhnoucí aféru a k Seifertově „rehabilitaci“ jim snad postačovalo pouhé jeho omluvné prohlášení. Je však možné, že se „Kopeckého skupina“ – v době kritiky metod stranického aparátu a odsuzování vulgarizátorství a sektářství v kultuře – pokusila Seiferta navíc získat na svou stranu, aby tím ještě více zvýraznila svůj odlišný přístup a dále posílila svou pozici vůči Barešovi před Klementem Gottwaldem, k němuž se obě strany obrátily jako k arbitrovi.

Tuto domněnku podporuje zpráva zaměstnance Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ (jak se k 1. říjnu přejmenovalo kulturní a propagační oddělení) Jindřicha Filipce ze dne 23. listopadu, v níž Bareše až s dvouměsíční prodlevou a místy ve zkreslené a zastřešené podobě informoval o schůzce Seiferta s Olbrachtem. Filipce ve svém sdělení uvedl: „Před časem uložil s. Taufer s. Olbrachtovi, aby pozval Jaroslava Seiferta a sdělil mu, že se pokusí ho získat. Přitom mu navrhl, že by napřed s ním měl jednat sám a ve vhodné chvíli by přišel Taufer se Štollem a přitáhli by Seiferta na svoji stranu. Soudruh Olbracht Seiferta pozval a všichni tři s ním delší dobu hovořili. Jaký byl obsah jejich rozhovoru, nevím. Soudruh Olbracht byl rozhovorem znechucen a prohlásil, že byl zbytečný. Seifert pak několik dní na to poslal na ministerstvo dopis a tím celá věc zatím skončila. Považují za nutné Tě na to upozornit, protože se domnívám, že k jednání s renegáty dělnického hnutí a veskrze demoralizovanými lidmi nemohou vést stranické pohnutky.“⁶⁰

Vraťme se však do poloviny října 1951. Dne 16. října napsal Klementu Gottwaldovi dopis sám Gustav Bareš. Vyjádřil v něm svůj názor na probíhající mocenský konflikt s Kopeckým a – v souladu s dřívějšími dopisy Nečáaska a Neumanna – deklaroval svůj *neměnný postoj k případu Jaroslava Seiferta jako důkaz neúchylnosti svého pojetí kulturní politiky*, a to právě v kontrastu k postojům Nezvala, Taufera, Štolla a nakonec i Kopec-

59 *Tamtéž*, f. 100/45, sv. 6, a. j. 159. Dopis Jaroslava Seiferta Ivanu Olbrachtovi ze dne 30.9.1951. Novou sbírku s názvem *Maminka* vydal Seifert až v roce 1954. Je také autorem textu rybařovy písně z pohádkového filmu *Byl jednou jeden král* z téhož roku.

60 *Tamtéž*, f. 19/7, a. j. 677. Dopis Jindřicha Filipce Gustavu Barešovi ze dne 23.11.1951. Uvedený dokument je v plném znění otištěn v knize J. Hořce *Doba ortelů*.

kého. V této souvislosti si Bareš Gottwaldovi postěžoval: „Bylo by možné mluvit o případě několikanásobného renegáta Seiferta, který prohlásil ve vinárně za svědectví Taufra, že ‘raději vidí anglického básníka zvracet než sovětského zpívat’. Veškeré pokusy hnát tohoto morálně prohnilého chlapa aspoň na fóru svazu spisovatelů k odpovědnosti ztroskotaly o zuřivý odpor Pekárka, Nezvala, Taufra. Když pak Seifert uveřejnil sbírku ‘Viktorka’, kde jinotajem naplival do tváře našemu lidovědemokratickému režimu, sbírku plnou rozkladného pesimismu, a I. Skála tuto sbírku kritizoval v ‘Tvorbě’, obrátila se štvaniice ne proti Seifertovi, ale proti Skálovi, udělali z něho ‘udavače’ jako za ‘protektorátu’.⁶¹ Tento případ spolu s dalšími měl v Barešově podání sloužit jako důkaz vážného nebezpečí, jež údajně vyvěralo z linie prosazované Kopeckým a jeho okolím.

Odpor i argumenty Gustava Bareše však byly marné. Zatčení Rudolfa Slánského koncem listopadu 1951 vtisklo novou dynamiku a směr i při řešení sporných koncepcí v oblasti kultury. Slánského „odhalení“ jako by definitivně potvrdzovalo námitky vznesené v poslední době proti Barešovi, proti jeho způsobu řízení stranického aparátu a kultury. Zasedání ÚV KSČ, které se konalo 6. prosince 1951 a na němž Bareš přednesl svou sebekritiku, proběhlo v tomto duchu a bylo zjevné, že nyní Barešova pozice už není nadlouhu udržitelná.⁶²

Navíc 27. prosince sepsala sebekritiku i redakce *Tvorby* a adresovala ji politickému sekretariátu ÚV KSČ. Pisatelé připustili, že v důsledku orientace *Tvorby* na ústřední stranický aparát se na určování linie časopisu zvláště v ideologických otázkách nepodíleli Kopecký, Nejedlý ani Štoll, byť byli členy redakční rady. Kajicně přitom doznávali: „Dali jsme se strhnout tempem práce a ani jsme nezpозorovali, že Tvorba kolem sebe nesdružuje skutečnou moudrost strany. (...) Tvorbě tak hrozilo nebezpečí, že se bezděky stane přívěskem vytvářejícího se druhého centra, že se stane monopolem jen určité části soudruhů v aparátu ÚV.“⁶³ Jako příklad této praxe redaktori uváděli kritiku Jaroslava Seiferta, která se zřejmě zdála být nejnápadnější: „Tvorba přinesla kritiku jeho špatné, ba hanebné knížky ‘Píseň o Viktorce’. Jsme přesvědčeni, že bylo správné a nutné tuto sbírku zásadně odsoudit. Avšak cesta, po které šla Tvorba, nebyla správná. Jednalo se o hluboký zásah do vědomí naší kulturní veřejnosti, do české literatury. Bylo tedy třeba svolat poradou nejlepších spisovatelů-komunistů a získat jejich rady a podporu pro takovou kritiku. Poté ji pečlivě připravit a vyjít s věcí, která by přesvědčila naše poctivé spisovatele a kulturní veřejnost. Soudruh Bareš a redakce *Tvorby* však zvolila [!] jiný postup. Překvapila prostě naše spisovatele ostrou a ne zcela uváženě napsanou kritikou a octlá se proto se svým názorem ... v izolaci. Takovou kritiku pak kulturní pracovníci nepřijali jako hlas strany, ale jako diktát některých pracovníků strany. Tím se i celá Tvorba

61 *Tamtéž*, f. 100/24, sv. 103, a. j. 1168. Dopis Gustava Bareše Klementu Gottwaldovi ze dne 16.10.1951. Jak již bylo řečeno, Bareš se ve svém dopise zmýlil: Seifert nepoužil příměr s básníkem anglickým, nýbrž s francouzským.

62 *Tamtéž*, f. 01, sv. 18, a. j. 29. Zasedání ÚV KSČ ze dne 6.12.1951. Jan Štern se o šancích Bareše na udržení ve vysokých funkcích vyjádřil po letech takto: „Bareš to měl fakticky předem prohrané, poněvadž se jmenoval Breitenfeld a hodil se do hry. Byl navíc už lidem v kultuře protivný, protože byl spojován, a celkem právem, s kritikou Seiferta, která byla nepopulární.“ Sdělení Jana Šterna autorovi této práce.

63 *Tamtéž*, f. 100/45, sv. 6, a. j. 156. Sebekritika *Tvorby* ze dne 27.12.1951.

dostala do velmi nevýhodné pozice a ztratila mezi literáty na autoritě.⁶⁴ I z této „sebekritiky“ je ovšem patrné, že postoj redakce *Tvorby* k Seifertovi a hodnotám jeho poezie zůstal v zásadě beze změny.

K Barešovu odvolání z funkcí tajemníka a člena předsednictva ÚV KSČ došlo skutečně zanedlouho. Dne 28. ledna 1952 byl na schůzi předsednictva ÚV KSČ přijat návrh politického sekretariátu v této věci z 25. ledna, a koncem měsíce tak Bareš přestal obě klíčové funkce vykonávat.⁶⁵

Dozvuky aféry

Bylo by mylné se domnívat, že s pádem Gustava Bareše a zastavením *Tvorby* (v únoru 1952) nastalo v české kultuře nějaké období tání, že kulturní politika po lednu 1952 přinesla uvolnění z kleští ideologického sevření. K takovému vývoji nedošlo, neboť cíle Václava Kopeckého a Gustava Bareše – podrobit českou kulturu komunistickému mocenskému monopolu – byly v podstatě stejné a rozdíly mezi oběma liniemi měly z tohoto pohledu pouze kosmetickou povahu. Uvolnění v české kultuře nastalo až později a jeho příčiny je nutné hledat ve značně širším kontextu, mimo oblast kultury samé.

Měnící se postoj Kopeckého ke kritice Jaroslava Seiferta nebyl výrazem vzrůstajícího pochopení pro svébytnost umělecké tvorby, ale jen volbou jiných, poněkud tolerantnějších prostředků ve snaze podřídit umělce zájmům komunistické politiky. Sám Václav Kopecký o tom zanechal průkazné svědectví ve své knize *ČSR a KSČ*, vydané v roce 1960: „Jaroslavu Seifertovi bylo dovoleno vydávat básnické sbírky i po tom, kdy se spolu s Holanem dopustil těžké urážky vůči sovětské kultuře. Litovali jsme tehdy, že se neuskutečnil námi navrhovaný [!] čestný soud, který by se byl touto věcí zabýval. (...) Jaroslav Seifert mohl pokračovat ve vydávání svých básnických sbírek, když učinil závažné omluvné prohlášení, jež od něho převzali soudruzi Ivan Olbracht a Jiří Taufer. (...) Učinil jsem si strašný dojem o nevděčnosti, když jsem na II. sjezdu Svazu čsl. spisovatelů slyšel řeč Jaroslava Seiferta. (...) Avšak myslíme, že po hlubokém zpytování svého svědomí by si Jaroslav Seifert měl uvědomit, že básník, chce-li poctivě a prospěšně tvořit, patří, byť i před tím bloudil a hřešil, jen a jen po bok těch, kteří budují nový život v naší zemi a kteří sní o krásné budoucnosti v socialismu a komunismu.“⁶⁶ Ještě po deseti letech se argumentace v jádru nezměnila; pouze místo Gustava Bareše či *Tvorby* ji pronesl Václav Kopecký.

Právě zmíněný druhý sjezd spisovatelů v roce 1956 však poskytl mnohým z těch, kteří se účastnili osobně útoků proti Seifertovi a dalším literátům, příležitost zaujmout k celé věci stanovisko nezatížené ideologickým dusnem počátku padesátých let. Této možnosti využili zvláště „mladí básníci“ – Jan Štern, Stanislav Neumann, Ivan Skála, Michal Sedloň a další. Dva posledně jmenovaní se ke svému protiseifertovskému angažmá vyjádřili šfeji, přičemž současně poukázali na jeho hlubší pozadí. Slova Ivana Skály, kterými reagoval na Nezvalův sjezdový projev, stojí za zaznamenání:

64 *Tamtéž*.

65 *Tamtéž*, f. 02/1 – Předsednictvo ÚV KSČ, sv. 31, a. j. 291. Zápis schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 28.1.1952.

66 KOPECKÝ, Václav: *ČSR a KSČ*. Praha 1960, s. 454–455.

„O článek mne tehdy, bylo to někdy na jaře 1950, požádala redakce Tvorbě a její šéfredaktor Bareš. Velmi hrubým, nezodpovědným způsobem jsem psal o básníkovi a ublížil jsem mu. Ublížil jsem mu tím více, že jsem neznal to zákulisí, které už rok před napsáním mého článku cloumalo básníkem Seifertem a které v tom po jeho napsání pokračovalo, zakrývající se tímto článkem. Napsáním tohoto článku jsem udělal velkou chybu a cítím plnou mravní odpovědnost za ni. Nedělal jsem ji však z nečestných nebo zlovolných úmyslů. Nežádejte na mně, abych hovořil o příčinách, které vyvolaly prudkost a podrážděnost článku. Jsou to věci minulé, věci neosobního rázu, o kterých lze těžko mluvit. Já jsem svou chybu nezakrýval, čestně jsem ji přiznal na spisovatelském fóru. A hanbím se za ni dodnes, svěřuji se s ní dnes znovu vám. Jdu už za tu chybu šest let uličkou. Ale to není nejhorší. Člověk v sobě nese jako nejhorší ránu, když někomu ublíží. Našlo se dost lidí, kteří do té rány horlivě sypali sůl. Nestěžoval jsem si. Ale k jednomu mlčet nemohu. Nemohu mlčet k tomu, když někdo – a nyní to dělá s. Nezval – na mne svrhne odpovědnost za administrativní opatření proti básníku Seifertovi. (...) Zde v sále sedí řada lidí, kteří znají celé pozadí tohoto případu. Ale mlčí. Jedním z lidí, kteří pozadí znají, je s. Nezval. I s. Drda je zná. S. Nezval ví, kdo začal administrativními opatřeními proti Seifertovi roku 1949, rok před tím, než já jsem svůj článek napsal. Ne, já jsem nezaložil protiseifertovský oheň, já jsem do něho jen přilil oleje. Já jsem neznal to zákulisí, které potom všechno své počínání skrylo za můj článek. Není to poctivé, s. Nezvale, ne, není to poctivé, jak hovoříš, protože ty ty věci znáš a víš, kdo to začal, a víš, kdy to začalo.“⁶⁷

Michal Sedloň tato slova dále doplnil: „Dosud čekáme na vysvětlení celého zákulisí a pozadí toho, jak se u nás dělala v minulosti kulturní politika. O tom by mohli mluvit nejspíš soudruzi jako Václav Kopecký, Štoll, Hendrych, Taufer, Bareš a ostatní. Ale oni zatím mlčí. Nejvýš se poukáže na toho, kdo ztratil mezitím postavení, jako s. Bareš nebo Reiman. Přece si nebudeme namlouvat, že to byli soudruzi Skála, Štern, Jariš, Neumann nebo kdokoliv jiný, kteří zavedli a uplatňovali u nás arakčejevské metody v kultuře a kritice.“⁶⁸

Závěrem

Vznik Skálovy „literární recenze“ Cizí hlas může sloužit jako modelový příklad „kritiky na objednávku“. Její otřetí v týdeníku *Tvorba* nebylo motivováno pouze snahou odmítnout celkový tón Seifertovy sbírky, která v očích komunistických představitelů bojkotovala optimistické socialistické budování. Druhý, a to podstatný důvod spočíval v úmyslu odsoudit Seifertovy politické postoje, za jejichž symptom byly považovány jeho nelichotivé výroky o sovětské poezii. Proto jsou pro Skálův článek charakteristická právě mimoumělecká kritéria, jimiž Seifertovu sbírku odmítl. Vzhledem k tomu, že ústřední

67 SKÁLA, Ivan: [Bez názvu.] In: *Literární noviny*, roč. 5, č. 20 (1956), s. 4.

68 SEDLOŇ, Michal: [Bez názvu.] In: *Tamtéž*, s. 11. Zůstává paradoxem dějin, že jak Štern, Galuška, Neumann, tak Reiman a (s výhradou) i Gustav Bareš stáli v roce 1968 na pozicích reformního komunismu a všichni byli po srpnu 1968 odstraněni z veřejného života, zatímco žijící protagonisté „liberální“ linie 50. let Taufer, Štoll, Pekárek, Richta (ale také Skála) se stali předními aktivisty normalizačního režimu.

stranický aparát vydání sbírky *Píseň o Viktorce* schválil, a přesto byla z jeho iniciativy ihned v *Tvorbě* odsouzena, může mít své oprávnění i názor, že Seifertovy nové verše poskytl komunistickým činitelům vcelku vítanou záminku k exemplárnímu účtování s „dekadentní“ poezií, jak ji nastínil ve svém referátu Ladislav Štoll v lednu 1950.

Seifertovo odsouzení v *Tvorbě* však není pozoruhodné jen svou formou, záměrem a bezprostředními okolnostmi. V této aféře a v jejím dalším osudu se také odrážejí peripetie mocenského soupeření Václava Kopeckého a Gustava Bareše. Lze na ní tak dokumentovat prostředky a cíle obou předních ideologů a jimi zaštitěných zájmových skupin, respektive dvě podoby kulturní politiky KSČ v padesátých letech. Vzhledem k tomu, že za vypuknutím aféry stál ústřední stranický aparát v čele s Gustavem Barešem (a zřejmě i s Rudolfem Slánským), protivníci této okolnosti časem využili k jejich diskreditaci. Svým vlivem se na tom zřejmě výrazně podílel Vítězslav Nezval, který se za Seiferta důrazně postavil. Vývoj politické situace pak vedl počátkem roku 1952 k Barešově pádu. Rozhodly o něm sice vposledku mocensko-politické faktory, ovšem podstatně k němu přispěl také Barešův dogmatický, nekompromisní přístup k řešení problémů v kultuře. Účast v nevybíravé kritice Seiferta podpořila dobovou argumentaci proti Barešově „sek-tářství“ a představovala jednu z položek, za jejichž součet nakonec musel zaplatit.

Barešův pád znamenal pro českou kulturu pozitivní signál, nikoli však osvobozující vydechnutí. Na úkor bezvýhradných zastánců ideologické čistoty umění, kteří spatřovali jediné kritérium jeho hodnoty v míře služebnosti „straně“ a srozumitelnosti „pracujícímu lidu“, posílili své pozice renomovaní spisovatelé v čele s Vítězslavem Nezvalem, který se vzpíral ploše ideovému pojetí umění. Politické kampaně proti publikujícím autorům v tak brutální podobě, jakou představoval útok proti Seifertovi, odezněly. Českou kulturu ovšem uchránil od těchto „deformací“ před dogmatikem Barešem jen o něco menší dogmatik Kopecký. Situace desítek autorů, kteří i nadále trpěli zákazem publikovat a různými dalšími perzekucemi, včetně dlouholetého žalářování na základě „vin“ vymyšlených v politických procesech, vyvrací všechny iluze o Kopeckého „liberálnosti“ a shovívavosti, které hlásali jeho umělečtí chráněnci.

Stavba Slapské přehrady a její sociální důsledky¹

Jan Gorenčík

Slapská přehrada patřila k velkým stavbám socialismu. Je to monumentální dílo, a jako jiné podobné projekty má i svou vlastní historii. Je až neuvěřitelně dramatická a pohnutá. Přestože nepatří k těm nejvýznamnějším v našich novodobých dějinách, otvírá pohled na podstatu takřečeného socialistického systému možná názorněji než nejedna „atraktivnější“ studie pojednávající o zločinech komunismu.²

-
- 1 Tento článek autor zpracoval na základě své diplomové práce Stavba slapské přehrady a její vliv na území postižené zátopou.
 - 2 Výstavba Slapské přehrady a celé vltavské kaskády byla dosud sledována a zpracovávána především ze stavebně-technických, vodohospodářských, geologických a hydrologických hledisek. Po listopadu 1989 se zájem odborníků pochopitelně soustředil na závažnější problémy soudobých, zvláště politických dějin. Literatura o tomto tématu prakticky neexistuje, a proto bylo nutné provést rozsáhlý základní archivní výzkum. Technologii výstavby přehrad na Vltavě se zaměřením na výše uvedená hlediska se zabývali především odborníci ze stavební fakulty ČVUT prof. Ladislav Votruba a prof. Vojtěch Broža. Výstavbě kaskády jsou věnovány i další publikace popisující průběh staveb a vodohospodářské plány na využití Vltavy (KREDBA, M. a kol.: *Vltavská kaskáda*. Praha 1969; MARTINEC, J.–CYRUS, B.: *Vltavská kaskáda*. Praha 1957). Kromě této literatury se problematikou výstavby přehrad na Vltavě rámcově zabývají také obecné publikace z oblasti vodního hospodářství a vodních staveb (BROŽA, V.: *Vodní hospodářství a vodní stavby*. Praha, SNTL 1988; RŮŽIČKA, K.: *Vodní hospodářství*. Praha, STNL 1962). K těmto publikacím je nutné připojit i některé interní tisky a výroční edice vodohospodářských podniků, které sice jen stručně charakterizují jednotlivé provedené investice, ale na druhou stranu jsou často doplněny kvalitním obrazovým materiálem a náčrtu staveb. K publikacím tohoto typu patří: CHLUM, A. a kol.: *Vodohospodářský rozvoj a výstavba v ČSR 1952–1977*. Praha, SZN 1979. Těžiště mé práce ovšem spočívá v rekonstrukci přístupu státu k náhradám škod v zátopovém území a pro tento účel je výše uvedená literatura zcela nepoužitelná. Lze ji částečně využít jen k rekonstrukci vlastní stavby přehrady, ale i zde jen v omezené míře, neboť technokratický vodohospodářský přístup pounorového režimu značně zkresloval některá důležitá historická fakta. Navíc na rozdíl od vodního díla Orlický Slapům nebyla věnována taková pozornost. V důsledku toho dodnes není k dispozici podrobná práce, která by se samostatně a komplexně zabývala problematikou výstavby Slap v širším časovém záběru. Většina prací považuje za konec stavby dokončení hráze, elektrárny a největších investic v zátopě, což je podle mého názoru chybný

Koncepce hydroenergetických vodních děl na Vltavě a její proměna po únoru 1948

Prudký rozvoj železnic ve druhé polovině 19. století přinesl vltavské vodní cestě silnou konkurenci. Po vybudování tratě z Prahy do Českých Budějovic ustává doprava zboží na lodích. Lodě od té doby splavují do Prahy většinou už jen kámen a kamenické výrobky z povltavských lomů a dřevo zpracované na pilách. Tu a tam se dopravuje malé množství obilí a brambor.

V této době převratného technického pokroku se ukazuje i u nás prospěšnost říční paroplavby. Inspirací je sousední Německo, kde vzniká celá síť vodních cest s řadou průplavů vzájemně spojujících regulované řeky. Tak se v devadesátých letech zrodila myšlenka laterálního (tj. pobočního) průplavu a jeho rámcový projekt byl předložen říšské radě. Střední Vltava měla zůstat v původním stavu, ale z Českých Budějovic měl vycházet podél jejího levého břehu průplav směrem k Protivínu a Písku. Akvaduktem měl překročit Otavu, odtud dál pokračovat na Příbramsko a Dobříšsko, a konečně pod Štěchovicemi ústít do Vltavy. Průplav měl být 139,6 km dlouhý, 18 m široký, 2,1 m hluboký a měl mít 15 plavebních komor. Rozpočet na 107 milionů rakouských korun byl však neúnosně vysoký, a tak byl návrh na vybudování laterálního průplavu do jižních Čech zamítnut.

Podstatně reálnější byly projekty předpokládající vybudování soustavy vodních stupňů se zdymadly na vltavském toku. Podle první varianty jich mělo být mezi Prahou a Českými Budějovicemi více než třicet. Tento projekt ale ještě nepočítal se zřízením hydroelektráren. Ty brala v úvahu až další varianta, tentokrát s návrhem dvanácti vodních stupňů.

Zatímco léta ubíhala a o splavňování střední Vltavy jen planě řečnili rakouští politikové, přinesly vzory z pokročilejší ciziny nový názor na budování hydroelektráren. Ten požadoval, pokud to terén dovoloval, vybudování podstatně vyšších hrází, aby turbíny lépe využívaly vodní spád. Tak vznikl před první světovou válkou projekt Štěchovické přehrady, jenž se příliš nelišil od definitivního projektu, podle kterého byla tato přehrada o tři desítky let později postavena. Další návrh předpokládal vybudování padesát metrů vysoké přehradu u hotelu Záhoří nad Svatojánskými proudy.

Po vzniku Československé republiky se objevila nová myšlenka, jejímž autorem byl tehdejší odborník v oboru vodních staveb dr. ing. František Radouš. Požadoval postavit nad Štěchovicemi jedinou, sedmdesát metrů vysokou přehradu. Měla mít komorové plavební zařízení pro lodě do tisíce tun a dále zde měla být zřízena takzvaná lodní železnice. Lodě a vory měly dosedat na obrovský podvozek jezdící na kolejích a ten měl

závěr. Věrohodných oficiálních informací o výstavbě Slap a situaci v zátopě je tedy velmi málo, a to mimo jiné i z důvodu utajení, kterému tato „stavba socialismu“, jedna z největších investic první pětiletky, podléhala. Kromě odborné literatury samozřejmě existují o výstavbě Slap novinové články a zprávy ČTK, oslavující budování socialismu, tyto informace nám ale o detailech a podstatných problémech stavby řeknou jen velmi málo. K tématu Slapské přehrady byla vcelku skoupá i beletrie. Zájemce příliš nenadchne reportážně laděná politická agitka o betonové historii na Vltavě (HAŠKOVÁ, L.: *Vltavská kaskáda*. Praha 1961) ani kniha líčící osudy přehradářů na počátku 50. let (SEDLÁČEK, F. K.: *Závod ve stínu*. 3 díly. Praha, Čs. spisovatel 1954), která popisuje zkušenosti z různých regionů Československa, ale o stavbě Slap neříká nic. Tyto publikace mají svou historickou hodnotu a mohou přiblížit atmosféru 50. let, která je pro člověka mladé generace těžko pochopitelná, to je ale bohužel téměř vše.

ve vodorovné poloze překonat rozdíl obou hladin. Projekt této přehrady však počítal se sypanou kamennou hrází a vzbudil tehdy oprávněné obavy o bezpečnost Prahy. Následující odborné expertizy znalců myšlenku tohoto vodního díla rozhodně zavrhly.

Po roce 1925 přišel konečně projekt, který byl schválen vládou. Jeho autor ing. Josef Bartovský navrhl vybudovat na Vltavě čtyři stupně: dvanáctimetrový ve Vraném, dvacetimetrový nad Štěchovicemi, čtyřicet jedna metrů vysokou přehradu nad hotelem Záhoří a konečně osmnáctimetrový stupeň u Zvírotic, který měl zadržet hladinu až do Kamýka. Všechna tato díla byla projektována jako železobetonová a u všech se počítalo s plavebním zařízením. Bartovského projekt byl za první republiky realizován jen ve Vraném a pak převážně až během druhé světové války Němci ve Štěchovicích.³

Po druhé světové válce byly práce na vltavské kaskádě obnoveny, ale přístup k otázce splavnění Vltavy se zásadně změnil. Poválečné energetické problémy se po únoru 1948 ještě více vystupňovaly a výstavba vodních děl byla celkově přehodnocena. Vliv na tyto změny měly především události související se vznikem RVHP (1949) a změna celkové koncepce československé ekonomiky po roce 1948. Vnucená sovětská strategie budování strojírenské velmoci na dlouhou dobu zásadně změnila charakter československého hospodářství a ovlivnila tím i situaci v energetice. Obrovský dopad měla v tomto kontextu zvláště československo-sovětská obchodní smlouva na léta 1951–1955, která rozhodujícím způsobem ovlivnila celkovou koncepci prvního pětiletého plánu. Následná totální militarizace československého průmyslu a jeho orientace na těžké strojírenství a další obory s vysokými nároky na elektrickou energii, fosilní paliva a užitkovou vodu měly za následek i změnu koncepce výstavby vodních děl, včetně těch nejvýznamnějších na Vltavě. Jejich hlavním účelem měla být výroba elektrické energie; ostatní vodohospodářské nároky na stavbu, včetně dopravních, byly odsunuty na vedlejší kolej. Plánované stavby se měly vyznačovat především výškou hráze a plochou zadržené vody, která zajišťovala vysoký energetický užitek.

Za této situace byl schválen Plán vodohospodářských investic na léta 1951–1955 a předložen Výhledový perspektivní plán ve vodním hospodářství na léta 1951–1965. Tyto plány předpokládaly skutečně monstrózní investice do vodního hospodářství a byl v nich kladen největší důraz na budování hydroenergetických děl po celém území tehdejšího Československa. Již tehdy bylo jasné, že využitelné vodní energie je v ČSR poměrně málo, tehdejší výpočty hovoří o cca 10 mld. kWh elektrické energie s možným instalovaným výkonem cca 3 mil. kW. V rámci prvního pětiletého plánu měla vzrůst výroba elektrické energie z hydroelektráren v roce 1953 na trojnásobek předválečného Československa. Podle údajů Státního úřadu plánovacího měl být růst zajištěn rozsáhlou a rychlou výstavbou hydroelektráren, která měla probíhat společně s výstavbou přehrad pro zásobování především těžkého průmyslu užitkovou vodou. Jen v období 1951–1955 mělo být investováno do využití vodní energie cca 15 140 mil. Kčs, do výstavby přehrad cca 6 234 mil. Kčs. Pro srovnání ve stejném období měly investice do vodovodní sítě

3 Štěchovická přehrada byla postavena v letech 1939–1945 jako další ze stupňů vltavské kaskády. Hráz o šířce 122 m v koruně a výšce 36,5 m vytváří nádrž o délce 7,9 km, ploše 114 ha a obsahu 11,2 mil. m³ vody. Hydroelektrárna je řešena jako přečerpávací. V noci je voda potrubím čerpána do nádrže na Homoli a v době energetických špiček pouštěna z výšky 160 m na dvě Kaplanovy turbíny. Je zde také poslední velká plavební komora na Vltavě proti proudu, 114 m dlouhá a 20 m vysoká, největší v ČR.

dosáhnout pouhých 5 320 mil. Kčs. Je nutné dodat, že zlepšení situace v oblasti zásobování obyvatelstva pitnou vodou bylo odloženo do třetího pětiletého plánu, kdy měly být na tyto účely investovány přibližně stejné prostředky jako v první pětiletce do hydroelektráren. Investice do hydroenergetických děl měly stoupat a za celé období 1951–1965 dosáhnout částky cca 58 555 mil. Kčs.⁴

V roce 1951 bylo v českých krajích ve stavbě celkem 13 hydroelektráren a do konce roku 1955 mělo být rozestavěno či dokončeno dalších 18 vodních energetických děl o celkové kapacitě 2,7 mld. kWh, tj. 15 procent z celkové výroby elektrické energie, která tehdy činila 18 mld. kWh. Pro druhou pětiletku 1956–1960 se počítalo s výstavbou dalších 18 vodních elektráren o průměrné roční výrobě 3 647 mil. kWh. A konečně v závěrečné fázi tohoto patnáctiletého plánu, v období 1961–1965, byla plánována výstavba dalších 33 vodních elektráren o průměrné roční výrobě 1 468 mil. kWh. Podle tehdejších představ mělo být na konci patnáctiletého období využito 78 procent veškeré využitelné vodní energie a postaveno 187 vodních elektráren s průměrnou roční výrobou 7 815 mil. kWh.⁵

V oblasti výstavby přehrad byla situace podobná. V roce 1950 stálo v ČSR 31 přehrad o celkovém objemu 266 mil. m³. Podle tehdejších představ to byl jen zlomek potřeb, které vyžadoval militarizovaný průmysl. Do roku 1965 měl vzrůst objem užitkového prostoru v údolních nádržích v Čechách na 2701 mil. m³. V celé ČSR to mělo být 4667 mil. m³ užitkového prostoru, což znamená nárůst o 1754 procent oproti stavu ke konci roku 1950!⁶ Tento monstrózní plán, jenž si stanovil za úkol využít všechnu možnou a dosažitelnou vodní energii, se v základních rysech podařilo splnit.

V Čechách byl logicky největší důraz kladen na využití Vltavy. V tomto směru se změnila také koncepce vltavské kaskády. Z předválečného návrhu ing. Josefa Bartovského, již částečně realizovaného, nezbyl kámen na kameni. Radikálně byla také přehodnocena možnost využít Vltavy jako vodní cesty a po poradě se sovětskými odborníky (ing. Remezov) bylo definitivně rozhodnuto nebudovat plavební zařízení pro nákladní lodě a využít maximum vodní energie právě na nejvyšších stupních – Slapech a Orlíku. Celá koncepce byla ve znamení úspor a snahy o co nejrychlejší stavbu vodních děl. Investice do plavebních zařízení byly prohlášeny za neefektivní a neekonomické, a to na základě dokumentace, kterou předložilo ministerstvo stavebního průmyslu dne 31. ledna 1952 Státnímu úřadu plánovacímu (šlo o rozbor lodní dopravy na Vltavě v období 1938–1948), a dále na základě souhlasného stanoviska, které vyslovil plánovací úřad 6. února 1953.⁷

Plán výstavby vodních elektráren na Vltavě počítal s následujícími akcemi: V rámci prvního pětiletého plánu (1951–1955) měla být postavena hydrocentrála Slapy, oproti předválečnému projektu zvýšená a posunutá od hotelu Záhoří o půl druhého kilometru níže po proudu řeky. Dále měla být vybudována údolní nádrž Lipno s hydroelektrárnami (Lipno I a II) a další vodní dílo Dívčí Kámen I a II. V následující etapě (1956–1960) měla

4 Státní ústřední archiv (dále SÚA), Praha, odd. zemědělsko-lesnické, fond Ministerstvo zemědělství (dále MZ) – kabinet a sekretariát ministrů zemědělství 1945–1960, Výhledový perspektivní plán ve vodním hospodářství 1951–1965, karton 217, inv. č. 108.

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

7 SÚA, fond Ústřední správa vodního hospodářství (dále ÚSVH) 1953–1958, karton 521, inv. č. 226/Sl, rozbor, č. j. 934.3-Sl/598 – Voda II/3 – 1954.

být realizována stavba vodního díla Orlík, největšího hydroenergetického projektu v ČSR, a dále stavba vyrovnávací nádrže Kamýk.⁸ V posledním období patnáctiletého plánu vodohospodářských investic (1961–1965) byla plánována výstavba dalších vodních děl na Vltavě u Hněvkovic, Rájova, Českého Krumlova, Vrba a Miřejovic. Jen v období 1951–1960 mělo být investováno do této výstavby více než 11,05 mld. Kčs.⁹ Plány a realita se poměrně často liší. Podstatná část staveb tvořících součást takzvané vltavské kaskády však byla realizována. Upustilo se jen od výstavby vodních děl Vrba, Dívčí Kámen I a II, Rájov, Český Krumlov I a II a Miřejovice. Investiční náročnost a efektivita byly totiž na počátku šedesátých let přehodnoceny a jediným projektem, který se později realizoval, byla stavba vodní nádrže Hněvkovice nedaleko Týna nad Vltavou. Tato poslední velká údolní nádrž na Vltavě byla postavena v letech 1986–1991 a slouží jako zásobárna technologické vody pro jadernou elektrárnu Temelín.

Technika a technologie vodního díla Slapy¹⁰

Vládním usnesením č. 84 z 26. ledna 1961 o uvádění staveb do trvalého provozu (užívání) bylo uloženo ministrům zemědělství, lesního a vodního hospodářství a paliv a energetiky, aby vydali do 30. června 1961 povolení k uvedení vodního díla Slapy do trvalého provozu podle vládního nařízení č. 8/1956 Sb. Tím bylo změněno předešlé nařízení vlády č. 478/58, podle kterého mělo být toto rozhodnutí vydáno již v roce 1958. K tomuto výraznému časovému posunu nedošlo náhodou; odborná mezirezortní komise, která provedla místní řízení na celém investičním komplexu ve dnech 29. a 30. května 1961 a 1. a 2. června 1961, shledala vodní dílo ve stavu, který sice vyhovoval schválené projektové dokumentaci, přesto obsahoval některé závady a nedodělky, které by za určitých okolností mohly ohrozit bezpečný provoz díla.

8 Kamýčká přehrada byla postavena jako vyrovnávací nádrž současně s Orlickou přehradou a dokončena v roce 1961. Výška hráze je 24,5 m, délka 84 m, délka vzdutí 10 km, plocha nádrže 195 ha a obsah 13 mil. m³. Přehrada má plavební zařízení pro lodě do 300 tun na trase Slapy–Solenice, trasa je od roku 1992 mimo provoz. Elektrárna má osazeny čtyři Kaplanovy turbíny o celkovém výkonu 46 MW. Orlické hydroenergetické dílo zůstane již s největší pravděpodobností největší stavbou svého druhu u nás. Stavba začala po průzkumných pracích v roce 1954. Nad údolím byly ve výšce 125 m nad hladinou řeky postaveny kabelové jeřáby na lanech 700 m dlouhých a řeka byla převedena do žlabu na pravém břehu. Betonárka měla výkon 270 m³ betonu za hodinu. K dopravě materiálu sloužila nová železniční vlečka vedoucí z Tochovic o délce 17 km. Přehrada zatopila svým vzdutím 850 objektů, nové domy byly postaveny v Bohoticích, Milíně a Klučenicích. Stavba byla ukončena v roce 1962. Betonová hráz je v koruně 450 m dlouhá a 91,5 m vysoká. Za touto gigantickou hrází vzniklo přehradní jezero o ploše 2640 ha a obsahu 704 mil. m³. Maximální délka nádrže je na Vltavě 68 km, na Lužnici 7 km a na Otavě 23 km. Elektrárna na levém břehu je vybavena čtyřmi Kaplanovými turbínami o celkovém výkonu 364 MW.

9 SÚA, fond MZ – Kabinet a sekretariát ministrů zemědělství 1945–1960, Hrubý státní vodohospodářský plán s výhledem vodohospodářských investic do roku 1965, karton 218, inv. č. 108; Plán vodohospodářských investic na léta 1951–1955, karton 219, inv. č. 246.

10 Slapská přehrada je druhé největší vodní dílo vltavské kaskády. Přehradní hráz je 60 m vysoká, její délka je na dně údolí 49 m, v koruně 229 m. Elektrárna má tři soustrojí (Kaplanovy turbíny), celkový výkon turbogenerátorů je 144 MW. Prostory elektrárny a rozvodna jsou umístěny pod přeléváním částí hráze, takže při průchodu velké vody je střecha elektrárny přelévána. Délka vzduté hladiny dosahuje cca 44 km, plocha nádrže je 1392 ha s celkovým obsahem cca 270 mil. m³.

Je třeba zmínit, že Slapy byly první přelévanou elektrárnou na našem území a ve své době představovaly unikát, přestože jejich stavbu provázely všechny obvyklé negativní znaky „velkých staveb socialismu“. Byly to mimo jiné závady na přelévané i nepřelévané ploše elektrárny, způsobené špatnou vodotěsností betonu, které způsobovaly zatékání vody do prostoru hydrocentrály. Jakost betonu byla sice v průběhu celé stavby soustavně kontrolována a zkoušena, a to jak na stavbě, tak v laboratoři, ale dobrých výsledků bylo dosahováno jen u tlakových zkoušek. Zkoušky vodotěsnosti ukázaly, zvláště na vzorcích vyrubaných z hráze, že beton nevyhovuje požadavkům kladeným na vodotěsnost betonu vodních děl. Byla pak provedena rozsáhlá a ovšem nákladná injektáž cementovým mlékem, což bylo řešení jen částečné, a problém s řádným utěsněním, především přelévané střechy elektrárny, trvá dodnes.

Příčiny trvalých problémů tohoto reliktu socialistické výstavby spočívají především v celkové koncepci díla a jeho stavebním zpracování. Na Slapech bylo jako na naší první vodní stavbě v široké míře použito prefabrikátů, a to jak samonosné ocelové výtuzě, tak i celých prefabrikovaných dílů. Tento postup měl své klady, ale také zápory: výrazně zrychloval stavbu, ale byl vysoce náročný na zpracování a kvalitu pojicích betonů. Jedním z úskalí prefabrikátů je právě jejich špatná vodotěsnost pracovních a dilatačních spár. Pokusně prováděné nátěry povrchu betonu, jež měly odstranit jeho propustnost, se neosvědčily a potvrdila se skutečnost, že nejlepší ochranou proti propustnosti je kvalitní zpracování betonu. Socialismus neporučil ani „větru, dešti, kdy má pršet a kdy vát“, ale ani betonu, jak má zrát. Právě kvalita betonů byla největším problémem Slapské přehrady. Na jeho výrobu se používal především drcený materiál z teletínského lomu. Zkušenosti s tímto substrátem nebyly dobré, a to hned z několika důvodů. Vlastní drcení bylo velmi pracné a nákladné, drtiče byly neustále v opravě pro velkou poruchovost zaviněnou zčásti jejich kvalitou, ale také „lidským faktorem“ (do drtičů se dávaly příliš velké kusy kamenného substrátu, což je ničilo). Největší zpoždění betonáže v letech 1951 a 1952 způsobily právě poruchy drtičů. Kromě toho bylo nutno používat u tohoto poměrně hrubého substrátu velké množství vysoce kvalitního cementu. V důsledku toho materiál rychleji tuhl a byl hůře zpracovatelný. Všechny uvedené faktory byly umocněny imperativy plynoucími z ideologie. Aby byl splněn plán (a plán byl zákonem, jehož porušení se tehdy klasifikovalo jako trestný čin, ba sabotáž), aby bylo dílo v hrubých pracích hotovo do května 1954, nedodržovala se doba potřebná pro kvalitní vyzrání betonu. V tom lze spatřovat hlavní příčinu nedostatečné vodotěsnosti slapských betonů. Těchto poznatků pak bylo naštěstí využito při stavbě dalších vodních děl, zvláště na Orliku, a tak se staly Slapy v tomto ohledu mementem.

Zaslepená honba za splněním (nepromyšlených a nereálných) plánů měla neblahé důsledky téměř na každém kroku. Velká většina technologického zařízení použitého na Slapech měla ve své době špičkovou úroveň. Právě proto bylo nutné dodržovat projektované technologické postupy a dbát na vysokou kvalitu jak stavebních, tak montážních prací. Kritériem byla však rychlost, nikoli kvalita. Tak například první turbínové soustrojí TG 3 bylo sice uvedeno do provozu v říjnu 1954, ale již o půl roku později, 30. března 1955, došlo k první havárii, kdy se porušil těsnicí rám na přívodním potrubí k této turbíně. Další problém u tohoto soustrojí nastal v roce 1955, kdy se ukázalo, že se komory oběžného kola uvolňují a soustrojí pracuje v kavitační zóně. K velké havárii došlo v roce 1956, kdy se u soustrojí TG 1 poškodily všechny lopaty oběžného kola. Po prošetření

příčin bylo zjištěno, že materiál, z něž byly lopaty vyrobeny, nevyhovuje stávající provozní zátěži, a tak bylo nutné lopaty oběžných kol u všech soustrojí vyměnit.

Různé závady a havárie značně oddalovaly termíny uvedení celé energetické kapacity do chodu a tím komplikovaly i možnost schválení stavby do trvalého užívání. Následující tabulka podává přehled o plánovaných termínech a realitě uvedení do chodu jednotlivých soustrojí:¹¹

	výkon:	plán:	realita:
TG 3	48 MW	12/55	31.10–1.11.1956
TG 2	48 MW	9/55	26.–27.10.1955
TG 1	48 MW	11/55	10.11.1955

Je nutné dodat, že ani tyto termíny zcela neodpovídaly skutečné situaci, protože další technické závady na sacím potrubí turbín komplikovaly a oddalovaly termíny spuštění až do počátku šedesátých let.¹²

Z hlediska technického hodnocení lze tedy říci, že stavba vodního díla byla poznamenána především nekvalitním provedením dodávaných technologických zařízení, nízkou kvalitou montážních a stavebních prací, přičemž vše bylo násobeno snahou o co nejrychlejší dokončení.

Jistě nelze všechny nedostatky, závady či havárie přičíst pouze na vrub socialistickému systému. Odborná literatura zaznamenává řadu katastrof na přehradách budovaných v systému „kapitalistickém“, na nichž se podílelo nejen lidské selhání (např. mylné předpoklady či nepřesné výpočty), ale i zákony tržní ekonomiky (snaha nabídnout v konkurenci nejlevnější projekt). Při stavbě Slapské přehrady se získávaly první zkušenosti s přeléváním elektrárny na našem území a se širokým využitím prefabrikátů. Řada technologií nebyla (a v našich podmínkách nemohla být) předem ověřena. Nebylo vinou projektantů a realizátorů projektu, že vzhledem k mezinárodnímu postavení Československa v tehdejší politickém i technickém světě neměli možnost použít technické zařízení na špičkové světové úrovni. Stejně tak nebyl možný kontakt s odborníky ze Západu. Proto se často postupovalo metodou pokusu a omylu. Postupně se však přece jen podařilo, navzdory tlakům vládnoucí ideologie, prosadit některá alespoň technologicky rozumnější řešení, která se uplatnila při výstavbě dalších vodních děl. Většina technických problémů tak byla postupně odstraněna.

Ekonomické zhodnocení stavby

Vyhodnotit ekonomickou náročnost vodního díla Slapy není jednoduché. K dispozici jsou oficiální údaje, ty však je nutno nejprve „dešifrovat“. I v tomto případě, podobně jako je tomu u investic do zbrojního průmyslu, jsou výdaje rozptýleny do naprosto nepřehledných položek.

Odhady finanční náročnosti se velmi výrazně měnily v průběhu doby, kdy byla tato investice realizována. Jeden z prvních odhadů v roce 1949 hovořil o částce 1,5 mld. Kčs.¹³

11 *Tamtéž*, Schůze kolegia ministrů zemědělství 1954–1961, 24. schůze kolegia dne 20.6.1961, karton 124, inv. č. 764, Technicko-hospodářské vyhodnocení vodního díla Slapy, č. j. 54.867/74/61.

12 *Tamtéž*.

13 *Státní oblastní archiv Praha* (dále *SOA Praha*), fond Schůze Krajského národního výboru Praha (dále

Další z průběžných upřesněných odhadů, zahrnutý v Plánu vodohospodářských investic na léta 1951–1955, již uváděl částku na celou investici v hodnotě 2,65 mld. Kčs.¹⁴ Celkový rozpočtový náklad na vodní dílo Slapy podle úvodního schváleného projektu činil 614,144 mil. Kčs (všechny zde zmíněné částky jsou v nové měně). Skutečné stavební náklady dle doložené dokumentace činily 569,420 mil. Kčs. Skutečný náklad byl tedy nižší o celkovou částku 44,724 mil. Kčs.¹⁵

Snížení původně plánované částky se docílilo vynecháním ponořeného stupně ve Vestci, spojením obsluhy jezu a elektrárny a také dosažením úspor při výstavbě. Největší úsporou bylo vynechání stavby plavebního zařízení. Šlo nicméně o „úsporu“ velmi pochybnou, protože nepostavení tohoto objektu prakticky navždy přeřalo vltavskou vodní cestu. Další položku, která byla paradoxně odečtena z celkových nákladů, tvořily například ceny za objekty postavené „ve veřejném zájmu“, jako silnice, mosty a podobně. Do cenové bilance vodního díla byla zahrnuta jen polovina nákladů na vybudování příjezdových silnic, zatímco druhá polovina byla evidována v nákladech na zlepšení komunikačních poměrů v oblasti postižené zátopou. Z provizorních dělnických ubytoven v Rabyni se stalo rekreační středisko; v nákladech byla ponechána pouze částka 1,8 mil. Kčs, za kterou se postavilo dřevěné provizorium. Z nákladů na úpravy ve zdrži byly odečteny částky na silnice a oba dva mosty ve výši 67,8 mil. Kčs. Jestliže tedy shrneme tyto náklady, které byly nakonec od celkové sumy odečteny na takzvané komplexní využití, dostaneme částku 108,42 mil. Kčs.

Uvedené oficiální propočty je ovšem nutné vidět v poněkud reálnějším světle, neboť jsou ovlivněny tehdejšími způsobem účtování a vykazování co nejpříznivějších čísel. Právě odečtení více než 100 milionů Kčs na veřejné účely zamlžuje reálnou situaci – stát by sice tyto silnice a mosty musel postavit, ale nestalo by se tak najednou, v takové míře a s vynaložením takových prostředků.

Samostatnou kapitolou je způsob ocenění a vykoupení majetků osob v oblasti postižené zátopou. Finanční náhrady za tento majetek nebyly v plné míře zahrnuty do investic na vodní dílo Slapy. Všechny nemovitosti byly vykupovány či vyvlastňovány podle takzvaných stop cen z roku 1939. Reálné ceny byly přitom v padesátých letech šestkrát až desetkrát vyšší než uvedené stop ceny. Navíc většina výkupních smluv či výměrů byla postižena měnovou reformou, jež znamenala znehodnocení měny v kurzu 50:1. A v celkovém ekonomickém vyhodnocení vodního díla je v příslušném investičním komplexu č. 800, zahrnujícím náhrady za domy, pozemky a podobně, uvedena směšná částka 127 941,90 Kčs.¹⁶ Pro srovnání připomenu předpokládané náklady na náhrady za vykoupený majetek z původního Rozhodnutí o investičním celku z roku 1949, které uvádí jen hodnotu budov ve stop cenách 47 mil. Kčs staré měny, hodnotu pozemků k vykoupení 24 mil. Kčs, hodnotu případných příplatků ke stop cenám 70 mil. Kčs a náklady na

SKNV) 1949, zasedání rady 27.10.1949, karton 21, inv. č. 43, Vodní dílo na Vltavě u Slap – rozhodnutí o investičním celku, Zn. 741–29–S–II/2.

14 SÚA, odd. zemědělsko-lesnické, fond MZ – Kabinet a sekretariát ministrů zemědělství 1945–1960, Plán vodohospodářských investic 1951–1955, karton 219, inv. č. 246.

15 *Tamtéž*, Schůze kolegia ministrů zemědělství 1954–1961, 24. schůze kolegia dne 20.6.1961, karton 124, inv. č. 764, Technicko-hospodářské vyhodnocení vodního díla Slapy, č. j. 54.867/74/61.

16 *Tamtéž*, fond ÚSVH 1953–1958, Zápis z povoloovacího řízení vodního díla Slapy z 21.6.1961, karton 522, inv. č. 226.

případné budování náhradních sídlišť na dalších minimálně 180 mil. Kčs. Vzhledem k tomu, že ve skutečnosti došlo k realizaci výkupů a vyvlastnění podle stop cen, že příplatky nebyly většinou přiznány, že došlo ke znehodnocení měny v poměru 50:1 a náhradní sídliště byla zřízena pouze v Hříměždicích a Zvíroticích (celkem 32 domků), je výše uvedená částka naprosto nereálná a velmi zkresluje celkové oficiální hodnocení.¹⁷ Skutečné náklady jsou pravděpodobně skryty v investicích jiných rezortů. Ekonomickou bilanci stavby by bylo možné zpochybnit i rozbořem dalších finančních položek.

Vodní dílo Slapy bylo jedním z nejnákladnějších projektů, přestože byla vybrána investičně nejméně náročná varianta (přelévání elektrárna v nejužší části vltavského údolí, bez plavebního zařízení). Ale návratnost takovéto vodohospodářské investice – když pomíneme nenahraditelné ekologické znetvoření krajiny – byla z čistě ekonomického hlediska velmi rychlá. Už v šedesátých letech byla propočítána, při výše zmíněných nákladech a tehdejších cenách elektřiny, na devět až jedenáct let.¹⁸

Organizační problémy

Neefektivní organizace práce byla základní příčinou stavebních prostojů a celkového zpoždění stavby (vedle špatných dodávek a prokazatelných poruch na strojním zařízení). V pohnuté budovatelské době i stavba Slap trpěla nedostatkem kvalifikovaných pracovních sil, a to i kvůli nesmyslnému kádrování. Způsob odměňování byl zcela antimotivační a teprve ke konci stavby byly zavedeny prémie za dosažený výkon. Často docházelo k vyplácení černých mezd, o němž se například zmiňuje Zpráva z průběhu stavby z února 1953, která připojuje i popis dalších „objektivních“ problémů, jako například plýtvání materiálem a nástroji, pracovními pomůckami, které nepodléhají evidenci, a podobně.¹⁹

Typicky socialistické nešvary poznamenaly přípravu projektové dokumentace a z ní pramenící stav plánů práce pro samotnou stavbu. Až do konce roku 1952, kdy byl schválen definitivní projekt vodního díla, se veškeré práce na stavbě řídily podle prováděcích výkresů, které se na stavbu dostávaly v průměru pouze s měsíčním a často i kratším předstihem. Koordinace stavby tak byla značně chaotická a docházelo k velkým zpožděním, protože ne vždy se podařilo v časové tísní zajistit na plánované práce potřebnou mechanizaci a dostatek kvalifikovaných pracovníků. Postup práce navíc brzdily problémy v teletínské drtírně, zvláště v letech 1951 a 1952.

Kritickým okamžikem celé stavby byl přelom let 1951 a 1952. Tehdy se vzniklou situací zabývalo dokonce mimořádné zasedání rady KNV Praha, která nesla za stavbu hlavní odpovědnost. Protokol z tohoto zasedání patří k nejpozoruhodnějším pramenům. Popisuje například náladu mezi kvalifikovanými dělníky, kteří ztráceli „pracovní motivaci“, jelikož byli přesvědčeni, že stavějí něco nedokonalého, a otevřeně kritizovali fakt, že do projektu není zahrnuto plavební zařízení! Návrh na řešení byl typický pro tehdejší dobu:

17 SOA Praha, fond SKNV Praha 1949, zasedání rady 27.10.1949, karton 21, inv. č. 43, Vodní dílo na Vltavě u Slap – rozhodnutí o investičním celku, Zn. 741–29–S–II/2.

18 SÚA, odd. zemědělsko-lesnické, fond ÚSVH 1953–1958, Zápis z povolovacího řízení vodního díla Slapy z 21.6.1961, karton 522, inv. č. 226.

19 SOA Praha, fond SKNV Praha 1953, zasedání rady 17.3.1953, Zpráva o současném stavu výstavby vodního díla Slapy v únoru 1953, karton 30, inv. č. 15.

Povolat sovětského poradce, který by dělníkům vysvětlil, proč nebylo splavnění Vltavy bráno v potaz. V tomto duchu také jeden z účastníků jednání, podplukovník Tondl předložil pro řešení organizačních problémů na stavbě Slap nezpochybnitelný návod – zkušenosti ze Sovětského svazu.

„Na stavbě elektrárny, kde pracoval, toto bylo řešeno tím, že už dělníky připravovali k tomu, aby mohli zlepšit svoji kvalifikaci. Dostávali na stavbu lidi kolchozní, odborníky neměli vůbec. Od prvního dne tyto lidi z kolchozů učili tak, aby každý byl v něčem vyučen. Vyučili tak potřebný počet zedníků, tesařů atd. Mysleli více dopředu. Věděli, že přijde montáž, a tak byli vyučováni dělníky z těžkého průmyslu... Když bylo nebezpečí, že určité zařízení nebude dodáno včas, šli dělníci sami s mistrem na závod k těm dělníkům, kteří stroje vyráběli, a řekli jim: 'Vy nám znemožňujete naši práci, plnění plánu, a to je potřeba, abyste si to uvědomili, dodělati stroje ve stanovený termín. My kvůli tomu, že neplníte plán, sedíme na místě, přijďte se k nám podívat, a poznáte, jak pracujete, jaká je kvalita vašich výrobků, a je třeba, abyste to věděli.' (...) K tomu všemu je potřeba, aby to každodenně někdo řídil, aby každý dělník znal svého mistra, hlavního inženýra, vedoucího závodu. V SSSR znali dělníci všechny nedostatky i přednosti svých vedoucích, znali celý jejich život.“²⁰

Dalším závažným problémem byla velká fluktuace pracovních sil, způsobená i tím, že na stavbě přehrady i zdrže pracovalo velmi mnoho takzvaných kovo- či stavozemědělců z blízkého okolí, kteří si tímto způsobem pouze přivydělávali. Počet pracovníků na stavbě vodního díla značně kolísal a pohyboval se na vlastní přehradě kolem dvou tisíc a na pracích ve zdrži kolem sedmi set. Trvale se přitom projevoval akutní nedostatek kvalifikovaných dělníků.

Základní charakteristika zátopového území vodního díla Slapy

Slapská přehrada změnila charakter krajiny, a tím i původní ekosystémy. Hladina Vltavy se zvýšila o 50 metrů a vznikly naprosto nové styčné plochy mezi touto hladinou a údolní krajinou. Tyto terénní změny bylo nutné na mnoha místech uměle upravit a suplovat tím přirozenou tvorbu břehů, které příroda vytvářela po miliony let. Změnil se charakter vodních poměrů, což mimo jiné ovlivnilo podnebí na rozsáhlém území kolem Vltavy. Vznikla řada rizik spojených se změnou statických poměrů krajiny, s novými svahovými pochody, sesuvy atd. Celá oblast byla zbavena rozsáhlé výměry lesa a zemědělské půdy, v mnoha případech bohužel té nejurodnější, ležící v náplavách řeky Vltavy. Teplotní proměna vltavské vody měla zásadní vliv na druhovou skladbu v ní žijících živočichů. Lze se obávat, že další, dosud nezaznamenané důsledky změn přirozeného prostředí pocítí i další generace.

Z geografického hlediska území vodního díla Slapy tvoří oblast vlastní zdrže, tedy vltavský tok mezi Kamýkem nad Vltavou a 92. říčním kilometrem poblíž obce Slapy a přilehlá území říčního toku zaplavená do výše kóty maximálního vzdutí 271 metrů nad mořem. K oblasti patří také širší zájmové území dotčené výstavbou vodního díla o rozloze cca 200 km², na kterém žilo v roce 1949 asi 7 000 obyvatel v 23 obcích: Štěchovice, Slapy,

20 *Tamtéž*, fond SKNV Praha 1952, mimořádná schůze rady 18.2.1952, projednání problémů stavby vodního díla Slapy, karton 26, inv. č. 10, s. 12–13.

Přestavky, Buš, Čím, Chotilsko, Prostřední Lhota, Čelina, Hubenov, Županovice, Hřiměždice, Velká nad Vltavou, Kamýk nad Vltavou, Rabyně, Blaženice, Jablonná nad Vltavou, Blažim, Živohošť, Radíč, Nalžovice, Křepenice, Líchovy a Svatý Jan.²¹

Pro stavbu vodního díla bylo vykoupeno či vyvlastněno 323,86 ha rolí, 56,48 ha luk a zahrad, 219,91 ha pastvin a jiné neplodné půdy, 455,91 ha lesů, 16,14 ha stavebních ploch. Celkem bylo tedy pro tento účel vyvlastněno a vykoupeno 1 072,30 ha.²²

Dále bylo vykoupeno či vyvlastněno celkem 327 usedlostí a domů (popisných čísel), 15 mlýnů a pil. V důsledku stavby musely být zrušeny čtyři prámové přívozy u přechodů státních silnic, 13 osobních přívozů, 11 překladišť dřeva, stavebních hmot a hospodářských plodin a 76 úseků silnic a cest. Stavba si také vynutila zrušení nákladně vybudované potahové stezky v celé délce 43,5 km.²³

Zaplaveny byly samoty a osady, ale i části celých obcí. Nejhůře byly postiženy obce Zvírotice – zaplaveny ze 100 %, Županovice – zaplaveny z 85 %, Živohošť – zaplavena ze 70 %, Velká nad Vltavou – zaplavena z 50 %.

Zajímavý je pohled na rozvrstvení postižených objektů podle majitelů, které vypovídá o sociální struktuře postiženého obyvatelstva:²⁴

1. obytné domy bez pozemků, jejichž majitelé v nich trvale bydlí	82
2. obytné domy bez pozemků, jejichž majitelé v nich trvale nebydlí	36
3. domkáři s výměrou do 5 ha	73
4. rolníci s výměrou do 15 ha	35
5. rolníci s výměrou do 50 ha	31
6. rolníci s výměrou přes 50 ha	5
7. hostince	17
8. mlýny	11
9. kamenolomy a pily	6
10. budovy obcí a fary	15
11. budovy československého státu	3

Zbývající majitelé nemovitostí byly vykoupeni už po válce a další část se po okupaci nevrátila do svých domovů.

Řada budov měla historicky unikátní charakter, zvláště vltavské mlýny, ale i některé hostince, jež se mohly pochlubit sklepy ze 14. století, a další stavby. Dopravní spojení bylo před zatopením obstaráváno především poměrně slušnou sítí přívozů a samotná Vltava byla po silnici přístupná v Záhoří, Živohošti, Županovicích, Cholině, Vestci a Kamýku nad Vltavou. Přemostění bylo pouze ve Vestci a Kamýku. Po velkých úpravách v 19. století zde, po celé délce toku zbyla potahová stezka, používaná jako turistická cesta. Silniční spojení podél řeky nebylo na pravém břehu vůbec a na levém jen částečné. Tento stav v oblasti infrastruktury je nutné hodnotit i vzhledem k tomu, že celá oblast byla pod

21 Tamtéž, fond SKNV Praha 1949, zasedání rady 27.10.1949, karton 21, inv. č. 43, Vodní dílo na Vltavě u Slap – rozhodnutí o investičním celku, Zn. 741–29–S–II/2.

22 Tamtéž.

23 Tamtéž.

24 Tamtéž.

dvacetiletou stavební uzávěrou a potřebné práce na zlepšení této situace byly logicky odkládány na dobu po dokončení stavby vodního díla.

Většina obyvatel zátopového území byla zaměstnána v zemědělství (70–75 %). V průmyslu pracovalo velmi málo lidí, a to především při těžbě a zpracování kamene z povltavských lomů. Ostatní za prací dojížděli do nedalekých měst. Věkovou skladbu obyvatelstva charakterizoval značný podíl osob v postproduktivním věku a výrazný nedostatek mladých ročníků. Důvodem byl především odchod obyvatel z vesnic do měst za prací a celkové stárnutí populace. Tento stav byl výrazně komplikován situací na levém břehu Vltavy, kde byl v době německé okupace zřízen výcvikový prostor jednotek SS a odkud byla velká část obyvatel vysídlena. Mnozí z nich se pak po válce do svých původních bydlišť vůbec nevrátili.

Sociální kolize: zápas obyvatel se státem o odškodnění

Každý investor, který se rozhodne realizovat velkou a nákladnou stavbu, stojí před úkoly vyrovnat se s problémem náhrady poškozených. V daném případě byl tímto stavebníkem stát „budující socialismus“, který proklamoval, že hájí zájmy „pracujícího lidu“. Dalo by se očekávat, že se vzorně o své pracující postará a umožní jim získat za ztracené domovy odpovídající náhradu. A také jim umožní žít v oblasti, kde mají své kořeny a svůj domov. Realita se však podstatně odlišovala od halasných vyhlášení také v případě stavby Slapské přehrady.

Přístup státu k vyrovnání s postiženými subjekty v zátopě vodního díla měl svou poměrně dlouhou genezi a v průběhu jeho stavby se podstatně měnil. Při rozhodování o investičním celku vodního díla Slapy v roce 1949 bylo načrtnuto několik variant řešení. Stanovení náhrady za zatopené objekty měla na starosti nejen vláda a jednotlivá ministerstva, ale především rada Krajského národního výboru Praha jako hlavní dozorcí orgán výstavby slapské hydrocentrály.

Je příznačné, že státní moc řešila osudy občanů v zátopovém území jen jako problém organizační, nikoli etický či „lidský“. Proto se vážně uvažovalo o jejich „odsunu“ do pohraničí. Ministerstvo techniky dokonce vydalo dne 7. prosince 1949 výnos číslo jednací 5/104–VI/7–1949, kterým byli rolníci z oblasti zátopu dotazováni, zda přijmou jako věcnou náhradu za své zatopené nemovitosti usedlosti v pohraničí. Šlo o usedlosti uvolněné po odcházejících osídlencích, tedy většinou vyrabované, a dále o již zaknihované majetky, které osídlenci nabízelí k prodeji. Stát dával případným zájemcům možnost získat tento „uvolněný“ majetek jako náhradu, ovšem za přidělovou cenu podle dekretu č. 12/45, případně č. 28/45 Sb., a u nemovitostí, které již měly majitele, za cenu garantovanou Národním pozemkovým fondem. Nelze se divit, že většina dotázaných zemědělců toto „velkorysé“ řešení striktně odmítla a vyžadovala výstavbu náhradních usedlostí nad úrovní hladiny přehrady.²⁵ Požadavek zemědělců na vybudování náhradních usedlostí podporovalo zpočátku i ministerstvo zemědělství, které chtělo zabránit dalšímu vysídlování oblasti zátopu. Pouze dělníkům z povltavských kamenolomů byla

25 SOA Přeborn, fond MNV Kamýk nad Vltavou, spisy 1948–1960, přípisy KNV Praha z 21.12.1949 a odpověď MNV Kamýk n/Vlt. z 28.12.1949.

navržena výstavba náhradních bytových jednotek, která měla zajistit především jejich další pracovní uplatnění a existenci v regionu.

Tak jak se měnila vnitropolitická situace ve státě, měnil se i postoj orgánů státní moci k postiženým. Na přelomu let 1949 a 1950 došlo k zásadní změně státní politiky vůči vesnici a začala první vlna kolektivizace, provázená masovými nezákonnostmi. Tato skutečnost se promítla i do přístupu úřadů k obyvatelům slapské oblasti. Výnos ministerstva techniky z 31. března 1950 číslo jednací 5/119-VI/7-1950 nařizoval, aby postiženým v oblasti zátopy vodního díla Slapy bylo umožněno setrvat jen v případě, že jejich existence je v obci nutná ve veřejném zájmu. Náhradní domky měl stát postavit pouze pro dělníky, kterých bylo v zátopové oblasti minimum. Domky jim měly být předány do osobního vlastnictví bez nároku na příplatky vyrovnávající rozdíl oproti cenám původních nemovitostí. Rolníkům měly být postaveny náhradní domky jen tehdy, jestliže vstoupí do JZD, v jehož rámci by byly vybudovány i společné stáje a stodoly. Pokud by tak neučinili nebo v dané obci nebylo JZD, měli být finančně odškodněni podle paragrafu 4 příslušné vyhlášky Státního úřadu plánovacího č. 228/51, *Úřední listy*, č. 1. Toto finanční odškodnění se týkalo i majitelů obytných domů bez pozemků a domkářů (viz výše uvedené rozvrstvení postižených objektů podle majitelů).

Odškodnění podle zmíněné vyhlášky ovšem mělo probíhat podle stop cen z roku 1939, od kterých byla ještě odečtena amortizační částka. Cenové relace na počátku padesátých let však těmto stop cenám naprosto neodpovídaly, reálné ceny byly čtyřikrát až šestkrát vyšší. Navíc tento rozdíl dále vzrůstal v souvislosti s problémy československé ekonomiky až do měnové reformy, tj. do roku 1953. Celá oblast slapské zátopy byla také blokována dvacet let trvající stavební uzávěrou, která negativně poznamenala stav oceňovaných budov. Všechny uvedené faktory se náležitě promítly do výše náhrad, za které měli majitelé dobrovolně sjednanou smlouvou své majetky postoupit státu. Ke stanovení výše náhrady byl určen ing. Novotný, odhadce jmenovaný Krajským národním výborem Praha. Ten stanovil náhrady tak nízké, že neumožňovaly opatřit si náhradní objekt. Veškeré požadované či již přiznané příplatky ke stop cenám ministerstvo financí zásadně odmítalo vydat a rezolutně hájilo stanovisko, že oprávněnou náhradou za vykoupené objekty je určená stop cena. Je pochopitelné, že téměř nikdo z poškozených občanů za těchto podmínek nepřistoupil na dobrovolnou výkupní smlouvu.²⁶

V patové situaci, kdy konečné a definitivní datum ukončení výkupu a dokončení demolice bylo stanoveno na 15. prosinec 1953, přistoupil stát reprezentovaný Vodohospodářským rozvojovým střediskem v Praze, Krajským národním výborem Praha a jednotlivými okresními národními výbory k razantní akci. Pohrozil poškozeným, že jejich majetky budou vyvlastněny ve prospěch československého státu za stanovenou neodvolatelnou náhradu určenou vyvlastňovacím výměrem. Vyvlastňovací výměry určily jednotlivé ONV, poté je postoupily ke schválení KNV; vlastní náhrady vyplácelo na konto postižených Vodohospodářské rozvojové středisko. Výše náhrady stanovená vyvlastňovacím výměrem byla velmi často ještě nižší než původní odhad, za který měl být majetek vykoupěn na základě dobrovolně sjednané výkupní smlouvy. Řada občanů pod touto hrozbou podepsala již dříve nabídnuté kupní smlouvy, třebaže představovaly šestinou (někdy i méně) skutečné hodnoty; snažila se tím zachránit, co se dalo. Valná většina

26 *Tamtéž.*

poškozených však nadále odmítala nabízené diskriminační řešení. I po obdržení vyvlastňovacího výměru se dále odvolávala k soudu – ten však ve většině případů odvolání zamítl. Tak byla v průběhu let 1949–1952 a částečně ještě v roce 1953 vyvlastněna valná většina postižených a tento problém se zdál být pro stavebníka Slap vyřešen.²⁷

Mnozí postižení však nedostali ani minimální náhradu. Nejvíce diskriminováni byli „kulaci“, údajní „vesničtí boháči“, kteří byli považováni za úhlavního nepřítele kolektivizace. Do této kategorie byli zprvu zařazeni soukromě hospodařící zemědělci s výměrou nad 20 ha a posléze i rolníci, kteří obhospodařovali více než 15 ha. Většina těchto „třídních nepřátel“ byla nejdříve decimována neúměrnými státními dodávkami a posléze, po vydání směrnice tří ministrů z 22. října 1951,²⁸ byla část z nich vyvlastněna bez náhrady a vyhnána ze svých domovů se zákazem návratu. Někteří z nich měli „štěstí“, protože jim byla vyplacena náhrada stanovená vyvlastňovacím výměrem, byť často podstatně snížená oproti původní náhradě stanovené odhadcem podle stop cen z roku 1939. Jelikož se však u těchto postižených nepočítalo s možností postavit si náhradní domek, byla částka stanovená výměrem rozdělena na splátky. Tím se hodnota náhrady dále snižovala. Pro ilustraci (podle údajů výše uvedené tabulky): v území zátopy bylo v roce 1949 z celkového počtu 296 majitelů (bez budov státu, obcí a církve) pět majitelů statků o výměře přes 50 ha, 31 rolníků s výměrou do 50 ha a 35 rolníků s výměrou do 15 ha.

Do podobné situace se záhy dostali i živnostníci, jako další skupina „třídních nepřátel“. Od ledna 1949 byli vyloučeni z lístkového zásobování, takže museli základní potraviny, textil a další zboží nakupovat na takzvaném volném trhu. V jejich případě bylo použito výše zmíněné vyvlastnění za vysoce podhodnocenou náhradu, která činila i pouhou desetinu reálné ceny nemovitostí. Tito lidé byli přinuceni k odchodu ze svých domovů, protože si za tuto cenu v žádném případě nemohli pořídit jakýkoli náhradní objekt, a navíc byla jejich existence v oblasti „ve veřejném zájmu“ nežádoucí. Jejich největším handicapem byl fakt, že byli označeni za třídní nepřátele, a neměli tedy možnost se proti takovému postupu odvolat. Z 296 majitelů nemovitostí bylo v území zátopy 34 majitelů větších živností, z toho 17 majitelů hostinců, 11 majitelů mlýnů a šest majitelů kamenolomů a pil (srv. tabulku na s. 57).

Další část obyvatel území zátopy však mohla být jen velmi těžko označena za třídní nepřátele, neboť se jednalo převážně o tehdejší opory režimu, domkáře s výměrou půdy do 5 ha, stavo- a kovozemědělce, jejichž životní úroveň byla ovšem v řadě případů mnohem vyšší než u dělníků. Další skupinou byli sociálně slabší majitelé nemovitostí s minimální výměrou pozemků nebo bez pozemků a část rolníků s výměrou do 15 ha. Postup proti těmto lidem se ukázal jako největší kámen úrazu. Řada z nich měla kladný vztah ke komunistické straně a režimu, pokud státní orgány příliš nenaléhaly na jejich vstup do JZD – což výše zmíněná vyhláška ministerstva techniky právě činila. Velká část z nich pocházela z obcí a osad na pravém břehu Vltavy, ze sedlčanského a benešovského okresu. (Typickým příkladem může být obec Živohošť.) Obyvatelé Živohoště, Županovic a Vestce poukazovali na fakt, že i po zatopení jejich sídel zbude dostatek místa pro

27 SOA Praha, fond SKNV Praha 1953, zasedání rady 29.9.1953, karton 31, inv. č. 47, Zpráva o zajišťování vyklízení záplavového území v oblasti vodního díla Slapy.

28 KAPLAN, Karel: *Československo v letech 1948–1953*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1991, s. 80.

výstavbu náhradních objektů a že jejich vesnice nemusí zaniknout. Všichni poškození si dále logicky stěžovali na výši stanovených náhrad, která jim zcela znemožňovala pořídit si koupí nebo výstavbou náhradní domek.²⁹

Do dramatické situace, kdy bylo už jasné, že plán dokončení demolic do výše 268 metrů nad mořem k 15. prosinci 1953 je neuskutečnitelný, zasáhla nejvýznamnější událost léta 1953. Státní bankrot 1. června 1953 zvaný „peněžní reforma“ zasáhl do životů lidí v zátopovém území jako další potopa. Většina již sjednaných výkupních smluv a náhrad stanovených vyvlastňovacími výměry byla totiž přepočtena poměrem 50:1 Kčs nové měny. Výjimku tvořila pouze obec Zvírotice s částí obce Hřiměždice, kde stát s ohledem na jejich společnou zemědělskou výrobu v JZD vybudoval náhradní obytné domy i ostatní výrobní objekty vlastním nákladem.

Podhodnocené náhrady ve stop cenách ztratily přepočtem 50:1 všeskerou reálnou hodnotu; přepočtená náhrada v některých případech nepřesahovala fakticky hodnotu průměrné měsíční mzdy. To postihlo ve velké míře i ty osoby, které podepsaly výkupní smlouvy nebo byly vyvlastněny v období od roku 1949 do 1. června 1953, protože náhrada měla být vyplacena v plné výši jen tehdy, když si za ni majitel pořídil náhradní obydlí. Pokud se tak nestalo, byla náhrada vyplácena v ročních splátkách, které mohly dosáhnout maximálně 20 000 Kčs staré měny. Smlouvy či výměry vystavené po 1. červnu 1953 byly v některých případech přepočteny v poměru 5:1 nové měny, ale vzhledem k tomu, že podstatná část výkupů a vyvlastnění byla provedena před měnovou reformou, neměl tento fakt podstatný vliv na celkovou situaci postižených vlastníků.³⁰

Situace na podzim roku 1953 byla tedy náležitě vyhocená. Většina nemovitostí byla již vyvlastněna. Kromě toho byly uzavřeny příslušné smlouvy mezi jednotlivými ONV a Vodohospodářským rozvojovým střediskem o tom, že plánované demolice provedou v předpokládaném termínu (do 15.12.1953) blízka JZD. To by bylo znamenalo, že nejpozději do uvedeného termínu se všichni obyvatelé musí ze zátopové oblasti odstěhovat. Ukázalo se však, že by to bylo možné jen tehdy, „pokud by bylo proti vlastníkům použito tvrdých opatření v mezích příslušných zákonných ustanovení“.³¹

Postižení obyvatelé pod záštitou místních národních výborů rozeslali stížnosti na Úřad předsednictva vlády, Kancelář prezidenta republiky a jiné instituce. Největší odpor byl zaznamenán přirozeně v obcích, které byly určeny k úplnému vysídlení. Pravděpodobně nejvýznamněji do této situace zasáhla stížnost obyvatel Živohoště z okresu Benešov, která vyprovokovala jednání rady KNV Praha o nutnosti vyřešit nastalou situaci v zátopovém území.³² Bylo zjevné, že situace je vážná. Do 15. prosince 1953, kdy měly být dokončeny demolice, zbývaly pouhé tři měsíce. Proto byla 17. září 1953 ustavena zvláštní komise složená ze zástupců KNV Praha a Vodohospodářského rozvojového střediska, která pak navrhla „akční plán“ dalšího postupu.³³

29 SOA Praha, fond SKNV Praha 1953, zasedání rady 29.9.1953, karton 31, inv. č. 47, Zpráva o zajišťování vyklízení záplavového území v oblasti vodního díla Slapy.

30 Tamtéž.

31 Tamtéž.

32 SÚA, odd. zemědělsko-lesnické, fond ÚSVH 1953–1958, karton 521, inv. č. 226, Vyklízení objektů v zatopené oblasti slapské zdrže, č. j. 934.3–Sl–415–Voda II/3–1953, stížnost MNV Živohošť, Zn. 192/53.

33 SOA Praha, fond SKNV Praha 1953, zasedání rady 29.9.1953, karton 31, inv. č. 47, Zpráva o zajišťování

Dílčí kompromis

V září ustavená komise měla vypracovat nový přístup k výkupu majetků v zátopě a stanovit nové limitní ceny pro ty postižené, kteří dosud neuzavřeli výkupní smlouvy. V souvislosti s tím pověřila KNV Praha vyřízením dosud podaných odvolání proti vyvlastňovacím výměrům podle nových směrných čísel. Dále KNV uložila, aby vyhledal a určil v katastrech zaplavených nebo zčásti zaplavených obcí území vhodná pro náhradní výstavbu a případně zajistil zájemcům o výstavbu svépomocí projekty, zastavovací plány a konečně i vytyčení stavenišť. Pro tuto výstavbu se počítalo s materiálem získaným z demolice. U nově vzniklých sídlišť měly být zajištěny projekty a výstavba základní infrastruktury, zejména komunikací, vodovodů a elektrického vedení. Komise přislíbila projednat s ministerstvem financí kompenzaci ztrát v případech dříve „dobrovolně“ uzavřených nevyhodných výkupních smluv, které byly kalkulovány ve staré měně (především smlouvy a již vyřízené a schválené vyvlastňovací výměry z let 1949–1952, jež se týkaly podstatné části poškozených majitelů, včetně „kulaků“ a živnostníků). Okresní národní výbory dostaly za úkol zajistit přechodné ubytování po dobu demolice a výstavby nových bytů pro ty poškozené, kteří by dostali povolení vystavět svépomocí náhradní objekty (za předpokladu, že budou souhlasit s novou limitní náhradou). Příslušné ONV jim měly vyjít vstříc jak při stěhování movitého majetku, tak při provádění zemědělských prací a náhradní výstavby, včetně zajišťování řemeslníků, dopravy a přednostních dodávek tehdy tak nedostatkového stavebního materiálu.

Už zmíněné směrnice o nových limitních cenách stanovily, že postižení majitelé dostanou na koupi náhradního obydlí subvenci do maximální výše 65 tisíc Kčs (částky jsou v nové měně). Pokud se postižení rozhodli vystavět domek svépomocí s použitím demoličního materiálu, subvence se mohla zvýšit až na 72 tisíc Kčs. Pro stavbu náhradního zemědělského objektu svépomocí s použitím stavebního materiálu získaného demolicí z postoupené nemovitosti a s přihlédnutím k předpokládané výrobní kapacitě bylo možno podle směrnic přidělit maximálně 130 tisíc Kčs. V obou posledně jmenovaných případech se stát zavazoval poskytnout stavebníkům bezplatně stavební pozemek i projekt novostavby a zajistit nezbytné veřejné investice do základní infrastruktury. Tento nový návrh limitních náhrad měl ovšem i svou diskriminační a nátlakovou část, ve které bylo navrženo, aby ten vlastník, který odmítne navrhovaná řešení a neopatří si náhradní objekt koupí ani stavbou svépomocí, byl vyvlastněn za náhradu stanovenou stop cenou z roku 1939 přepočtenou v poměru 5:1 nové měny.³⁴ Nové výkupní smlouvy byly nabídnuty pouze těm vlastníkům, kteří nespádali pod kuratelu komunistické „třídní politiky“ na vesnici, tedy především domkářům (stavo- a kovorolníkům) s výměrou do 5 ha, majitelům obytných domů s minimální výměrou zahrad, popřípadě vlastníkům obytných budov bez pozemků a zčásti také rolníkům s výměrou do 15 ha.

Jednání o výkupu nemovitostí probíhala v místě bydliště postižených a účastnili se jich zástupci KNV, ONV, VRS a MNV. Vlastníci byli v podstatě postaveni před následující volbu. Buď přijmou nové podmínky připravené speciální komisí a budou souhlasit s vyšší náhradou a s dalšími požadavky, které na ně ustanovení smlouvy kladlo. Nebo odmítnou,

vyklizení záplavového území v oblasti vodního díla Slapy.

34 *Tamtéž*.

budou vyžadovat přiměřenou vyšší náhradu za svůj majetek, popřípadě budou i nadále vyžadovat, aby jim náhradní objekty vybudoval stát – a v tom případě budou riskovat, že jejich majetek bude vyvlastněn za náhradu ve výši stop ceny dříve určených vyvlastňovacích výměrů přepočtených v poměru 5:1 nové měny. Nelze se tedy divit, že valná většina postižených nakonec pod tímto nátlakem podepsala nově stanovené kupní smlouvy do konce října 1953. Ve většině případů se zavázali, že si postaví náhradní objekty svépomocí a že vlastními silami demolují svůj vykoupěný majetek. Zbytek vytrvale se bránících občanů, kterých bylo k 3. listopadu 1953 sedm, měl být vyvlastněn v novém řízení nebo podle dříve vystavených vyvlastňovacích výměrů. Byli to Josef Chvátal, Hřiměždice – osada Záběhllice, čp. 2; paní Šámalová z Hubenova; František Smolík z Živohoště, čp. 2; František Kareš z Přívozce; Anna Janderová z Přívozce; Amálie Šípková a spol. z Kamýka nad Vltavou, čp. 36; Růžena Kosanová z Lichov.³⁵ I oni však nakonec podlehlí silicímú nátlaku a s vědomím beznadějnosti dalších protestů podepsali smlouvy do konce prosince 1953. Do počátku ledna 1954 bylo takto sjednáno celkem 107 nových výkupních smluv.

Na obyvatele, kteří již většinou rezignovali v obavě před blížící se zimou, čekala další rána. „Akční plán“ nového postupu v území zátopy, který sestavil KNV v Praze, měl být schválen vládou na přelomu září a října, avšak nejpozději do poloviny října 1953, aby mohly být nově sjednané výkupní ceny okamžitě vypláceny a postižení tak mohli řešit svou neradostnou situaci. Ministerstvo financí však bylo jiného názoru a vyžádalo si po předložení návrhu do vlády další podrobné šetření, které pokračovalo téměř dvouměsíčním mezirezortním připomínkovým řízením. Reprezentantům socialistického státu evidentně nevalil fakt, že většina postižených nevěděla, jak a kde přežije zimu. Situace se ještě zkomplikovala tím, že příslušné okresní národní výbory nedokázaly zajistit vhodné objekty pro přechodné ubytování vysídlenců, a tudíž se nemohly provádět demolice. Navíc bylo téměř nemožné najít vhodné náhradní obydlí pro ty obyvatele, kteří měli v úmyslu si je zakoupit. Většina takto poškozených požadovala zvýšit nově stanovené maximální ceny svých nemovitostí, aby se alespoň částečně přibližovaly reálným tržním cenám. Téměř všichni poškození poukazovali na velké obtíže při stavbě náhradních obydlí svépomocí, protože bylo velice těžké zajistit v tolika případech dostatek kvalifikovaných řemeslníků, stavebního materiálu, dopravních kapacit a další potřebné infrastruktury. Z těchto důvodů i nadále požadovali, aby jim náhradní obydlí postavil stát, jak tomu bylo v případě rolníků a dělníků ve Zvíroticích a Hřiměždicích.

Neklidnou situaci částečně vyřešilo až vládní usnesení z 1. prosince 1953, které definitivně rozhodlo o novém postupu vyklizení zátopového území. Zamítlo původní rozhodnutí o úplném vysídlení obcí Živohošť, Županovice a Vestec s tím, že pro tyto lokality budou vypracovány nové zastavovací plány. V ostatních lokalitách měla náhradní výstavba probíhat rozptýleně podle možností. Termín dokončení demolice byl odložen na 15. prosinec 1954, i když bylo předem jasné, že v Živohošti nemůže být tento úkol splněn ani k tomuto datu. Pro náhradní výstavbu měl být poskytnut stavební materiál za velkoobchodní ceny a ve jmenovaných obcích měl stavebník Slap na své náklady vybudovat základní infrastrukturu.³⁶

35 *Tamtéž*, fond SKNV Praha 1953–1954, zasedání rady 3.11.1953, karton 31, inv. č. 53, s. 12–13; zasedání rady 12.1.1954, karton 32, inv. č. 3, s. 7–8.

36 *Tamtéž*, zasedání rady 12.1.1954, karton 32, inv. č. 3

Toto do jisté míry pozitivní rozhodnutí státu sice umožnilo alespoň části postižených občanů další existenci v místech jejich domovů, nevyřešilo však řadu důležitých otázek. Pravděpodobně nejzávažnějším problémem byl stav ubytování postižených rodin po částečně provedené demolici na podzim 1953. Jak jsem již zdůraznil, výše výkupní ceny byla přímo závislá na tom, zda byli majitelé schopni vlastními silami provést demolici svých obydlí; přitom však měli jen minimální šanci získat náhradní ubytování. Řada postižených vlastníků, vedena logickou snahou získat co možná nejvyšší výkupní cenu, zahájila demolici vlastního domu a pro přežití si ponechala v domě jednu obytnou místnost. Přezimování v těchto provizoriích, ať už bylo „dobrovolné“ nebo vynucené, bylo úděsnou vizitkou přístupu komunistického státu ke svým občanům.

Je třeba také připomenout, že uvedené vládní rozhodnutí neřešilo případy výkupů, které proběhly v letech 1949–1952, a samozřejmě nic neměnilo v přístupu k „třídním nepřátelům“ na vesnici. Z celkem 296 osob žijících v zátopě, jejichž nemovitosti byly určeny k výkupu (mimo majetek státu, obcí a církve), byla umožněna další existence v blízkých lokalitách obyvatelům části Hřimězdic, kde stát postavil náhradní domky pro dělníky z blízkých kamenolomů (celkem pět vlastníků), dále většině obyvatel Zvírotic, kde stát vlastním nákladem postavil elitní družstevní obec (28 vlastníků), a konečně i 107 občanům, kterým bylo podle nového „akčního plánu“ KNV umožněno vybudovat svépomocí náhradní obydlí. Celkem 156 vlastníků (včetně „kulaků“ a živnostníků), tj. více než polovina z celkového počtu majitelů, však muselo z rodného kraje odejít. Náhrada, pokud ji vůbec dostali, jim neumožňovala vystavět si či získat zde nové obydlí, nový domov. Problémy těch, kteří směli nakonec milostivě zůstat, neskončily s jarem 1954 ani se slavným napouštěním přehrady. To je však již jiná kapitola historie zátopového území.

Několik poznámek a hypotéz závěrem

V souladu s tehdejšími celosvětovými trendy se výstavba soustavy hydroenergetických děl na Vltavě jevila jako nejoptimálnější řešení energetických problémů státu. Její koncepce by však měla podstatně jinou podobu, nebýt přemrštěných energetických požadavků militarizovaného pounorového Československa. Stupně kaskády by byly podstatně nižší a jejich počet by byl větší. To by totiž mnohem lépe vyhovovalo vodohospodářským požadavkům.

Za „normální“ situace by se zřejmě s Vltavou i nadále počítalo jako s alternativní vodní cestou, tak jak to například předpokládala původní koncepce ing. Bartovského z let první republiky. Stalinský systém nabízel slovy „zářné zítřky“, ale praxe byla jiná. Na pokyn sovětských poradců byl projekt soustavy vyhovujících plavebních zařízení zavržen, protože se jevil jako „neefektivní“. Tím byla vltavská vodní cesta nenávratně odepsána, protože dodatečné vybudování plavebních zařízení by bylo nesmírně nákladné a v případě vysokých stupňů, jakými jsou Slapy a Orlík, prakticky nerealizovatelné.

Tragickou kapitolou v dějinách Slapské přehrady je dopad stavby na životní osudy konkrétních rodin žijících v postižené oblasti. K těm se režim zachoval velmi krutě a postavil je před situací, kterou byli mnozí nuceni řešit odchodem ze svých domovů bez nároku na jakoukoli náhradu. Socialistický stát jim připravil dlouhodobý stres. Promrhal miliardy na výstavbu zbrojního průmyslu, ale ve svém rozpočtu ušetřil zanedbatelný zlomek této sumy na stavbě nevelkého počtu domků. Domnívám se, že o podstatě údajně

socialistického systému to vypovídá stejně názorně jako informace o táborech nucených prací a jiných zločinech bývalého režimu.

Toto bezpráví není dodnes odčiněno. Celý složitý komplex sociálních, přírodních a technicko-hospodářských důsledků stavby Slapské přehrady není jen dávno zapomenutou historií, ale má své dozvuky i v současnosti. Pro nepřehlednost situace a nezáměr státních orgánů není dodnes dořešena situace kolem navrácení pozemků v území zátopy, na které se vztahuje restituční zákon. Není dobudována infrastruktura v území dotčeném stavbou přehrady, nebyla dokončena stavba vodovodů a kanalizace s čističkami odpadních vod. (Přitom tato oblast je jedním z důležitých zdrojů pitné vody pro Prahu.)

Méně viditelné, ale trvalé změny přinesla socializace a kolektivizace postižených obcí, následující vzápětí po stavbě přehrady. Většina vesnic se změnila v dělnická sídliště, která představují v kraji neorganický, cizorodý prvek. Jejich obyvatelé se zde nezabydli, neidentifikovali se s ním jako se svým domovem. Další zásah znamenala socialistická hromadná rekreace (rekreační středisko Rabyně a další), která podstatným způsobem dotvořila již změněný ráz krajiny. Od počátku osmdesátých let bylo navíc okolí Slapské přehrady zaplaveno nekontrolovaně rostoucím množstvím rekreačních chat, ani vzdáleně nerespektujícím původní záměr projektované zástavby nově vytvořené krajiny. Nejvíce bylo zanedbáno přirozené propojení obcí s trvale bydlícím obyvatelstvem a nově vytvořených chatových kolonií. Sociální napětí, které vzniklo v důsledku výše popsanych problémů, jež stavba přímo či nepřímo vyvolala, je patrné v některých aspektech mezilidských vztahů dodnes.

V regionu zvaném Česká republika je každé řešení energetické situace velice problematické. „Vltavská kaskáda“, včetně Slapské přehrady, mohla patřit do kategorie menšího zla. Ale „socialistické Slapy“ jsou jedním z památníků éry, kdy honba militarizované ekonomiky za energií způsobila obrovské a často nevratné zásahy do přírodního a sociálního prostředí. Připomínají dobu, kdy veřejně hlášané „úsilí o blaho našich pracujících“ zůstalo jen pokryteckou, demagogickou frází. Svým způsobem je Slapská přehrada jedním z milníků-„omylníků“ na cestě k trapnému konci socialistického systému v Československu.

K vnitřním poměrům v českém živnostenském hnutí v letech 1918–1938

Pavel Marek

Před badateli zabývajícími se historií českých politických stran, a především stranickým politickým systémem v letech 1918–1938, stojí v současné době úkol přesněji definovat místo a roli svazů, odborových a profesních skupin, kulturních a vzdělávacích spolků, družstev a podobně, které vznikaly jako satelitní struktury většiny stran vládních koalic.¹ Zdá se, že tyto specializované zájmové organizace, převážně lokálního rázu, měly možnost výrazněji prosazovat své cíle pouze výjimečně, neboť byly nejen rozptýlené a jako *pressure-groups* slabé, ale postrádaly mechanismy přenášející jejich požadavky a přání do politického centra.

Autor tohoto článku se snaží zmapovat mechanismy přenosu zájmů v rámci heterogenního, politicky a organizačně mnohvrstevnatého živnostenského hnutí, a to ve dvou rovinách: Zaprvé na úrovni vztahu mezi živnostenskými frakcemi a vedením některých českých koaličních politických stran;² zadruhé v oblasti takzvaného nepolitického živnostenského hnutí, představovaného profesními společenstvy a jejich vyššími organizačními jednotkami. Chce se pokusit prokázat, že fungovaly základní mechanismy přenosu živnostenských zájmů z lokální úrovně do politického centra, které však „rozdřobováním“ a „vytlačováním“ problémů ponechávalo řešení mnohých důležitých otázek na živnosten-

1 Tato stať volně navazuje na některé teze podnětné studie: HEUMOS, Peter: Strukturální prvky první Československé republiky: Politicko-spoločenský systém, intermediální organizace a problém stability. In: *Soudobé dějiny*, roč. 2, č. 2–3 (1995), s. 157–168. Autor v ní mj. reflektuje problém enormní rozptýlenosti struktur, zabývá se otázkami organizační podoby politických stran a vytýčuje požadavek zpracovat dějiny první republiky ze strukturálního pohledu.

2 Současný stav zkoumání živnostenské problematiky nám dovoluje analyzovat situaci v národnědemokratické, národněsocialistické, sociálnědemokratické a lidové straně a v Československé živnostensko-obchodnické straně středostavovské. Pro srovnání by bylo jistě užitečné provést obdobnou sondu také do německé, maďarské, polské, rusínské a židovské komunity v ČSR, to je však vzhledem ke stavu zpracování problematiky a pravděpodobně i s ohledem na prameny nereálné.

ské samosprávě, přičemž stát do těchto procesů zasahoval jen omezeně.³ Z perspektivy strukturálního zpracování dějin první republiky je tento příspěvek sondou do jednoho ze „sloupů“ (*Säule*) sociálně-politického systému;⁴ analýza signalizuje, že „čistý sekcionismus“ v tomto případě existoval spíše jako tendence, neboť stranická hranice byla překračována a překonávána právě na úrovni takzvaného nepolitického živnostenského hnutí — na jeho půdě se stranické rozdíly do jisté míry smazávaly a občas se stranickým frakcím podařilo najít konsenzus.

Výchozím bodem zkoumání je poznatek o existenci dvou vnitřně segmentovaných a od sebe oddělených organizačních větví živnostenského hnutí. První model lze označit za výsledek procesu politické diferenciaci společnosti probíhajícího v devadesátých letech 19. století a v prvním deceniu 20. století, který byl ovlivněn zapojením širších lidových vrstev do volebních aktů a vyústil nejen do prvních pokusů o konstituování stavovských stran živnostníků, řemeslníků a obchodníků, ale i v zakládání živnostenských organizací etablovaných politických stran. K jeho završení došlo v podstatě už před první světovou válkou, a tak vytvoření nového politického systému ČSR po 28. říjnu 1918 znamenalo podnět pro jeho oživení, respektive inovaci struktur. Podstatná část drobných výrobců a malopodnikatelů rozptýlených na základě své ideově-politické orientace do několika politických stran prosazovala stavovské požadavky izolovaně a přes filtr stranických elit; v tomto duchu představovalo založení Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské (ČŽOSS) vlastně anomálii; část živnostníků v ní viděla možnost přenášet své zájmy přímo, prostřednictvím vlastního stavovského subjektu.⁵ Druhý model byl staršího data, jeho bázi vytvářely organizační útvary konstituované podle živnostenského zákona z roku 1859 (a především jeho četných novel) a společovacího zákona. Na této půdě se bez ohledu na politickou příslušnost – nuceně i dobrovolně – sdružovali drobní podnikatelé s cílem řešit profesní problémy související s legislativou a ve spolupráci se státní správou příslušné instance.⁶

3 Srv.: *Státní ústřední archiv*, Praha (dále SÚA), fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, 1922–1942, kartony 228–231, 1884–1887; fond Předsednictvo ministerské rady, 1918–1945, kartony 2–9, 272–276, 419–422.

4 Srv.: HEUMOS, P.: *Strukturální prvky první Československé republiky*, s. 159–160.

5 K dějinám ČŽOSS srv.: SÚA, fond MV — presidium, 1918–1945, kartony 225–981–3 až 225–981–6; fond Policejní ředitelství Praha, 1918–1945, karton P 85–35; fond MZV — VA, kartony 2408–2410, 3703, 3704, 3670; *Státní oblastní archiv Praha* (dále SOA Praha), fond Krajský soud trestní Praha, kartony 526, 611–7, 596–8, 521–4, 380–19, 730–4, 738–5, 793–6, 798–5, 995–4, 996–2, 997–3, 632–1, 713–2, 716–8; *Archiv Ústavu T. G. Masaryka*, Praha, fond Benešův archiv, sig. 39 — vnitropolitické věci, kartony 1–7; *Archiv Kanceláře prezidenta republiky*, Praha, fond ZO KPR — sig. T, kartony 52, 54, 57, 94, 120–122, 127, 149, 152–154, 156, 168, 178–180, 294. *Moravský zemský archiv*, Brno (dále MZA), fond B 40 — Zemský úřad, 1918–1945, presidiální registratura, kartony 3, 11, 23, 49, 51, 53, 98, 100, 141, 142, 335. Proces politizace českého živnostenského hnutí a založení živnostenské strany jsou zachyceny v příspěvcích: MAREK, Pavel: Počátky politizace českého živnostenského hnutí. In: *Pocta Josefu Polišenskému*. Olomouc 1996, s. 113–118; týž: K aktivizaci živnostenské strany v letech 1917–1919. In: *Časopis Matice moravské*, roč. 115, č. 1 (1996), s. 59–72. Zde jsou také podrobně uvedeny prameny a dobová literatura.

6 *Zemský archiv*, Opava, pob. Olomouc, fond OŽK Olomouc, kartony 1142, 1148, 1953, 1955, 2086, 2397. Srv. GROSSMAN, Arnošt — STIBIC, Rudolf: *Organisace živnostnictva*. Praha 1896; GRUBER, Josef: *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a cílech reformy živnostenské*. Praha 1904,

Výsledkem této dvojkolejnosti živnostenské organizace (politická a nepolitická) byla přirozeně značná komplikovanost struktur s vágně vymezenými kompetencemi, která ztěžovala přenos zájmů do ústředí a blokovala jak možnosti společného postupu, tak prosazování totožných postojů.⁷

Zájem o organizační podchycení drobných podnikatelů projevovaly v podstatě všechny politické strany první republiky, přičemž národní demokracie⁸ (ve třicátých letech Národní sjednocení),⁹ národněsocialistická strana,¹⁰ sociální demokracie,¹¹ lidová strana,¹² republikánská¹³ a komunistická strana¹⁴ konstituovaly zvláštní stavovské útvary. Jejich vazba na vlastní stranické struktury byla různá a během času se proměňovala. Národní demokraté preferovali přímé začlenění živnostenské frakce do strany na základě stanov;¹⁵ v tomto trendu pokračovalo i Národní sjednocení. Národním socialistům se

s. 60—63; BARTOŠ, Josef a kol.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960*. Sv. 1. Ostrava 1966, s. 118—126.

- 7 Dokumenty o postojích živnostníků nacházíme především v živnostenském tisku. Z hlavních titulů, o něž se tyto úvahy opírají, můžeme z let 1918—1938 jmenovat: *Československý deník*, *Hlasatel živnostníků a obchodníků Národního sjednocení*, *Hlasatel středního stavu*, *Hlasy od Hněvína*, *Jihočeský národohospodář*, *Jizeran*, *Krejčovské listy*, *List lidu řemeslného a obchodního v RČS*, *Mělničan*, *Madý živnostník*, *Moravský deník*, *Moravský živnostník*, *Národní buditel*, *Národní střed*, *Národné noviny*, *Náš cíl*, *Nezávislost*, *Nové směry*, *Nový deník*, *Nový obchod*, *Nový průkopník*, *Nový večerník*, *Obchod*, *Obchodnické zájmy*, *Obrana*, *Obrana a rozhledy venkova*, *Obzor*, *Orličan*, *Podvysocké hlasy*, *Podvysocké listy*, *Pootavské listy*, *Radikální střed*, *Reforma*, *Směr*, *Stavovská reforma*, *Středočeská obrana*, *Středočeský živnostník*, *Středostavovské listy*, *Středostavovské směry*, *Vpřed*, *Živnostenská akademie*, *Živnostenská obrana*, *Živnostenská politika*, *Živnostenské Brno*, *Živnostenské listy*, *Živnostenské noviny*, *Živnostenské právo*, *Živnostenské právo a politika*, *Živnostenské rozhledy* — *Živnostensko-obchodnické rozhledy*, *Živnostenské slovo*, *Živnostenské zájmy*, *Živnostensko-obchodnická svépomoc*, *Živnostensko-obchodnický průkopník*, *Živnostenský buditel československý*, *Živnostenský týden*, *Živnostenský věstník*, *Živnostník*.
- 8 Srv. např. *Archiv Národního muzea*, Praha, pozůstalost Aloise Rašína, kartony 8, 10, 14; pozůstalost Karla Engliše, karton 66; pozůstalost Aloise Hajna, karton 112; pozůstalost Karla Kramáče, sig. ANM 23. *Státní okresní archiv Olomouc*, pozůstalost Richarda Fischera, 1890—1952, kartony 13, 16, 25.
- 9 SÚA, fond F. X. Hodáče (1883—1943), kartony 161—167, 178, 180—182, 185, 186, 193—195, 198—200, 313, 353—356.
- 10 *Archiv Liberální strany národněsociální (LSNS)* v Praze, kartony 14—16, 25, 31, 40—46, 48, 53, 55, 56, 59, 60, 65, 404—406, 486, 561; fond býv. MV, karton 18—23; fond býv. AÚD KSČ, č. 43, AJ č. 1—16, 76—82, 88—104.
- 11 *Archiv České strany sociálnědemokratické (ČSSD)* v Praze, fond 70, kartony 7, 9—13, 26—28, 31, 33, 34, 40; fond 71, 2. část, kartony 129, 142, 186, 187, 189, 267.
- 12 *Archiv KDU-ČSL* v Praze, fond Svaz lidových živnostníků, protokoly, 1924—1928, 1930—1931, 1937—1938.
- 13 SÚA, fond Archiv ÚV KSČ — Republikánská strana 1920—1946, kartony 4 a 12.
- 14 Živnostenská organizace KSČ představovala izolované a málo početné seskupení, v rámci živnostenského politického i nepolitického hnutí zcela bezvýznamné (v roce 1923 mělo 180 členů), které nedokázalo udržet svou existenci bez přerušení. Ústřední sdružení venkovského živnostnictva (zal. 1923) bylo organizačně přičleněno k Ústřední domovině agrární strany a jeho historie nebyla dosud hlouběji zachycena. Srv. DEYL, Zdeněk: K ekonomickým a politickým problémům městské maloburžoazie v českých zemích za předmnichovské ČSR. In: *Příspěvky k dějinám KSČ*, roč. 4, č. 5 (1964), s. 717—731; *10 let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v republice Československé*. Praha 1928—1929, s. 142—144.
- 15 Řád živnostensko-obchodnické organizace Čs. národní demokracie v RČS. In: *Živnostenské rozhledy*, roč. 2, č. 25—26 (19.6.1919), s. 3. SÚA, fond Policejní ředitelství Praha, pres. 121—130, fasc. P 73/34,

centrální model neosvědčil a ve třicátých letech svůj živnostenský útvar přebudovali na spolkové bázi.¹⁶ Sociální demokraté a lidovci přešli po zkušenostech s volnou organizací ke zformování svých korporací na základě organizačního řádu strany.¹⁷

Tento pohyb odrážel hledání optimální formy vztahu živnostníků vůči vedení stran a „partnerským“ stavovským útvarům: vztah k vedení ovlivňovaly pocity údajného přehlížení (ve skutečnosti stranická grémia konfrontovala jejich přání s programovými postuláty a požadavky na reálnou stranickou politiku), poměr vůči jiným vnitrostranickým útvarům byl zatížen konkurencí a přirozenou srážkou rozdílných zájmů. Uvnitř stran fakticky probíhalo první výběrové kolo demokratického zápasu (po němž pak následovalo druhé kolo na celostátní úrovni) o prosazení těch zájmů a cílů, jejichž realizace měla zajistit prosperitu společnosti. Bylo-li cílem stranických elit vytvořit uvnitř stran pro různé sociální vrstvy a skupiny širší, demokratický prostor k formulaci jejich různorodých a mnohdy i specifických požadavků, pak realizace tohoto záměru měla i svou relativně negativní stránku v podobě křehčích struktur a poměrů náchylných k otřesům a rozpadu v důsledku secesí a opozičních aktivit.

Ve třicátých letech se zájmová konfrontace prohlubovala (ve smyslu shora naznačených mechanismů probíhalo jakési předkolo), v národnědemokratické, národněsocialistické a sociálnědemokratické straně vznikaly v rámci živnostenských struktur specializované profesní organizace (mlynářů, truhlářů, řezníků a uzenářů, případně stavebních profesí, obchodníků atp.).¹⁸ Živnostníci bez ohledu na stranickou příslušnost opakovaně vyjadřovali nespokojenost se svým postavením ve stranách a nejednou poukazovali na výhodu stavovské ČŽOSS, která se mohla věnovat pouze potřebám malých podnikatelů a jejíž funkcionáři nemuseli svádět zápas o vytvoření prostoru pro uplatnění stavovských zájmů. Přehlížení zájmů živnostníků bylo chápáno jako důsledek nedostatečné stavovské reprezentace na úrovni stranického vedení, z čehož vyplývala i jejich absence na širším politickém fóru. Politikové z „vlastních řad“ měli tvořit základní článek v mechanismu přenosu požadavků zdola do ústředí.

Zdá se, jako by na tom byli zpočátku nejlépe živnostníci v národní demokracii: po vzniku republiky měli v Národním shromáždění mezi padesáti poslanci strany sedm zástupců.¹⁹ Postupně však tento počet klesal (v roce 1920 pět, v roce 1929 jeden poslanec

karton 721.

- 16 *Archiv LSNS*, karton 40; *SÚA*, fond MV — pres., 193—1935, XŽ 8. karton 225—981—2; *Československá strana národně socialistická: Živnostnictvo a obchodnictvo. Zpráva o činnosti Ústředního svazu jednot a spolků živnostnictva národně sociálního pro RČS v Praze za období 1931—1933*. Praha 1933, s. 14; *Sborník československé strany národně socialistické k 12. sjezdu strany pořádanému ve dnech 5.—6. dubna 1931*. Praha 1931, s. 98—99.
- 17 *SÚA*, fond Dokumentace 1918—1966, i. č. 138, sig. C — 16, karton 93; *Organizace socialistických živnostníků a obchodníků v republice Československé*. Praha 1928, s. 3—4; *Zpráva o činnosti čs. sociálně demokratické strany dělnické v letech 1937—1938*. Praha 1938, s. 7; *MZA*, fond B 26 — Křesťansko-sociální svaz živnostníků čs. v Brně, sig. 952, karton 2536 B; *Sjezd živnostníků lidové strany v Praze*. In: *Živnostenský buditel československý*, roč. 1, č. 39 (24.9.1920), s. 2; *Za mohutnou organizaci křesťanského živnostnictva*. In: *Živnostenský věstník*, roč. 5, č. 6 (1.4.1928), s. 1.
- 18 *SÚA*, fond F. X. Hodáč, karton 199. *Archiv LSNS*, karton 40; *Svaz socialistického živnostnictva v republice Československé se sídlem v Praze*. Praha 1931, nestr.
- 19 Za představitele živnostnictva byli označováni Bohumil Fischer, Václav Rebš, Vilém Votruba, Antonín Sládek, Arnold Janda, Vladimír Hatlák a dodatečně i František Petrovický. Srv. Senátor Vilém Votruba

a jeden senátor, v roce 1935 v rámci Národního sjednocení jeden poslanec). Pokud jde o zastoupení živnostníků ve vedení strany, máme k dispozici údaje o poměrech v moravské zemské organizaci. V roce 1921 pracovali v tříadvacetičlenném zemském výboru čtyři živnostníci (jeden z nich zastával funkci místopředsedy), v letech 1931–1933 zasedalo mezi 68 členy osm malopodnikatelů.²⁰ Pro uplatnění stranických živnostenských požadavků mělo ve dvacátých letech klíčový význam pravidelné obsazování křesla ministra průmyslu, obchodu a živností politikem národnědemokratické strany.²¹

Národněsocialističtí živnostníci zpočátku těžili z postavení a funkcí svého vůdčího činitele Jana Slavička, který byl předsedou živnostenského výboru Českého svazu a tuto funkci načas uhájil i v Národním shromáždění. Jako člen Národního výboru se podílel na převratu v říjnu 1918.²² Slaviček společně s Josefem Netolickým a Ferdinandem Práškem zasedali v parlamentním výboru pro průmysl, obchod a živnosti — v žádné jiné politické straně živnostníci takovým zastoupením nedisponovali. Postupně se počet poslanců rozšířil a po volbách v roce 1929 tvořilo odbor šest poslanců a jeden senátor. V listopadu 1921 se Slavičkovi podařilo proniknout i do předsednictva strany,²³ kde živnostníky později zastupoval i Netolický.

Naopak v sociálnědemokratické straně se živnostníci prosazovali jen obtížně a s výjimkou Karla Dědice²⁴ mezi stranickou elitu nepronikli. Zastoupení v ústředním výboru a jeho komisích získali teprve po 18. sjezdu strany v roce 1937.²⁵ Obdobně těžkou pozici měli živnostníci předáci v Československé straně lidové. Ve dvacátých letech získali tři mandáty, ve třicátých letech obdržel živnostenský odbor lidové strany z 38 mandátů pouze jeden. Zdá se, že relativně malý prostor měli živnostníci i v řídicích složkách ČSL, například v roce 1937 bylo v čtyřiapadesátičlenném zemském výboru v Čechách pouze osm zástupců živnostníků, přičemž polovinu z nich tvořili továrníci a velkoobchodníci.²⁶

Poměrně nevýrazné pozice drobných podnikatelů v zastupitelských i stranických grémích odrážejí postavení a význam této vrstvy v jednotlivých politických stranách, nicméně na vybraných příkladech lze prokázat existenci komunikačních kanálů zajišťujících průnik požadavků do stranického vedení i mocenského centra. V případě ČŽOSS probíhal tento proces méně komplikovaně. Odpadala konfrontace mezi různými sociálně odlišnými skupinami, nebylo nutné korigovat protikladné zájmy, strana postupně získávala

šedesátníkem. In: *Živnostenské rozhledy*, roč. 13, č. 9 (27.2.1930), s. 1; Za Arnoldem Jandou. In: *Živnostenská politika*, roč. 2, č. 3 (16.1.1920), s. 2; František Petrovický. In: *Živnostensko-obchodnické rozhledy*, roč. 7, č. 10 (6.3.1924), s. 3.

20 SOA Olomouc, fond Richard Fischer, 1890—1952, karton 1.

21 LEMBERG, Hans: Das Erbe des Liberalismus in der ČSR und die Nationaldemokratische Partei. In: *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteistaat*. Mnichov-Vídeň 1979, s. 71—73; SLÁDEK, Zdeněk: Czechoslovakia partia narodowo-demokratyczna (1918—1938). In: *Przegląd historyczny*, roč. 68, č. 3 (1977), s. 515.

22 Archiv LSNS, kartony 43 a 60; K. M.: Padesát. In: *Živnostenské listy*, roč. 7, č. 8 (19.2.1925), s. 1—2; Bratr poslanec Jan Slaviček šedesátníkem. In: *Živnostenské slovo*, roč. 4, č. 4 (22.2.1935), s. 1. Slaviček v roce 1935 přešel do ČŽOSS a stal se jejím poslancem.

23 Archiv LSNS, fond býv. AÚD KSČ, č. 43, AJ č. 5 — protokoly schůzí předsednictva strany, karton 1.

24 Soudruh Karel Dědic mrtev. In: *Živnostník*, roč. 21, č. 13 (7.7.1928), s. 1—2.

25 Archiv ČSSD, fond 71, 2. část, karton 189; *Zpráva o činnosti Československé sociálně demokratické strany dělnické v letech 1937—1938*. Praha 1938.

26 Archiv KDU-ČSL, karton 40.

početnější pozice v parlamentu (1920 — 6 poslanců a 3 senátoři, 1935 — 17 poslanců a 8 senátorů, funkce předsedů živnostenských výborů v poslanecké sněmovně i senátu),²⁷ od roku 1925 měla ve vládě ministra; ve 30. letech se J. V. Najman s R. Mlčochem střídali v křesle ministra průmyslu, obchodu a živnosti.²⁸ V roce 1928 strana získala třináct zemských mandátů a tuto pozici si udržovala v podstatě až do roku 1938.²⁹

Ukazuje se, že těžkosti související s nesnadným pronikáním živnostníků do stranických grémií (a tím přirozeně i na celostátní politickou scénu) se promítaly také do zvýšeného zájmu živnostenských politických frakcí o takzvané nepolitické živnostenské struktury, do snahy ovládnout zejména organizace konstituované na základě živnostenského řádu, a vytvořit z nich stranické satelity sloužící k prosazování stranické živnostenské politiky. Takzvané politické živnostenské hnutí (malopodnikatelské subjekty politických stran a ČZOSS) totiž představovalo nejen početně menší, ale i méně stabilizovanou strukturu ve srovnání s takzvaným nepolitickým živnostenským hnutím, které organizačně navazovalo na staré cechy a po roce 1858 budovalo živnostenská společenstva jako základní články pyramidy stavovské organizace. Na společenstva navazovaly okresní jednoty a třetí články představovaly zemské jednoty. Za dané situace se tedy nabízela možnost proniknout do tohoto již utvořeného a relativně pevného systému a zpolitizovat jej, využít existence stávajících komunikačních kanálů pro stranické účely, navíc v situaci, kdy sám stát měl zájem nejen na jejich vytváření a udržování, ale i na dalším rozšiřování. Trend vnášet do řešení profesních záležitostí na půdu společenstev politické přístupy a stranické zájmy se projevil už před první světovou válkou,³⁰ avšak plně se rozvinul teprve po roce 1918. Funkcionáři společenstev proti tomu sice protestovali (stejně jako většina členstva), ale neměli dost sil na to, aby tomuto procesu zabránili.

Největší zápas se však odehrával o zemské jednoty živnostenských společenstev, které můžeme označit za vrcholné orgány a mluvčí určité profese nebo profesní skupiny. Z této úrovně byli vybíráni a delegováni zástupci živnostnictva jednak do poradních orgánů ministerstva průmyslu³¹ (státní rada živnostenská, poradní sbor pro hospodářské otázky), vládních konzultativních grémií (jako například státní rada železniční, celní rada a jiné) a parlamentu, jednak do střečovských orgánů nepolitického živnostenského hnutí, jakými byly zemské jednoty živnostenských společenstev, zemské živnostenské rady a jejich

27 Srv. *Národní shromáždění RČS ve druhém desetiletí (1928—1938)*. Praha 1938, s. 874—875; ZÁDĚRA, Vladimír: *Národní shromáždění ve 4. volebním období: Po parlamentních volbách z 19.3.1935*. Praha 1935, s. 43—63.

28 *Ročenka NS RČS 1929—1930*. Praha 1930, s. 31; *Ročenka NS RČS 1935—1936*. Praha 1936, s. 7; *NS RČS v prvním desetiletí*. Praha 1928, s. 1150; *NS RČS ve druhém desetiletí*, s. 870—872; ZÁDĚRA, Vladimír: *Národní shromáždění ve 4. volebním období*, s. 104—107; týž: *10 let parlamentní retrospektivy 1935—1945*. Praha 1948, s. 30—32.

29 MAREK, Pavel: *Politicko-organizační aktivity českých městských středních vrstev v letech 1918—1938*. Olomouc 1996, s. 46—100. Zde jsou uvedeny další prameny a literatura, o něž se v tomto výkladu opírám.

30 Srv. především četné polemiky mezi jihočeskými živnostenskými organizacemi a Zemskou jednotou řemeslnických a živnostenských společenstev v Čechách na stránkách periodik *Jihočeský živnostník*, *Plzeňský živnostník*, *Živnostenský obzor*, *Český řemeslník* aj. Problematika je shrnuta v práci Pavla Marka *Počátky politizace českého živnostenského hnutí*. In: *Výběr* (Č. Budějovice), roč. 33, č. 4 (1996), s. 278—285.

31 SÚA, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živnosti, 1922—1942, karton 195.

ústředny. Během času se totiž ukázalo, že pro řešení konkrétních živnostenských požadavků a záležitostí (například i daní, revize živnostenského řádu, zákonů dotýkajících se malovýrobců) mají nepolitické struktury větší význam než politické strany. Orgány státní správy (zejména ministerstva) konzultovaly odbornou problematiku především s Ústřednou obchodních a živnostenských komor, která se obracela na útvary společenstev, jimž také předkládala k vyjádření podkladové materiály.³²

Zásadní přístupy k řešení tak předkládala nepolitická živnostenská sféra a strany připravené závěry buď pouze v jednotlivostech korigovaly, nebo rozhodovaly s vědomím nutnosti zohlednit i zájmy jiných vrstev. Stavovské nepolitické organizace tak nabízely neexistující společnou živnostenskou politickou platformu – přes jistý stupeň jejich zpolitizování prostřednictvím satelitního systému, tlumily postoje diktované stranickou příslušností a vytvářely příznivější atmosféru pro řešení složitých problémů a nacházení konsenzu. Jestliže v roce 1918 ovlivňovali drtivou většinu společenstevních struktur na všech úrovních národní demokraté a částečně i národní socialisté, pak postupně toto výsadní postavení ztráceli ve prospěch ČŽOSS (zde je také jeden z klíčů k pochopení vzestupu této strany v letech první republiky); sociální demokraté a živnostníci ČSL měli v této sféře zcela zanedbatelné pozice.³³

Z toho, co bylo shora naznačeno, vyplývá, že pro přenos živnostenských zájmů do centra moci měla živnostenská nepolitická organizace pravděpodobně prioritní význam. Souviselo to s existencí tradičních mechanismů, které zde existovaly už před vznikem republiky; státní správa je využila a napojila na svůj systém v podobě poradních sborů. Propojenost struktur prostřednictvím mnohonásobného členství v grémiích (a především „funkcionářstvím“ úzkého okruhu živnostenských pracovníků) vytvářela příznivé předpoklady pro to, aby předkládané požadavky byly reprezentativní. Na druhé straně však tato mnohost, přímo předimenzovaná živnostenská organizace působila jako nepřiznivý faktor z hlediska tlaku na státní orgány. V takzvaném politickém živnostenském hnutí stranické živnostenské frakce doslova závodily o prvenství a originalitu svých požadavků, nespolečně pracovaly při jejich formulární integraci do jednotného, uceleného a racionálního stavovského programu, a navíc jejich vzájemné útoky a zlehčování v tisku stavěly locesty společného postupu další bariéry. Zatímco podoba stranicko-politické živnostenské organizace se do poloviny dvacátých let stabilizovala a neregistrovala žádné nové pokusy o vytvoření jedné stavovské živnostenské politické strany, předáci nepolitického hnutí považovali později roztržitost za výrazné negativum a pokoušeli se ji – bez úspěchu – překonat. Hned počátkem dvacátých let se uvažovalo o zřízení jakéhosi živnostenského superparlamentu, stálého pracovního sboru složeného ze živnostníků a obchodníků, který měl permanentně zasedat a řešit koncepční otázky. Na Moravě se tuto ideu dokonce podařilo na několik měsíců realizovat v podobě stálé živnostenské komise. Odborný pokus inicioval v roce 1930 takzvaný stálý pracovní sbor živnostenských korporací, který ustavil komisi složenou ze špičkových funkcionářů všech ústředních (zemských) živnos-

32 Doklady k této problematice se nacházejí ve fondech obchodních a živnostenských komor státních oblastních archivů.

33 Podrobný rozbor tohoto problému obsahuje práce P. Marka *Politicko-organizační aktivity českých městských středních vrstev*, s. 46–99.

tenských organizací. Také v tomto případě osobní spory, přirozená rozdílnost zájmů a stranické diference projekt utlumily.³⁴

Při posuzování jednotlivých živnostenských politických subjektů z hlediska efektivity mechanismů přenosu jejich zájmů do centra na tom byla teoreticky nejlépe ČŽOSS. Po sjednocení stran v Čechách a na Moravě (1919) expandovala na Slovensko (1920) a částečně i na Podkarpatskou Rus (1925), kde zakládala místní organizace. V českých zemích se jí podařilo poměrně rychle vybudovat župní články se stálými sekretariáty a na určitou dobu i s novinami. Dlouho fungovala na zemském principu a zemské výbory byly ve spojení s ústředím prostřednictvím poslanců a senátorů. V roce 1930 vzniklo celostátní ústředí strany v Praze s relativně rozsáhlým administrativním a organizačním zázemím, které prostřednictvím vydavatelského závodu Čechie³⁵ ovlivňovalo dvě desítky ústředních i župních periodik otevřených živnostenské agitaci. Strana disponovala vlastními poslaneckými kluby a zastoupením v parlamentních výborech. Už jsme se zmínili o jejich ministrech, kteří od roku 1925 zasedali ve vládě; vzhledem k pozdnímu vstupu do politického systému ČSR a celkovým poměrům v živnostenském hnutí se ČŽOSS nepodařilo „ovládnout“ některé z ministerstev podobným způsobem, jako tomu bylo u některých koaličních stran. Proto se soustředila na vytváření pozic v živnostenských organizacích. Už v roce 1920 obsadila vedení Zemské jednoty živnostenských společenstev v Čechách³⁶ i na Moravě a Zemské živnostenské rady na Moravě. Za této situace přešel do jejího vlivu i Společný pracovní sbor živnostenských organizací na Moravě jako vrcholná zemská organizace nepolitické větve živnostenských organizačních struktur. V roce 1927 vytlačila národní demokraty z vedení Zemské jednoty obchodních grémií v Čechách a začala řídit i Zemský svaz obchodních grémií na Moravě, a nejinak tomu bylo i v družstevní sféře.³⁷ Ve srovnání s jinými politickými stranami ČŽOSS přistoupila k budování vlastní stranické satelitní sítě organizací poměrně pozdě, teprve na přelomu dvacátých a třicátých let, což souviselo s vnitrostranickými poměry a bojem o vedení strany;³⁸ přesto i zde musíme hovořit o postupném prohlubování vazeb a relativních úspěších.

34 *Zemský archiv*, Opava, pob. Olomouc, fond OŽK v Olomouci, karton 2397.

35 *SOA Praha*, fond Krajský soud obchodní, fasc. B 14, karton 1854, 2996; Vývoj našich živnostenských a vydavatelských závodů Čechie. In: *Reforma*, roč. 11, č. 112 (12.5.1929), s. 16.

36 Reprezentovala 1582 společenstev s 138 000 členy, 50 okresními jednotami a 7 zemskými jednotami.

37 Ke straně se dále hlásily i takové organizace jako Ústřední svaz živností a průmyslu stavebních RČS (65 organizací s 240 000 členy), Zemské jednoty pekařů v Čechách a na Moravě, Zemské jednoty společenstev řezníků a uzenářů v Čechách a pro Moravu a Slezsko, Ústřední svaz železníků a obchodníků železem. Větší význam než další seskupení konstituovaná podle spolkového zákona (např. Ústřední jednota živnostníků v Opavě, Klub samostatných živnostníků a obchodníků v Olomouci ap.) pro stranu zřejmě měly družstevní organizace — např. Ústřední svaz živnostenských družstev pro Moravu a Slezsko, který v r. 1927 disponoval 202 družstvy s asi 20 000 členy.

38 Snad nejvýznamnějším hospodářským podnikem strany byla Ústřední jednota živnostensko-obchodnických záložek a družstev středostavovských, která v Čechách vybudovala síť 200 záložek. Od r. 1934 se moravští živnostníci začali zabývat pojišťovnictvím a založili tzv. Pojišťovací odbor živnostensko-obchodnické strany (POŽOS) napojený na pražskou pojišťovnu Continentale. Slibné začátky měla nákupní Koncentrace (1931), která se zabývala dovozem zboží ze zahraničí. Na výtky z nezájmu o jiné než stavovské záležitosti strana odpověděla založením Československé akademie živnostenské (1926), ve 30. letech začala budovat vlastní odbory (Jednota středo-

Vnitřní organizační podoba ČŽOSS vznikala postupně a nepodařilo se jí za dvacet let existence ČSR rozvinout do takových rozměrů, jakých dosáhly ve velké strany meziválečných koalic: byla ve všech oblastech skromnější. Na druhé straně se vedení strany podařilo vytvořit poměrně funkční strukturu, která byla pro přenos stavovských zájmů disponována lépe než stranické živnostenské frakce národní demokracie (Národního sjednocení), socialistických stran nebo ČSL. Současně je však nutno konstatovat, že účinnost tohoto mechanismu byla výrazně oslabena vnitrostranickými poměry, reálnými možnostmi strany a jejím postavením v politickém systému ČSR:

1. Ve straně chyběla vrstva inteligence, její elitu tvořili praktici bez hlubšího vzdělání, rozhledu a mnohdy i schopností. To se projevovalo mimo jiné i v tom, že nebyla s to připravit materiály, jež by obstály v konkurenci s předlohami živnostenských frakcí dalších politických stran. Nestala se vůdčí silou živnostnictva, ale pouze jedním z fragmentů složité organizační tříště.

2. Strana neměla pozitivní image, což se promítalo v její přijímání politickými špičkami i širší veřejností. Nevybudovala si takovou autoritu, aby její (byť oprávněné a konstruktivní požadavky) byly přijímány zcela vážně a nemohly být interpretovány konkurenty jako tradiční demagogie.

3. Tento stav souvisel s vnitřními poměry ve straně, kdy vedení bylo nuceno takřka neustále čelit secesím skupin a zakládání nových živnostenských stran. Separatistické tendence ovšem provokovaly samotné elity svým diktátorstvím, korupčnictvím a dobrodružnými podnikatelskými aktivitami. Vnitřní neklid vyvolával zápas o vedení strany mezi R. Mlčochem, J. V. Najmanem a F. Horákem, který měl dopad na poměry v ženských a župních člancích.

4. ČŽOSS jako poměrně malé seskupení nebyla schopna prosadit své požadavky na politické scéně samostatně a musela hledat spojence a partnery. Nejvýznamnějším z nich byla agrární strana, občas je ale nacházela i mezi socialisty, což nutně vedlo ke kompromisům, deformaci stranické linie, pragmatismu a nezřídka i k popírání vlastního programu a zájmů. Vedení mnohdy muselo lavírovat a politika ČŽOSS byla rozkolísaná a málo čitelná.

5. Postavení živnostenské strany v politickém systému první republiky a tím i možnost jejího podílu na politické moci a prosazování vlastních zájmů limitovala konstatace na politické scéně. Pokud byla ve Švehlově občanské koalici ve druhé polovině dvacátých let elementem žádoucím pro doplnění vládní většiny, dařilo se jí nejen rozšiřovat pozice v živnostenských korporacích a zastupitelských sborech, ale jistý posun kupředu nastal i při prosazování jejích hospodářských požadavků. Jakmile tyto výjimečně příznivé okolnosti pominuly a koalice byla rozšířena o socialisty, dostala se ČŽOSS na vedlejší kolej. Zpočátku se to projevilo i uvolněním vazeb na agrární stranu a v letech 1932–1935 přechodem do opozice, který byl výrazem protestu proti ignorování jejích zájmů, později, ve druhé polovině třicátých let, naopak sblížením s agrárníky do té míry, že v jistém slova

stavovských zaměstnanců), které navazovaly na podpůrné svépomocné akce typu Humanity (johřební spolek) nebo Živnostenské pomoci (pomoc při úpadku podniku). V roce 1936 byly založeny tzv. Fialové legie jako branná složka strany, snahy po mezinárodních kontaktech odráželo založení Všesovanské živnostenské unie, tzv. Fialové internacionály (1928). Srv. MAREK, P.: Pod zelenou a fialovou vlajkou. In: *Mezinárodní politika*, roč. 17, č. 8 (1993), s. 27–28.

smyslu lze hovořit o závislosti a částečné ztrátě samostatnosti, jimiž vykoupila podporu některých svých požadavků.³⁹

Na závěr chci vyslovit hypotézu o neexistenci „živnostenského sloupu“, případně o jeho zvláštní podobě, která se lišila od „klasického“ agrárního, klerikálního či sociálnědemokratického „sloupu“. Pokud se „sekcionalismem“ rozumí vytváření uzavřeného a nepropustného specifického prostředí prostřednictvím součinnosti řady stranických segmentů, které je relativně vymezeno specifickými znaky vůči obdobným fenoménům jiného stranického zabarvení, potom živnostenské „sociálně-morální milieu“⁴⁰ podle mého názoru nevzniklo. Příčin je zřejmě více a budeme je pravděpodobně hledat především v organizační roztržitosti, neexistenci silného centra, v průniku několika politických stran do všestranně složitého a komplikovaného malopodnikatelského prostředí atd. Současně však lze některé tendence ve vývoji ČŽOSS ve třicátých letech interpretovat jako náběhy k jeho vytváření (alespoň v rámci „vlastního mikroklimatu“), jež však zůstaly pouze v zárodečné podobě. Hlubší analýzu by si zasloužily také poměry v takzvaném nepolitickém živnostenském hnutí. Jednotlivá rozhodnutí se rodila ze vzájemného prolínání, propojování a konfrontace mezi nepolitickou živnostenskou sférou, politickými živnostenskými frakcemi, ČŽOSS a státem. To vše ale teprve čeká na prozkoumání.

39 MAREK, P.: *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská v politickém systému ČSR v letech 1918—1938*. Olomouc 1995, s. 13—64. Zde jsou také uvedeny prameny a literatura, o něž své závěry opírám.

40 MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám*. Brno 1996, s. 246.

Píseň o Viktorce

František Kautman¹

I

V roce 1950 vyšla básnická skladba Jaroslava Seiferta *Píseň o Viktorce*.

Není snadné *Píseň o Viktorce* zařadit a přesně charakterizovat. Protože jejím jádrem i stavební hmotou je známý příběh Viktorky z *Babičky* Boženy Němcové, měli bychom ji považovat za báseň epickou. Celé její ladění je však lyrické, lyricko-reflexivní – podstatou není děj Viktorčina příběhu, ale paralelní dvojrovinné zachycení lidského osudu Boženy Němcové i její románové postavy (osoby skutečné, známé z autorčina dětství), přičemž obě roviny splývají ve vyšší zobecněné poloze sladkosti i tragiky lidského žití, v němž láska a smrt tvoří nerozlučitelné složky podstaty života. Navíc na několika místech do děje tu skrytě, tu zřetelněji vstupuje sám autor, reflektující všelidský problém lásky a smrti *sub specie* Boženy Němcové i Viktorky.

Ale ani charakteristika skladby jako básně lyricko-epické by nebyla přesná, alespoň ve smyslu básní v literární vědě takto zpravidla označovaných. Nejde o epiku s lyrickými vložkami, kde by bylo možné vést poměrně zřetelné hranice epického toku a lyrických pasáží.

Nejlépe nám poslouží analogie z hudby: Seifertova skladba skutečně jak v celku, tak v struktuře jednotlivých zpěvů, a v nich dále ve výstavbě jednotlivých částí a strof připomíná osobitou hudební kompozici, rozčleněnou do sedmi částí (zpěvů) se zvláštním postavením čtvrtého, středního zpěvu, který je samostatnou kantilénou k oslavě lásky. Tuto střední část (která je neodlučitelně s příběhem spojena volným přechodem – v tomto smyslu celé dílo připomíná mnohem více komponování na základě Wagnerovy nekonečné melodie než starší opery s áriemi a recitativy) rámuje vlastní Viktorčin příběh, který je však ještě zarámován expozicí i epilogem, přímo věnovaným Boženě Němcové. První zpěv je básníkovou evokací Boženy Němcové i její hrdinky, které tu jakoby splývají. Druhý zpěv podává Viktorčin život, než do něj vstoupil osudový mileneček. Třetí zpěv je vlastním příběhem Viktorčiny lásky, který přechází do čtvrtého zpěvu, kulminačního (je i graficky odlišen od

1 In: *Listy*, roč. 12, č. 3–4 (1982) (Čtení na léto). Autor text stylisticky upravil.

ostatní skladby), kde je apostrofována láska vůbec v pomyslném dialogu Viktorky a jejího milence. Pátý zpěv zachycuje Viktorčin návrat poté, kdy její láska, kvůli níž opustila domov, ztroskotala, její šílené bloudění krajem. Šestý zpěv podává Viktorčinu smrt. Sedmý zpěv její pohřeb, rozloučení Barunky s ní, a konečně epilóg exponuje životem zkrušenou, k smrti se blížící, rezignující Boženu Němcovou.

S výjimkou čtvrtého, středního zpěvu je každý zpěv přísně konstruován ze čtyř dílů, z nichž každý obsahuje pět čtyřveršových strof, psaných čtyřstopým jambem a rýmovaných v schématu *abba*.

Čtvrtý zpěv obsahuje čtrnáct strof šestiveršových, rýmovaných *ababab*. Každá strofa je budována tak, že sémanticky (také základním lexikálním materiálem a shodnou kadencí, někdy jde o pouhou větňou inverzi) se opakují verše první a druhý a pátý a šestý, ovšem v zrcadlovém pořádku. Schéma výstavby strofy je tedy *ABCDBA*.

S výjimkou prvního zpěvu jsou všem ostatním zpěvům předeslána jakási motta; kraťouchké ouvertury, chceme-li užít hudební terminologie. Vyjadřují v gnómičké formě citovou atmosféru strofy – ne však aforisticky, ale básnickým obrazem.

U těchto ouvertur bych se chtěl zvlášť zastavit. Celá skladba jasně navazuje na dosavadní vývojovou linii Seifertovy poezie, zejména jak se utvářela ve skladbě *Vějíř Boženy Němcové* (vydáno roku 1940, deset let před *Písní o Viktorce*), pokračovala s různými obměnami v básnických sbírkách *Světlem oděná* (1940), *Kamenný most* (1944), *Mozart v Praze* (1946), *Šel malíř chudě do světa* (1949) a později přeznívala v knihách *Maminka* (1954) a *Chlapec a hvězdy* (1956). V nich lze Seiferta charakterizovat jako čistého melodika, kultivujícího metra typická pro českou klasickou poezii 19. století od Erbena po Sládka (ale tato linie přesahuje i do doby pozdější, zejména v lyrice Viktora Dyka), pro něhož je příznačná široká, volně tekoucí kantiléna. Seifertův verš je nerudovsky přirozený, přísně obepínající kadenci věty, v níž se nesetkáme s jediným kazem či struskou, příznačnou třeba pro verš Vrchlického; a také rýmy jsou čisté, neotřelé, jen zřídkakdy slovesné, s výjimkou záměru ve čtvrtém zpěvu se nesetkáme s rýmem tklivým nebo s rýmovým klišé; básník si také nikde nevypomáhá asonanci. Ouvertury v *Písní o Viktorce* však naznačují onu linii Seifertovy tvorby, která se sice projevila už dříve, ale plně rozvinula teprve v Seifertově tvorbě sedmdesátých let, například v *Morovém sloupu*.

Uvedme dva příklady:²

II. zpěv: Osleplé zrcátko a trochu pavučin,
hřeben a několik ubohých vlásenek,
to bylo vše, co jsem nalezl
v opuštěném domku na stráni.
Však ticho kolem věcí těch
bylo tou nejsmutnější básní na zemi,
která kdy byla pro mne zpívána. (s. 182)

V. zpěv: Jestliže luna, ta chladná poutnice,
má ještě tolik sil, že může vyvábit
své náměsíčné spáče do oken,
kde potácejí se jen bez vůle,

2 SEIFERT, Jaroslav: *Dílo*. IV. díl. Praha, Čs. spisovatel 1956.

proč by tu sílu mítí nemohla
i lidská láska, která vychází
jak menší slunce našich životů? (s. 194)

Seifertova skladba není předimenzována složitými básnickými obrazy, ale její přirovnání a metafory, někdy rozvinuté v celé sloce i ve dvou slokách, mají úžasnou pregnantnost, strhující sílu a podmaňující krásu.

Příklady:

II. zpěv: Jako když havran rozpne křídla,
má srostlé, černé obočí. (s. 185)

Nejvíce takových přirovnání a metafor je ve čtvrtém zpěvu:

Chci býti s tebou jako květ,
jenž úzce přimyká se k větším. (s. 191)

Vrostlas mi dávno do tepen,
můj úžas vchází do úžasu.
Když s tebou jdu, jsem oslepen,
musím se opřít o tvou krásu. (s. 192)

– Na něžnou křivku ňader tvých
je těžko hledět bez závratí.
Hráč vroucně housle k tváři zdvih
a pobožně chce na ně hráti. (s. 193)

V. zpěv: Kdo tě to odral do cárů,
kdo naházel prach do tvé krásy,
po kterých cestách ztrácela jsi
krvavá zrnka korálů? (s. 195)

Závěrečný díl šestého zpěvu:

Zpívejte ptáci nebeští
té zemi k zulíbání krásné.
Nás děsí smrt, však, ptáci, vás ne,
vy jste tu jenom pro štěstí.
A vaše flétny, hoboje
jsou připraveny k písním v listí,
my pozorujem se závistí
váš zpěv i křídla. Oboje.

Jakým to hustým závojem
Viktorka si dnes obestřela
tvář i svá ústa oněmělá,
ležíc tu tiše pod chojmem?

Tak jako ona vlastní krev,
svou krásu, štěstí z toho mála
bez váhání kdys odevzdala
své vlastní lásce na rakev,

s ranami blesku na kmeni,
krvácejíce pryskyřicí,
ty jedle poházely spící
vonící, svěží zelení. (s. 201)

Ale Seifert dovede vytvořit básnický obraz neobyčejné síly i bez použití básnických ozdob.

Ach, vědět jen, když nad čely
rozhodily kdys kolem skrání
své vlasy ráno při česání,
jak jim ty vlasy voněly. (s. 181)

Zde nejsou básnické ozdoby, a přece je obraz tak sugestivní, že po nich instinktivně pátráme.

Nebo: A běží. – Sbohem jeteli!
Neohlíží se po minulu,
aby ji včely z jejich úlů
po ránu nedoletěly. (s. 189)

A konečně závěrečné dvě sloky:

A její šat už nešustí,
už dotančila. A ret pálí
slzami, které líbávali
dříve jí muži nad ústy.
Vždyť přichází již z daleka
a jenom málo dní je před ní.
Vlastně už čeká na poslední,
vlastně už na nic nečeká. (s. 205)

Seifert neuzívá programově zvukomalby, ale dokonalý jazykový cit spojený s vysokou jazykovou kulturou u něho vytváří skutečnou hudbu slov:

Raději skočit ze skály
jenom ty oči neviděti,
jež se jí její bílou pletí
hluboko propalovaly.
stíny, bůhví čím ozbrojené
vysílá vstříc i podél cest (s. 181)
ty jedle poházely spící
vonící, svěží zelení. (s. 201)
a jenom málo dní je před ní (s. 205)

(Všimněme si četných vnitřních rýmů ve verši.)

Ve skladbě nenajdeme přímých citací, ale celkové ladění do atmosféry doby Boženy Němcové, *Babičky*, obrození, i přirozená baladičnost Viktorčina příběhu automaticky evokují Erbena:

*Maria Panno, srdci braň,
vždyť, pro Kristovy drahé rány,
bylo by škoda bílé panny!
Prchá mu, prchá jako laň. (s. 185)*

Nebo: Hromnička náhle zhasla mi
a dveře v stejném okamžiku
se rozlétly. Kdo stiskl kliku?
Smiluj se, Pane, nad námi! (s. 200)

Po stránce lexikální je třeba upozornit na to, že ač básník zachovává dokonalou představu dobového koloritu, používá výhradně jazyk moderní (s jedinou výjimkou archaismu *oruží*, který však zní dnes spíše jako rusismus). Pozoruhodné je, že jazyk *Písně o Viktorce* za třicet let od jejího vzniku v nejmenším nezastaral (v závěru knihy je poznámka – zřejmě datování vzniku skladby – *Květen 1949*).

Také větná stavba je moderní, a při dodržování tak složité struktury verše, slok i rýmu podivuhodně přirozená. Proto i evokace nezní nepřirozeně pateticky, mají v sobě spíš vroucnost modlitby:

Ty, lásko, pozdravena buď,
buď věčná, skutečností jsi-li.
A jsi-li snem, jen neprobuď
mé oči, i když den je bílý.
Člověk je šťasten, třeba šílí,
ty, lásko, pozdravena buď! (s. 193)

Přesahy veršové nebo dokonce strofické nenarušují v ničem plynulost básně, ani při četbě, ani při přednesu.

Pochopitelně, že současně s touto linií básnické tvorby se už nejméně půlstoletí vyvíjely jiné básnické techniky, u nichž jako přednost by mnohdy bylo možné vyzvednout právě to, co by v Seifertově skladbě působilo rušivě.

Zde je soudcem vkus, generační zařazení, předběžná výchova a konečně míra tolerance čtenářovy.

Ale ať je tomu jakkoli, nebylo těžké už v době vydání poznat z pouhé laické četby, že česká poezie byla *Písní o Viktorce* obohacena vynikajícím dílem vzácné, podmanivé, nepomíjivé krásy.

II

Vydání *Písně o Viktorce* nebylo jednoduchou záležitostí. Ředitelem tehdy nedávno utvořeného nakladatelství Svazu československých spisovatelů Československý spisovatel (vzniklo sloučením bývalých firem F. Borový, Elk, nakladatelského družstva Máj a Topičovy edice) byl spisovatel Václav Řezáč, který se však o každodenní provoz nakladatelství příliš nestaral (psal právě román *Nástup*). A tak běžnou agendu řídil velmi mladý, zcela nezkušený a nevzdělaný šéfredaktor František Kautman. Jeho jedinou kvalifikací pro tuto funkci bylo upřímné komunistické nadšení.

O Seifertovi zazněly kritické věty už v referátu Ladislava Štolla na pracovní konferenci svazu spisovatelů 22. ledna 1950. Za páteř vývoje moderní české socialistické poezie tam

byl označen S. K. Neumann, a spolu s ním v první polovině dvacátých let Jiří Wolker, za zloducha české poezie v oblasti kritiky vydáván Karel Teige a v poezii samé František Halas.

Seifert byl pochválen za první svou básnickou knihu *Město v slzách*, ale ostře kritizován už za svou knihu druhou, *Samá láska*, za níž prý stál Karel Teige jako zloduch, který strhl naivního proletářského básníka do vln svého kosmopolitního a v jádře reakčního programu.

„Zastavuji-li se takto u zjevu Seifertova, dělám to proto, že Jaroslav Seifert je přímo příkladem toho, jak poezie, jak i veliký básnický talent – a Seifert je nesporně z našich nejnadanějších básníků – není-li myslitelsky kultivován, živen velikou ideovostí, neroste-li v něm subjektivita výrazného charakteru – celý pravdymilovný člověk – jak takový talent nutně rozbředá.

A pravdymilovnost znamená bojovnost! Jaroslav Seifert nebyl a není bojovníkem. Byl jím, dokud stál po boku Neumannově a Wolkerově, dokud se ztotožňoval osobně se zájmy dělníků, dokud jeho poezie dovedla stranit, tak jako je třeba stranit pravdě“ (podtrhl L.Š.).³

„Neumann (kritizující v *Proletkultu* sbírku *Samá láska* – pozn. F. K.) tehdy ovšem jasně viděl nebezpečí v Seifertově nedostatku charakterové vyhraněnosti, intelektuální síly, v mezitřídní citovosti, rozkolísanosti a v tom, že spoléhá jen na své 'ingenium', že se nesnaží růst ideově.“⁴

Později Štoll ve svém referátu Seifertovi ještě vytykal, že podobně jako Hora a Halas nenašel už slova verše pro Stalina.

Výtky byly pro tehdejší pravověrné straníky závažné, byl ne ve všem zcela srozumitelné. Rukopis *Písně o Viktorce* přinesl do redakce dobrý duch nakladatelství, vynikající básník a krásný člověk Ladislav Fikar, tehdy zástupce šéfredaktora. Sám šéfredaktor, ač literárně málo vzdělán, byl krásou veršů upřímně nadšen, dokonce z kopie rukopisu četl úryvky na schůzce jedné slečně, která mu nebyla lhostejná.

Štollův referát sice tehdy knižně ještě nevyšel (stalo se tak až v dubnu 1950), nicméně se už počítalo s tím, že jej nutno pokládat za jakési stanovisko strany v oblasti poezie, asi tak, jako jím v Sovětském svazu byl Ždanovův referát o případu Zoščenko – Achmatovová (ostatně v Štollově referátu také připomenutý).

V podobných delikátních případech se zpravidla věc konzultovala s vedoucím nakladatelského odboru ÚV KSČ Pavlem Reimanem. Ale v případě *Písně o Viktorce* ani on nerozhodl a sám se konzultoval ještě výš. Kde, to už dnes těžko kdo bude vědět, mluvílo se o Jiřím Hendrychovi.

K velikému uspokojení šéfredaktora i jeho zástupce konečný verdikt byl příznivý: kniha může vyjít, i když v omezeném nákladu. To sice byla újma pro autora, jehož čtenáři měli v oblíbě, a také pro nakladatelství, protože zde šlo zjevně o lukrativní titul, který mohl přispět k hojení ztrát na titulech méně lukrativních, a těch už se tehdy vydávalo dost (jako ležáky, pokud je nezakoupilo ministerstvo informací pro lidové knihovny, se pak zpravidla rozdávaly delegátům mírových kongresů a různých sjezdů a konferencí).

Protože současně na tu dobu připadlo výročí Boženy Němcové, a tu tehdy spolu s Jiráskem velmi vyzdvihoval autoritativní Zdeněk Nejedlý, rozhodlo se nakladatelství

3 ŠTOLL, Ladislav: *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Praha 1950, s. 46.

4 *Tamtéž*, s. 48.

knihu vydat u příležitosti tohoto výročí. A tak je v tiráži tato poznámka: „Vydal roku 1950 k 130. výročí narození Boženy Němcové jako 94. svazek edice České básně, kterou řídí Ladislav Fikar, v počtu 3300 výtisků Československý spisovatel v Praze.“

Ale stalo se něco, co v nakladatelství nikdo neočekával. V 19. čísle *Tvorby* (1950) vyšel článek Ivana Skály se zlověstným titulkem *Cizí hlas, který Píseň o Viktorce napalil tím nejostřejším způsobem*. Citujeme úryvky:

„Je to kniha, jejíž obsah prudce a spravedlivě pobouří čtenáře, který ji otevřel, kniha, která je výsměchem našemu pracujícímu člověku.“

„Do prázdné slupky formální dovednosti vtěluje Seifert svou lhostejnost k životu pracujícího člověka, svůj nihilismus měšťáka, svou nevráživost k současnosti.“

Když očitoval dvě sloky ze závěrečného dílu šestého zpěvu („Zpívejte ptáci nebstí...“ – mimochodem z nejkrásnějších míst skladby), Skála píše: „Seifert závidí ptákům zpěv i křídla. Nevidí však a nechce vidět křídla, která narůstají našemu pracujícímu člověku v rozletu za socialistickou budoucností. Neslyší zpěv, kterým vítá svou budoucnost naše mládež.“

„...jeho [Seifertovy] verše o Němcové v *Písni o Viktorce* jsou jenom jejím znevážním. Neboť Božena Němcová, slunečná básnička našeho lidu, byla ‘básničkou, která vpétala si krvavé trní do jména’, která ‘svou vlastní krásou zahyne’, právě jen v nízkém, vulgárním podání maloměšťáka. Co má tato Božena Němcová společného s Boženou Němcovou Zdeňka Nejedlého, s Boženou Němcovou Julia Fučíka, s Boženou Němcovou našeho lidu? Nic, naprosto nic. Proto i poznámka v tiráži, že *Píseň o Viktorce* byla vydána na počest jubilea B. Němcové, je nejhrubší urážkou její památky. Nejen pro verše, v nichž píše přímo o ní, ale i proto, že ze slunečného díla básničky, milující lid a milované lidem, vytrhl chmurný příběh a zfalšoval jej, proměňuje jasné písmo Boženy Němcové v muří nohy svých veršů o Viktorce, které jsou písní nicoty a zmaru, v níž

Jde každému smrt mlčky vstříc,
nemilosrdná, pilná žnečka.
Neodpočine, neposečka
a jde zas dál jakoby nic.“

„Seifert chce mezi řádky své *Viktorky* vsugerovat čtenáři, že v našem světě nové lidské družnosti není lásky, štěstí. Říká na jednom místě: ‘A lidé lidem přejí zlého.’ A nevidí obrovský společenský proces, ve kterém se mění i morální tvář pracujícího člověka, ve kterém se noví lidé už začínají zbavovat starého sobectví.“

„Před tím vším Seifert zavírá oči: Ty lásko...“ (následuje apostrofa lásky ze čtvrtého zpěvu). A Skála pokračuje: „Co zde říká Seifert? Pro své sobecké štěstí je připraven hodit celý svět za sebe, zapomenout na vše, zradit cokoliv.“

„Seifertova vykořeněná, šilená *Viktorka* není obrazem našeho života; nihilismus, čišící z jeho veršů, je cizí našemu lidu. Seifertova *Viktorka* je obrazem úpadkových nálad a obav, které se objevily v části naší maloměšťácké inteligence po vítězství našeho pracujícího lidu.“

„Seifert, který v dnešní době, kdy lid vítězně uskutečňuje své revoluční ideály, revidí tyto obrovské změny, ale vidí jen bláznivou *Viktorku*, nemá práva zneužívat jmen Němcové a Nerudy a nemá práva zneužívat čestného titulu básníka, nemá práva zneuží-

vat poezie proti lidu, k výsměchu proti všemu, co je našemu pracujícím lidu velké a drahé.“⁵

V nakladatelství bylo pozdvižení. Co se vlastně stalo? Kdyby byla kniha vyšla bez předběžné konzultace na nejpovolanějších místech, byl by šéfredaktor patrně provedl sebekritiku a podal demisi ze své funkce (i když se mu ty verše k oslavě lásky tolik líbily!). Ale takto? Proč tedy na vyšších místech vydání knihy nezakázali? Nebo snad bez konzultace vyšel článek Skálův? To se však zdálo zcela nepravděpodobné, šlo o věc příliš závažnou a s dalekosáhlými následky. A psal Skála článek ze své vlastní iniciativy? A co ten útok proti nakladatelství?

Cožpak „vyšší místa“ povolila vydání knihy proto, aby si autora „nahrála na smeč“? To ovšem bylo něco, co šéfredaktor vzdor svému mládí, nezkušenosti a nadšení nemohl pochopit. Hlavu měl všelijak popletenou, ale zdravý lidský cit v něm zůstal. A ten se nyní bouřil.

Pobouřených však bylo víc. Především sami spisovatelé – pochopitelně ti, co byli ve svazu, a dokonce i v jeho vedení. (Ti ostatní se mohli pohoršovat jedině doma.) Na jedné své schůzi dali svému rozhořčení průchod.⁶ Jeden po druhém si brali slovo a článek odsuzovali – zvláště rozhořčeně Vítězslav Nezval a Marie Pujmanová. Kritizovaný autor článku – byl na oné schůzi přítomný – se křčil pod návaem kleteb.

Ale mezitím se do schůze dostavil předseda svazu, jehož role v českém literárním životě byla hodně složitá, nicméně Jaroslav Seifert nad jeho rakví řekl či napsal: „Jene Drdo, v našich srdcích byl jsi prověřen kladně“, a ten oznámil, že právě přichází z ústředního výboru a že Skálův článek je správný. A že by se vedení svazu za něj mělo postavit. A tak se za něj postavilo, snad byla o tom dokonce odhlasována nějaká rezoluce.⁷

Ale k upodivu protiseifertovská kampaň se proti očekávání na stránkách *Tvorby* nerozpoutala – dokonce ani ve formě „dopisů čtenářů“. Místo toho vyšla v příštím čísle *Tvorby* jen přílušná pasáž věnovaná Seifertovi v Štollově referátu na lednové konferenci. A podle té Seifert přece jen zůstal „jedním z nejnadanějších našich básníků“, byť myslíte,sky slabě kultivovaný, málo ideový, subjektivistický, nebojovný, charakterově nevyhraněný, s mezitřídní citovostí, rozkolísaný a příliš spoléhající na své ingenium. Sama *Píseň o Viktorce* ovšem všechny tyto kritické výtky dostatečně vyvracela, pokud nebyly zcela nepostižitelné, jako třeba „meztřídní citovost“.

O šest let později na druhém sjezdu spisovatelů prováděl Ivan Skála za svůj článek sebekritiku. Naopak Jaroslav Seifert zde prokázal dost jasně, že je bojovníkem, tak jako jím byl vždy, i když zůstává jemným, citlivým lyrickým básníkem. A že nenašel slova verše o Stalirovi, to mu, zdá se, od té doby už nikdo nevytýká.

(Psáno v roce 1979)

5 SKÁLA, Ivan: Cizí hlas. In: *Tvorba*, roč. 19, č. 12 (1950), s. 285–286.

6 Jednalo se o schůzi výboru české sekce Svazu československých spisovatelů, která se konala 17.4.1950. (Pozn. red.)

7 Rezduce žádala zřízení tzv. čestného spisovatelského soudu, na němž měl Seifert provést sebekritiku. Vyslivil se pro ni všichni účastníci schůze kromě Nezvala, který odmítl hlasovat. (Pozn. red.)

Cizí hlas

Ivan Skála¹

Je taková doba, že nemá příkladu v našich dějinách. Nikdy v minulosti nebyl náš lid takovým pánem svého vlastního osudu jako dnes. Nikdy ještě, v celých našich dějinách nebyl jeho zápas spojen s tak velkolepými perspektivami. Je taková doba, že jako plamen zažehuje v pracujícím člověku sebevědomí, po desetiletí a staletí deptané feudálním a později kapitalistickým útlakem, že v něm otvírá ony zasouvané zdroje pravé tvůrčí radosti, radosti z práce, že zvroucňuje jeho vlastenectví a odívá je do slavnějšího šatu, že již dnes naplňuje jeho humanistické úsilí bohatým pramenem lidského štěstí. Pracující člověk se má z čeho radovat a neskrývá svůj úsměv. Pyšní se jím. Pracující člověk se netají svou láskou ke své vlasti, která mu krásní pod rukama, neboť tato láska je jeho hrdostí.

Každý básník, každý skutečný umělec hluboce prožívá tuto radost. Jeho srdce zní s rytmem milionů srdcí, jejichž každý úder je ranou včerejšku, jejichž každý úder vykovává zítřek a jeho zbroj. Všichni básníci, kteří nejsou mrtví, nastoupili do bojového šiku zítřků. Usilují podat svědectví o této velké době a svou silou pomoci jejímu rozletu k výšinám socialismu. Tak pochopili svou úlohu naši umělci.

Kolik nepochopení, kolik hlubokého odcizení životu a zájmům našeho lidu musí být v básníkovi, který nevidí tyto skutečnosti, který se k nim úmyslně obrací zády.

Jako poslední kniha veršů z nakladatelství Čs. spisovatel objevil se na knižním trhu svazek veršů Jaroslava Seiferta, nazvaný *Píseň o Viktorce*. Je to kniha, jejíž obsah prudce a spravedlivě pobouří čtenáře, který ji otevřel, kniha, která je výsměchem našemu pracujícímu člověku.

Jaroslav Seifert patřival kdysi k proletářským básníkům, k nimž se přiřadil svou první knihou *Město v slzách* (1921). V této knize se ukázalo nemalé Seifertovo nadání. Zde promluvil opravdový básník, který svůj básnický sen spojuje s revoluční vidinou našeho proletariátu. V této knize se objevují v zárodcích už rysy oné vzácné hudebnosti, která uzrála v dalších jeho knihách, objevuje se zde vroucnou citovostí napojený výraz, který básníkovi propůjčovala právě revoluční společenská vidina. Z těchto radostných kladů prýštily nemalé naděje, které do Seiferta vkládali čtenáři jeho veršů.

1 In: *Tvorba*, roč. 19, č. 12 (1950), s. 285–286.

Ale už druhá kniha Seifertova *Samá láska* (1923) vrhá vážné stíny na jeho nadání. Umnějším a formálně dokonalejším stává se jeho verš, ale do jeho nenávisti ke světu zlata začínají pronikat první stopy obdivu ke „krásám měšťáckého štěstí“ a jeho hranicemi Seifert nakonec uzavírá obzory své poezie. Čteme-li v této knize: „Věřím, že i já jednou budu pánem“, skrývá se za těmito slovy ne už revoluční vidina proletariátu, nýbrž vidina sobeckého štěstí měšťáka. Další Seifertův vývoj odhalil smysl těchto veršů a dále potvrdil jeho útek od praporu. Knihou po knize rostla Seifertova snaha o dokonalost formy, ale čím byla větší jeho formální dovednost, která však dostávala i všechny záporné znaky virtuozity, čím jiskřivější, melodičtější se stával jeho verš, tím i mělčí, malichernější se stával obsah tohoto verše. Upřímná citovost zakrývá v sentimentalitu, píseň zvětrává v šanson. Seifert revoluční vidinu proměňuje v obdiv k panskému světu.

V Rukou Venušiných, kde se na dvou místech dotkne otázky nezaměstnanosti, jsou právě tato místa svědectvím, že jde už jen o záchvěv sentimentality neúčastného diváka, který – jak po tom dávno toužil – dostal se na druhou stranu, na panský břeh života.

Zradu na dělnické třídě vyslovil ostatně on sám přímo programově. Píše v roce 1936 tyto verše:

Poslední bitva nehoří
nad naší domovinou,
stejnou si kosi hovoří,
já zpívám jinou.

Tyto cynické verše, zrazující věc dělnické třídy, věc pracujícího lidu, provázené v knize *Zpíváme do rotačky*² nízkými pomluvkami Sovětského svazu, nejsou první ani poslední příležitostí, při níž se vysmál své minulosti proletářského chlapce a přirazil dveře za svou lepší minulostí.

Jaroslav Seifert je básníkem nesporně značného talentu. Když se objevil v naší poezii, byly s jeho jménem spojovány opravdové naděje pro jeho dar jasného a srozumitelného verše, kterému přibývalo na zpěvnosti a čistotě a který by se byl mohl stát hlasem života, nadějí a tužeb našeho lidu. Jaroslav Seifert však tyto naděje zklamal. Vždy znovu a znovu hlouběji zapadá do svého subjektivismu, apolitičnosti, neuznáváje výchovnou úlohu umění a spočívá pohledem ne na skutečnosti, ale na lesklých jejích útržcích, které z ní vytrhl a zbavil je tak souvislosti se životem.

I když zazněla mnohdy v jeho poezii nota objektivnější, například ve verších o Praze nebo v básních, které byly prosvětleny láskou k rodné zemi, a to zejména ve chvíli jejího ohrožení, ani tehdy se nevymanil zdaleka ze svého subjektivismu, který mu pokřivoval obraz světa. Seifert opěvoval Prahu, vyslovoval vlastenecké city, ale přitom si nevšímal člověka a jeho života. Krásné jsou mu portály i barokní stříšky, krásné chrlice i chomáče rozkvetlých šeriků. V nich se na něj usmívá vlast. Ale nenajdete zde, že pod kouzelnou krásou střež bydlí lidé, nenajdete tu, co tyto lidi tíží, znepokojuje, co je těší a rozradostňuje.

Toto všechno je třeba si uvědomit nad jeho novou knihou *Píseň o Viktorce*, kterou nyní vydalo nakladatelství Čs. spisovatel.

Jaroslav Seifert platíval za básníka životního jasu, za básníka, který nad krutými rozpory života zpívá až s lehkomyšlnou bezstarostností. Jaroslav Seifert často psal o lásce

2 Skutečný titul Seifertovy knížky veršů glosujících dobové dění zní *Zpíváno do rotačky*. (Pozn. red.)

k vlasti, dovedl se radovat z ptáka i studánky, z rozpuklého poupěte, z letící slávy letních oblak.

Tím radostněji by mohl zpívat dnes, kdy se život všeho našeho lidu rozžívá novým jarem. Pracující člověk se stal pánem své vlasti a vytváří nové životadárné hodnoty. Získává stále nová a nová vítězství v bitvě o socialismus, objevuje nový kontinent lidského štěstí. Seifert však nevidí radost našeho pracujícího člověka, nevidí jeho hrdinství, jeho optimismus, nevidí nové nádherné vlastnosti, které se rodí v našich lidech, nevidí mohutnou a světlou perspektivu zítřka. Tito lidé Seiferta nezajímají, jsou mu hluboce cizí, a Seifert nevidí, že jeho rodná země, kterou oslavil v tolika verších, je přímo ozářena jasem těchto nových lidí. Cítí jen prudký vítr, který boří hradby sobeckého měšťáckého štěstíčka, a bojí se o jeho osud. Proto se cítí osamělý, osamělý ve světě pracujících lidí, ve své vlasti:

Už zas rok mizí ve tmě tajemné
a nový nastupuje svěží;
já si však říkám: Trubte beze mne,
trubači na ochozech věží.
A prosbou proto končím roku běh,
než z orloje nám půlnoc bude bítí.
Nech nás tu, Bože, ještě chvíli, nech,
vždyť se ten čas tak rychle s námi řítí.
(Z novoročenky, vydané v Práci.)

Básník, který v době nekrutější hospodářské krize, nezaměstnanosti, nouzovek a pendrekriád psal verše plné idylického jasu, dnes, kdy celá naše země se změnila v opravdovou dílnu lidského štěstí, píše verše zmaru, mlžnatého snění, rezignace, rozvratu. Hledí-li z okna, vidí „samou šed“. Nám dnes voní život tak jako nikdy předtím. Nám dnes voní květy, jejichž vůně k nám kdysi dolétala jen přes plot panských zahrad. Seifert zpívá: „Už nezavoní rozmarýnka, tak jako kdysi voněla.“ Pro něho i rozmarýnka dnes už ztratila svou vůni. Se Seifertem se „čas rychle řítí“. Nařiká: „Co je to život? Pláč a shon a spěch.“ Takový je obraz dnešního světa, jak nám jej podal v knížce Dokud nám neprší na rakev, kterou vydala k Novému roku 1948 Práce.

Z těchto Seifertových veršů čiší úzkost šosáka, který skládá elegie nad svým ohroženým kondelíkovským štěstíčkem. Překrásně charakterizuje tento stav rozkladu měšťáckého literáta Maxim Gorkij:

„Básník se mění v literáta a s výše geniálních generalizací nezadržitelně klesá k povrchnosti životních malicherností, potlouká se uprostřed všedních událostí a více či méně umělecky je halí do cizích, vypůjčených myšlenek, mluví o nich slovy, jejichž smysl je mu zřejmě cizí. Stále jemnější a duchaplnější je forma, stále chladnější slovo a ubožejší obsah; hasne upřímný cit, není patosu; duch, ztrácí křídla, smutně padá do prachu všednosti, rozpadá se, stává se neradostným, těžkomyslným a churavým...“

Soudobý neurastenik povyšuje bolest svých zubů – svou osobní hrůzu ze života – na stupeň světové události; na každé stránce jeho knihy, v každé jeho básni jasně vidíš autorovu znetvořenou tvář, jeho otevřená ústa a slyšíš jeho vytí: ‘Je mi bolestně, je mi strašně, a proto buďte všichni prokleti i s vaší vědou, politikou, společností, se vším, co vám překáží, abyste viděli moje utrpení.’

To je podobizna Jaroslava Seiferta z jeho posledních knížek.

Ve své poslední knížce si vzal Seifert za námět příběh Viktorky z Babičky Boženy Němcové.

V nejslunečnější chvíli celých našich dějin vybírá si z nejslunečnější knihy naší literatury příběh nešťastné šilené dívky jako nejaktuálnější námět poezie. Ale všimněme si dobře, jaký smysl má tento příběh v Babičce.

U Boženy Němcové tento nesmírně lidský příběh ukazuje ubohou dívku, jejíž krutý osud dojírá všechny dobré lidi. B. Němcová Viktorčiným příběhem prohloubila a zintenzivněla v Babičce obraz života, ukázala jeho líc i rub. Zdeněk Nejedlý překrásně ukazuje ve své knize o Boženě Němcové, jak spisovatelka silou své básnické fantazie nesmírně zlidštila chmurný příběh Viktorčin. Píše: „Utrpení, jež tu líčí, není nikdy tak drásavé, bezútešné, aby nad ním nemohla zazářiti aspoň malá, ale jiskřivá hvězdička útěchy.“

Seifertova Viktorka je v příkrém protikladu k Viktorce Boženy Němcové. Pro Seiferta je Viktorka, tato výjimečná, vykoješená bytost, ústředním hrdinou. A tento falešně zromantizovaný námět je Seifertovi jen pozadím, na němž vyvolává neustále obrazy tmy a zmaru.

Do prázdné slupky formální dovednosti vtěluje Seifert svou lhostejnost k životu pracujícího člověka, svůj nihilismus měšťáka, svou nevráživost k současnosti.

Zpívejte, ptáci nebeští,
té zemi k zulíbání krásné.
Nás děsí smrt, však, ptáci, vás ne,
vy jste tu jenom pro štěstí.

A vaše flétny, hoboje
jsou připraveny k písním v listí,
my pozorujem se závistí
váš zpěv i křídla. Oboje.

Seifert závidí ptákům zpěv i křídla. Nevidí však a nechce vidět křídla, která narůstají našemu pracujícímu člověku v rozletu za socialistickou budoucností. Neslyší zpěv, kterým vítá svou budoucnost naše mládež.

Seifert si kdysi, ve světě zbídačelém množstvím společenských nesrovnalostí, vytvořil sobecký, individualistický obraz štěstí. Toto jeho štěstí se neohlíželo na neradostný život statisíců a milionů lidí v naší zemi. Dnes, kdy pracující lidé si vytvářejí svou práci štěstí, o němž už desetiletí snili a za něj bojovali, Seifert cítí ohrožení svého vlastního štěstíčka, a pro toto své sobecké štěstí se obrací proti štěstí milionů.

Wolker i Seifert byli ve dvacátých letech proletářskými básníky. Jaký byl mezi nimi rozdíl? Pro Wolkeru byl socialismus revoluční přeměnou světa, pro něho měla revoluce obrovský etický, humanistický obsah. Tak široký smysl nikdy neměla pro Seiferta. Seifertovi se tyto velké ideály scvrkly na pouhou představu měšťáckého blahobytu. Wolker volal ve svých verších po nových, čistých lidech, kteří prací svých rukou budou uskutečňovat lidské bratrství. Seifert volal: „My chceme také vepřovou se zelím.“ A když viděl, že vepřovou se zelím si může opatřit i bez revoluce, revoluci zradil. Tyto kondelíkovské ideály nabývají v Seifertově poezii stále více místa. Vždyť svět Seifertovy poezie je světem českého maloměšťáka, až po barvotisk[y] Ctirada a Šárky, Oldřicha a Boženy, které zdobily stěny maloměšťáckých pokojů.

Seifert se však obrací i k těm hodnotám, které milujeme ze své minulosti. Obrací se k Nerudovi, k Němcové. Co však z nich vidí? Nevidí z nich to, zač je miloval a miluje náš lid. Proto i jeho verše o Němcové v Písni o Viktorce jsou jenom jejím znevážením. Neboť Božena Němcová, slunečná básnířka našeho lidu, byla „básnířkou, která vplétala si krvavé trní do jména“, která „svou vlastní krásou zahyne“, právě jen v nízkém, vulgárním podání maloměstáka. Co má tato Božena Němcová společného s Boženou Němcovou Zdeňka Nejedlého, s Boženou Němcovou Julia Fučíka, s Boženou Němcovou našeho lidu? Nic, naprosto nic. Proto i poznámka v tiráži, že Píseň o Viktorce byla vydána na počest jubilea B. Němcové, je nejhrubší urážkou její památky. Nejen pro verše, v nichž píše přímo o ní, ale i proto, že ze slunečného díla básnířky, milující lid a milované lidem, vytrhl chmurný příběh a zfalšoval jej, proměňuje jasné písmo Boženy Němcové v muří nohy svých veršů o Viktorce, které jsou písní nicoty a zmaru, v níž

Jde každému smrt mlčky vstříc,
nemilosrdná, pilná žnečka.
Neodpočine, neposečká
a jde zas dál jakoby nic.

V níž Seifert „má před sebou jen tmou a tmou“. V níž píše roku 1950 verše:

Těm však, kdož musí žít a nést
žal těžký dost i bez břemene,
stíny, bůhví čím ozbrojené,
vysílá vstříc i podél cest.

Seifert chce mezi řádky své Viktorky vsugerovat čtenáři, že v našem světě nové lidské družnosti není lásky, štěstí. Říká na jednom místě: „A lidé lidem přejí zlého.“ A nevidí onen obrovský společenský proces, ve kterém se mění i morální tvář pracujícího člověka, ve kterém se noví lidé už začínají zbavovat starého sobectví.

A nevidí, že teprve dnes, kdy u nás byl zabezpečen chléb všem, i všechny růže i všechna krása bude odevzdána všem, pracujícímu lidu, a ne už jako v minulosti malé hrstce lidí na slunečné straně života. A dále: Před tím přede vším Seifert zavírá oči:

Ty, lásko, pozdravena buď,
buď věčná, skutečností jsi-li.
A jsi-li snem, jen neprobud'
mé oči, i když den je bílý.

Co zde říká Seifert? Pro své sobecké štěstí je připraven hodit celý svět za sebe, zapomenout na vše, zradit cokoliv.

Ať soptí Vesuv sirný květ
a pohřbí nás tu ve své lávě,
ať hlava má za tisíc let
je ještě schýlena k tvé hlavě.

A kdo je to vůbec ta Viktorka, nešťastná a „odraná až do cárů“? Nepokouší se tu Seifert apostrofovat sebe, svou poezii?

Seifert ve své knížce několikrát vyslovuje pocit strachu. Není to však strach Viktorky,

je to jeho vlastní strach. Strach ze světa, který rozmetá kondelíkovskou idylu, ve kterém práce osvobozená od vykořisťování se stane synonymem lidského štěstí.

Náš lid v tuto chvíli upírá své oči daleko vpřed a jeho oči se plní radostí.

Jaroslav Seifert však vydal v tuto chvíli knihu, která vůstí svými závěrečnými verši do oblundného nihilismu:

Vždyť přichází již zdaleka
a jenom málo dní je před ní.
Vlastně už čeká na poslední,
vlastně už na nic nečeká.

Seifertova vykolejená, šílená Viktorka není obrazem našeho života; nihilismus, čišící z jeho veršů, je cizí našemu lidu. Seifertova Viktorka je obrazem úpadkových nálad a obav, které se objevily v části naší maloměšťácké inteligence po vítězství našeho pracujícího lidu. Skutečnost rozptyluje jejich obavy. Všichni čestní lidé mezi nimi, všichni, kteří opravdu milují svou vlast, kteří milují svůj lid, poznali, že tato jejich vlast vstoupila do svého skutečného jara. Poznali, že i jejich síly je třeba, že milují-li svou vlast, nemohou opustit svůj lid, obrátit se zády k jeho zápasu, k jeho štěstí.

Básník, který miloval svou vlast, a byť z ní miloval třeba jen stromy, ptáky a květiny, Hradčany v ranním slunci a šefřikovou krásu Petřína v květnu, nemůže svou vlast nemilovat dnes. Cožpak je pro básníka vůbec možné nemilovat svou vlast? Cožpak může být pro básníka něco strašnějšého než ztratit lásku ke své vlasti, k svému lidu?

Seifert se dovolává ve svých verších často Jana Nerudy a Boženy Němcové. To byli velcí umělci, kteří nikdy neopustili svůj lid, nezradili jeho zájmy. Touto cestou se brali všichni vynikající naši umělci.

Seifert, který v dnešní době, kdy lid vítězně uskutečňuje své revoluční ideály, nevidí tyto obrovské změny, ale vidí jen bláznivou Viktorku, nemá práva zneužívat jmen Němcové a Nerudy a nemá práva zneužívat čestného titulu básníka, nemá práva zneužívat poezie proti lidu, k výsměchu proti všemu, co je našemu pracujícímu lidu velké a drahé.

Recenze

Cesta k ponižovaniu, útlaku či likvidácii

Pavol Martuliak

PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV 1997, 311 s.

V deviatich kapitolách autori (Jan Pešek: kapitoly I, II, III, IV, VI, VII, VIII/1, 2, IX a Michal Barnovský: kapitoly V, VIII/3) poskytujú relatívne stručný, ale pritom výstižný a objektívny pohľad na problematiku. Opierajú sa hlavne o materiály centrálnych archívov v Bratislave i v Prahe a o základné publikované pramene a literatúru.

Úvodná časť Cirkvi a povojnové Slovensko s prehľadom ilustruje postavenie jednotlivých cirkví na Slovensku v rokoch 1945–1948, v čase ľudovodemokratického režimu. Situáciu výstižne dokresľujú súdobé štatistické údaje o stave jednotlivých cirkví, navyše v porovnaní s rokom 1930, s obdobím prvého česko-slovenského štátu. Kapitola dôkladne orientuje i nezainteresovaného čitateľa k pochopeniu ťažiskovej problematiky a východiskových cieľov publikácie.

Druhá kapitola (Po februári 1948 – dohoda, alebo konfrontácia) popisuje novovzniknutú situáciu vo vzťahu jednotlivých cirkví na jednej strane a nastupujúcou totalitnou mocou na strane druhej, kedy po totálnom zdecimovaní svojich politických konkurentov pokladala nová politická moc v Československu za svojho hlavného konkurenta práve cirkvi. Hlavne rímskokatolícka cirkev, ale zároveň aj ostatné, evanjelické nevynímajúc, znamenali jedinú organizovanú spoločenskú silu, ktorá sa novej moci mohla stavať do cesty pri uskutočňovaní zámerov na ovládnutie celej spoločnosti.

Snahám vnútorne rozložiť na Slovensku cirkev, ktorá tu mala najsilnejšie pozície, tj. rímskokatolícku, venuje pozornosť kapitola tretia. Sem patrí najmä genéza a priebeh Katolíckej akcie, ktorá sa začala v roku 1949. Toto „obrodné hnutie“ malo narušiť jednotu hierarchie a radových duchovných, ale aj duchovných navzájom. Autor charakterizuje vzbury a nepokoje, ktoré ju sprevádzali. Konfrontácie na Slovensku nadobúdali medzinárodné dimenzie. Nakoniec sa akcia končí bez toho, aby cirkev dokázala vnútorne rozložiť.

Podriadenie sa cirkví záujmom totalitnej moci malo prebiehať navonok zákonitou cestou. Znárodňovacie zákony zbavili cirkvi ekonomického zázemia. Bolo treba pripraviť

ďalšie cirkevné zákony, podľa ktorých by cirkevných funkcionárov menovali štátne orgány, a cirkvám vnútiť štatúty či ústavy, ktoré by vyhovovali záujmom straníckych a štátnych orgánov. Štátna moc sa usilovala vybudovať aparát pre riadenie cirkví. V súlade s tým sa pripravoval aj platový zákon. Popri všeobecnom hmotnom postihu kňazov mal tento za úlohu prispieť najmä k pranierovaniu kňazov a funkcionárov cirkví, ktorí nešli režimu vo všetkom „po ruke“, a zvýhodniť pohodlných režimu. Súviselo to aj so skladaním sľubu vernosti voči novému režimu. Realizácia tohoto procesu bola zvlášť náročná a prevádzali ju i tvrdé, často nevyberavé zásahy štátnej moci a väznenia nevinných osôb. Tejto ťažiskovej problematike je venovaná štvrtá kapitola, v ktorej autor objektívne hodnotí i postup a postoje viacerých popredných činiteľov i radových kňazov všetkých významnejších cirkví na Slovensku.

Postavením a miestom gréckokatolíckej cirkvi v spoločnosti Slovenska sa zaoberá Barnovský v piatej kapitole. Išlo o cirkev východného obradu s jurisdikciou Vatikánu, ku ktorej sa hlásilo viac ako štvrtá milióna veriacich. Na pokyn stalinského vedenia v Moskve bola podriadená pravoslávnej cirkvi s jurisdikciou moskovského patriarchu.

Likvidáciou kláštorov ako „sídel reakcie“ sa malo zásadne oslabiť postavenie rímskokatolíckej cirkvi. V roku 1950 došlo k akcii K, zásahu proti mužským kláštorom a 728 rehoľníkom. Následne pokračovala akcia R proti ženským rádom, ktorá postihla 1962 rehoľníčiek. Prehľadnú ilustráciu ich osudov a celkový proces likvidácie kláštorov a cirkevných rádov poskytuje autor (J. Pešek) v šiestej kapitole.

Kapitola siedma pod názvom Cirkvi pod tlakom totality nám približuje politickú atmosféru a postavenie cirkví v čase začiatkov päťdesiatych rokov: vytlačanie cirkví z verejného života, reorganizáciu bohosloveckých učilíšť, ostrý postup režimu proti „reakčným kňazom“. Autor analyzuje procesy s katolíckymi biskupmi a zaoberá sa tiež otázkami „mierového hnutia“ duchovných.

K ťažiskovým udalostiam obdobia začiatkov päťdesiatych rokov sa vzťahuje aj kapitola ôsma, Zdecimované a ochromené cirkvi (M. Barnovský), venovaná postaveniu troch hlavných kresťanských cirkví na Slovensku. Úvodná časť kapitoly obsahuje prehľad o ovládnutí katolíckej cirkevnej správy nastolením nového vedenia cirkvi. Autor tu hodnotí postoje nových biskupov, pričom venuje pozornosť aj z izolácie uvoľneným biskupom, a dotýka sa vzťahov s Vatikánom. Situáciu na Slovensku porovnáva so situáciou v českých krajinách a v okolitých štátoch. V ďalšej časti kapitoly sa autor venuje problémom „personálnej prestavby“ evanjelických cirkví. Hlavnú pozornosť sústreďuje na početnejšiu Slovenskú evanjelickú cirkev augsburského vyznania, hlavne na jej vedúcich predstaviteľov a nástup nového vedenia, prijatie nových ústav a ďalšie zmeny. Zaoberá sa i zmenami vo vedení Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku, ktorá mala silnejšie pozície medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti.

Ďalej sa líči transformácia gréckokatolíckej cirkvi na pravoslávnu, postoje popredných komunistických i štátnych predstaviteľov k likvidácii gréckokatolíckej cirkvi v apríli 1950 prijatím *Manifestu soboru v Prešove o návrate k pravoslávii*. Autor poukazuje na výhody duchovných, ktorí podpísali manifest o presteupe na pravoslávie, a na osudy a strasti tých biskupov a kňazov, ktorí podpis odmietli.

Totalitný režim si do roku 1953 podriadil jednotlivé cirkvi mocenskopoliticky a administratívne. Ovládol rozhodujúce cirkevné orgány. Pre aktívnu spoluprácu sa mu však nepodarilo získať väčší počet duchovných. Vinu zvaloval hlavne na Vatikán či ďalšie

centrálne medzinárodné cirkevné inštitúcie a organizácie. Pod ňa rozhodnutia straníckych orgánov sa od roku 1952 boj proti domácej i zahraničnej cirkevnej hierarchii začína meniť na boj proti náboženstvu ako ideológii a svetovému názoru. Tieto otázky ako aj celkový zápas o veriacich približuje záverečná kapitola.

Publikácia *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953* na svojich sotva 300 stranách nevyčerpáva, podrobnejšie neanalyzuje a nezahŕňa viaceré problémy, ktoré sa viažu k téme. Autori mohli napríklad venovať väčšiu pozornosť najmä dôsledkom procesu s dr. Jozefom Tisom a jeho popravy, čo komunisti propagandisticky využívali pôsobením na slovenských katolíkov a na prehĺbenie rozporu medzi evanjelickými a katolíckymi cirkvami.

Napriek tomu publikácia vystihuje podstatné otázky a súvislosti problematiky, podáva, hoci v stručnej podobe, ucelený a poučný obraz o jednej z významných stránok našej nedávnej histórie.

Recenze

Některé otázky soudobých dějin z pohledu sociologů

Jan Měchýř

BROKL, Lubomír a kol.: *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky*. Praha, Sociologické nakladatelství 1997, vyd. 1., ediční řada Studie, 14. svazek, 207 stran.

Autorský kolektiv, jak řečeno v úvodu, řešil problém „institucionalizace zájmů v české společnosti (vznik občanské společnosti)“ po listopadu 1989. Publikace se člení do čtyř částí:

1. Lubomír Brokl: Pluralitní demokracie, nebo novokorporativismus? Autor (1937) a pořadatel sborníku po letech nucené absence pracuje od roku 1990 v Sociologickém ústavu AV ČR jako vedoucí týmu s názvem Změna politického systému. 2. Zdeňka Mansfeldová: Sociální partnerství v České republice. Autorka (1950) je vědeckou pracovnící Sociologického ústavu AV ČR a věnuje se výzkumu politických stran, parlamentu, sociálního partnerství a tripartity. 3. Zdeňka Mansfeldová, Aleš Kroupa: Občanská sdružení a profesní komory. Aleš Kroupa (1962) je v současné době vědeckým tajemníkem Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí. 4. Jonathan Terra: Teoretické a metodologické otázky zkoumání neokorporativismu. Autor (1965) je absolventem oboru mezinárodní vztahy na Kolumbijské univerzitě v New Yorku.

První stať je po výtce teoretická. Zabývá se problémy politického systému jako nástroje uspokojování zájmů, intermediálním systémem, jeho strukturou a aktéry, principem intermediálních procesů, neokorporativismem i podobou naší demokracie. Nesporně užitečnou a přínosnou součástí této kapitoly je informace o publikacích a názorech mezinárodně uznávaných autorit, autorů zabývajících se touto problematikou. Historik soudobých dějin asi ocení podnětné úvahy o tom, že naše dnešní demokracie vznikla fakticky shora, narozdíl od jinak přirozeného dějinného procesu, kdy „demokracie vznikala zdola“. Stejně tak by neměl při zkoumání dějin mezi včerejškem a zítřkem pominout memento, že společnost demokratická (naše současná) se *via facti* může stát společností korporativní. Autoři upozorňují, že problém korporativismu či novokorporativismu si zaslouží pozornost historiků i ostrážitost demokratických politiků. Pojem definují na straně 46 parafrází a pak na straně 47 uvozenou a odkázanou citací jako

„systém zprostředkování zájmů, v němž jsou konstitutivní jednotky organizovány v omezeném počtu jednotlivých, povinných, nesoupeřících, hierarchicky uspořádaných a funkcionálně diferencovaných kategorií, uznaných nebo povolených státem a propůjčujících monopol reprezentace uvnitř těchto kategorií“.

Terra pak jednu z kapitol své stati nazval Korporativismus jako závislá proměnná a charakterizuje korporativismus jako systém „zájmové intermediace a strukturovaného modelu politické instrumentace“. Jsou to teze či definice pozoruhodné, ale jakou inspiraci v nich najde historik, neodvažují se posoudit. Jistě však ocení informace (fakta, čísla, data) v kapitolách 2 a 3.

Druhá stať (Sociální partnerství v České republice) zkoumá problémy koncepce, funkce a organizace takzvané tripartity (instituce pro dialog mezi vládou, zaměstnanci a zaměstnavateli) a jejich proměny. Definuje, či spíše charakterizuje účastníky jednání této instituce, stručně popisuje obsah vzájemných dohod a místo tripartity v politickém systému ČR.

Ve třetí stati se v kapitole Občanská sdružení někdy duplicitně, ale zato podrobněji charakterizují odborové organizace, podnikatelské a zaměstnanecké svazy, profesní sdružení, takzvané komory (mimo jiné Agrární komora a Hospodářská komora), jejich členstvo a jejich zájmy.

Možná by se patřilo na straně 156 zmínit, případně citovat právní normy (takzvaný zákon o pluralitě odborů z března 1990 i jiné), které zakotvovaly postavení odborů v polistopadovém systému. Podrobnější komentář by si zasloužilo velice pozoruhodné a nezpochybnitelné zjištění (strana 156, pomjím, že stylizace by si zasloužila větší péči), že „některé odborové organizace mohou být příkladem organizací, jejichž existence je udržována spíše shora, ze zájmu vedení, než jako výsledek zájmu členské základny“.

Publikace je určena především sociologům. Po přečtení kapitoly 2 a 3, vzdor drobným výhradám, doporučuji publikaci pozornosti i historikům soudobých dějin.

O pramenech

České a československé archivní dokumenty v Archivu Hooverova institutu

Jan Kuklík, Jan Němeček

Jedno z nejvýznamnějších a badatelsky dosud plně nevyužitých středisek, které uchovává archivní dokumenty k československým dějinám 20. století mimo Českou či Slovenskou republiku, je Archiv Hooverova institutu (celým názvem *Hoover Institution on War, Revolution and Peace*) při Stanfordské univerzitě v Kalifornii.

Institut založil pozdější americký prezident Herbert Hoover již v roce 1919 jako ústav zabývající se zkoumáním příčin a průběhem první světové války. Hoover si již na samém počátku války uvědomil nutnost vytvoření ucelené sbírky autentických dokumentů k historii světové války, aby byla zachována možnost studia původní pramenné základny pro historiky. Údajně ho inspirovalo vyprávění amerického historika a rektora Cornellovy univerzity Andrewa D. Whita během plavby do Evropy, když mu líčil své potíže se sháněním pramenů k Velké francouzské revoluci.¹ Dalším impulzem byly revoluční události v Rusku v roce 1917. Hoover navíc využil svých vlastních diplomatických zkušeností, zejména z pařížské mírové konference. V roce 1919 byl učiněn první krok k finančnímu zabezpečení institutu v rámci prestižní Stanfordské univerzity v Kalifornii, jejíž autonomní součástí se stal. V meziválečném období se Hooverův institut etabloval jako respektované centrum pro studium amerických dějin, dějin ruských revolucí, první světové války a mezinárodních vztahů.

Po druhé světové válce se spektrum činnosti ještě rozšířilo o studium otázek vývoje demokracie a jejích institucí, mezinárodních vztahů, mírových jednání a hnutí, politických ideologií (zejména komunismu, nacismu, fašismu, nacionalismu a kolonialismu), politických změn a revolucí, změn ve společenském postavení žen, státem řízené propagandy, podzemních odbojových hnutí, exilových vlád, vojenské historie a poválečné obnovy. Již z letmého výčtu je patrné, že československé dějiny ve 20. století patří do souboru zmíněných priorit Hooverova institutu.

1 DUIGNAN, Peter: *The Hoover Institution on War, Revolution and Peace: Seventy-five Years of Its History*. Stanford, Hoover Institution and Stanford University 1989, s. 2.

Kromě vlastního archivu s více než 40 miliony dokumentů a 4000 sbírkami (*Collections*) je součástí institutu i rozsáhlá knihovna zaměřená na politické, ekonomické a společenské přeměny ve 20. století (uchovává téměř dva miliony svazků a řadu periodik) a také vlastní vydavatelství *Hoover Institution Press*. Ve sbírkách věnovaných dějinám střední a východní Evropy (včetně Sovětského svazu) se nacházejí i pozůstalosti významných českých a slovenských politiků druhé poloviny 20. století. Především se jedná o Štefana Osuského, Ladislava Karla Feierabenda, Juraje Slávika, Eduarda Táborského, Vladimíra Krajínu, Arnošta Heidricha, Theodora Procházku a Ivo Ducháčka. Naopak sbírky evidované pod označením „Tomáš Garrigue Masaryk“ a „Edvard Beneš“ obsahují jen několik obecně známých dokumentů k meziválečnému období. Materiály k nejnovějším československým dějinám jsou však i v pozůstalosti významného britského diplomata a novináře Roberta Bruce Lockharta či ve sbírkách dokumentů významných exilových historiků Radomíra Luži a Karla Kaplana. K tomuto období se vztahují i sbírky označené „Československo“ (dokumenty k období 1948–1989) a „Ján Čarnogurský“.

V Archivu Hooverova institutu (dále citován jako *Hoover Institution Archives – HIA*) je badatelům k dispozici lístkový předmětový katalog – nejvíce sbírek k českým a československým dějinám obsahuje přirozeně heslo *Czechoslovakia* – a katalog jmenný. K některým sbírkám existuje předběžný inventář, který rámcově informuje o obsahu jednotlivých kartonů. Lístkový katalog je zpracován také v počítačové podobě *RLIN – Research Libraries Information Network*. Archiv vydal i stručnou příručku, kterou zpracoval Charles Palme s Dalem Reedem již v roce 1980,² a proto v ní není zachycena řada nových sbírek k československým dějinám.³

Táborský Collection

Jednou z nejvýznamnějších pozůstalostí je bezesporu sbírka dokumentů JUDr. Eduarda Táborského, právního poradce a osobního tajemníka prezidenta Edvarda Beneše z doby druhé světové války, československého velvyslance ve Švédsku do roku 1948 a posléze profesora politických věd na univerzitě v Austinu v Texasu.⁴

Jádrem Táborského sbírky, která se skládá celkem z deseti kartonů, jsou dokumenty prozatímního státního zřízení ČSR ve Velké Británii v době druhé světové války. Jedná se o archiválie, které podle vyjádření Táborského tvořily součást původního osobního archivu prezidenta Beneše, doplněné o vlastní Táborského dokumenty. Na rozdíl od ostatních pozůstalostí je tato do jisté míry uspořádána díky tomu, že Táborský ji před odevzdáním do archivu sám rozřídil a zpracoval předběžný inventář. Dokumenty jsou rozříděny podle tematických hledisek – například *Documents concerning the Czechoslovak-Soviet Relations* (dokumenty týkající se československo-sovětských vztahů), *Documents concerning the recognition of the Czechoslovak Government in Exile* (dokumenty týkající se uznání československé exilové vlády) a podobně. Metodická práce presiden-

2 PALME, Charles – REED, Dale: *Guide to the Hoover Institution Archives*. Stanford, Hoover Institution Press 1980.

3 Přehled o fondech *HIA* je možno získat také na internetu (<http://www-hoover.stanford.edu>).

4 K osobnosti Táborského nejnověji DEJMEK, Jindřich: Československý diplomat a historik Eduard Táborský (1910–1996). In: *Slovanský přehled*, č. 1 (1997), s. 121–127.

tova tajemníka však vyvolává otázku, zda při tomto systému uspořádání neučinil i jistou selekci dokumentů a zda jsou v archivu uloženy skutečně všechny materiály, které vlastnil. Přitom je nutno upozornit na několik případů, kdy se Táborský při popisu dokumentu dopustil omylu, především v dataci (například poznámky o složení exilové vlády zařadil do roku 1939, z obsahu však vyplývá, že se jedná o dokument z jara 1940).

Pro české badatele má bezesporu zvláštní význam strojopis dosud nepublikovaných částí Táborského osobního deníku. Kromě prvního dílu nazvaného *Pravda zvítězila*⁵ vyšla jen část věnovaná období do srpna 1940.⁶ Táborského sbírka obsahuje i nepublikované fragmenty k těmto dílům, především však druhou část deníkových záznamů od léta 1940 až do roku 1945, včetně jeho původního rukopisného deníku z května a června 1945 a takzvaného švédského deníku, který si Táborský vedl jako československý velvyslanec ve Švédsku od 1. října 1945 do poloviny roku 1947. Poslední část jeho poznámek je věnována únorovým událostem roku 1948 a končí únorem 1949.

Druhá část Táborského sbírky se týká úřední a diplomatické činnosti Edvarda Beneše v období druhé světové války. Nalezneme zde dokumenty jak z prvních dvou let Benešova exilu (především k jednáním o vytvoření Československého národního výboru v Paříži a k Benešově vztahu k Štefanu Osuskému, Milanu Hodžovi a generálu Lvu Prchalovi), tak ke vzniku prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci a k jeho činnosti. K nejzajímavějším dokumentům patří originály Benešových rukopisných poznámek ke složení státní rady či první exilové prozatímní vlády. Ukazují, že Benešovy představy o personálním složení nejvyšších československých exilových orgánů nebyly zcela jednoznačné.⁷

V opisech archiv soustředil celý soubor dokumentů k mezinárodnímu postavení československých exilových orgánů – k uznání Československého národního výboru, prozatímní vlády, k definitivnímu uznání exilové vlády, k vyhlášení válečného stavu a k britskému „oduznutí“ Mnichova. Mezi těmito materiály jsou i některé dosud nepublikované dokumenty, popřípadě podklady, přípravné verze a opisy dokumentů již publikovaných, jako jsou Benešovy osobní záznamy z jednání s britským zástupcem u československé vlády R. Bruceem Lockhartem z let 1940 a 1941, Philippem B. Nicholsem z let 1942–1945 či původní verze memoranda o nutnosti uznat československou exilovou vládu z dubna 1941 (*Political and Juridical Relationship of the Czechoslovak republic to Great Britain*),⁸ Mírové cíle československé z počátku roku 1941 s Benešovými poznámkami,⁹ memoran-

5 TÁBORSKÝ, Eduard: *Pravda zvítězila*. Praha 1947 (reedice *Prezidentův sekretář vypovídá: Deník druhého zahraničního odboje*. Sv. 1. Curych, Konfrontace 1978).

6 Týž: *Prezidentův sekretář vypovídá: Deník druhého zahraničního odboje*. Sv. 2. Curych, Konfrontace 1983.

7 Beneš například zvažoval i varianty bez Jana Masaryka jako ministra zahraničních věcí či účast vyslance Vladimíra Hurbana ve vládě. Zvláštní variantou bylo vytvoření čestného předsednictva Národní rady ve složení: Rudolf Bechyně, Milan Hodža a Msgr. Jan Šrámek. V tomto případě hledal Beneš vhodnou osobu pro post předsedy vlády. HIA, Stanford, Táborský Collection, box 3 a 7.

8 Viz příloha, pozn. č. 1 k dok. č. 3.

9 HIA, Stanford, Táborský Collection, box 3, kopie, strojopis s rkp. poznámkami E. Beneše; v českých archivech viz *Archiv Ústavu T. G. Masaryka* (dále AÚTGM), Praha, f. 37 (J. Smutný), 33/1-33. Kopie, strojopis; *Archiv Ministerstva zahraničních věcí* (dále AMZV), Praha, f. LA dův., kart. 129. Kopie, strojopis; *Státní ústřední archiv* (dále SÚA), Praha, f. Různé osobní archivy, 550-59-2. Kopie, strojopis; SÚA, f. Ministerstvo vnitra – Londýn, 2-61-1. Kopie, strojopis; editován byl v publikaci *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945: Dokumenty*. Ed. Jitka Vondrová. Praha 1994, dok. č. 47, s. 84–92.

dum *Regarding the question of the frontiers of the Czechoslovak Republic* z ledna 1942¹⁰ nebo koncepty Benešových návrhů na „oduznání“ Mnichova z roku 1942.

V Táborského pozůstalosti jsou také dokumenty k československo-polským jednáním o vytvoření středoevropské konfederace, z nichž podstatná část byla již publikována v edici Ivana Štovička a Jaroslava Valenty.¹¹ Táborský využil tyto dokumenty ve své práci *Prezident Beneš mezi Západem a Východem* (Praha 1993), kde je cituje jako „osobní archiv autora“.¹² Srovnáním dokumentů ze sbírky Táborského s touto knihou autoři zjistili, že citované dokumenty k mezinárodnímu postavení ČSR v době druhé světové války i k poválečnému období jsou totožné s dokumenty Archivu Hooverova institutu.

Ucelenou část Táborského sbírky tvoří dokumenty právně-historické povahy, které přímo souvisejí s jeho činností Benešova právního poradce. Absolvent pražské právnické fakulty a odborník na mezinárodní právo JUDr. Eduard Táborský se aktivně podílel na formulaci československých právních stanovisek k neplatnosti Mnichova, k počátku válečného stavu s Německem a Maďarskem či k Benešově teorii právní kontinuity. Jeho úloha vzrostla v roce 1944 při přípravě klíčových dekretů. K počátku dekretální pravomoci prezidenta Beneše v londýnském exilu přináší tato sbírka dosud neznámý dokument, a sice dopis Edvarda Beneše předsedovi exilové vlády Janu Šrámkovi ze srpna 1940, ve kterém pisatel vysvětluje své rozhodnutí řešit nemožnost svolání Národního shromáždění v emigraci a „immobilizaci Ústavní listiny“ z roku 1920 vydáváním dekretů prezidenta republiky.¹³ K Benešovým názorům na politickou a ústavní obnovu republiky obsahuje Táborského sbírka nedatovaný dokument z přelomu let 1940–41, který Táborský označil jako *Beneš's memo on his ideas of Czechoslovakia's postwar reorganisation* – Benešovo memorandum o jeho názorech na poválečnou reorganizaci Československa. Další dokumenty, zejména osnovy dekretů a Táborského záznamy jednání meziministerských komisí s poznámkami, pak dokreslují naše dosavadní poznatky o přípravě ústavních dekretů prezidenta republiky na obnovení právního pořádku, o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění, ale také o Benešových názorech na obnovu Československa a na rozsah politických změn.

Nedílnou součástí pozůstalosti (kart. 10) jsou zprávy, které byly vyměněny mezi londýnským exilem a domácím odbojem. Vcelku tvoří vynikající srovnávací materiál pro zprávy, které jsou uloženy v domácích fondech (zejména ve *Vojenském historickém*

10 HIA, Stanford, Táborský Collection, box 6; AÚTGM, f. 40, sign. XVIII (česká i anglická verze), česká verze byla publikována jako Memorandum o otázce hranic ČSR (Češi a sudetoněmecká otázka..., dok. č. 80, s. 142–146). Táborského poznámka na dokumentu z HIA potvrzuje názor Detlefa Brandese, že memorandum nebylo oficiálně britské straně odevzdáno, avšak byl s ním seznámen R. Bruce Lockhart (BRANDES, Detlef: *Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939–1943*. Mnichov 1988, s. 235). Viz též AÚTGM, f. 37, a. j. 17.

11 ŠTOVIČEK, Ivan – VALENTA, Jaroslav: *Československo-polská jednání o konfederaci*. Díl I.–IV. Praha, Historický ústav AČR 1994; tíž: *Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939–1944*. Praha, Karolinum 1996.

12 Původní americké vydání TÁBORSKÝ, E.: *President Beneš between West and East*. Stanford 1981.

13 Srv. s ostatními dokumenty ke vzniku dekretální pravomoci prezidenta Beneše v londýnském exilu. Viz např. KUKLÍK, Jan: *Počátky vydávání dekretů prezidenta republiky v londýnském exilu*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 3, č. 1 (1996), s. 102–122.

archivu v Praze, f. 37 a v Benešově archivu *Archivu Ústavu T. G. Masaryka*, obsahuje však i zprávy, které v našich archivech nalezeny nebyly.¹⁴

V pozůstalosti jsou zachovány i některé dosud neznámé Benešovy rukopisy. Jedná se zejména o torzo Benešovy knihy o československé zahraniční politice v období první republiky pod pracovním názvem *In the Fight for Peace and Liberty* (druhá verze nese název *In the Fight for Peace and Freedom*), z které se zachovala rukopisná předmluva¹⁵ a náčrt obsahu. Za účelem obhajoby Benešovy koncepce československé zahraniční politiky měl být sestaven výbor z dokumentů a Benešových projevů na zahraničně-politická témata. Pojednání o nacionálním socialismu je vlastně rozpracováním příslušné kapitoly anglické verze Benešovy knihy *Democracy today and tomorrow* z roku 1939. Zajímavá je i Benešova krátká srovnávací studie *Válka roku 1914 a Válka roku 1939*. Posledním z rukopisů je téměř padesátistránková kapitola z připravované Benešovy knihy o druhé světové válce, která se zabývá vznikem a následnou činností prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci a jejímž autorem byl ve skutečnosti sám Táborský. Napsal také předmluvu ke knize *John Hus*, která vyšla za války v Británii s Benešovým autorstvím. K těmto rukopisům jsou přiřazeny i anglicky psané zápisy z let 1944–1945 z interview Comptona Mackenzieho s Benešem, sloužící jako podklad pro Mackenzieho knihu o Benešovi a korigované Benešovou rukou.¹⁶

Táborského sbírka obsahuje dokumenty i k únorovým událostem a ke vzniku třetího odboje. Jsou mezi nimi originály dopisů Táborského a Amelie Posse-Brázdrové, které z větší části vyšly v knize *Tajné dopisy z Prahy*. V Archivu Hooverova institutu je však uložena i jejich korespondence z let 1949–1951,¹⁷ doplněná o další korespondenci Táborského s významnými představiteli československé poúnorové emigrace, například s Benešovým kancléřem Jaromírem Smutným či s osobním lékařem prezidenta Oskarem Klingerem. Tato část dokumentů, citovaná jako „osobní archiv autora“, byla pro Táborského hlavním pramennou oporou při zpracování příslušných partií jeho práce o prezidentu Benešovi.¹⁸

Osuský Collection

Největší československou sbírkou v Archivu Hooverova institutu je pozůstalost Štefana Osuského, která obsahuje 102 kartonů. Osuský patřil k našim významným diplomatům, byl vyslancem v Londýně a poté generálním sekretářem československé delegace na pařížské mírové konferenci v roce 1919, od roku 1921 až do roku 1940 působil jako vyslanec ve Francii. Po vypuknutí druhé světové války se stal členem Československého

14 Doplnují i edici ŠOLC, Jiří: *Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti*. Praha, HÚ AČR 1996.

15 Viz příloha, dok. č. 2.

16 MACKENZIE, Compton: *Dr. Beneš*. Londýn 1946.

17 POSSE-BRÁZDOVÁ, Amelie: *Tajné dopisy z Prahy*. Ed. Věra Olivová. Praha, Společnost Edvarda Beneše 1996. Olivová krátce zmiňuje pouze v doslovu další korespondenci A. Posse-Brázdrové a E. Táborského.

18 TÁBORSKÝ, E.: *President Beneš between West and East*, s. 241 n. Táborský cituje např. svědectví osobního prezidentova lékaře O. Klingera, který mu svůj pohled na únorové události podrobně vylíčil v dopise ze dne 19.5.1949 (*HIA Stanford*, Táborský Collection, box 4; srv. KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: Únorový převrat očima prezidentova lékaře. In: *Lidové noviny*, (28.2.1998), příloha Orientace).

národního výboru, v letech 1940–1942 byl ministrem československé exilové vlády a členem státní rady v Londýně. Po válce odjel do USA, kde působil jako profesor na univerzitě ve Washingtonu. Aktivně se zúčastnil činnosti Rady svobodného Československa, v jejímž čele stanul jako předseda. Byl členem řady mezinárodních organizací (například *International Commission of Jurists* v Ženevě). Od roku 1949 do poloviny roku 1960 zpracovával čtvrtletní zprávy o legislativních změnách v komunistických státech pro takzvaný *Mid-European Law Project*, subvencovaný americkou vládou.

Jeho obsáhlá pozůstalost zahrnuje – jako většina ostatních – zejména materiály z období po roce 1948. Dokumentují mimo jiné i rozporuplné osudy poúnorové emigrace, která se leckdy utápěla v osobních sporech, jež narušovaly její jednotu a schopnost koordinace všech složek československého exilu.¹⁹

Nejméně materiálů je z období první republiky (většinou se jedná o multiplikáty politických zpráv), což zřejmě souvisí s faktem, že část materiálů z československého vyslanectví v Paříži se po pádu Francie v roce 1940 nepodařilo evakuovat a padla do rukou Němců.²⁰ Bezvýsledně skončilo například hledání Osuského pamětního spisu z konce roku 1938 se žádostí o vyšetření odpovědnosti za „Mnichov“ adresovanou vládě.²¹

Významné materiály k počátkům československého zahraničního odboje v letech 1939 a 1940 a k jednání československého exilu (zejména Osuského) s francouzskými vládními činiteli tvoří v Osuského pozůstalosti poměrně ucelenou řadu dokumentů. Najdeme zde i Osuského záznamy rozhovorů s ostatními představiteli československého odboje (Benešem, Hodžou, Stránským etc.). Význam tohoto souboru spočívá právě v jeho celistvosti. V českých archivech jsou tyto materiály totiž roztržštěny do mnoha fondů a samotný fond Československý národní výbor v Paříži, který je uložen v Státním ústředním archivu v Praze, obsahuje jen několik kartonů s minimem významných materiálů. Proto se kolekce materiálů z Osuského pozůstalosti stane východiskem připravované edice *Dokumenty československé zahraniční politiky*, svazek 1939/1940.

Osuský byl autorem také celé řady pojednání o prozatímním státním zřízení a o československých právních teoriích. Polemizoval v nich právními a politickými argumenty s Benešovým pojetím právní kontinuity a Benešův nárok na výkon funkce prezidenta republiky neuznával. Jeho pojetí kontinuity akcentovalo zejména československo-francouzskou smlouvu o obnovení československé armády ve Francii a uznání Československého národního výboru a vyjádřil je například v anglicky a francouzsky psané studii o právní kontinuitě ČSR. Nejdůležitějším dosud nepublikovaným pojednáním proti Benešově teorii kontinuity je česky a anglicky psaná studie *Beneš's authoritative regime*

19 V pozůstalosti se na několika místech objevují materiály ze soudního procesu, ve kterém Osuský žaloval v roce 1954 Huberta Ripku pro úmyslné nactiutrhání v newyorském deníku. Osuský spor před Nejvyšším soudem státu New York vyhrál a Ripka i newyorský deník museli zaplatit vysokou pokutu.

20 Jan Masaryk k osudu písemností, které zůstaly v Paříži po vpádu Němců, napsal 16.6.1941 Osuskému: „Souhlasím plně s Vámi, že v nynější situaci bude nevhodnější nečinit žádné kroky k zabezpečení archivů vyslanectví v Paříži a archivů správy věcí zahraničních. Musíme jen doufat, že se na ně zapomene a že se nakonec nedostanou do nepovolných rukou. V instrukcích, které jsem dal našim zástupcům ve Francii pro případ evakuace, jsem o těchto archivech neučinil žádnou zmínku.“ (HIA, Stanford, Osuský Collection, box 65. Originál, strojepis.)

21 Viz příloha, pozn. č. 1 k dok. č. 1.

a polemika s ustavením prozatímního státního zřízení dochovaná v několika verzích,²² které snad měly tvořit základ pro připravované Osuského paměti.²³

Osuského pozůstalost obsahuje také řadu rukopisů k jeho publikacím a článkům (například *La Société des Nations*, 318 s., rkp., nedatováno; *The Way of the Free*, New York 1951; *Tito's communism*, rkp. 1956; etc.), dále práce vydané tiskem, mimo jiné *Communist Law and Sovietization of Czechoslovakia* a *Communist Law and Soviet Federation of Nations*, které vyšly ve Washingtonu v letech 1955 a 1956. Ve fondu jsou i kartony s přehledem francouzského tisku z let 1929–1930 (kart. č. 35–38) a s výstřižky z maďarského tisku z roku 1930 (kart. 39–41), které svým obsahem většinu historiků příliš nenadchnou.

Slávik Collection

Politik a básník Juraj Slávik zahájil svou diplomatickou dráhu misí ve Varšavě v roce 1936, na počátku druhé světové války se stal členem Československého národního výboru, později pak ministrem vnitra československé exilové vlády, po válce pokračoval v kariéře diplomata jako velvyslanec v USA. V březnu 1948 na protest proti únorovému převratu rezignoval a později se aktivně zapojil do práce Rady svobodného Československa. Jeho pozůstalost se svými 44 kartony řadí hned za pozůstalost Osuského.

Podstatnou část sbírky tvoří materiály z pounorového exilu (zejména korespondence). Přesněji určit jednotlivé části fondu však nelze, protože zůstal ve stavu, v jakém byl do Stanfordu přivezen. Všechny československé sbírky trpí absencí archiváře, který by ovládal češtinu, respektive slovenštinu, a mohl fondy inventarizovat. Polská strana, i když jsou její fondy rozsáhlejší než naše,²⁴ vydala již příručku o polských sbírkách ve Stanfordu.²⁵

V kartonech Slávikovy pozůstalosti se nachází pestrá směs dokumentů ze všech období jeho života, neroztříděných a neuspořádaných. Ve většině z nich jsou části Slávikových pamětí, buď ve formě strojopisu rozříznutého do mnoha zlomků či novinových výstřižků.²⁶ Tyto paměti jsou založeny na velmi bohatém dokumentačním materiálu, autor mnoho dokumentů doprovodil svým komentářem, bohužel k vydání již nedošlo.

22 Ucelená studie Osuského o právní problematice prozatímního státního zřízení nese název Londýnske štátne zriadenie (HIA, Stanford, Osuský Collection, box 70). Osuského argumentaci a dokumenty z HIA dosud využil ve svých publikacích jen exilový historik Josef Kalvoda. Autoři připravili Osuského studii k publikaci v *Právněhistorických studiích*.

23 V Osuského pozůstalosti se nacházejí též zlomky jeho připravovaných pamětí, bohužel je však začal psát až na sklonku života, na přelomu 60. a 70. let, část z nich zřejmě již diktoval (jsou psány rukopisem neznámé osoby) a jsou poznamenány jeho vysokým věkem.

24 Bohemika z inventáře fondu polského Ministerstwa spraw zagranicznych excerpoval Jan Němeček: Bohemika k 1. polovině 20. století v Hoover Institution Archives ve Stanfordu. In: *Slovanský přehled*, č. 3 (1997), s. 335–339.

25 STĘPNIAK, Władysław: *Archiwalia polskie w zbiorach Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanforda*. Warszawa, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych 1997.

26 Ze Slávikových pamětí vyšla knižně jen nepatrná část (SLÁVIK, Juraj: *Moja pamät' – živá kniha*: Kniha spomienok na detstvo, chlapectvo, moj život v rakúsko-uhorskej monarchii v rokoch 1890–1918. New York 1955). Pro vypsání období 1918–1936 Slávikovi – jak sám napsal v úvodu strojopisu pamětí – chyběly potřebné prameny. Další část pamětí od r. 1936 vycházela pod názvem *Moja pamät' – živá kniha*: Moje poslanie vo Varšave na pokračování v newyorském deníku v 50. letech. Vyšlo mnoho set

Řada dokumentů se vztahuje ke Slávikovu působení ve Varšavě ve funkci československého vyslance, a to jak z doby před okupací českých zemí, tak z období mezi 15. březnem a počátkem září 1939, kdy se formoval československý odboj v Polsku (jedná se pravděpodobně o nejuplněnější dokumentaci k této problematice). Z tohoto období pochází i korespondence s ostatními zastupitelskými úřady, které nebyly předány Němcům. Rozsáhlou součástí fondu tvoří prameny k počátkům československého exilového státního zřízení, diplomatické materiály (politické zprávy, depeše, korespondence a podobně) z let 1946–1948, kdy Slávik působil na československém velvyslanectví ve Washingtonu.

I zdánlivé drobnosti mohou mít pro historika význam. Například dopis Hany Disherové Slávikovi z 30. září 1966 potvrzuje, že na kontroverzních pamětech generála Františka Moravce²⁷ se autorsky podílela i Hana Disherová. Autorka totiž Slávikovi sděluje: „Vážný pane doktore, dáváme dohromady spisy mého otce, generála Moravce. Napsáno je hodně, ale neměl času upravit knihu v konečném znění, a proto je třeba na ní ještě trochu pracovat...“²⁸

Feierabend Collection

V Archivu Hooverova institutu se nalézají i pozůstalost Ladislava Karla Feierabenda (21 kartonů). Feierabend patřil k našim významným národohospodářům, v letech 1938–1940 byl ministrem zemědělství, v lednu 1940 odešel do exilu a stal se ministrem financí v československé vládě v Londýně. Po válce se vrátil do vlasti, ale po únorovém převratu musel před zatčením v dubnu 1948 znovu odejít do exilu – tentokrát natrvalo.

Podstatnou část Feierabendovy sbírky tvoří strojopis všech děl jeho paměti, které dosud vyšly v několika podobách,²⁹ s jeho rukopisnými úpravami a s dokumenty a publikacemi, o které se při psaní memoárů opíral, včetně rozsáhlého fondu výstřižků z exilových novin a časopisů. Nejzajímavější jsou především ty dokumenty, které měly tvořit přílohy paměti a jež dodnes nebyly v úplnosti publikovány, případně které Feierabend shromáždil jako pramennou základnu pro svoji práci. Jedná se zejména o část paměti Vladimíra Krajiny, o dokumenty ing. Karla Stallerera o podílu brněnské Zbrojovky na financování zahraničního odboje, o fotokopie všech finančních dohod československé exilové vlády s vládou britskou o poskytování britského úvěru za druhé světové války, o Hodžovy články v americkém krajanském časopise *Slovenský hlásník* z roku 1941, o vylíčení německých plánů na řešení zemědělské a pozemkové otázky v protektorátu či o rozsáhlé líčení Dominika Dlouhého o historii tisku a přepravě československých bankovek v londýnském exilu. Také dopisy Julia Firta, Huberta Ripky, Eduarda Táborského

pokračování a paměti končí zhruba v době ustavení československé prozatímní vlády v Londýně v létě 1940. Další části zůstaly ve strojopisu.

27 MORAVEC, František: *Špión, jemuž nevěřili*. Toronto, 68° Publishers 1977, 2. vydání Londýn, Rozmluvy 1987, 3. vydání Praha, Rozmluvy 1990. H. Disherová vycházela z dokumentů, které se zachovaly v pozůstalosti jejího otce. Část z nich byla okopírována a tvoří pozůstalost F. Moravce v SÚA, Praha.

28 HIA, Stanford, Slávik Collection, box 29.

29 FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky*. Sv. 1–3. Brno, Atlantis 1994–1996. Původní verze vyšla v osmi svazcích v druhé polovině 60. let. Vydal ji Feierabend vlastním nákladem ve Washingtonu. Výbor z těchto pamětí vydalo nakladatelství Rozmluvy v Londýně ve dvou svazcích v letech 1986 a 1988.

a Jaroslava Stránského obsahují řadu faktů a vzpomínek, které Feierabend v pamětech využil. Nejvýznamnějším pramenem, o který se Feierabend při sepisování svých pamětí opíral, jsou bezesporu deníky Jana Opočenského. Feierabend měl k dispozici jak xerokopii originálu, tak i strojopisný přepis. Tyto deníky s připomínkami editora Ivana Herbena jsou součástí Feierabendovy pozůstalosti.

Ve sbírce jsou uchovány i reakce předních osobností československého exilu na Feierabendovo postupně uveřejňované dílo. V řadě dopisů byly některé jeho názory a tvrzení korigovány, popřípadě vyvráceny, převážná většina ohlasů však hodnotila jeho paměti kladně. Nejvíce připomínek vyjádřil v rozsáhlém dopise Juraj Slávik, který Feierabenda obvinil ze zkršlování česko-slovenských vztahů v exilu a z přílišné kritiky Beneše.³⁰

Dokumenty ke vzniku třetího československého odboje, především k jeho počáteční fázi, kdy se v něm Feierabend aktivně angažoval, tvoří poslední část sbírky. Jedná se o písemnosti vztahující se ke vzniku Rady svobodného Československa a britské skupiny národněsocialistického a agrárního exilu a později k Feierabendově účasti na kongresech československé Společnosti pro vědy a umění.

V pozůstalosti je uložena také řada rukopisů Feierabendových odborných prací a přednášek z období po roce 1948. Tematicke zemědělské a hospodářské politiky je věnován například rozsáhlý rukopis *Zemědělská politika československá 1918–1938*, dále *Pozemkové reformy v Československu*, v angličtině *Social legislation a Agricultural policy, targets and politics*; rukopisy a přednášky k politickým tématům zahrnují mimo jiné texty *Vzpomínky na počátky třetího československého odboje*, *Snahy o spolupráci států Střední Evropy za druhé světové války*, *Beneš mezi Západem a Východem*.

Další sbírky k Československu

Velmi útlá, nikoli však nezajímavá, je pozůstalost Miroslava Schuberta, československého diplomata, jenž působil v letech 1934–1938 jako *chargé d'affaires* na československém vyslanectví v Berlíně. Obsahuje korespondenci s Theodorem Procházkou, který shromažďoval dokumentaci k osudovým rokům 1938 a 1939. Schubert mu v dopisech objasňoval jednotlivé problémy týkající se československo-německých vztahů, zejména činnosti našeho vyslanectví v Berlíně. Ze zajímavých pramenů, které doposud nebyly známé, se zde nacházejí některé dokumenty ministerstva zahraničních věcí z doby po 15. březnu 1939, kdy bylo v likvidaci.

Sbírka docenta Vladimíra Krajiny, vědce a národněsocialistického politika, není pro našeho badatele příliš zajímavá (11 kartonů). Obsahuje (vyjma některých příloh) jeho strojopisné paměti *Ve službách odboje a demokracie*, které jsou uloženy i v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Praze.

Z poznávacího hlediska je zanedbatelná sbírka *Czechoslovakia*, Armáda, Československý armádní sbor v SSSR (tři kartony). Jsou v ní fotokopie, případně xerokopie materiálů, které jsou uloženy v českých archívech (zejména ve VHA v Praze), a také časopisy (*Za svobodné Československo*, *Naše vojsko v SSSR*, *Naše noviny a Partyzán*). Jistou zajímavostí je rukopisný válečný deník 1. dělostřeleckého pluku za období 30.7.–19.10.1944.

30 Mezi oběma bývalými politiky došlo k výměně názorů na stránkách exilového listu *České slovo* v roce 1968, kde na Slávikovu čtyřřádkovou kritiku *Skreslená história druhého odboja* odpověděl Feierabend článkem *Skreslená kritika* (výstřížky uloženy v HIA, Stanford, Slávik Collection, box 39).

Malá pozůstalost Jaroslava Stránského má pouze čtyři kartony. Větší část kolekce (kartony 2, 3, 4) tvoří Stránského projevy v rozhlasové stanici Svobodná Evropa z let 1951–1970, zbývající část obsahuje korespondenci, jak z období první republiky (včetně korespondence jeho otce Adolfa Stránského s předními osobnostmi českého kulturního života), tak z pouňorového exilu.

Pozůstalost československého diplomata Ivo Ducháčka (21 kartonů) byla z nedostatku času prohlédnuta jen namátkově. Podstatnou část tvoří záznamy amerického rozhlasového vysílání po roce 1949. Podle stručné anotace (inventář k ní dosud chybí) má obsahovat i zprávy z konce druhé světové války a z únorových událostí v roce 1948.

Závěrem několik slov (a praktických rad) ke studiu v Archivu Hooverova institutu. Během měsíčního pobytu jsme museli ocenit bezchybný a velmi korektní přístup zdejších pracovníků k badatelům. Hned první den jsme (po nezbytných formalitách) za půl hodiny po objednávkce obdrželi materiál ke studiu. Badatelům je ve studovně k dispozici kopírovací stroj, na němž si sami zhotovují kopie za cenu 0,10 USD za jednu kopii. Pozor na limit počtu kopií, je stanoven na sto kopií z jednoho fondu za rok. Ještě musíme upozornit na fakt, že části některých pozůstalostí jsou blokovány souhlasem dědiců, jako například jeden karton korespondence ve Feierabendově pozůstalosti. Chtěli bychom na tomto místě poděkovat pracovníkům archivu, jmenovitě Carol Leadenhamové a Zbigniewu Stańczykovi. Vycházeli nám všemožně vstříc, nejen odborně, ale i morálně, když při zdravotních problémech jednoho z nás spontánně podali pomocnou ruku. Jen díky jim se nám během dvaceti pracovních dnů podařilo projít přes dvě stě kartonů archivních materiálů.

Přílohy

1

[1938, prosinec, Paříž.]^a – *Koncept gratulačního dopisu Štefana Osuského Rudolfovi Beranovi k jeho jmenování ministerským předsedou.*

Pane předsedo,

gratulovat Vám k jmenování ministerským předsedou okleštěného a zmrzačeného Československa připadá mi, jako kdybych měl blahopřát odsouzenému na galejní práce. To, co dělám, není ani zdvořilostní obřad, ani osobní zdvořilost. Jednoduše zdravím Vaši vůli a rozhodnutí sloužiti vlasti a zachrániti ji od bídy a úpadku a od ztráty státní a národní samostatnosti.

Jistě si vzpomínáte, jako si vzpomínám já, na naše rozhovory v posledních letech, v nichž jsme s úzkostí konstatovali bezstarostnost naší politiky vůči elementárnímu faktu, že Československo má sousedy. Skončilo to zmrzačením československého státu. Dnes zase říkám, že neviděti nic jiného než naše sousedy je stejně špatné a povede ke stejným koncům.^b Je to jedna a tatáž metoda, která se neosvědčila. Chápu, že neprozíraví lidé

nechtěli věřit, dokud skutečnost nepodala důkaz, že metoda je pochybená. Dnes však žádná omluva neexistuje.³¹

Vím dobře, že dnes je těžší hájiti prvky samostatnosti československého státu, než bylo hájiti jeho celistvost, jak byla vytvořena v roce 1918. Nicméně mám za to, že chyby jedněch neopravňují k novým osudným chybám.

Poláci, kteří vyčítali Československu jeho politiku se sovětským Ruskem a tím odůvodňovali svůj odpor k Praze a kteří mluvili o sovětském Rusku s opovržením jako o zemi v naprostém rozkladu,^c dne 26. listopadu t. r. si pospíšili opřít se o ni a to jen proto, že Polsko ztratilo rovnováhu.³²

Fakt je, že Polsko se stalo problémem Evropy. Polský velvyslanec v Paříži již vykládá, že s Polskem to tak jednoduše nepůjde, jako to šlo s Československem, neboť prý Polsko se bude bít a Evropa bude nucena se bít po jeho boku. Ať se jenom nepřehání.^d Československo je v pravdě, když je citlivé na to, že Polsko tak neslušným a dravým způsobem využilo našeho neštěstí a že odtrhlo živý kus masa z našeho těla. Nicméně mám za to, že by bylo osudovou chybou, kdybychom vedení státní politiky podrobovali tomuto citu a této myšlence.

31 Již krátce po mnichovské dohodě se ozvaly hlasy volající po zjištění viníka, který je odpovědný za československou tragédii. Osuský byl jedním z mnoha (z diplomatů jmenujme mj. ministra zahraničních věcí a bývalého vyslance Františka Chvalkovského a vyslance Vojtěcha Mastného), kteří se angažovali za vyšetření celé záležitosti, jež mířilo proti bývalému prezidentu Benešovi a bývalému ministru zahraničních věcí Kamilu Kroftovi. Osuský zaslal 23.10.1938 Chvalkovskému dopis, v němž napsal: „...žádám vládu československou, aby zřízen byl vyšetřující výbor, pověřený vyšetřit a zjistit zodpovědnost za národní a státní katastrofu, která Československo postihla. V soukromém životě lidé platí za svou nedbalost, nesvědomitost a neschopnost. Není proto přípustné, aby národ neznal příčiny státní katastrofy a svého národního neštěstí. Utrpení a tragédie jednotlivce je lidsky dojemná věc, ale katastrofa státu a pohroma národa je věc nevysslovitelně ukrutná, za kterou jednotlivci nesou zodpovědnost vůči generacím, které přijdou. Proto veškeré ohledy na osoby musí ustoupiti stranou, aby národ věděl, kdo je zodpověden za to, co se stalo, neboť jen když bude vědět příčiny a důvody státní katastrofy a svého národního neštěstí, bude schopen vystříhati se v budoucnosti chyb a metod, které ho do záhuby přivedly.“ V dovětku k dopisu pak připojil: „Prosím Vás, abyste byl tak laskav a předložil zde přiložený opis toho dopisu úřadujícímu prezidentu republiky, min[isterskému] předsedovi, panu generálovi J. Syrovému, a jeden opis předsedovi slovenské vlády, dr. J. Tisovi.“ (AMZV, Pozůstalost F. Chvalkovského, čj. 3539/38. Chvalkovský Osuskému odpověděl, že dle jeho přání předal dopis příslušným osobám.) Z iniciativy Národního sjednocení pak byl již koncem října (srv. záznam J. Smutného o rozhovoru s dr. J. Jínou z 21. října, *Archiv Národního muzea* (dále ANM), Praha, f. E. Beneš, inv. č. 454, kart. 47) připraven návrh na zřízení „zvláštního vyšetřovacího výboru Senátu [národního] s[hromáždění] ke zjištění příčin, které vedly k dnešní naší státní a národní katastrofě“ (AÚTGM, Benešův archiv, Varia 6, kart. bez č. Tisk Senátu NS č. 759). Dne 17. prosince jej podepsalo 11 senátorů v čele s dr. J. Matouškem (srv. vzpomínky Vlastimila Klímy Boj proti nacismu až do mnichovské konference 1938, uloženy ve VHA, sbírka vzpomínek 1939–1945, č. 6347). Komise měla odpovědět na celkem 12 otázek, které měly objasnit, proč zklamala československá zahraniční politika. K Krofta na tyto útoky odpověděl vlastním spisem (publikoval Jindřich Dejmek: K nepublikovanému Kroftovu spisu Hříchy naší politiky zahraniční. In: *Z druhé republiky*, II. Praha 1993, s. 340–364). Podle V. Klímy „akce Matouškova, ačkoli za ní šel dále, se nějak bezvýsledně rozplynula“.

32 Osuský zde naráží na společné prohlášení polské a sovětské vlády z 26. listopadu 1938, které konstatovalo, že vztahy obou zemí mezi sebou jsou regulovány dohodou o neútočení z roku 1932, a vyzvalo ostatní státy k pokojnému řešení sporů.

Jde o věci neproměrně větší: jde o existenci a samostatnost československého státu. Československo je těžce raněno, ale není ještě pochováno. Hrozím se myšlenky, že by historie mohla říci, že naše generace předsedala pohřbení československé samostatnosti. Život není ještě u konce, ani děje evropské politiky nejsou ještě skončeny.

Přísně důvěrně Vám sděluji, že Anglie najímá cizí obchodní lodí na rok 1940, a to jistě ne kvůli obchodu, ani ne kvůli zábavě. Dále pak připravuje se na zápas se zahraničním obchodem německým tak, že organizuje jednotlivá svá průmyslová odvětví, aby vystupovala napříště na mezinárodních trzích ne jako jednotlivé vzájemně si konkurující podniky, nýbrž jako ucelené celky.

Vím, že budete mít těžkou práci a těžkou úlohu: bojujte však o existenci československého státu. V tomto boji získání času má životní důležitost, aby prvky československé samostatnosti nebyly předčasně zkompromitovány.^e

Ovšem Československo musí žít v dobrých vztazích s Německem, musí s ním spolupracovat a v dopravě a obchodě má zájem, aby s ním spolupracovalo. Nicméně však jsem přesvědčen, že svou samostatnost zachová jen tehdy, když se bude organizovat mezinárodně jako neutrální stát.³³ Jen jako takový poskytne Německu záruku, že nebude sloužit politickým a vojenským zájmům jiných států proti němu; na druhé straně ale jen tak si zachová sympatie evropského západu a Ameriky, které jsou nepostradatelné pro obchodní styky, jichž Československo nezbytně potřebuje ke své existenci, neboť jen obchodováním se západní Evropou a Amerikou získá hodnotné valuty pro nákup surovin, nezbytných pro jeho hospodářský život, pro vývoz a pro sociální mír. Konečně Vás snažně prosím, abyste zarazili kampaň proti Masarykovi a jeho památce.^f Státní a národní zájem velí, aby památka Masaryka zůstala mimo toho, co se děje. Je již mrtev a nikomu

33 Myšlenku neutrality Československa rozvinul Osuský již ve svém dopise ministru Chvalkovskému 27.11.1938, jenž jasně naznačuje nelehké dilema československé diplomacie, která hledala východisko pro další existenci samostatného Československa a také protíváhu proti drtivému tlaku nacistického Německa:

„Pane ministře, vracím se k otázkám, o nichž jsme za mého posledního pobytu v Praze několikrát mluvili. Je to organizování neutrality Československa a frankoanglická půjčka.

1. Organizování neutrality.

Organizování Československa jako neutrálního státu považuji za nezbytné:

a) Proto, že jen jako státu neutrálnímu budou Československu mezinárodně přiznané definitivní hranice. Dokud však nebude mít mezinárodně uznané a garantované hranice, dotud bude československé území předmětem pokušení pro své sousedy a tak vystaveno riziku dalších ztrát.

b) V neutralitě vidím podmínku dobrých vztahů a spolupráce Československa s jeho sousedy. Vzhledem na jeho minulost a zeměpisnou polohu Československo bude svými sousedy podezříváno z nepřátelských úmyslů, dokud nebude mít mezinárodní právní a politický status neutrality.

c) V neutralitě vidím jedinou záchranu československé samostatnosti. Jestli se brzo nebude organizovati v neutralitě, hrozí Československu opravdové nebezpečí, že z důvodu přechodného oportunismu a z chvilkových obchodních a hospodářských zájmů Československo sklouzne do područí Německa.

d) V neutralitě vidím podmínku záchrany budoucnosti. Jestli by bylo pro Československo chybou dělati něco proti Německu a připravit se tak o dopravní a obchodní výhody s ním, neméně velkou a osudnou chybou by bylo pro Československo, kdyby se připravilo o možnost vývozu do západních států s hodnotnými valutami a kdyby se připravilo o zájem západních států pro své bytí. Život není u konce, ale jde dál.“ (AMZV, Pozůstalost F. Chvalkovského, čj. 3933/38.)

nepřekáží; ve světě představuje však veliký národní i lidský kapitál. Takový kapitál dá se lehce zničit, ale těžce se tvoří!^g

Zdraví Vás srdečně [Osuský]^h

HIA, Stanford, Osuský Collection, box 61. Koncept, strojepis.ⁱ

a Koncept není datován a není zmíněno ani místo jeho vzniku. (Rudolf Beran se stal ministerským předsedou 1. prosince 1938.)

b Původně v konceptu: „a bude státi stát ztrátu samostatnosti“.

c Původně v konceptu následovalo: „před kterou třeba utíkat jako před morem,“.

d Původně v konceptu následovalo: „Bylo by však osudnou chybou, kdybychom se nechali svěsti myšlenkou, že nastolení problému polského poskytne Československu příležitost k nápravě křivdy, které se Polsko dopustilo na československém státu.“

e Původně v konceptu následovalo: „Máte charakter, který se nepoddává zákonu přitažlivosti, a vím, že ho v nové své veliké funkci plně uplatníte.“

f Původně v konceptu následovalo: „Chceme-li býti ve světě váženi, nesmíme si sami plivat do tváře.“

g Původně tato věta zněla: „Zachovejte si ho, neboť ho budete ještě potřebovat více, než si myslíte!“

h Koncept nepodepsán.

i V konceptu byly rukou Osuského provedeny úpravy.

2

[1940, Londýn.]^a – Koncept^b předmluvy Edvarda Beneše k připravované knize *In the Fight for Peace and Freedom*.³⁴

Předmluva

Události týkající se Československa během léta, v září a v říjnu 1938 a jeho násilné obsazení v březnu 1939 nacistickým Německem vyvolaly pochopitelné vzrušení v Evropě a v celém světě. Válka, jež po útoku Německa na Polsko v Evropě vznikla, obrátila do veliké míry pozornost na nové válečné události; každý však si byl vědom úzké souvislosti této nové války s událostmi kol Československa v září 1938. Válka vlastně v Evropě začala krizí týkající se nejprve Rakouska v březnu 1938 a pak Československa v květnu a v září 1938 a konečně dohodou v Mnichově v říjnu 1938, jež znamenala jistý druh příměří pro poražené demokratické velmoci. Útok na Polsko, jež znamenal začátek války vojensky vedené, byl neodvratitelný krok v řetězu událostí, jež na Evropu po událostech z r. 1938 přijít musily.

To vše vyvolalo v mezinárodní veřejnosti řadu otázek ohledně Československa: o jeho dosavadní politice mezinárodní, o jeho smlouvách s Francií a Malou dohodou, o jeho

34 Původní název zněl: *In the Fight for Peace and Liberty*. Kniha projevů z let 1919–1940 nebyla však vydána, neboť – jak svědčí deníky Jana Opočenského (uložené v HIA, Stanford, L. K. Feierabend Collection) – její vydání narazilo na odpor britské strany, a tak předmluva nebyla nikdy publikována a zůstala pouze v této rukopisné podobě. Benešovy válečné projevy vycházely pak v průběhu druhé světové války jednotlivě v Londýně v edici *Čechoslovák*, posléze byly vydány souborně nejprve jako *Tři roky druhé světové války: Projevy a dokumenty z r. 1938–1942* (Londýn b. d.), později pak v knize *Šest let exilu a druhé světové války: Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938–45* (Londýn 1945, Praha 1946 a 1947). Předmluvu k oběma těmto publikacím však již napsal Hubert Ripka.

poměru k ostatním střeoevropským státům, o jeho vztahu k Velké Británii a k sovětskému Rusku a konečně o ceně, významu a efektivitě aliančních smluv, zejména také o ceně paktu o Společnosti národů. Stejně byly kladeny otázky o československé politice vnitřní, zejména o jeho politice k národním menšinám.

Dnešní doba se nehodí k tomu, abych tyto všechny otázky probíral v nových pojednáních a osvětlil celou politiku Československé republiky ve světle událostí posledních dvou let. Bylo by to předčasné, poněvadž by nebylo možno dosud všechny podrobnosti a všechna fakta povědět, náležitě ověřit událostmi ve státech ostatních a objektivně veřejnosti vše předložit. Musí to být odloženo na dobu pozdější.

Přesto však jsou to otázky a fakta pro mezinárodní veřejnost, a především ovšem pro Československo tak důležité a pro dnešní i budoucí vedení politiky mezinárodní tak poučné,^c že by mělo být už dnes znovu připomenuto to, co sice už známo je, co však^d pro úspěšné vedení války a pro^e připravení správných cílů mírových je, nezkrácené nepřátelskou propagandou nebo zaujetím,^f hodně podstatné a co znáti pro evropskou [sic!]^g je snad přímo nezbytné. Pro mnohé, kteří náleželi buď mezi odpůrce, nebo kritiky československé politiky, může toto připomenutí základních směrnic a principů československé politiky osvětliti mnohé z toho, proti čemu stáli nebo co kritizovali. Nejde mi zde o obhajobu; jde mi o to, aby kritikové mohli přesně znát to, co odmítají nebo kritizují.

Nemohu tudíž nyní povědět i dvacetileté politice Československé republiky všechno to, co by bylo zároveň^h historickým výkladem událostí, činů a motivů jednajících osob v posledních několika letech.ⁱ Vydávám v této knize aspoň to, co jsem podstatného a zásadního o politice československého státu řekl v minulosti, a co by dnes všechny podstatné otázky československé mohlo aspoň z hlediska ideového, z hlediska politické teorie dostatečně osvětlit. Ukáže to myslím dost jasně motivy a^j intence, principy a ideové směrnice československé politiky, cesty, plány a cíle Československé republiky.

Kniha tato obsahuje mé nejdůležitější veřejné projevy od začátku existence Československé republiky, jež jsem učinil nebo napsal ve své funkci jako ministr zahraničních věcí nebo jako prezident republiky.^k Řada z nich jsou mé řeči parlamentní. Dotýkají se oněch vnitřních a mezinárodních událostí, na jejichž vývoji jsem bra^l značnou účast, a nesl tudíž za mnohé z nich svou část zodpovědnosti. Plně se dnes k této části své zodpovědnosti hlásím. Až bude možno doprovoditi tuto politickou oficiální historii principů československé a evropské politiky také historickými fakty ve všech jejich detailech, pochopí každý, proč se k věcem těm hlásím s vědomím čestně vykonané povinnosti.

Projevy, jež jsou tu uveřejněny, vztahují se na dobu od r. 1919 do r. 1940. Zásadně jsem je ponechával ve věci i ve formě, v jaké byly uveřejněny původně. Provedené změny jsou jen nepatrné, zcela formální, a pokud jsou některé věci vynechány, jsou to části buď naprosto bezvýznamné, nebo se týkají věcí zcela zapomenutých a nemajících takového významu, aby byly opět připomínány. Konečně jsem vynechal některé pasáže svých projevů, které byly polemické, týkaly se událostí aktuálních v dotyčné době a dnes by zbytečně oživovaly spory v nynější době válečné nevhodné.

Z projevů zde vytištěných je patno, jak dvacet let jsem bez jakéhokoli váhání a bez jakékoli změny v názoru hájil zásadu, že evropský mír se nedá zachovat bez frankobritské aliance, že Velká Británie, jak je to vidět nyní v této nové válce, k zachování míru a k hájení svých vlastních a francouzských zájmů na kontinentě a na celém světě se musí odhodlat pevně se interesovat o malé národy střeoevropské a vůbec o evropský konti-

ment, že Společnost národů, má-li mír býti zachován, musí se státi efektivní mocí, a že střední Evropa, tj. Polsko, Československo,ⁿ Rakousko, Jihoslávie, Maďarsko a Rumunsko, se musí dohodnouti na úzké hospodářské a pak ovšem také politické spolupráci, která všem účastníkům umožní pak smír ve všech jejich sporných otázkách.

Stejně jasné je, že všechna naše snaha sblížit se se sovětským Ruskem vycházela z motivů mírové politiky evropské: Sblížit Rusko s Evropou, umožnit stabilizování poměrů v Rusku a jeho vývoj k demokracii a zabránit, aby se revoluční Rusko nespojilo s reakčním Německem, přičemž by pak menší státy ve střední Evropě musely padnouti do tragické situace, v níž jsou dnes.

Z projevů je dále patrné, jaká byla politika Německa k Československu a jaká byla politika Československa k Německu, proč Československo hájilo zásadu své aliance s Francií a proč vynaložilo tolik energie k tomu, aby jednotlivé evropské bezpečnostní pakty mírové byly skutečnou politickou silou pro zachování míru v Evropě.

K tomu dlužno dodat, že ze všech projevů je patrné,^o že z hlediska politiky vnitřní i zahraniční Československo bylo státem ve své politické ideologii i praxi veskrze demokratickým, že v tom duchu chtělo řešit všechny své otázky vnitřní, zejména menšinové, a že potřebovalo k tomu ještě několik málo let evropského míru. Jeho vedoucí činitelé obávali se jediného, co také nakonec přišlo: že dojde k boji na život a na smrt mezi civilizací demokratickou a politickým a sociálním totalismem, reprezentovaným především Německem od r. 1933, a že demokracie evropské a světové si toho nebyly včas vědomy. Boj o novou evropskou rovnováhu mezi velmocemi vzal mezi jiným na sebe také právě formu boje mezi systémem politické svobody a politické diktatury, která v historii národů vždycky byla prvním krokem k vnější expanzi příslušného státu.

To neznamena, že Československo volalo po ideologické válce. Naopak Československo si jen přálo, aby demokracie včas situaci správně viděly a byly na události včas a dostatečně připraveny. Československo bylo r. 1938 obětováno především proto, že evropská situace po této stránce správně viděna nebyla a že demokratické státy nebyly na krizi včas připraveny. Dnešní válka není vedena Německem ani proto, aby byla učiněna spravedlnost minoritám v Československu a v Polsku, ani proto, aby byly zničeny zbytky versailleského míru, nýbrž proto, aby byla vytvořena v Evropě a ve světě nová^p situace a nový poměr velmocí, v němž by Velká Británie a Francie zaujaly místo, jaké mělo Německo po své porážce v r. 1918. Všecko ostatní byly jen záminky a prostředky, jež měly posvěcovat všechny vznešené cíle německého nacismu.

Konečně je myslím z projevů patrné, že pro udržení svobody a samostatnosti všech menších států ve střední Evropě, a zejména také Polska, byla existence samostatného Československa s jeho přirozenými hranicemi proti Německu naprostou nezbytností. To ostatně události z r. 1939, dnešní události válečné a zkušenosti se samostatným „Slovenskem“ plně potvrzují.

Nebude-li nový mír, jenž po této nové válce bude uzavřen, bráti dostatečného zřetele ke všem těmto ideám a^q událostem, nebude zase míru a nebude nové stabilizované, prosperující Evropy.

HIA, Stanford, Táborský Collection, box 4. Koncept, strojopis.

^a Dokument nedatován.

- ^b Na dokumentu je rukopisná poznámka Táborského: „Beneš's draft of a preface to a book containing his speeches.“
- ^c Koncept byl opravován Benešovou rukou. Ten zde vyškrtl: „pro události válečné a další plány mírové tak naprosto“.
- ^d Beneš vyškrtl: „už nyní býtí může“.
- ^e Beneš vyškrtl: „správné“.
- ^f Beneš vyškrtl: „nutno, aby aspoň částečné znalosti jejich“.
- ^g V předloze chybí substantivum.
- ^h Beneš vyškrtl: „zcela“.
- ⁱ Beneš vyškrtl: „Rozhodl jsem se“.
- ^j Beneš vyškrtl: „všecky“.
- ^k Beneš vyškrtl: „Většinou“.
- ^m Beneš vyškrtl: „většinou“.
- ⁿ Beneš vyškrtl: „Malá dohoda“.
- ^o Beneš vyškrtl: „jaká byla zásadní směrnice Československa v jeho politice k národním menšinám“.
- ^p Beneš vyškrtl: „velmocenská“.
- ^q Beneš vyškrtl: „skutečným zájmům“.

3

[1941, 23.–26. dubna, Londýn.] – Záznam Eduarda Táborského o rozmluvách Edvarda Beneše s R. Bruce Lockhartem.

Rozmluvy s Lockhartem

23.4.1941–26.4.1941

1. Sděлил mi výsledek mého memoranda a mého rozhovoru s Churchillem. Ch[urchill] dal mé memorandum³⁵ hned v pondělí Edenovi a na Foreign Office, s poznámkou: I don't see the reasons why the Czechs cannot be put on the same level and be equal to the Poles and other nations!³⁶

Eden k tomu připsal – I agree^{a1}³⁷

35 Míněno memorandum The Juridical Relationship of the Czechoslovak Republic to Great Britain ze dne 18. dubna 1941 (kopie uložena v AÚTGM, EB–I., Anglie 6, kart. bez č.), navazující na rozhovor Beneše s Winstonem Churchilllem v průběhu jeho návštěvy u československé vojenské jednotky. Beneš si o tomto rozhovoru s britským premiérem zapsal: „Sešli jsme se na obědě u M. P. Tree na zámku v Estonu. Při obědě měl jsem s ním rozhovor především o našich věcech, o povšechné naší situaci a slíbil jsem mu memorandum, které jsem mu pak ve voze dal. Byl překvapen, že naše povšechná situace není taková jako u Poláků, a slíbil pomoc. Když jsem mu pak ve voze na další cestu memorandum dal, pročetl je a slíbil, že pomůže, a řekl, že to musí dát pořádku.“ (Tamtéž. Originál stenogramu, rukopis.) R. Bruce Lockhart k dokumentu připojil své hodnocení a předložil jej 22. dubna 1941 ministru zahraničí Anthonymu Edenovi. Viz *Public Record Office* (dále PRO), Foreign Office – General Correspondence 371, volume 26394. Autoři by také touto cestou rádi poděkovali Vilému Prečanovi za poskytnutí jeho kopií z PRO v Londýně k otázce uznání československé exilové vlády v letech 1940–1941. Tyto dokumenty pak autoři ověřili v PRO a porovnali s kopiemi uloženými v HIA, Táborský Collection, kart. č. 7 a v AMZV, fond Londýnský archiv důvěrný, kart. č. 129, kde jsou uloženy originály dokumentů z britské strany.

36 „Nevidím důvod, proč by Češi nemohli být postaveni na stejnou úroveň a být rovni Polákům a dalším národům.“

37 „Souhlasím.“

A tak to šlo do jednotlivých oddělení F[oreign] O[ffice], kde to způsobilo ohromný rozruch.

2. Ve F[oreign] O[ffice] veliký poplach a strach, co z toho bude. Někteří dotčení úředníci se lekli, že to byla obžaloba z mé strany, cítili se sice trochu dotčeni, ale hlavně měli strach, že na ně W. Ch[urchill] půjde. A tak se okamžitě celá atmosféra změnila. – The effect was terrific,³⁸ řekl mi L[ockhart]. Poznámka v memorandě, že dosavadní postup F[oreign] O[ffice] jsou zbytky Mnichova, řízla do živého.³⁹

3. Začala se tudíž hned práce pro provedení celé věci. Souhlas je v tom, že se připraví nóta, v níž se to všechno vyřídí. Připravuje ji Roberts. Už se také mluvilo o jmenování Lockhartové jako vyslance.

4. Dne 26. 4. potvrdil mi znova Lockhart celou historii, jak se udála ve F[oreign] O[ffice], a zdůraznil, že situace celá je nyní už úplně spravena, že je to všechno v klidu a v nejlepším pořádku; všichni souhlasí, že se to hned má provést a věci půjdou už normálně. Sargent, Strang, Malkin a Roberts, všichni jsou za jedno.⁴⁰

5. Bude to trvat asi tak deset – čtrnáct dnů, poněvadž chtějí o všem zpravit nyní napřed Dominia. Náčrt nóty mně ukážou napřed.

6. V nótě bez obtíží, že šesti žádaných bodů projdou čtyři poslední – jmenování vyslance, plné užívání titulů ČSR, postavení na právní rovnost a odstranění provizornosti. Nevědí co udělat s právní kontinuitou, kde *obtíže jsou* a kde to tak, jak je to žádáno v mém memorandu, říci prý nemohou. Ale souhlasí s tím, že se má najít nám přijatelnější formule, nežli byla v dopise Halifaxově.⁴¹

HIA Stanford, Táborský Collection, box 6. Originál, strojepis.

^a Text zvýrazněný kurzivou je v dokumentu podtržený.

38 „Efekt byl ohromný.“

39 Táborský si 23.4.1941 poznamenal do svého deníku: „Přišel Lockhart se znamenitou zprávou. Churchill hned v pondělí po svém návratu do Londýna odevzdal prezidentovo memorandum Edenovi, když byl sám na ně předtím připsal vlastnoručně tuto ráznou připomínku: 'Nechápu, proč by Češi nemohli mít stejné postavení jako ostatní spojenci. Zaslouží si to.' Eden k tomu připsal: 'Souhlasím', a odevzdal to svým úředníkům... Moc radosti to některým úředníkům Foreign Office nezpůsobilo.“ (*HIA*, Stanford, Táborský Collection, box 1).

40 Toto tvrzení se po srovnání záznamů ukazuje jako značně nadnesené. Benešovy názory se totiž nesesetaly s velkou podporou zmíněných úředníků FO. Srv. *PRO*, FO 371, vol. 26394, Papers regarding the Recognition of the Czechoslovak Government, April–July 1941, section 1. Tato skutečnost potvrzuje názor V. Prečana, že Benešovy dokumenty je nutno přísně konfrontovat s názory druhé strany (PREČAN, Vilém: Dokumenty sovětské éry v ruských archívech – nový pramen k československým dějinám 1941–1945: Badatelské zkušenosti z let 1994–1995. In: *Soudobé dějiny*, roč. 2, č. 4 (1995), pozn. č. 28, s. 618).

41 Míňen dopis ministra zahraničí lorda Halifaxe Benešovi ze dne 18.7.1940, *PRO*, FO 371, volume 24389; *SÚA*, fond Předsednictvo ministerské rady Londýn, kart. 87.

4

1943, 28. listopadu – 1. prosince, Habanije. – Záznam Edvarda Beneše o rozhovorech s Alexandrem J. Kornejčukem.⁴²

1. Dal jsem mu výklad naší politiky a svých názorů dle svého nastíněného programu a na jeho žádost jsem mu seznam všech otázek probraných (a u některých s naznačeným řešením) předal.

2. Z jeho odpovědí plynulo:

a) Vcelku nebude mezi námi podstatných rozporů.

b) Kornejčuk věc v Moskvě předloží a vysvětlí, dle toho se udělá program diskuse a tam dostanu definitivní odpověď. Může však zatím říci, že dohoda při výměně názorů bude po jeho soudu snadná.

3. Souhlas bude, aby se formulovala naše společná linie politiky k Německu a Maďarsku.

4. Jistě nebude obtíží opakovat stanovisko k Mnichovu a našim hranicím.

5. Bude jistě souhlas k transferu – byl už jednou dán⁴³ a bude opakován.⁴⁴

6. Bude souhlas k formulaci spolupráce vojenské a hospodářské.⁴⁵

7. Bude třeba plné jasnosti ve formulaci ohledně poměru k Polsku. – Na to byla formulace ta mezi námi znovu probírána dne 1. prosince a mnou písemně 2. 12. [19]43 předloženo Kornejčukovi stanovisko, jak já je formuloval. Já dal jsem přitom Kornejčukovi podrobný referát o situaci mezi Poláky v Londýně.

8. Formuloval jsem dále stanovisko k

a) Rumunsku – Transylvánie vrátit Rumunsku;

b) Francii – dát plné uznání, vrátit velmocenské postavení, umožnit další vývoj pro budoucnost k plné rekonstrukci Francie a k nové spolupráci k ní [!] na evropském kontinentě;

42 Beneš zůstal při své cestě do SSSR několik dnů v irácké Habaniji u Bagdádu, které strávil právě rozhovory s náměstkem lidového komisaře zahraničních věcí SSSR Alexandrem Jevdokimovičem Kornejčukem. Projednal všechny otázky, o kterých chtěl mluvit při své návštěvě SSSR s Josifem Vissarionovičem Stalinem. K přerušení cesty došlo v důsledku teheránské konference tří velmocí, již se Stalin zúčastnil, i když oficiálně to sovětská strana zdůvodňovala špatným počasím, které neumožňovalo další let do SSSR.

43 Sovětský vyslanec v československé vládě Alexandr Jefremovič Bogomolov sdělil 5.6.1943 Hubertu Ripkovi, že sovětská vláda souhlasí s myšlenkou transferu Němců z Československa (AMZV, depeše odeslané, 1943, č. 1253, kart. 33, depeše H. Ripky E. Benešovi z 6. června).

44 Pro jednání Beneš se sovětskou reprezentací bylo vypracováno memorandum Transfer obyvatelstva v ČSR, které Beneš předal Vjačeslavu Michajloviči Molotovovi 14.12.1943 (JANÁČEK, František – MICHÁLKOVÁ, Marie: Neznámé dokumenty z Benešovy cesty do Moskvy v roce 1943. In: *Historie a vojenství*, č. 5 (1992), dok. č. 2, s. 156–158).

45 K oběma druhům spolupráce vezl Beneš do Moskvy memoranda. Vojenské stránky se týkalo memorandum Vojenské otázky k zásadnímu projednání se sovětskou vládou, které bylo rozděleno do tří základních okruhů: Organizace československých vojenských jednotek na území SSSR; Sovětská pomoc československé armádě v konečné fázi války a po příměří; Součinnost československé armády s Rudou armádou po válce (AÚTGM, Písemná pozůstalost E. Beneše, kart. 133). Další memorandum Ekonomická spolupráce se týkalo poválečných československo-sovětských hospodářských vztahů (Tamtéž, f. EB–L, cesta do SSSR 1943, kart. 12). Obě memoranda předal Beneš Molotovovi 16. prosince.

c) Jugoslávii – jednota v každém případě, zdrženlivost k dnešní vládě, podpora boje – ať jedněch ať druhých; nyní dohoda však není možná – musí si napřed udělat pořádek;

d) Rakousku – neodvislost, nespojovat s již[ním] Německem, vyčkávat, co dál uvnitř; je spoluvinnou na vojně.

e) Sionism – nechat stranou, nezajímá je, sionisté dosud byli proti SSSR.

f) Mezinárodní úřad práce – probere se až v Moskvě, nerozhodnuto.

9. Naše vnitřní situace (podal jsem výklad):

a) o Podkarpatské Rusi – zavedeme kulturní systém jako v Ukrajině;

b) plný souhlas.

10. Dohoda o našich vinících ohledně prohlášení války Sovětskému svazu⁴⁶ – projedná se v Moskvě.⁴⁷

46 Většina výše uvedených bodů byla projednána 16. prosince v rozhovoru Beneše s Molotovem (MASTNÝ, Vojtěch: Benešovy rozhovory se Stalinem a Molotovem. In: *Svědectví*, roč. 12, č. 47 (1974), dok. č. 3, s. 488–496).

47 V českých archívech se Benešovy záznamy rozhovorů s A. J. Kornejčukem nezachovaly. Známe je pouze z Benešova shrnutí v telegramu pro československé ministerstvo zahraničních věcí v Londýně ze 4.12.1943:

„1. Dne 3. prosince doletěli jsme do Teheránu. Celý týden jsme museli čekat v Habanyiah u Bagdádu na lepší počasí v Rusku. Budeme patrně čekat několik dní i zde v Teheránu. Věci jinak jsou všechny v pořádku. Není třeba mítí jakýchkoliv starostí.

2. V Habaniji čekal Kornejčuk s Fierlingerem. Probrali jsme tudíž během tohoto týdne velmi podrobně všechny politické a jiné otázky, se kterými jedu do SSSR. Diskuse byla velmi otevřená, upřímná a velmi úspěšná. Ve věci smlouvy je už všechno s Moskvou hotovo. Dalších diskusí nebude třeba. Vyložil jsem mu celou naši linii o Německu a Maďarsku, o Mnichově a hranicích, o našich menšinách a transferu, o další spolupráci vojenské a hospodářské, o potrestání viníků. Dále o naší politice k Polsku, Rumunsku, k Jugoslávii, Francii, Rakousku. Konečně jsem mu vyložil, co budeme požadovat v podmínkách příměří. Speciálně jsme hovořili o budoucí politice slovenské. Fierlinger byl rozhovorům přítomen.“

3. Kornejčuk si dělal přesné záznamy. Vše předloží v Moskvě a dle toho se připraví program rozmluv se Stalinem a Molotovem. Soudím, že celkem nebude asi rozdílů v názorech ve všech podstatných otázkách, zejména v poměru k Německu a Maďarsku, k Mnichovu a k hranicím, také ne k transferu. Spolupráce vojenská a hospodářská bude vítána.

4. Velmi důkladně byla probrána otázka polská. Jak vidím, nebude u SSSR vůbec chuti navázat styky s dnešní vládou polskou, byla by však plná ochota dělat tutéž politiku jako s námi, kdyby k tomu byla nějaká schopná a vhodná polská vláda.

K Francii bude obdobná linie s námi, s Jugoslávií jest zdrženlivost, k Rumunsku mají stanovisko obdobné jako my ve věci Transylvánie, k Rakousku jako my: pro plnou samostatnost a žádné spojování s jinými.

5. Podal jsem dost podrobný výklad budoucího vývoje republiky a našeho příštího převratu a vývoje. Prodiskutoval jsem s Kornejčukem, Ukrajincem, náš režim na Podkarpatské Rusi a plně jsme se dohodli. Respektují naše poměry a nečekám v těch věcech obtíží.

6. Čekal nás zde také plk. Píka a dr. Vrbenský, se kterými jsem měl první rozhovor zcela uspokojivý.

7. Berte tuto zprávu jako první důvěrnou a předběžnou informaci, která dá tušit, že věci v Moskvě půjdou dobře a skončí úspěšně. Bojím se však, že se celá má cesta značně prodlouží.

8. Caiem jsme prošli během konference tří a také teheránskou konferenci se Stalinem jsme přežili v Habaniji. Nesešel jsem se s nikým a byl zcela stranou, jen s Edenem jsme byli současně v Gibraltaru.

9. Pozdravení domů. Cesta šla bezvadně, jsme všichni zdraví. Beneš.**
(AMZV, Praha, LA–dův., politické věci, SSSR, kart. 144. Originál přepisu došlého telegramu, strojopis. AÚTGM, f. EB–L, kart. 62b. Originál odeslaného telegramu, strojopis. ANM, f. E. Beneš, inv. č. 473/3,

Rozhovor s Kornejčukem o slovanské politice

Vyložil [jsem] svou koncepci slovanské politiky, jak ji mám připravenou v knize.⁴⁸ Z další diskuse vyšlo pak toto:

1. SSSR bude provádět politiku slovanskou jako jeden z hlavních sektorů své mezinárodní politiky. Není to taktika, není to dočasné, vychází to z přirozené situace národů Sovětského svazu, speciálně Rusů, Ukrajinců a Bělorusů, jichž je přes 150 milionů a kteří mají zájem a mohou se se svými slovanskými sousedy definitivně dohodnout v plné svobodě o přátelství a definitivní politické a kulturní spolupráci.

2. Slovanské národy doposud vždy ve všech krizích historie neúměrně trpěly. Je třeba tomu učinit konec, opakovat se to nesmí. Měly jakýsi pocit inferiority. Po této válce to nebude. Vyhrály vojnu, největší v historii. Rusové a Ukrajinci mají dnes pocit *hrdosti* nad tím, co v dnešní světové krizi dovedli učinit. *A nejen na poli válečném; také v technice, průmyslu, v organizaci, ve vědě.* Tím i celá jejich kultura se staví na roveň kultur anglické, americké a jiné. Jsme si rovni, stojíme vedle Američanů a Angličanů, chceme spolupráci v plné rovnosti a důstojnosti a s ostatními Slovany představujeme velikou kulturní a materiální sílu, kterou máme právo uplatnit po této válce plně a definitivně.

3. Němci jsou dnes naši nepřátelé, znásilňovali nás, rozdělovali nás, používali jedněch proti druhým a nechťeli nás nikdy pustit nahoru; jsou také naši potencionální nepřátelé v budoucnosti. Je třeba s tím skončit. Nechceme je ani zničit, ani jim ublížit. Chceme je však postavit na místo, které jim náleží. Chceme tím napravit i historické nespravedlnosti proti Slovanům. Chceme jít proti jejich expanzi, imperialismu, jejich hloupému a směšnému „herrenvolkovství“, jejich nesnesitelnému vypínání se a stavění nad druhé. Dodal jsem: ostatně nacismus sám v sobě je kulturně a mravně takové barbarství, že samo je staví na pranýř moderního lidstva.

4. Bude-li možno věci v tomto smyslu dohodnout zejména s Poláky, bude tím zahájena skutečně nová epocha politiky slovanské a evropské vůbec, spravedlivé navzájem, demokratické a lidové, *neboť jiná opravdu slovanská politika existovat nemůže.* Je třeba vyřešit zejména problém demokratické, neromantické, lidové Polsky [!]. Stane-li se to, je proti Německu zachráněno i Polsko, i Československo; bude tím také vyřešen problém 40timilionového národa Ukrajinců a budou zajištěny i národy jihoslovanské, neboť proti nim se pak nepustí Němci, budou-li severní a západní Slované jednotni.

5. Znamenalo by to novou rovnováhu politiky evropské. Byl by znemožněn nový pokus o jakékoli nové střeoevropské panství a o třetí německou válku. Postavení Slovanů bylo by postupně rovné Evropě západní. Dodal jsem: Slované by vyřešili definitivně také otázku svobodného, demokratického Rumunska a Maďarska.⁴⁹

HIA, Stanford, Tábořský Collection, box 7. Kopie, strojopis.

⁴⁸ Záznam byl psán na anglickém psacím stroji bez čárek a háčků nad písmeny, často jsou zřehozena i písmena y, z. Text kurzívou zvýrazněn v dokumentu.

⁴⁹ Fierlinger si pořídil z jednání mezi Benešem a Kornejčukem dne 1.12.1943 poznámky ke slovan-

kart. č. 48. Kopie, strojopis. *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*, díl IV/1, Praha 1982, dok. č. 322, s. 453–454.)

48 Beneš svůj rukopis pod názvem *Úvahy o slovanství* publikoval až v roce 1944 v *Lincins-Prager Publishers* v Londýně.

ské otázce, které se zachovaly v HIA, Táborský Collection, box 7. S malými, vesměs nepříliš významnými odchylkami pak publikoval tyto obsáhlé poznámky ve svých vzpomínkách (Zdeněk Fierlinger: *Ve službách ČSR*. 2. díl. Praha 1947, s. 182–189).

** Na kopii telegramu z ANM poznámka: „Velmi tajné. Jen pro informaci pí Smutné.“

5

1945, 4. srpna, Praha. – Záznam Juraje Slávika o rozhovoru s prezidentem Edvardem Benešem ve věci Slávikovy kandidatury do Prozatímního národního shromáždění.

Pán prezident povedal mi dnes:

Masaryk mně říkal, že jste ho žádal o prodloužení dovolené do konce měsíce.⁴⁹ Já jsem si vykombinoval již, co to znamená. Souhlasím, abyste podnikl s Vašimi politickými přáteli vše, že byste se do Proz[atímního] Nár[odního] shromáždění dostal. Musíte však dbát – v zájmu budoucí Vaší politické a po případě diplomatické práce – na které i mně velice záleží – toho, abyste neutrpěl za žádných okolností na prestiži. Nebylo by újmou na prestiži, kdyby Vaši volbu do P.N.S. zmařili komunisté, ani to, kdybyste nebyl jednomyslně kandidován Dem[okratickou] stranou. I kdybyste to v Banské Bystrici prohrál, nemuselo by to být újmou na prestiži, kdyby se ukázalo, že máte oporu v silné politické skupině na Slovensku. Kdybyste to prohrál po silném, prudkém boji, který by svedli o Vás Vaši političtí přátelé, nebylo by to žádné neštěstí. – Souhlasím také s tím, co Vám říkal Šrobár, že by se měl pokusit prosadit Vaši kandidaturu popřípadě i svojí rezignací a návrhem, aby jste [!] se místo něj dostal do P.N.S. Vy. Je to od Šrobára rozumné, čestné a politicky moudré.

Vy sám se za sebe neexponujte. Musíte za každých okolností být intaktní, tak, abyste nezavřel před sebou dveře ani do diplomatické služby. Záleží tedy na tom, jestli Vaši političtí přátelé to budou myslet upřímně a jestli podniknou vše a dosti rozhodně, aby Vás do P.N.S. dostali. Dejte si pozor, aby neudělali s Vámi nějaký podfuk.

V dalším rozhovoru p. prezident zdůraznil, že keďby som sa do P.N.S. nedostal, bolo by veľmi ťažko čakať na uplatnenie sa vo vnútornej politike. Musel by som nastúpiť službu v MZV a dať sa menovať na miesto velvyslanecké.⁵⁰ Bolo by ťažko mysliteľné, aby som čakal v⁵¹ [...]a

HIA, Stanford, Slávik Collection, box 16. Originál, rukopis.

^a Zbytek záznamu chybí. Čechismy, které se vyskytují v předloze, neopravujeme.

49 Po demisi z funkce ministra vnitra v československé exilové vládě pracoval Slávik na ministerstvu zahraničních věcí v Praze.

50 Dne 12.6.1946 se stal Slávik velvyslancem ve Spojených státech amerických, kde působil až do své rezignace 3.3.1948 na protest proti únorovému převratu.

51 O dalším osudu těchto jednání se dočítáme v jednom z fragmentů strojopisu Slávikových pamětí: „Ešte podotýkam, že po našem návratu domov, keď slovenskí demokrati odmietli ma kandidovať do poslaneckej snemovne, súčasne s národnými socialistami i lidová strana Šrámkova nabídla mi kandidáciu, a síce v Prahe. Ja som kandidáciu neprijal, lebo som nechcel, aby sa mohlo povedať, že mňa, Slováka, kandidujú v Prahe, ačkoľvek mi Šrámek dokazoval, že Praha je hlavným mestom tak Čechov, ako Slovákov.“ (HIA, Stanford, Slávik Collection, box 20.)

6

1948, 11. září, Paříž. – Dopis Josefa Voženíka a Břetislava Morávka bývalému vyslanci Štefanu Osuskému.⁵²

Vážený pane ministře,

V minulých dnech přijel do Paříže z Prahy pán, kterého v tomto dopise nejmenujeme z důvodu jeho osobní bezpečnosti – dosud žije v Praze – a přinesl vzkaz od dr. Edvarda Beneše pro Vás. Jméno tohoto pána Vám oznámí osobně po návratu do USA pan dr. Fedor Hodža, který s ním osobně mluvil a je zároveň svědkem vzkazu.

Nejmenovaného pána navštívil v úterý dne 24. srpna 1948 pan dr. Palivec a v neděli dne 29. srpna 1948 pan vyslanec dr. Jína, kteří tlumočili jemu vzkaz od dr. Edvarda Beneše pro Vás tohoto znění: „Jest nutno všechno zapomenout. Osuský nejvhodnější a nejschopnější stát v čele.“

Na důkaz, že vzkaz dr. Edvarda Beneše pro Vás je věrně tlumočen,⁵³ připojujeme své podpisy.

Přijměte, vážený pane ministře, s tímto sdělením projev naší přátelské úcty k Vám.

Josef Voženík
Břetislav Morávek⁵⁴

HIA, Stanford, Osuský Collection, box 68. Originál, strojopis.

52 Osuský žil v té době v Hamiltonu (New York, USA), 20 Broad Street.

53 Uvedený vzkaz vyvolal v československé pounorové emigraci vlnu polemik i odmítavých reakcí, zvláště poté co jej Osuský využil na tiskových konferencích a v exilovém tisku. Tvrzení Osuského odpůrců bylo založeno na svědectvích Amelie Posse-Brázdové o posledních měsících a dnech života Edvarda Beneše, podle nichž nebylo možné, aby bývalý prezident takový vzkaz Osuskému zaslal. Naopak v posledních rozhovorech se Beneš o Osuském vyjadřoval kriticky a na jejich dlouholeté spory až do své smrti nezapomněl. Srv. dopis A. Posse-Brázdové P. Zenklovi ze dne 28.11.1948 (HIA, Stanford, Táborský Collection, box 4).

54 Osuský ve své odpovědi ze 16.9.1948 k Benešovu vzkazu napsal:

„[...] Mohu říci, že mě překvapil i nepřekvapil. To závisí, z které doby jeho života vzkaz posuzují. Posuzováno z doby mezi dvěma světovými válkami jeho činy dosvědčují, že věřil jak v mou schopnost hájit nejvyšší zájmy republiky, tak i v mou spolehlivost a svědomitost při práci. Dokumentoval to tím, že mě soustavně pověřoval zastupováním zájmů státu na světovém fóru ve funkci prvního delegáta anebo, když sám byl přítomen, ve funkci druhého delegáta.

Co se týče první doby, je pravda, že svému okolí [a] politickým důvěrníkům nechal o mně šířit, že jsem reakcionář. Kdyby však tomu byl opravdu věřil, nebyl by mně mohl svěřovat nejdůležitější a nejchoulostivější státní úkoly – a to ještě pravidelně bez přesných instrukcí. Posuzováno z hlediska úseku druhé světové války a co následovalo, věc ovšem vypadá jinak. V této době soustavně mě vylučoval z jakékoli zodpovědné činnosti. Mimo toho svému nejbližšímu okolí a svým politickým spolupracovníkům nechal mě očerňovat i po tom, když jeho vlastní synovec Bohuš Beneš byl anglickým soudem odsouzen pro urážku na cti. Toto jeho chování jsem si nedovedl jinak vysvětlit než tím, že od Mnichova Beneš již nebyl Benešem. Mnichov dal mu ránu fyzickou i duševní.

Vzkaz dr. E. Beneše svědčí o tom, že si vzpomněl na velikou, plodnou naši spolupráci, trvající jednu generaci, a že věřil, že nikdy neopustím dílo, jemuž jsem věnoval celý život. [...]“ (HIA, Stanford, Osuský Collection, box 68. Kopie, strojopis).

Kronika

Jan Vladislav pětasedmdesátiletý

Nezkažený život¹

Vilém Prečan

Letos je tomu 56 let, co devatenáctiletý Jan Vladislav vstoupil – nejprve jako kritik – do literatury, jež se posléze stala jeho osudem a vyplnila celý jeho dosavadní život. Minulý měsíc na jednom pražském semináři podali literární vědci a historikové rozbor toho, do kolika literárních oborů se Vladislav od chvíle, kdy začal publikovat, zapsal svým dílem: jako básník, prozaik, esejista, literární kritik a historik, překladatel i vydavatel. Nad soupisem jeho literárních textů, který byl zveřejněn k jeho životnímu jubileu, se nás zmocňuje úžas.

Rozsah, jakkoli mimořádný, není ovšem jediným ani hlavním měřítkem Vladislavova díla. Jeho cena a hodnota je ozvláštňena okolnostmi, za nichž vzniklo a jak bylo vyvzdorováno na poměrech. V životě a díle Jana Vladislava poznáváme příběh spisovatele, který byl vyvržen na okraj literatury, avšak dokázal toto místo přeměnit na tvůrčí dílnu, odkud v padesátých a šedesátých letech rozšiřoval horizonty české literatury, do níž uváděl svými překlady autory a díla, jež bychom bez něho nepoznali.

Poznáváme tu příběh básníka, který byl po celý život také dělníkem literatury a bral na sebe penzum každodenní literární dřiny jako málokdo; příběh tvůrce, kterému nepřišlo zatěžko sloužit ostatním jako vydavatel bez institucionálního zázemí v tom čase, kdy se díky lidem jako on zrodil zázrak nezávislého písemnictví šířeného samizdatem; příběh člověka, pro něhož se neodmyslitelnou součástí jeho vlastní literární ambice stalo objevování a odkrývání skrytých stránek moderní české literatury a k zapomnění odsouzených osudů.

To všechno ale stále jen naznačuje rozměry a vrstvy Vladislavových mnohostranných literárních aktivit. Začteme-li se však do jeho poezie, zalistujeme-li v jeho dvacet, třicet nebo i padesát let starých úvahách a esejích o umění a literatuře, uvědomíme si, jak živá slova to jsou a jak nás stále oslovují. Stačí si připomenout, že Vladislavův kongeniální

1 Laudatio na Jana Vladislava přednesené při slavnostním udělení Ceny za celoživotní dílo Českého centra Mezinárodního PEN klubu ve Valdštejnské jízdárně v Praze 15. února 1998.

překlad Shakespearových sonetů z roku 1956, vyšly od té doby v celkovém nákladu čtvrt milionu výtisků, oslovuje už bůhvíkolikátou generaci. A kolik generací dětí se začítá – spolu s rodiči – do pohádek a bájí jiných národů, jak je převyprávěl do češtiny. Jedno, druhé, třetí i další podává svědectví o hodnotě díla, o němž je řeč, i o tom, že je součástí živé literatury promlouvající k dnešním současníkům.

Zmocňuje se nás při tom lítost nad zpožděním, s nímž se toto bohatství literatury a myšlenek začasťe dostávalo do rukou čtenářů; bylo to zpoždění Vladislavem nezaviněné, pro které si vysloužil ono mnohoznačné, jen zasvěceným srozumitelné pojmenování „tajný čtenář a tajný kritik“; právem se mohlo po dlouhá desetiletí říkat také „tajný básník“.

Vladislavovo dílo, jehož skryté rozměry se začaly vyjevovat před našima překvapenýma očima teprve po roce 1975 v samizdatu a v exilových vydáních osmdesátých let, je živé i tím, jak nadále nepřestajně narůstá a obohacuje se o nové oblasti. Poučen půlstoletím studia a hledání, zkušeností vlastní i tou, jež je obsažena v literatuře a v umění, má nám Vladislav stále co nového říci; nežije totiž z podstaty ani z několika umně či podle poslední módy obměňovaných myšlenkových konstrukcí. Jeho posedlostí je dobrodružství poznávání, a také proto má stále z čeho rozdávat.

Bybyt v cizině a intenzivní reflexe tamějších politických a kulturních zápasů zpřesnily Vladislavova měřítká pro posuzování vlastního národa jako korektiv zdejší provinciálnosti, místního flagelantství a sebezatravování kompenzovaného občasným nemístným velikášstvím. Stal se z něho kritik omylu a bloudění těch evropských intelektuálů, kteří spojili svůj osud se zločinnou mocí, anebo z pohodlí a ze strachu před intelektuálním terorem doby mlčeli k zločinům, o nichž jim nezůstalo nic utajeno.

Jsou lidé, o nichž víme, jak jsou nenahraditelní, a tušíme, že po nich zůstanou boty tak velké, že v nich nebudeme umět chodit. Leč často se stává, že promeškáme příležitost k setkávání, dokud je čas. Letošní lednová a únorová letmá setkání nechtě jsou nám všem mementem a pobídkou, abychom našli způsob, jak začlenit Jana Vladislava do našeho literárního a společenského života mnohem víc, častěji a bezprostředně.

Nazval jsem své dnešní zamyšlení „nezkažený život“, abych připomněl Vladislavův komentář k hořkému a žalujícímu výkřiku Václava Černého; ten kdysi vmetl do tváře někdejšími svým protivníkům, mysle přitom na celý prolhaný a zločinný systém, své nenávisť: „Vy jste mi zkazili celý život!“ Vladislav tehdy napsal: „To je pravda, ale takových bylo a je víc. A hlavně: to, co bylo zkaženo, nebyl přece život, nanejvýš kariéra, uznání, což může být v životě důležité, ale rozhodně není s životem totožné.“ A při jiné příležitosti svůj komentář dotvrdil: „Kariéru jsme neudělali, ale místo ní máme něco jiného: vědomí, že jsme nemohli jednat jinak, pokud jsme chtěli zůstat sami sebou.“

* * *

Jan Vladislav (vl. jménem PhDr. Ladislav Bambásek) se narodil 15. ledna 1923 v české rodině poštovního zřízence v Hlohovci. Na Slovensku, kde vychodil obecnou školu a čtyři třídy gymnázia, žil do března 1939, kdy se rodina přestěhovala do Čech. Maturoval v Poličce v roce 1942 a do konce války pracoval v pražské Zemědě-

ské knihovně. Do literatury vstoupil za války jako kritik recenzemi publikovanými v letech 1942–1944 v *Řádu* a jako překladatel parafrází německé lidové poezie (*Milostný hlas*, 1944) a překladem dvou her italských autorů (rovněž 1944).

V květnu 1945 začal studovat srovnávací dě-

jiny literatury na Karlově univerzitě, kde byli mezi jeho učiteli Václav Černý a Jan Patočka; od podzimu 1945 do léta 1946 strávil dva semestry na univerzitě v Grenoblu. Souběžně se studiem se věnoval literatuře jako básník (knihy *Nedokončený obraz*, 1946 a *Dar*, 1947), jako kritik (v novinách a časopisech *My 46*, *Mladá fronta*, *Lidová kultura*, *Mladé archy*, *Listy*), jako esejista a překladatel (tři knihy jen v roce 1946); jako prozaik debutoval knihou lyrických črt *Ráno nad střechami* (1948).

V roce 1948 se ocitla ve stoupě třetí kniha jeho básní (*Hořící člověk*), o rok později byl vyloučen ze studií a nebyl přijat do nově ustanoveného svazu spisovatelů. Vytačen na okraj literatury, věnoval jí veškeren svůj um a tvůrčí spisovatelský talent jako překladatel. Jeho překlady byly provázeny zasvěcenými, originálními informacemi literárněkritickými a literárněhistorickými; Vladislav takto uváděl a prosazoval především novou francouzskou a italskou literaturu. K výčtu padesáti titulů knižních překladů za léta 1950–1970 se řadí dobré dva tucty knih pro děti a mládež, především pohádky jiných národů převyprávěné do češtiny a znovu-vydané v cizojazyčných verzích.

Krátké intermezzo svobodnějšího života na konci šedesátých let přivedlo Vladislava do Kruhu nezávislých spisovatelů, kde se stal členem sedmičlenného vedení, a umožnilo mu dokončit univerzitní doktorát; na podzim 1968 byl kooptován za člena ústředního výboru svazu spisovatelů a v roce 1969 jmenován šéfredaktorem *Světové literatury*. Z této funkce byl odvolán už za rok, během dvou let 1970–1971 jeho jméno zmizelo z edičních programů nakladatelství, v roce 1972 byl z tribuny ustavujícího sjezdu normalizovaného Svazu českých spisovatelů označen za „protisocialistického spisovatele“. Po podpisu Charty 77 v prosinci 1976 ztratil i poslední existenční základnu jako editor cizojazyčných pohádek a bájí.

V letech „normalizace“ se Jan Vladislav zapl do české literatury především jako „tajný vydavatel“, a to samizdatovou edicí *Kvart*, v níž

vyšlo za sedm let (1975–1980) přes 120 původních i přeložených titulů. V *Kvartu* publikoval Vladislav poprvé tři sbírky svých básní z let padesátých (*Samomluvy*), z let 1961–1977 (*Věty*) a 1978–1980 (*Fragments*), které vyšly knižně až v zahraničí a v reedici v roce 1991 v Praze (*Knihy poezie*).

Po roce soustavného šikanování a opakovaných výsledků byl Vladislav přinucen v únoru 1981 opustit Československo a usadil se v Paříži. Zde rozvinul naplno tvůrčí činnost ve všech literárních žánrech, jimiž se dosud zabýval – na prvním místě jako básník, kritik, esejista, literární historik, vydavatel-editor – a přidal k tomu pedagogickou práci na Vysoké škole škole sociálních věd v Paříži, kde po šest let vedl seminář o československé nezávislé literatuře. V cizině systematicky pokračoval v odkrývání neznámých kapitol moderní české literatury a obětavě se věnoval také všední práci exilové: vzal na sebe povinnosti spojené s předsednictvím Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury v Scheinfeldu včetně redigování čtvrtletníku *Acta*, působil v redakci pařížského časopisu *L'autre Europe*, podílel se na mnoha aktivitách sloužících domácím nezávislým tvůrcům.

V posledních osmi letech Jan Vladislav svou neúnavnou pracovní a publikační aktivitu ještě dále vystupňoval. Svědčí o tom desítky položek v jeho nedávno zveřejněné bibliografii. Větší část jeho kritického a esejistického díla však čeká na souborné zpřístupnění dnešnímu českému čtenáři. To se týká rovněž dvou svazků jeho osobitých společensko-autobiografických svědectví, která se připravují k vydání: *Otevřený deník 1977–1980* a *Pařížský deník 1981–1989*.

(Dosud nejpodrobnější, i když stále jen výběrová bibliografie díla Jana Vladislava byla nejnověji uveřejněna v knize *Uminěnost jako osud: Jan Vladislav pětasedmdesátiletý*. K vydání připravili František Kautman a Vilém Prečan ve spolupráci s Milanem Drápalou. Praha, Nadace ČSDS 1998.)

Anotace

CUHRA, Jaroslav: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969–1972*. Praha, ÚSD AV ČR 1997. Sešity ÚSD č. 29, 154 s. Kromě studie (70 s.) a příloh (70 s.) publikace obsahuje jmenný rejstřík a anglické resumé.

Jaroslav Cuhra je mladý historik (1973). Řádné studium na Filozofické fakultě UK ukončil v roce 1995 a nyní je jejím doktorem. Jako diplomant ÚSD AV ČR obhájil úspěšně diplomovou práci *Proces s „ilegální Křesťanskodemokratickou stranou“ v roce 1961*. (Vyšla jako 24. číslo ediční řady ÚSD Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945–1967.)

V úvodu anotované práce se Cuhra zabývá potížemi spojenými s vymezením pojmu „politický trestný čin“. Mimo jiné upozorňuje na existenci některých ustanovení trestního zákona (hlavně § 202 – výtržnictví), které režim skrytě využíval pro trestání politických protestů, např. v srpnu 1969. V první kapitole analyzuje statistické údaje o osobách trestně stíhaných pro trestné činy proti republice v letech 1969–1989, srovnává je se základními údaji z padesátých a šedesátých let a dává tak politickou trestní perzekuci ve zkoumaném období do kontextu s předcházejícím i následným vývojem. V dalších kapitolách pak podrobně popisuje a zasvěceně komentuje trestní represí v jednotlivých časových etapách. Samostatné kapitoly věnuje uplatnění zákonného opatření č. 99/1969 Sb., postojí režimu k občanům, kteří „nedovoleně“

opustili republiku, a diskusi mezi příslušnými rezorty, zda a v jakém rozsahu trestně stíhat československé občany za činnost v roce 1968. (Diskuse o tomto problému nebyla dosud v historické literatuře zaznamenána.) Závěrečnou kapitolu studie autor věnuje charakteristice politické trestní represe ve zkoumaném období a úloze klíčových institucí – Státní bezpečnosti, prokuratur a soudů.

Studie se opírá o širokou pramennou základnu a poskytuje i odborné veřejnosti množství zcela nových informací. Informační hodnotu publikace zvyšují její tři přílohy: statistické přehledy o počtu osob odsouzených pro trestné činy proti republice krajskými, okresními a vojenskými soudy v letech 1969–1989, přehled o osobách, u nichž StB v letech 1969–1974 ukončila vyšetřování, a úvodní části 27 rozsudků z nejznámějších politických procesů let 1969–1974. U osmi procesů, z kterých se autorovi nepodařilo rozsudky získat, poskytuje informace z jiných zdrojů.

Publikaci J. Cuhry lze považovat za důležitý příspěvek k historické analýze období obnovy a konsolidace totalitního režimu v Československu.

František Koudelka

HÁJEK, Jiří: *Paměti*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1997, 349 s. + 16 s. fotografických příloh

Jiří S. Hájek (1913–1993) patřil k význam-

ným a zároveň kontroverzním osobnostem našeho politického života. Zpočátku levicový intelektuál, po roce 1945 komunistický činitel, po roce 1968 aktivní disident, jeden z prvních mluvčích Charty 77. Před rokem 1948 publikoval několik seriózních prací o dělnickém hnutí. V první polovině 50. let napsal sérii ahistorických pamfletů poplatných tehdejší ideologii, mezi nimiž vyniká zejména *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR z roku 1953* a *Zhoubná úloha pravicových socialistů v ČSR*, vydaná právě v období, kdy probíhala celá řada soudních procesů s bývalými sociálními demokraty a národními socialisty. V letech „normalizace“ uveřejnil v samizdatu pozoruhodné úvahy *Setkání a střety*.

Spis vydaný z Hájkovy pozůstalosti je rozčleněn do dvanácti kapitol a opatřen krátkým autorovým úvodem. Hájkův text doplňuje předmluva Františka Janoucha o historii vzniku *Pamětí*, bibliografie prací Jiřího Hájky, „dovětek“, který v knize nahrazuje ediční poznámku, a fotografická příloha.

Každého historika, který knihu vezme do ruky, budou zajímat především Hájkovy osudy v letech 1945–48, v druhé polovině 60. let a pak v 70. letech. Ať už se jedná o únorový převrat, Pražské jaro či Chartu 77, byl Hájek vždy jedním z klíčových činitelů. Jak se tedy Hájek viděl v oněch osudových okamžicích? Nejprve je nutno zdůraznit, že *Paměti* vznikly v polovině 80. let, tedy v době, kdy již sedmdesátiletý Hájek začínal bilancovat svůj život. V situaci, kdy jako disident aktivně bojoval proti režimu, který sám pomáhal budovat, to jistě nebylo lehké. Podílel se přece na zničení demokracie v Československu, zasedal v parlamentu a v ÚV KSČ, zakládal Vysokou školu politickou a hospodářskou, vydával knihy – a přitom jeho známí a přátelé byli souzeni v hrdelních procesech.

Důležitým motivem Hájkova poválečného jednání byla myšlenka na vítězství socialismu jako společenského řádu v Československu, jíž podřídil svou politickou kariéru. Místo aby vstoupil hned po návratu z nacistického vězení do KSČ, jak měl původně v úmyslu, nechal se přemluvit a přihlásil se do sociální demokracie, aby „v obnovené straně byli lidé našeho druhu“. Jeho úkolem bylo získávat pro komunisty ty sociální demokraty, kteří

měli z různých důvodů nějaké výhrady vůči KSČ. Cestu k československé variantě socialismu však již od počátku viděl u komunistů. Proto se v průběhu let 1947–48 přiklonil k sociálnědemokratické „levici“, která uvnitř strany nepokrytě hájila jejich zájmy. Hájek se v této souvislosti velmi ostře ohradil proti knize Karla Kaplana *Das verhängnisvolle Bündnis*, pojednávající o československé sociální demokracii v letech 1944–1954, v níž jsou někteří příslušníci „levice“ nazýváni komunistickými agenty. Své předúnorové rozhovory o poměrech v sociální demokracii s komunistickým důvěrníkem Josefem Šťastným označil jako „výměnu názorů a zkušeností“. V té době však již musel velmi dobře vědět, že se schyluje k rozhodujícímu střetnutí, i když s rozpuštěním sociálnědemokratické strany nepočítal (jak to ostatně potvrzuje kniha Jana Nedvěda *Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948*).

Děsivou atmosféru první poloviny 50. let zachytil Hájek poměrně dobře. Píše o vlastních pocitech strachu i o pokusech zachránit některé své přátele a kolegy z hrůzného soukolí procesů. Ačkoli se pohyboval mezi nejvyššími funkcionáři komunistické strany, snažil se čtenáři vysvětlit, že o zákulisí těchto justičních podvodů nic nevěděl. Přitom byli zatýkáni jeho nejbližší přátelé, třeba Vojta Erban... Jistě, měl pochybnosti, ale oči mu otevřel až Chruščovův projev. Spolupracovník předválečné *Nové svobody* a *Dělnické osvěty*, jímž Hájek byl, však musel znát články o moskevských procesech a nemohl mít o tom, co se děje, nejmenší iluze. Nedůvěru (a trochu i znechucení) vzbudí také Hájkův komentář k oběma jeho dříve uvedeným knihám. Jejich sepsání vysvětluje tím, že se v té době potkával s lidmi z Vysoké školy politických a hospodářských věd, kteří „svou práci brali opravdově“, a proto se sám také „snažil být opravdovým marxistou – v Leninově pojetí“, i se všemi omyly.

K očekávanému „doznání“ se Jiří Hájek dostává vlastně až v kapitolách, v nichž líčí 60. léta a události okolo zakládání Charty 77. Je nesmírně zajímavé, že jeho kniha se s přibývajícemi kapitolami jakoby „demokratizuje“. Zprvu jen nesměle, později pak již naplno

přiznává svou vinu na zničení demokracie v Československu. Je to patrné zvláště v pasážích o Chartě 77, kdy charakterizuje své vztahy k jednotlivým stěžejním signatářům. Až v době Charty se znovu přihlašuje k myšlence demokratického socialismu, starému sociálnědemokratickému ideálu oživenému reformními komunisty v roce 1968. Tehdy podrobuje svůj život před tímto datem ostře kritickému pohledu.

Srovnáním Hájkovy knihy s podobnými texty Sergeje Machonina či Hájkova „souvěřce“ Jiřího Lederera dojdeme k závěru, že Hájek se s tématem vyrovnal nepochybně nejlépe. Snažil se všechny události popsat a vysvětlit; žádný z klíčových okamžiků není opomenut. Paměti Jiřího S. Hájka jsou nesporně velice významným pramenem soudobých dějin, i když – jako takové vyžadují kritický přístup. Žádný historik soudobých dějin je však nemůže ignorovat.

Jiří Hoppe

JOHN, Miloslav: *Září 1938*. 1. díl: Přípravy nacistického Německa na přepadení Československa v roce 1938. 2. díl: Možnosti obrany Československa. Brno, Bonus A 1997, 1305 s., 62 tab., 175 fot., barevná příloha, mapa.

Zatím poslední vydaná práce M. Johna představuje srovnávací studii německé a československé armády v osudném roce 1938. Skládá se ze dvou relativně samostatných částí. První díl se zabývá německou armádou a jejími přípravami na přepadení Československa. Autor čtenáře postupně seznamuje s armádou Německa do roku 1933, její výstavbou po příchodu A. Hitlera, stavem v roce 1938 a německými válečnými plány. Zvláštní pozornost je věnována plánu vojenského útoku na Československo. Druhý díl pojednává o československé armádě, o její organizaci, výzbroji, výstroji i výcviku. Podrobně popisuje systém opevnění a všeobecnou mobilizaci. Nechybí ani chronologie událostí v září 1938 a závěrečné úvahy nad možností obrany. Text obou dílů je doplněn značným množstvím tabulek, fotografií a dalších příloh. Vše dohromady tvoří obsáhlý celek, který nemá mezi podobně zaměřenou literaturou obdobu.

Práci však negativně poznamenaly dvě sku-

tečnosti. John vycházel především z dostupné literatury jak domácího, tak zahraničního původu a archivní prameny využil jen okrajově. Téměř pominul např. materiál uložený ve Vojském historickém archivu v Praze, což je bezesporu škoda. Rukopis práce je navíc staršího data a odráží stav výzkumu zhruba koncem 80. let. Od této doby se však objevily nové studie vycházející z pramenů, které výrazně upřesňují nebo revidují původní názory a o kterých se čtenář nic nedozví.

Tyto okolnosti ve svém důsledku významně omezují okruh čtenářů, které Johnovo dílo osloví. Půjde hlavně o ty, kteří o problematice září 1938 mají jen malé nebo žádné vědomosti. Pokud je neodradí vyšší cena a značný počet stran, získají základní obecné informace, které by jinak pracně a dlouho shromáždovali z knih a časopisů. Ostatním, kteří čekají na detailní, přehledné a přitom věrohodné údaje z tohoto období, nezbyvá než studovat archivní prameny nebo počkat, zda se neobjeví nová publikace s touto tematikou.

Pavel Šrámek

Kamenné kříže Čech a Moravy. Kolektiv autorů, odb. red. Martin Nodl. Praha, Argo 1997. 394 s. + 16 s. barevné přílohy.

Výsledky dokumentační činnosti řady pracovníků (uvedených na s. 391) zpracoval do katalogu Jaroslav Vít. Popisy jednotlivých objektů doplnili perokresbami Tomáš Karel a Zdeněk Procházka. Po úvodu Stanislava Wiesera vymezuje skladbu knihy Jaroslav Vít. Jednotlivé teorie o původu kamenných křížů rozvádí S. Wieser. Valentin Urfus hodnotí vztah kamenných křížů a práva. Úvodní část uzavírá Wieser pojednáním o kulturním dědictví a vztahu památek k dnešku. Fotografie jsou dílem autorského kolektivu. Práce je výsledkem činnosti Společnosti pro výzkum kamenných křížů, která byla založena v roce 1984 při muzeu v Aši.

Katalog je nejrozsáhlejším soupisem těchto památek v České republice, shrnuje kamenné kříže a křížové kameny dochované do současnosti, ale i objekty dnes již neexistující, ke kterým byl nalezen věrohodný popis s vyobrazením.

Katalogová hesla jsou uspořádána podle okresů a základních sídelních jednotek. Zá-

kladní popis objektu je doplněn kresbou, rozměry hlavních os a popisem stanoviště, popřípadě pověstí, která se k místu vztahuje. Za katalogovou částí je mapa se zakreslenými kříži. Na závěr je uveden výběr z naší a zahraniční literatury.

Jaroslav Vít

KASTNER, Quido: *Osídlování českého pohraničí od května 1945*. Vydal Sociologický ústav AV ČR jako publikaci v edici Working Papers č. 12 roku 1996, 68 s. a 81 s. příloh.

Tato kritická analýza doplněná kvalitativní sociologickou sondou je dílčím výsledkem autorovy práce na tématu Procesy formování obyvatelstva českého pohraničí od května 1945 a vznikla na základě rozboru archivního materiálu uloženého ve Státním okresním archivu Litoměřice se sídlem v Lovosicích a na podkladě sociologických výzkumů v subregionech Úštěcko a Lovosicko. Autor v ní chce pokračovat komparací s dalšími regiony a subregiony České republiky, a to v rámci ústavního úkolu České pohraničí v procesu evropské integrace. Sociologický ústav má detašovaný tým v Ústí nad Labem.

Autor zahajuje studii historickým návrhem vývoje od 13. století až do ukončení poválečného odsunu v roce 1947. Vymezuje pojmy pohraničí, české vnější pohraničí, české vnitřní pohraničí, Sudety. Krátce hovoří o obou vlnách odsunu a popisuje proces českého osídlování i dosídlování pohraničí. Sleduje pohyb migrace, přirozený přírůstek i stárnutí zdejší populace; naprostá většina dotázaných obyvatel pohraničí chápe místo svého bydlení jako svůj domov. Blíže pak analyzuje trendy v regionu Litoměřicko a subregionu Úštěcko. Osídlenci přišli na Úštěcko v roce 1945 dávají celkově najevo strach z Němců, jsou zásadně proti jakékoli omluvě vůči sudetským Němcům a proti splnění jejich požadavků, odsun Němců považují za spravedlivý. Studie je bohatě vybavena, včetně seznamu pramenů a literatury, příloha obsahuje i mapy a ukázky dobového tisku.

Miroslav Jodl

MACHULA, Jaromír: *Vatikán a Československo (1938–1948)*: Paměti. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, 198 s.

Desetiletí, na které je publikace především zaměřena, je ohraničeno dvěma osudnými událostmi: mnichovskou kapitulací a spuštěním železné opony. V zájmu komunistického režimu bylo zdiskreditovat chování Vatikánu v tomto období, neboť na katolictví pohlížel jako na ideologii třídního nepřítele. Proto lze považovat za přednost této publikace, že právě církevní představitel dává čtenáři možnost nahlížet do vatikánských archivů, stejně jako do svých deníků z doby své diplomatické činnosti v posledních letech osudného desetiletí.

Jak se utvářely styky mladého čs. státu s Vatikánem, se dočteme v úvodních kapitolách. Na nástup Hitlera k moci v sousedním Německu reagoval tehdejší papež Pius XI. vydáním encykliky *S palčivou starostí*, ve které ostře odsoudil nacistickou ideologii. Na otázku, zda katolická církev, jejíž státotvorná úloha v mnohonárodnostním celku je nesporná, nemohla ochránit německé katolíky, občany demokratického Československa, před nálezem nacismu, čtenář bohužel odpověď nedostává.

Bezprostředně po mnichovském diktátu řekl při audienci papež Pius XI. našemu vyslanci ve Vatikánu: „Vaše vlast utrpěla velké příkoří.“ Tento zcela jednoznačný postoj papeže vděčně přijali nejen naši církevní představitelé, ale ocenil ho později i prezident Beneš. 15. března 1939 je zachycen v obsáhlé služební depeši tehdejšího berlínského nuncia. Tragické události jsou v ní popsány zcela bez obalu a nazvány svými pravými jmény. Sporům mezi Vatikánem a německou vládou, které byly důsledkem vytvoření Protektorátu Čechy a Morava, je věnována kapitola Boj o investituru. Mimo jiné připomíná, že po smrti kardinála Karla Kašpara v roce 1941 zůstal pražský arcibiskupský stolec neobsazen pět let: Vatikán odmítal kandidáty německé národnosti prosazované Berlínem.

Vztah Vatikánu ke slovenskému státu v letech 1939–1945 je pojednán v kapitolách Vatikán a Slovensko a Slovensko očima Vatikánu. Autor se soustřeďuje na tři ožehavé body tohoto období: na problematičnost diplomatických styků Vatikánu a Slovenské republiky, na neshodu Vatikánu s prezidentským úřadem katolického kněze Jozefa Tisa a na protesty Vatikánu proti důsledkům norimberských zá-

konů, přijatých tehdejší slovenskou vládou, pro slovenské občany.

V další kapitole autor věnuje pozornost otázce, proč Vatikán nenavázal diplomatické styky s naší exilovou vládou v Londýně, přestože o to prezident Beneš usiloval. Vedle mezinárodněprávních důvodů je postoj Vatikánu vysvětlen především ohledem na situaci biskupů a věřících v protektorátu, která by se tímto krokem ještě zhoršila.

Stěžejní část knihy tvoří kapitoly, jimž na poutavosti a dramatičnosti dodávají osobní autorovy vzpomínky. V polovině roku 1944 byl Řím osvobozen spojeneckými armádami a do Říma přibyla i čs. vojenská mise a čs. konzul. Chlad panující mezi naším exilem a Vatikánem se tím ještě zvýraznil. Bylo třeba vyjasnit mnohá nedorozumění a role prostředníka se ujal mladý kněz, student papežské univerzity, tajemník Československého národního výboru v Římě, P. Jaromír Machula, který byl do této role delegován, jak píše, pouze svým svědomím, svou láskou k vlasti i k církvi. Nejprve celou věc konzultoval v Římě s řadou vatikánských hodnostářů a po audienci u papeže Pia XII. odjel jako dobrovolník čs. armády lodí do Anglie. Po překonání různých vojenských a administrativních překážek byl konečně v Londýně velmi srdečně přijat ministrem zahraničí Janem Masarykem. Byl to však pouze počátek trnité cesty k obnovení diplomatických styků mezi Vatikánem a Československou republikou, o níž jako přímí účastník podává cenná svědectví.

Teprve v červnu 1946 se do Prahy vrátil pražský nuncius msgr. Xaverius Ritter, který byl nucen Prahu opustit po německé okupaci v březnu 1939. Podmínky, za jakých byl ochoten tento vatikánský diplomat se do Prahy vrátit, svědčí o vůli Svatého stolce vyhovět naší vládě. Církevním poradcem našeho vyslanectví ve Vatikánu se stal P. Machula, uvolněný pro tuto funkci z duchovní správy na osobní přání prezidenta. To, že jsme měli jako jediný stát východní Evropy, osvobozený sovětskou armádou, své zastoupení ve Vatikánu, lze považovat za výraz snahy prezidenta Beneše udržet a upevnit naše svazky se Západem, v neposlední řadě s jeho duchovní a křesťanskou tradicí. Tyto snahy však od

samého začátku narážely na značné vnitropolitické překážky.

Pro název závěrečné kapitoly autor zvolil slova Jana Masaryka, kterými ho přivítal ve své kanceláři v létě 1947: „Finis Bohemiae!“ Bylo to nedlouho po moskevském zázahu čs. účasti na Marshallově plánu. V příštím roce se pak začala psát nová, více než čtyřcetiletá kapitola dějin katolické církve v naší vlasti. Co ji předznamenávalo, můžeme sledovat v předložených pamětech, které autor sám považuje za studii nápomocnou k definitivnímu a systematickému zodpovězení otázek vyslovených i nevyslovených.

Věra Šivorová

MARTINÍK, Ladislav: *Žil jsem na Hlučínsku i na straně císařské!* Český Těšín, Těšínská tiskárna, nedatováno, 189 s.

Jedná se spíše o oddechové čtení o Hlučínsku od konce 30. let do současnosti, napsané „obyčejným“ člověkem z tohoto zvláštního kraje. Ladislav Martiník (ročník 1931) se narodil v Malých Hošticích, kde jeho matka provozovala malý obchod s potravinami. V roce 1949 byl obchod začleněn do výrobního družstva Budoucnost. Autor celý život pracoval v Jednotě Opava.

Obsahově hodnotnější je první část knihy, líčící zážitky z autorova dětství – konec 30. let, okupaci a první poválečná léta. Zichycuje pohled národnostně nevyhraněného obyvatele Hlučínska, zmanipulovaného mystickou propagandou. Ve vyprávění se zetelně zrcadlí kladný vztah zdejších lidí k Němcům, hlavně na počátku války, který se proeval poněmčováním jmen, hojnou účastí letů na schůzkách Hitlerjugend apod. Autor vzpomíná na lepší výdělky dělníků a širší sortiment zboží v obchodech, obojí se ale v průběhu války zhoršovalo. Autenticky vyznívají velké strach z Rusů v roce 1945 či vzpomínky vojáků wehrmachtu vracejících se ze zajetí.

Druhá část knížky obsahuje Martiníkovy vzpomínky na éru socialismu – „dobrovolný“ vstup do družstva v roce 1949, činnost vedoucího prodejny v opavské Jednotě vynucený vstup do KSČ a vyhazov po roce 1968. Na rozdíl od části první, ve které autor ačycuje i vzpomínky dalších lidí, je tato část

mnohem subjektivnější a ironičtější, nepůsobí už zdaleka tak bezprostředně.

Jak autor uvádí, chtěl se vyjádřit k dodnes aktuálnímu tématu česko-německých vztahů na Hlučínsku a nekladl si žádné vyšší ambice. Z tohoto pohledu kniha splnila svůj účel, neboť dobře zmapovala drsnou, rozporuplnou, a přesto otevřenou povahu obyvatel Hlučínska a jejich dějinnými kotrmelci vynucený zvláštní pohled na česko-německé handrkování.

Pavel Kladina

POTUČEK, Martin: Teorie a praxe české sociální politiky. In: *Politologická revue*, č. 1 (1997), s. 59–87.

Martin Potůček je ředitelem Institutu sociologických studií na Fakultě sociálních věd UK. Autor, který v institucionální analýze veřejných a sociálních politických strategií zaujímá sociálně-liberální hlediska, se v této stati zaměřuje na formování sociální politiky po roce 1989 především jako na politický proces; specifickou pozornost věnuje různému chápání trhu, státu a občanského sektoru. Vývoj české sociální politiky dělí do čtyř fází, kdy počáteční sociálně-liberální a sociálně-demokratický přístup byl vystřídán neoliberalní politikou, narážející však po volbách roku 1996 na odpor opozice. Sleduje střety názorů na *welfare state*, předkládá zde pozice své, Kinkorovy a Klausovy. Názory Jiřího Kinkora (tehdy poradce ministra financí) vyjadřuje nejlépe teze, že fenomény jako veřejný prospěch či zájem neexistují, svoboda není slučitelná s altruismem. Podle Klause je sociální politika pouze státem zabezpečovaná solidarita mezi občany. Potůček naproti tomu tvrdí, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců, nýbrž i věcí veřejnou. Zároveň uvádí postoje stran a tripartity. Zabývá se vývojem sociální politiky v oblasti bydlení, zdravotnictví, v důchodovém pojištění, zaměstnanosti a vzdělávání. Předvídá ostré politické střety.

Miroslav Jodl

SCHUSTER, Rudolf: *Ultimátum*. Praha, Agentura Forpex – Svoboda 1997, 471 s.

Autor byl před listopadem 1989 vysokým funkcionářem Komunistické strany Sloven-

ska a členem předsednictva Slovenské národní rady (SNR). V současnosti je primátorem města Košice a jeho jméno figuruje i mezi kandidáty na úřad prezidenta Slovenské republiky.

V počátcích protitotalitní revoluce (30. listopadu 1989) byl zvolen předsedou SNR a jako vrcholný představitel slovenského státu vedl v prosinci 1989 politická vyjednávání s hnutím Verejnost proti násilíu o přechodu od totalitního režimu k režimu demokratickému, ústavně-pluralitnímu. Rozsáhlý text mapující krátké, ale významné období let 1989–1992 je rozdělen do dvou částí. V první a podstatně větší části (s. 7–343) Schuster pojednává o svém působení ve funkci předsedy SNR (do června 1990), v druhé (s. 345–466) obhajuje svou kontroverzní, často diskutovanou diplomatickou misi v Kanadě, kde působil do dubna 1992 jako československý velvyslanec. Kniha se od klasických memoárových opusů záměrně odlišuje. Je psána dramatickou formou, text je naplněn přímou řečí konkrétních historických aktérů, úvahové a povahopisné pasáže jsou potlačeny. Autor sice uvádí, že své vzpomínky opřel o konkrétní fakta a dokumenty, není však zřejmé, zda jsou jeho časté citace autentické, či zda se jedná o přibližnou rekonstrukci.

S jistým patosem až s bezelstnou prostotou charakterizuje sám sebe jako poctivého politika z lidu, kterému vždy šlo výhradně o blaho slovenských občanů a celého národa, nikdy o vlastní prospěch, a který se pro tuto svoji přímočarost a poctivost vždy dostával do enervujících konfliktů s nadřazenými funkcionáři. Pasuje se do role disidenta vnitř komunistické nomenklatury. Jeho zvolení do funkce předsedy SNR na začátku revoluce (volbu vykonal slovenský parlament ve starém složení) je pak přirozeným vyústěním jeho životního směřování. Navzdory patrné sebestylizaci poskytuje kniha překvapivě konzistentní a historické skutečnosti odpovídající svědectví o zákulisí slovenské politiky ve zlomových okamžicích období od prosince 1989 do června 1990. Zajímavá nejsou jen fakta, ale podaný obraz o záměrech a činech předních slovenských státních a stranických funkcionářů, které listopad 1989 vynesl k moci. Výrazně nepolitický přístup VPN kon-

trastuje s pragmatismem postkomunistických politiků, s jejich přizpůsobivostí novým poměrům a snahou využít znalosti mocenských praktik k prosazení svých cílů. Autor se záměrně vyhýbá hodnocení, usiluje o to, aby hovořila jen fakta. Tendencínost pojetí je ovšem zřetelná a celkový dojem vyznívá jednoznačně v neprospěch lídrů VPN. Schuster i další přední aktéři přechodu, kteří se rekrutovali ze starých struktur, jsou vesměs vypočtení jako zodpovědní politici; zástupci VPN – především Ján Budaj – jako bezkonceptní dobrodruzi. Tuto polarizaci demonstuje autor na klíčovém jednání SNR 1.3.1990, kdy slovenští komunisté poprvé výrazně politicky triumfovali nad VPN; využili totiž své převahy a ponechali proti vůli bezradné VPN ve funkci předsedy SNR právě Rudolfa Schustera a nezvolili Jána Budaje.

Ideologické vakuum, které se objevilo po zhroutilém komunistické moci, se začalo na Slovensku zaplňovat nacionálně motivovanou ideologií, zahalenou do hávu obhajoby národních zájmů. Sebezáchovná nacionalizace slovenských postkomunistických politiků elit se již od počátku roku 1990 mohla opřít o stejně motivovaný demonstrační efekt ulice. Tuto tendenci demonstuje Schuster především na konfliktních vztazích Federálního shromáždění a Slovenské národní rady.

Jiří Suk

SLÁDEK, Oldřich: Rádiové protihry jako prostředek boje proti výsádkům z SSSR a proti českému odboji. In: *Západočeský historický sborník*, 2. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni 1996, s. 209–230.

Příspěvek významného pražského archiváře mapuje rádiové protihry vedené německou stranou v období 2. světové války z našeho území proti centrále v SSSR. V úvodní části postihuje význam a účel těchto protih. Mezníkem je rok 1943, kdy dochází k zatýkání špiónů ze SSSR na našem území, což umožnilo zahájit tyto protihry. Zajatí agenti jsou nuceni vysílat zpět své centrále falešné zprávy diktované německou stranou. Rádiových her probíhalo současně několik a měly svá krycí jména. Autor popisuje průběh protih Červená Karkulka, Purpur, Lev, Žezlo

a podrobněji hru Říšské jablko, která byla vedena z Plzně. V závěru příspěvku se pozastavuje nad poválečnými dozvuky těchto protih. Studium pramenů zjišťuje, že i přes rozličná varování centrála v Moskvě nebyla schopna rozpoznat, že jsou proti ní vedeny zpravodajské hry. Autor sleduje smutné osudy sovětských agentů zajatých nacisty v poválečné době. Upozorňuje přitom na nepřístupnost dalších pramenů, které jsou i v současnosti utajené. Přesto tento příspěvek představuje značné obohacení našich poznatků o průběhu 2. světové války na českém území.

Luděk Krčmář

SUCHÝ, Jiří: *Tak nějak to bylo: Vzpomínání 1959–1969*. Praha, nakladatelství Blízká setkání a Formát ve spolupráci s Knižním klubem 1998, 209 s. + 32 s. fotografických příloh.

V roce 1991 se na knižním trhu objevila dlouho očekávaná kniha pamětí Jiřího Suchého s názvem *Vzpomínání*. Obsahovala memoáry z let 1956–1959, kdy autor působil v Redutě a v Divadle Na zábradlí. Na „předsemaforské“ *Vzpomínání* navázal Suchý právě vyšlou knihou – *Tak nějak to bylo: Vzpomínání 1959–1969*, v níž popsal počáteční dekádu Semaforu.

Zatímco první kniha vznikala v 80. letech a s jejím vydáním muselo nakladatelství Melantrich počkat až do doby po převratu, její volné pokračování bylo napsáno (spíše by se dalo říct sestaveno a dopřáno) během roku 1997 na základě článků v časopisu *Semaforum* a textu *Život není obnošená vesta*.

Jádro knihy, na kterém je celé vyprávění postaveno, tvoří jednadvacet inscenací, jež autor během oněch deseti let společně s Jiřím Šlitrem pro Semafor přichystal a odehrál. Proces vzniku a následné peripetie s uvědoměním jednotlivých her poskytl Suchému dost materiálu na to, aby divadlo a jeho tvůrce dokonale popsal. Před zraky čtenáře tak defiluje celá řada známých osobností, s nimiž autor spolupracoval a jež se podílely na provozu divadla, ať už jako herci či zpěváci. Autor nezamlčuje ani drobná či větší nedorozumění a umělecké rozchody s některými lidmi, přičemž z textu je zřetelně cítit i to,

s kým se rozešel ve zlém nebo komu naopak patří jeho sympatie. Pro historika má asi největší význam líčení procesu povolování her, vyjednávání s „kompetentními orgány“ a o zřejmení okolnosti, za kterých divadlo získalo svoji stálou scénu.

Poměrně hodně místa věnuje autor tehdejší odborné i publicistické divadelní kritice, která Semafor rozhodně nešetřila. Suchý cituje hlavně Sergeje Machonina, Dušana Havlíčka a Jiřího Hájka, kteří posuzovali semaforové inscenace především z ideologických pozic. Svými závěry dodávali tyto publicisté argumenty těm komunistickým funkcionářům, kteří mohli rozhodovat o osudech té které hry, a dokonce celého divadla. Není proto divu, že se Suchý v pasážích o těchto kritických rozepsal v poněkud ostřejším tónu.

Suchého vzpomínky na úvodní a zřejmě nejúspěšnější dekádu divadla Semafor končí příznacně: počínající „normalizaci“ a smrtí nejbližšího přítele Jiřího Šlitra.

Jiří Hoppe

BARKER, Colin – MOOERS, Colin: *Revolutionstheorien und die Umbrüche 1989 in Osteuropa*. In: 1999 – *Zeitschrift für Sozialgeschichte des 20. und 21. Jahrhunderts*, roč. 12, č. 2, (April 1997), s. 71–97.

Studie, přeložená z anglického originálu, přehledným způsobem shrnuje hlavní tendence dosavadních úvah o revoluci roku 1989 ve střední a východní Evropě. Autoři na konkrétních příkladech prokazují, že události roku 1989 lze jen stěží vyložit podle normativních politologických definic revoluce. Avšak i jejich kritické pojetí je politologické. To je patrné především z terminologie. V případě událostí v Polsku a Maďarsku operovali s rozšířeným termínem „dojednaný přechod“ (představitelé vládnoucí strany dobrovolně vyjednávají s opozicí o změně politického systému); situaci ve východním Německu, Československu a Rumunsku, kde se tamní režimy dialogu s opozicí bránily, charakterizovali termínem „kolaps režimu“. V jistém smyslu stanovily „dojednané přechody“ v Polsku a Maďarsku, které celý proces otevřely, určitou politickou normu, která se pak více či méně uplatnila ve zbývajících zemích (absence násilí, jednání zástupců starého re-

žimu s představiteli opozice u kulatého stolu, všeobecná shoda v otázce dalšího politického a ekonomického směřování, omezená směna politických elit). Autoři kladou závažnou otázku: Byly komunistické režimy ve střední a východní Evropě poraženy soustředěným úsilím opozice, nebo se zhroutily? Vzdala se stará mocenská elita tradičního způsobu vládnutí sama, nebo musela být poražena a odstavena? Barker s Mooersem se pokusili zachytit stěžejní vývojové rysy v oblasti vládnoucích komunistických elit na jedné a opozičních skupin na druhé straně. Dospěli k závěru, že pro většinu příslušníků staré mocenské elity nebyla vyhlídka určitých politických změn vůbec hrozivá, naopak v průběhu 80. let, zejména v jejich druhé polovině, pak nabývala na síle a stávala se více či méně reálnou politickou alternativou k upadajícímu totalitnímu režimu; totéž se týká změn v centrálním řízeném hospodářství, které byly s narůstajícími problémy považovány za nevyhnutelné. Historická analýza by měla prokázat, do jaké míry platí toto schéma i pro českou a slovenskou politickou a ekonomickou elitu. V duchu těchto hypotéz se u nás vyjadřuje např. sociolog Ivo Možný.

Barker a Mooers dospívají k vlastnímu pojetí revoluce 1989. Nejprve odmítají interpretace založené na „teorii modernizace“, které rok 1989 charakterizují jako „revoltu proti falešnému pojetí moderny, proti chybné interpretaci moderny“. Stejně kriticky se stavějí k výkladům vycházejícím z konceptů postmoderny (či konce historie), které tvrdí, že počínaje rokem 1989 nebudou revoluce v industriálních společnostech již nikdy vyvolány hospodářskou nespokojeností a jejich původci se nebudou rekrutovat z řad pracujícího obyvatelstva, či dokonce proletariátu jako společenské třídy, nýbrž pouze z vrstvy inteligence, která bude prosazovat postmateriální hodnoty. Události roku 1989 je třeba zařadit do velké rodiny měšťanských či buržoazních revolucí (*bürgerliche Revolution*). Autoři se záměrně uchylují k této obsáhlé kategorii, která v sobě zahrnuje rozličné typy revolučních převratů (od klasické buržoazní revoluce anglické a francouzské až k antikoloniálním revolucím ve 20. století). Je-li totiž rozdíl mezi chápáním revoluce jako pouhé

státní krize na jedné a jako složitého procesu kapitalistických výrobních vztahů na druhé straně, pak budeme za měšťanskou revoluci považovat takový proces, v němž se vytvářejí podmínky pro kapitalistický vývoj. Měšťanská revoluce nemusí být iniciována lidmi, kteří vědomě jednají v zájmu kapitalismu. Skryté či otevřené tendence návratu středoevropských zemí k původním, kapitalistickým formám výrobních vztahů byly zřetelné. Toto pojetí má, jak se zdá, širší zázemí, vždyť již velice záhy začal být rok 1989 ve východní Evropě označován jako „revoluce-restaurace“ (Rupnik) či „dohánějící revoluce“ (Habermas), která se vyznačovala především tím, že nepostulovala žádné nové ideje, tím méně nové společenské uspořádání.

Jiří Suk

BENEDIKTER, Hans: *Die bitteren Früchte von Dayton: Völkermord und Vertreibungsterror in Kroatien und Bosnien-Herzegowina 1991–1995, das Versagen des Westens, ein Friede ohne Gerechtigkeit, Menschenrechte und Demokratiefragen, die Protestbewegung in Belgrad. Autonome Region Trentino-Südtirol, Assessorat für Europainitiativen, Bozen 1997, 367 s. Přílohy: jmenný rejstřík, fotografie.*

Autor je jihotyrolský politik, v letech 1972–1992 člen italského parlamentu, publicista, spisovatel a politolog. Velkosrbská agresivní politika podle něj začala základem proti kosovským Albáncům na podzim 1988, pokračovala přepadením Chorvatska počátkem roku 1991 a válkou proti bosenskými Chorvatům a Bosňanům v letech 1992–1995. Srbská agrese byla připravována od poloviny 80. let. Cílem bylo ustavení Velkého Srbska, kde budou vládnout Srbové, kteří od bitvy na Kosově Poli hrdinně bojovali za Evropu, ale ona je neustále zrazovala. Milošević vyjádřil tento cíl výrokem: „Srbsko je všude tam, kde jsou srbské hroby.“

Politika Západu zcela selhala. Po rozpadu Jugoslávie západní státy preferovaly „jugoslávské řešení“. Doporučovaly udržení jednoty státu, který se již rozpadl. Jednotky OSN v Bosně a v Chorvatsku nečinně přihlížely etnickým čistkám a masakrům. Místo o agrese se mluvilo o občanské válce. Svědectví

o srbských koncentračních táborech nebyla věnována pozornost, a dokonce byla zamlčována, ačkoli je již v roce 1992 monitorovaly mezinárodní organizace, mj. orgány OSN. V Moskvě Karadžiče uctívají, Milošević na Západě bývá označován za politika, který si přeje mír. Daytonské dohody označuje autor za odměnění agresora a o jejich realizaci má velké pochybnosti. Nezahojené rány budou jít vzájemnou nedůvěrou a nenávistí.

V dalším textu pak autor líčí jednotlivé fáze války a jejich aktéry a knihu dovádí do konce roku 1996. Není nestranný, sympatizuje především s Chorvaty, líčí však i Tudžmanův autoritativní nacionalistický režim a zveřejňuje kritiku ze strany jeho odpůrců. Nemlčí ani o zverstvech chorvatských a bosenských jednotek. V každém případě jde o knihu, jejíž dokumentační hodnotu nelze pominout.

Zdeněk Sládek

ETKIND Aleksander: *Chaos des Unmöglichen: Die Geschichte der Psychoanalyse in Russland. Leipzig, Gustav Kiepenhauer Verlag GmbH 1996, 496 s., jmenný rejstřík.*

Jedná se o přepracovaný a rozšířený text práce, která vyšla v Rusku v roce 1993. Etkind je psycholog, autor řady děl o klinické a sociální psychologii a o ruských duchovních dějinách. V této knize sleduje osudy psychoanalýzy v Rusku od počátku 20. století.

Psychoanalýzu sem dovezli z Vídně Freudovi ruští žáci, kteří patřili převážně k Adlerovu směru. K nejpozoruhodnějším z nich patří i u nás známá Lou Andreas-Salomé, pak Sabina Špilrejinová, která vyvolala mezinárodní pozornost svou teorií *Drang zum Tod*. Paralelně se šířením psychoanalýzy v Rusku se její témata objevovala i v řadách ruské moderny, zejména mezi symbolisty. Psychoanalýza se v Rusku rozšířila zejména po roce 1917, a to v teorii i v praxi. Věnovali jí pozornost i prominentní bolševici; podle Trockého se měla spolu s dalšími vědami stát nástrojem k vytvoření nového člověka. S podporou vrcholných institucí vznikaly psychoanalytické společnosti a psychoterapeutické instituce. Politizace psychoanalýzy v SSSR jí však byla osudná. Čelní psychoanalytici se pod vlivem politického klimatu začali odvracet od tohoto směru a zaměřili se na pedagogii a na

psychotechniku. Jejich posláním měla být výroba nového, masového člověka. Sami se stali kritiky psychoanalýzy, záhy se však terčem kritiky stala i pedologie. Bolševická strana ji v červenci 1936 odsoudila jako pavědu. Čistka, která následovala po usnesení ústředního výboru, postihla především pedologické ústavy, školní programy a knihovny. Stejný osud čekal i psychoanalýzu, psychotechniku, psychologii a pedagogiku. Staly se služkami režimu se všemi důsledky, jež z toho pro vědecké disciplíny vyplývají.

Je to pozoruhodná kniha o jednom z aspektů duchovních dějin ruské a sovětské společnosti. Autorovu psychoanalytickou charakteristiku jednotlivých postav ruského umění nechť posoudí odborníci, ale z hlediska historiografie jde o podnětné dílo.

Zdeněk Sládek

GRIBKOW, Anatoli: *Der Warschauer Pakt: Geschichte und Hintergründe des östlichen Militärbündnisses*. Berlin, Ed. q 1995, 191 s.

Autor byl v letech 1976 až 1989 náčelníkem štábu spojeného velení Varšavské smlouvy (dále VS). Z hlediska žánru představuje kniha směs memoárů a systematického výkladu: autor probírá jednotlivá témata historie VS za celou dobu její existence a oživuje výklad příklady a vzpomínkami z let, kdy v jejích vrcholných orgánech působil. Ličení je takřka zcela poplatno ideologickým schématům závazným v době Gribkovovy profesionální kariéry: rozpoutáním studené války byl vinen Západ, a zvláště USA, Sovětský svaz musel reagovat na vojenské přípravy Západu, sovětská intervence v Maďarsku v roce 1956 byla zcela oprávněná, zabránila teroru a chaosu atd.

1. díl Varšavská smlouva 1955–1991 (s. 14–114) sestává z kapitol a podkapitolek: Studená válka; Založení NATO a VS; VS – struktura a organizace; Politický poradní výbor, vojenské orgány, systém protivzdušné obrany členských zemí, výchova vojenských kádrů spojeneckých armád, vztahy mezi nejvyšším velením a štábem spojených sil a národními ministerstvy a generálními štáby, zvláštní postavení rumunského velení; Zrušení VS.

2. díl Horké chvíle v dějinách Varšavské

smlouvy (s. 115–191) se zabývá dramatickými událostmi let 1956, 1961, 1968 a 1980–81. První tři krizové epizody ještě Gribkov neprožil ve středu dění. V roce 1968 byl velitelem Zakavkazského vojenského okruhu, na intervenci do Československa se tedy nijak nepodílel. Líčí ji jakoby neutrálně, nezakryje ovšem ani po letech určitou pýchu nad vojensky bezchybným provedením akce. Československá tematika je mu především příležitostí ke chvalo zpěvu na ministra Džúra, „vlastence a moudrého člověka, jenž i bez vědomí stranického a státního vedení vydal 20. srpna večer armádě rozkaz neklást odpor, a zabránil tak krveprolití a občanské válce“.

Asi nejzajímavější pasáže knihy jsou věnovány polským událostem na počátku 80. let, jichž se Gribkov z titulu své funkce sám účastnil (mj. v polském generálním štábu se podílel na přípravách zavedení výjimečného stavu). Dle Gribkova po celou dobu polské krize spočívala sovětská linie především ve snaze přimět polské vedení k razantním akcím proti opozici, vojenskou intervencí Sověti ani nepřipravovali, ani jí nehrozili (takové řešení prosazovalo jen několik jedinců, především velitel VS maršál Kulikov). Naopak, především v době těsně před vyhlášením výjimečného stavu požadovalo polské vedení naléhavě otevřenější podporu Sovětského svazu, včetně příslibu vojenské pomoci, bude-li situace kritická a polské síly nebudou s to zlomit odpor Solidarity. V tomto ohledu je tedy tento výklad ve zřejmém rozporu (a také otevřené polemice) s memoárovým líčením polských protagonistů Jaruzelského, Rakowského, Kani. Nakolik je Gribkov důvěryhodný, je samozřejmě otázkou. V každém případě je jeho líčení situace v první dekádě prosince 1980, kdy dle mínění soudobých pozorovatelů i dnešních historiků visela intervence vojsk VS do Polska na vlásku, v rozporu s údaji archivních dokumentů československé, resp. vřehodoněmecké provenience.

Oldřich Tůma

CHOJNOWSKI, Andrzej: *Ukraina*. Warszawa, Wydawnictwo TRIO 1997, 233 s.

Tato publikace je dalším svazkem edice Dějiny států světa ve 20. století, která vychází ve spolupráci s Historickým ústavem Varšav-

ské univerzity. Práce má standardní úpravu, vzhledem k efemérnímu (1918–1920) nebo neautentickému charakteru ukrajinské státnosti (sovětská Ukrajina) nejsou uvedeni nejvyšší státní představitelé.

Pro polské čtenáře to není první možnost seznámit se s moderními ukrajinskými dějinami, v 90. letech již vyšly práce W. Serczyka a T. A. Olszańského. Tato práce je obrazem současného stavu bádání nejen polských, ale i ukrajinských (domácích i zahraničních) historiků. Postupné otevírání archivů umožňuje historikům verifikaci mnoha hypotetických soudů a formulování nových závěrů. To se týká i hodnocení polsko-ukrajinských konfliktů.

Autor se snaží nepohlížet na dějiny Ukrajiny z polského úhlu pohledu, nýbrž očima Ukrajinců. Zasazuje ukrajinské dějiny do širšího kontextu, poukazuje i na vnitřní příčiny ukrajinských neúspěchů. Práce je rozdělena chronologicky do šesti kapitol. První z nich je věnována období přelomu 19. a 20. století, kdy se ukrajinská území nacházela pod ruskou a rakousko-uherskou nadvládou. Vázkou o nezávislost v letech 1917–1920 se zabývá druhá kapitola. Ve třetí části autor přibližuje život Ukrajinců v SSSR, Polsku, Rumunsku a Československu ve 20. letech. Tragická 30. léta v SSSR a růst ukrajinského nacionalismu v sanačním Polsku sleduje čtvrtá kapitola. Léta druhé světové války zahrnuje pátá kapitola a v poslední části jsou popsány události od skončení války až do vzniku samostatné Ukrajiny. Příručka podává přehled moderních ukrajinských dějin a lze si jen přát, aby byla k dispozici i v našich knihkupectvích.

Jaroslav Vaculík

KĘSIK, Jan: *Zaufany komendanta*: Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego 1892–1981. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1995, 213 s.

Vratislavská univerzita vydala biografii jedné ze zajímavých postav polského sanačního režimu – dlouholetého volyňského vojvody Henryka Józewského. Nepatřil sice k první garnituře vedoucích představitelů, jako byli Piłsudski, Ślawek, Bartel a Rydz-Śmigły, ale je znám jako realizátor vlastního

programu národnostní politiky ve východním pohraničí ve 30. letech.

Jeho politická činnost započala na Ukrajině, kde vyvrcholila jmenováním do funkce náměstka ministra vnitra Ukrajinské lidové republiky. Do politiky se vrátil až po květnovém převratu v Polsku v roce 1926, kdy se podílel na organizování sanačního tábora a řešení národnostních problémů státu. Významnou roli sehrál i při schvalování statutu pravoslavné církve v Polsku.

Józewski patřil k nejkontroverznějším činitelům druhé garnitury sanačního režimu, zvláště v době svého působení na Volyni, kdy jeho politická linie směřující k polsko-ukrajinské spolupráci byla napadána jak z polské, tak i ukrajinské strany. Biografie nesleduje jen podíl Józewského na politickém životě, ale snaží se rozšířit naše znalosti o mechanismu fungování sanačního režimu, o specifice východního pohraničí na pozadí předzářijového Polska a podzemní činnosti v době nacistické okupace i po druhé světové válce.

Ve svém výkladu, který je rozdělen chronologicky do tří částí, se autor opírá o archivní materiály, ústní relace, publikované dokumenty, dobový tisk a monografickou literaturu. První část díla je věnována téměř padesátileté politické aktivitě Józewského od jeho konspirační činnosti v době mládí až po podíl na budování obnoveného polského státu. Nejsáhlejší je druhá část, která popisuje jeho politické působení od květnového převratu v roce 1926 do zářijové porážky v roce 1939, kdy zastával různé funkce ve státní administrativě. Dílo uzavírá část věnovaná odbojové činnosti Józewského v letech 1939–1953, kterou ukončil politický proces v roce 1954 odsouzením na doživotí. Nedostatek pramenného materiálu k poměrně dlouhým konspiračním obdobím v životě Józewského přirozeně ovlivnil i hloubku historikovy analýzy těchto period.

Práce je upravenou verzí autorovy doktorské práce, kterou obhájil ve Vratislavi v roce 1990. Její přínos spočívá zejména ve výkladu Józewského „volyňského experimentu“, který usiloval o to, aby ukrajinská menšina ve východním Polsku za cenu určitých dílčích koncesí v hospodářské a kulturní oblasti uznala svou příslušnost k polskému státu.

Tento liberální program však narazil na odpor obou nacionalismů a neměl naději na realizaci také proto, že se neohlížel na situaci ve východní Haliči, kde národní povědomí Ukrajinců bylo silnější než na Volyni.

Jaroslav Vaculík

KIZEVETTER, Alexandr A.: *Na rubeže dvou století: Vospominanija 1881–1914*. Moskva, Iskusstvo 1997, 341 s. Jmenný rejstřík.

Publikaci vydala a úvodní text napsala M. B. Vandalkovskaja, historička zabývající se životními osudy historiků, kteří po roce 1917 odešli z Ruska. Alexandr Alexandrovič Kizevetter (1866–1933) byl vynikající ruský historik. Jeho stěžejním dílem byly dějiny ruských měst v 18. století. V roce 1898 dosáhl docentury na moskevské univerzitě. Návrh jeho učitele V. O. Ključevského na udělení profesury však ministerstvo osvěty zamítlo kvůli Kizevetterovým politickým postojům v letech 1905–1907. V roce 1911 Kizevetter s mnohými svými kolegy opustil univerzitu na protest proti porušování její autonomie a působil pak jako lektor ve vzdělávacích institucích. Po březnu 1917 se opět politicky angažoval, za vlády bolševiků ho však začala pronásledovat Čeka. Nakonec byl v roce 1922 spolu s dalšími kolegy z Ruska vypovězen. Do Prahy přijel v roce 1923 a okamžitě se zapojil do institucí a organizací ruské vědecké emigrace. Přednášel ruskou historii na Karlově univerzitě a patřil k zakladatelům Ruského zahraničního archivu v Praze.

Ve svých vzpomínkách líčí studentská léta, poměry na moskevské univerzitě i vlastní vědeckou činnost. V roce 1905 se zapojil do činnosti kadetské strany a stal se jejím poslancem ve Státní dumě. Na politickou činnost hleděl jako na službu společnosti, doplatil však na ni po bolševickém převratu. Hlavním téžiskem jeho života byla vědecká práce, které se věnoval s mimořádným zaujetím.

Kizevetterovy vzpomínky jsou neocenitelným zdrojem poznatků o dějinách Ruska. Svě osobní zážitky prokládá zasvěcenými výklady o tehdejších společenských poměrech, které vyvolaly napětí projevující se nejen terorismem a dalšími excesy krajních skupin, ale i spontánním vytvářením politických, sociálních i profesních struktur, které otrásl

dosavadním mocenským monopolem. Do konce i dosud loajální skupiny, včetně šlechty, byly zaslepeným carským režimem vhnány do opozice. Kizevetter líčí tento vývoj zasvěceně, jako historik, současník i aktér. Jeho vzpomínky jsou fascinující četbou o době, která byla známa pouze z velmi jednostranného podání.

Zdeněk Sládek

MAGNUSKI, Janusz – KOLOMIJEC, Maksym: *Rudý Blitzkrieg: Září 1939, sovětská tanková vojska v Polsku*. Překlad z polského originálu Czerwony Blitzkrieg. Brno, Bonus A 1996, 88 s.

Autoři se v první části své publikace zabývají vývojem tankových sil Rudé armády. Koncem 20. let bylo rozhodnuto o dalekosáhlé mechanizaci sovětských vojsk. V rámci tohoto programu byla zřízena speciální instituce – Správa mechanizace a motorizace. Její program byl svěřen zbrojním podnikům v Leningradu, Moskvě, Mytšči, Gorkém, Vyксе, Stalingradu a Čeljabinsku. Sériová výroba tanků začala v roce 1931 výrobou tančíků podle britské licence. Jejich nedostatky vedly ke změně výrobního programu na výrobu malých lehkých tanků s otočnými věžemi. Po experimentech s obojživelnými tanky, se zavěšovaním tanků pod křídla velkých dopravních letadel a s tzv. chemickými tanky a samohybnými děly začala sériová výroba modernizovaných typů. V roce 1933 byla zahájena výroba středních tanků. V téže době již vznikl prototyp těžkého tanku, který však byl nasazen do bojů až v roce 1941. Po počátečním období experimentů byl v roce 1933 schválen program rozvoje tankového vojska. V roce 1938, kdy byl schválen další program rozvoje a rekonstrukce Rudé armády, došlo i ke změně organizace tankových vojsk. V roce 1939 byly na základě zkušeností ze Španělska, a zejména z tažení Rudé armády do Polska v září 1939 rozpuštěny tankové sbory, protože jejich velitelé, jak se ukázalo, je nevládali. Tankové jednotky pak byly přičleněny k jezdeckým divizím i k pěším jednotkám.

Druhá část publikace se zabývá činností sovětských tankových vojsk v září 1939 v Polsku. Do boje bylo nasazeno pět tisíc tanků, převážně lehkých typů. Z vojenského hlediska byl postup tankových vojsk úspěšný, pro-

tože narazila pouze na roztroušená polská vojska na ústupu před Němci. Ze zpráv velitelů tankových brigád však vysvítá, že jejich postup byl komplikován nedostatky v zásobování palivem i technickými potížemi, které vyřadily nepoměrně víc strojů než nepřítel.

Publikace je vybavena ilustracemi strojů, fotografiemi z postupu tankových vojsk (mj. jsou tu snímky ze setkání velitele sovětské brigády s německým generálem Guderianem, s nímž byla dohodnuta společná přehlídka v Brestu) i dobovými karikaturami a vyobrazeními uniformy sovětských tankistů.

Zdeněk Sládek

PARRISH, Thomas: *The Cold War Encyclopedia*. New York, Holt. 1996, XXI+487 s., obr.

Konečně encyklopedická publikace ke studené válce, jež není znehodnocena dlími chybami a je použitelná! Sestává z úvodu (s. XIII–XXI), osobních a věcných hesel (s. 1–355) a chronologického přehledu (s. 357–467). Hesla jsou vybrána vyváženě, pokrývají nejen problematiku mezinárodních vztahů, ale také vývoj uvnitř jednotlivých zemí (příčímž Západu je věnováno o něco více pozornosti). Přiměřeně jsou zastoupena i hesla vztahující se k nejdůležitějším událostem či okolnostem československých dějin. Při velkém množství prezentovaných údajů se autor pochopitelně nevyhnul drobnějším chybám či občasnému zjednodušení, nejde však o zásadní omyly.

Spíše pozitivním rysem knihy je, že se autor soustředil na faktografii a nepokouší se o formulování dalekosáhlých teorií a interpretací. Podstatu studené války spatřuje především v konfliktu mezi demokracií a komunismem. Tím je dán i časový záběr knihy: 1917–1991; událostem po roce 1945 je ovšem věnováno nepoměrně více – asi 90 procent – místa.

Oldřich Tůma

ROHWER, Jim: *Asia Rising: Why America Will Prosper as Asia's Economies Boom*. Boston, First Touchstone Edition 1996, 382 s.

Obsáhlá kniha amerického autora ekonomického vzdělání se skládá z 16 kapitol, několika desítek podkapitol, úvodu a závěru. Její součástí je i množství obrazových příloh

– zejména mapek a různých grafických znázornění. K vybavení knihy patří přehled použité literatury a společný jmenný a předmětový rejstřík. Vychází v jednoduchém paperbackovém vydání.

Práce se soustřeďuje na otázky současného ekonomického rozvoje asijského kontinentu, zejména jeho východní části, kde v současné době dochází k pozoruhodným ekonomickým procesům. Autor svou práci začíná všeobecnými úvahami o Asii. Z dlouhodobého hospodářského hlediska považuje za významnější spíše oblast Dálného východu – oblast střetávání vlivu Japonska, Ruska, Číny a Koreje. Mluví o jakési „kalifornizaci“ této oblasti, přičemž ruská Sibiř je pro něj přirozenou surovinovou základnou Asie a Vladivostok nespornou bránou k Dálnému východu. Dále se věnuje rozboru asijských institucí, které považuje na rozdíl od západoevropských nebo amerických za nevyvinuté, popřípadě za „jinaké“. Zdůrazňuje, že některé asijské národy stály ještě v polovině tohoto století na počátku svého vývoje. Sleduje dále úlohu autority u asijských národů. Neváhá putovat (a to jak teoreticky, tak i prakticky) z jedné oblasti Asie do druhé, aby čtenář seznámil s územními zvláštnostmi. Méně zachyceny jsou pak otázky vlastního kulturního rozvoje Asie.

Autor zdůrazňuje *institucionální slabost* Asie a zároveň je překvapen dominancí osobních svazků a kontaktů v této oblasti. Právě rozpor mezi institucí a individuem považuje za hlavní problém současného vývoje Asie. Nejvýš aktuální pro autora je, zda a za jakých okolností Asie vydrží současný trend ekonomického rozvoje.

Práce často používá didaktických metod – klade otázky a snaží se na ně odpovědět. Ptá se například po příčině toho, proč je i přes ekonomický *boom* emigrační vlna z Asie tak velká. Dále analyzuje, proč je obchod mezi asijskými státy poměrně malý ve srovnání s neasijskými zeměmi. Za nejperspektivnější část Asie považuje její severní část. Doporučuje ve styku s touto oblastí využívat obchodní cesty, které byly budovány z Evropy v minulých desetiletích (zde přisuzuje samozřejmě význam i České republice).

Jiří Procházka

ROMADER, Wilhelm: *Das Jahr 1945 in Weitra und Umgebung: Ereignisse – Erlebnisse – Schicksale*. Krems–Horn, Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes – Band 39, 1996, 224 s.

Vrchní školní rada a dřívější hlavní ředitel školy ve Weitře zpracoval dokumentární studii zachycující vzpomínky pamětníků na rok 1945 v oblasti soudního okresu Weitra. Pro názornou ilustraci ji doplnil dobovými dokumenty a fotografickým materiálem. Z písemných pramenů použil např. hlášení četnických stanic, farní a školní kroniky a seznámil se tak s každou obcí tohoto soudního okresu. Autorovi se mj. podařilo, díky rozhovorům se 70 svědky s rozdílnými životními zkušenostmi, vytvořit značně působivý obraz roku 1945, jenž zahrnuje např. osud maďarského Žida, kterému bylo v roce 1944 jedenáct let a který byl i se svými rodiči nasazen do pracovní služby v Schützenbergu u Weitry, svědectví praneteře Adolfa Hitlera z rodného místa jeho matky, ze Spitalu u Weitry, vzpomínky bývalých příslušníků jednotek SS, ale i tehdejšího partyzána. Metoda rozhovorů a následné srovnávání všech osobností z tehdejší Weitry a přilehlého okolí umožnily vytvořit velice plastický, živý a svým způsobem také působivý obraz prožitků lidí v roce 1945. Autor využil také otevření důležitých, dříve nedostupných archivů v Rusku po roce 1991.

Kniha způsobem sobě vlastním nabízí zajímavou ukázkou dějin každodennosti, včetně sondy do mikrokosmu územně malé oblasti severozápadního Waldviertelu. Volně navazuje na další knihy k této tematice vydané ve stejném vydavatelství WHB: MAYR, Maria (rozená Bitter): *Das Jahr 1945 im Bezirk Horn* (1994), 176 s.; SCHADAUER, Christoph: *Das Jahr 1945 im politischen Bezirk Weidhofen an der Thaya* (1992, druhé vydání 1994), 320 s.

Jiří Dvořák

Russkaja emigracija v Jevrope 20-e–30-e gody XX v. Redakcionnaja kollegija S. A. Beljajev, L. N. Ponomarev (otv. red.), N. Ju. Stepanov. Moskva, Rossijskaja Akademija Nauk, Institut vseobščej istorii 1996, 247 s.

v Evropě zaujme českého čtenáře např. historií semináře N. P. Kondakova, vzpomínkami na pobyt N. Ju. Ejsnera v Srbsku a v Praze a vylícením osudů ruské emigrace v Itálii. Zvláštní celek tvoří studie o eurasijském hnutí. J. J. Činajevová líčí založení tohoto hnutí v Praze, oceňuje zásluhy jeho zakladatele P. Savického a hodnotí výsledky činnosti, zejména v oblasti bádání, následnou politizaci hnutí i jeho rozklad. Podle jejího názoru je eurasijská odborná koncepce neukončená a inspiruje k dalšímu bádání.

N. Ju. Stěpanovová ve své studii o pedagogické činnosti eurasijců líčí činnost P. Savického, N. S. Trubeckého, G. V. Florovského a G. V. Vernadského. Dále se věnuje jejich politickým názorům eurasijců, zejména P. Savického. Pražská skupina zaujala kritické stanovisko k pařížským eurasijcům, kteří podle ní podléhali vlivu marxismu. Politická témata však měla značný ohlas. Autorka závěrem konstatuje, že v evropských zemích vznikla rozsáhlá síť eurasijských skupin, které se zabývaly šířením výsledků svého bádání i politickými otázkami. Cílem této činnosti bylo připravit stoupence eurasijství na jejich působení na území SSSR, zároveň však přispívala k osvětě mezi emigranty, k jejich vlastenectví i k obohacení jejich duchovního života.

L. B. Ponomarevová se zabývá typologií eurasijství. Soudí, že eurasijství by si zasloužilo zařadit do evropského kontextu, mj. komparací se španělskou doktrínou *Hispanidad*, jejímž tvůrcem byl španělský katolický filozof Ramiro de Maeztu (1874–1936). Tématem obou koncepcí byl problém jednoty či rozpadu historických celků. Eurasijci byli vůči starým tradicím mnohem kritičtější a myšlenku slovenské jednoty opouštěli. Koncepce *Hispanidad* se ve 20. století rozpadala. Obě doktríny měly nábožensko-politický a historizující ráz. Eurasijci vycházeli z pravoslavné státnosti, Španělé z ideje katolické. Eurasijská doktrína nebyla ucelená, a to vedlo k jejímu rozpadu. Obě doktríny však dle názoru autorky přesto dokázaly svou životaschopnost. Na základě křesťanství hledaly odpovědi na destruktivní tendence 20. století.

Zdeněk Sládek

Sborník příspěvků na téma ruské emigrace

Russkaja emigracija v Jugoslavii. Moskva, Izdatel'stvo Indrik 1996, 350 s. V příloze výběrová bibliografie k dějinám ruské emigrace v Jugoslávii a informace o autorech sborníku. Fotografická příloha. Sborník prací ruských a jugoslávských historiků.

Úvodní část se zabývá celkovou charakteristikou ruské emigrace. M. Sibinovič konstatuje, že jugoslávská vláda poskytla emigrantským institucím, včetně vojenských jednotek, velkorysou podporu. V roce 1921 bylo v Jugoslávii asi 45 tisíc ruských běženců. Rozpory mezi monarchisty a republikány vyústily během druhé světové války v rozkol, jedni byli pro navázání styků se SSSR, druzí proti. Koncem války byly ruské instituce zrušeny a mnozí emigranti vypovězeni. Po rezoluci Informbyra v roce 1948 nastal další odliv ruských emigrantů a v roce 1955 jich v zemi zbylo 10 tisíc. M. Jovanovič sleduje právní postavení běženců a shrnuje jejich přínos pro Jugoslávii. A. Arseněv podrobně líčí činnost ruské emigrace v Jugoslávii, a to jak v Bělehradě, tak ve třech stech „ruských koloniích“. Zároveň podává přehled emigrantských kulturních a vědeckých institucí a organizací. V. I. Kosik se zabývá zájmem ruských emigrantů o srbskou a jugoslávskou historii, politiku a kulturu. B. Gligorijevič se věnuje ruské pravoslavné církvi v Jugoslávii. Její synod se totiž odmítl podřídit jurisdikci moskevského patriarchy. Srbská pravoslavná církev se proto snažila urovnat vztahy mezi jednotlivými centry ruské emigrantské církve a koncem 30. let dosáhla toho, že pravoslavnému synodu v Jugoslávii byl přiznán statut duchovního centra ruské emigrace. Následují studie o ruském školství a o ruských učencích v Jugoslávii. Poslední část sborníku je věnována podílu ruské emigrace na rozvoji kulturního života Jugoslávie, ke kterému přispěla vydatnou měrou.

Sborník zdařile objasňuje úlohu ruské emigrace v Jugoslávii, přesto však některé závažné otázky zůstávají nadále otevřeny. To se týká především vlivu ruských vojenských kruhů na jugoslávskou armádu a na zahraničněpolitická stanoviska dvora. Také vztahy ruské emigrace k ostatním světovým emigračním centrům by si zasloužily více pozornosti.

Zdeněk Sládek

SAARIKOSKI, Vesa (ed.): *And Never Shall They Meet?* (European Space and Thought Between East and West.) Turku, Department of Political History of Turku University 1997, 259 s.

Tato publikace vznikla jako soubor statí 13 badatelů (12 Finů, 1 Estonec) pracujících na EB projektu (EB = The Europe Between, Zwischeneuropa, Meziévropa). Pokud jde o odborné zaměření, podílelo se na této práci 6 historiků, 5 politologů a 2 geografové.

V úvodu Vesa Saarikoski z katedry politických dějin na univerzitě v Turku charakterizoval prostor EB projektu. Jde o země mezi Německem a Ruskem od Finska a baltských zemí až po Balkán. Saarikoski je rovněž autorem kapitoly Finsko v kontextu Meziévropy ve 20. století, ve které vyjádřil přesvědčení, že budoucnost Finska stejně jako budoucnost celé Meziévropy bude záviset na politických vztazích mezi západní Evropou a Ruskem.

Kniha je členěna do tří částí s dvanácti kapitolami: 1. Problém hranic, 2. Kde se stýkají Východ a Západ, 3. Převrat. V první části jsou hranice mezi státy charakterizovány jako poslední zbytky nezmenšitelného prostoru. Anssi Paasi, profesor geografie na univerzitě v Oulu, se zde orientuje na otázku hranic v procesu globalizujícího se světa a zdůrazňuje trvalý význam mocenských faktorů při udržování hranic.

Druhou, rozsáhlejší část knihy tvoří šest studií zaměřených na formování evropské identity, na vize o střední Evropě, na postavení Finska v tzv. Meziévropě (Saarikoski) a na problematiku europeizace Turecka. Specifické problematice postojů klerikálních politiků Meziévropy v období mezi dvěma světovými válkami se věnuje Vesa Vares z katedry politických dějin na univerzitě v Turku. Dochází k závěru, že v meziválečném období religiozní prvky zesílily nejen v Polsku, Rumunsku a Maďarsku, ale i v české části Československa, a to jako alternativní prvky politické kultury k světovým ideologiím fašismu a socialismu.

Třetí část knihy vyplňují čtyři studie, z nichž první se věnuje poválečné transformaci Československa. Autor této studie, Heikki Larmola, politolog působící na univerzitě v Helsinkách, připravoval svůj příspěvek

za studijního pobytu v ČR. Ukázal zde na důsledky československo-sovětské smlouvy o přátelství a spolupráci z prosince 1943, zajímavé je rovněž jeho pojetí Pražského povstání, stejně jako posuzování vnitřních faktorů a zahraničních vlivů na transformaci Československa. Další studie této části mají jednak převážně historický charakter a jednak charakter aktuální analýzy i s určitými prvky futurologickými. K první skupině patří práce, kterou Heino Nyssönen, politolog na univerzitě v Jyväskylä, věnoval analýze působení paměti maďarských událostí roku 1956 na maďarskou politiku po tomto roce. K druhému typu patří stať Matti Wiberga, politologa na univerzitě v Helsinkách, který analyzoval šance rozšiřování Evropské unie na východ a snažil se posoudit možnosti evropských institucí ovlivnit tento proces. Finsko podle autora proces rozšiřování sice podpoří, nicméně zkušenosti z 80. let podle něj ukazují, že je třeba počítat i s četnými zakořeněnými představami a předsudky, které mohou integraci zkomplikovat.

Závěrečnou část knihy tvoří bibliografie, která stejně jako všechny prezentované studie může znamenat podnět pro práci na uvedené problematice v historiografii, politologii a sociologii.

Emanuel Pecka

Slováci v Rumunsku. Zborník materiálů z vedeckej konferencie 7. júna 1995. Zostavili Eubica Bartalská a Genovéva Grácová. Bratislava, Dom zahraničných Slovákov 1995, 287 s.

Krajanské muzeum Matice slovenské v Bratislavě poprvé na Slovensku představilo ukázky duchovní a hmotné kultury rumunských Slováků. V rámci výstavy Slováci v Rumunsku – minulost a současnost se konala také vědecká konference, jejímž cílem bylo sumarizovat znalosti o této slovenské komunitě, podat analýzu jejího vývoje i současného postavení jako národnostní menšiny, přispět k rozšíření a prohloubení stavu bádání o problematice jejích dějin a života a navrhnout společné projekty výzkumu v interdisciplinárních oblastech. S referáty na konferenci vystoupili vědečtí, odborní a kulturní pracovníci ze Slovenska i z řad slovenských

krajanů v Rumunsku. Kromě referátů a diskusních příspěvků k historii slovenského vystěholectví na dnešní území Rumunska byly předneseny příspěvky zejména k otázkám národnostního školství, k problematice kulturního, spolkového a církevního života, vydavatelské, literární a divadelní činnosti menšiny.

Sborník obsahuje 21 statí, všechny s rumunským resumé. Dějiny Slováků v Rumunsku pro starší období do roku 1918, kdy všichni dolnozestí Slováci žili ve společném uherském státě s mateřským národem na slovenském etnickém území, jsou zpracovány poměrně uspokojivě, v horší situaci je studium meziválečného období, neboť slovenští historici neměli přístup do rumunských archivů. O důkladnější zpracování své minulosti od doby, kdy se stali rumunskými Slováky, se budou muset krajané přičinit především sami. Některé příspěvky ocenily péči, kterou Slovákům v Rumunsku poskytoval v meziválečném období československý stát, slovenské instituce i Rumunsko, jako členský stát Malé dohody. Sborník, který vyšel ve sličné a přitažlivé úpravě, představuje cenný příspěvek k poznání dějin nejen rumunských Slováků, ale v mnoha případech Čechů žijících v Rumunsku.

Jaroslav Vaculík

UNFRIED, Berthold (Hg.): *Spuren des „Realsozialismus“ in Böhmen und der Slowakei: Monumente–Museen–Gedanktage.* Wien, Löcke Verlag 1996, 190 s., 16 s. obr. příl.

Pod uvedeným, snad poněkud rozostřujícím názvem, který může vyvolat hned z kraje určité otázky či námitky (Böhmen, Slowakei, Realsozialismus), vídeňský historik Berthold Unfried (1960) uspořádal a vydal soubor historických statí. Sborník soustřeďuje pozornost na projevy úsilí o historickou legitimizaci, ideologické ukotvení a stabilizaci stalinismu a posléze „reálného stalinismu“ v uplynulých letech v Československu. Jednotlivé statí přihlížejí i k dalšímu vývoji až po současný stav, ke stopám, které toto úsilí zanechalo, a pokoušejí se některé jeho rysy zařadit do širších souvislostí problému historické paměti, jejího významu a role. Publikace byla vydána s podporou rakouského Spol-

kového ministerstva pro vědu, výzkum a umění a navazuje na výzkumný projekt téhož ministerstva, který řídí profesorka dr. Erika Weinzierlová z Ústavu soudobých dějin Vídeňské univerzity.

Vedle Unfriedova úvodu, který charakterizuje publikaci, její autory i stati, a vedle dvou jeho metodologicky a analyticky zaměřených statí sborník obsahuje studie čtyř českých a jednoho slovenského historika, vesměs známých jmen. Unfriedovy stati si všimají jednotlivých nástrojů ideového působení na společnost vzhledem k vytěženým politickým cílům, jejich úlohy a vlivu na utváření historické paměti (*lieux de mémoire, invention of tradition*), sledují muzealizaci i obrazoborectví a jejich projevy v daných obdobích. Stati českých historiků obracejí pozornost ke zcela konkrétnímu vývoji jednotlivých jevů. Z toho plyne jejich větší popisnost a uzavřenost do vlastního tématu. Stati přispívají ke shrnutí a osvětlení jednotlivých problémů, i když některé z nich jsou jen novým zpracováním či úpravou textů už publikovaných. Studie Jiřího Pokorného (1957) zpracovává historii Stalinova pomníku v Praze, jeho přípravy, vzniku a zničení. Jan Galandauer (1936) věnuje svou obsáhlou stať národnímu památníku na Vítkově a „soudruhu Žižkovi“, jak sám ironicky píše. Je to historie zajímavá po mnoha stránkách také proto, že s ní je autor spojen nejenom jako historik, ale že tu může zhodnotit i svou vlastní pamětnickou zkušenost jako aktivní účastník dějů na daném poli. Širší souvislost a obecnější rovinu má na mysli studie Františka Svátka (1936) o stranických muzeích a muzeích revolučních bojů v Praze. O metamorfózách státních svátků v Československu v daném období píše Jan Měchýř (1930). Soustřeďuje se na ty z nich, které zkoumaný jev demonstrují nejvýrazněji, i na mechanismy, jimiž mocenské orgány utvářely tento proces. Poněkud jinak je zpracována studie Lubomíra Liptáka (1930). Politické přeměny památníků a památníky politických přeměn na Slovensku. Soustřeďuje se na dění na Slovensku a zabývá se specificky slovenskými aspekty zkoumaného jevu; navíc si všímá osudů památníků v užším pojetí, tj. skutečných památníků-pomníků a jejich konstrukce i destrukce v širším časovém

vymezení, od Uher až po zánik Československa. Registruje i nové prvky, jež v návaznosti na minulost vypovídají mnohé o současnosti i budoucnosti zkoumaného jevu.

K jednotlivým studiím by bylo možno mít drobné připomínky a doplňky, nikoli však zásadního charakteru. Další práci na tomto tématu by nicméně prospělo výraznější sladění badatelského úsilí a tematizace problému, která stránka zkoumaného fenoménu je historicky přechodná a která představuje trvalou hrozbu. Na závěr své studie Jan Galandauer jen skromně připomíná skutečnost, z tohoto hlediska asi nadmíru významnou, že po národním památníku pojímaném nacionalisticky či proletářsky vystrčil rohy skurilní happening. Náhoda, rozpaky, nebo čištění půdy pro nové zasvěcení?

Vladimír Kašák

Życie codzienne polskich zesłańców w ZSRR w latach 1940–1946. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1997, 313 s.

Vratislavská univerzita vydala pod redakcí Stanisława Ciesielského sborník studií věnovaný osudům Poláků v SSSR v letech druhé světové války. Obsahuje osm statí z pera čtyř historiků, z nichž tři jsou autory samostatné monografie o sovětských masových deportacích v letech druhé světové války (2. vydání 1994). V prezentovaných studiích se autoři pokusili využít širokou základnu různorodých pramenů, zejména polské proveniencie (např. polské ambasády v SSSR a Svazu polských vlastenců v SSSR). Důležité místo zaujímají i sovětské publikované a nepublikované dokumenty. Zásadní význam však mají vzpomínky vysídlenců, kterých různé polské instituce shromáždily již tisíce. Vzpomínkový materiál má různorodý charakter – zahrnuje deníky, dopisy, dobové zprávy i vzpomínky formulované s časovým odstupem. Jejich autory jsou obyčejní lidé pocházející z různých vrstev společnosti.

Jednotlivé studie mají problémový charakter. První z nich ukazuje politické souvislosti deportací, jejich rozsah a směry, rozmístění vysídlenců na území SSSR a jejich formální statut. Následující příspěvky se pokoušejí odpovědět na otázku, v jakém materiálním, fyzickém a psychickém stavu začínali vysídlen-

ci nový život, s čím přicházeli do lesních osad, důlních kolonií, kolchozů a sovchozů. Analyzován je i každodenní život vysídlenců: stravování, ošacení a ubytování. Sledovány jsou zdravotní poměry, náboženský život a vztahy k místnímu obyvatelstvu. Pominuty byly ty okruhy problémů, které již byly postiženy v jiných publikacích, např. problematika polských škol.

Autoři jednotlivých příspěvků ukazují, že v okamžiku vysídlení postižené osoby ztrácely prakticky veškerý majetek: domy, jejich vnitřní zařízení, živý i mrtvý inventář svých hospodářství, oděv i knihy. To výrazně deter-

minovalo jejich postavení v nových sídlech. Museli si zajistit základní životní podmínky v nepříznivých přírodních a ekonomických poměrech a za administrativního dohledu, který se stal součástí jejich nového postavení. Strádání prohlubovala vyčerpávající práce, hlad a nemoci. Každodenní život se stával nekončícím pokračováním ústrků a tragédií. Publikace naznačuje, že mnohostrannost „každodennosti“ poskytuje široký prostor pro studium nejen historikům, ale také sociologům, psychologům, etnologům a literárním vědcům.

Jaroslav Vaculík

Bibliografie

Bibliografický přehled zachycuje články, recenze a polemiky z českých odborných časopisů a sborníků vydaných v letech 1996–1998. Bibliografie má výběrový charakter. Počítačová databáze knih a článků je přístupná ve studovně Ústavu pro soudobé dějiny.

Každý záznam obsahuje základní údaje o publikaci: jméno autora či autorů, popřípadě první slovo názvu v záhlaví, titul, podtitul, nakladatelské údaje, rozsah. Dále je uvedeno jméno edice, případně údaje o původním vydání anebo – jde-li o překlad – o vydání originálu. Celá bibliografie je členěna do pěti základních oddílů a ty pak do dílčích podskupin, jak je uvedeno v následujícím přehledu. Pokud jde o oddíly IV. a V., které přinášejí informace o sekundární literatuře, prvotní hledisko členění je chronologické. Jednotlivé tituly jsou zařazeny do sedmi časových období. Práce, které svým časovým záběrem přesahují vymezené periody, jsou pak zařazeny do sedmi tematických skupin v oddíle V. anebo, pokud jde o práce obecnější, v podskupině IV.H. Pro uživatele uvádíme odkazy v oddílech IV. a V., a to odkazy navzájem mezi chronologickými a tematickými podskupinami, ale také odkazy informující o relevantních titulech uvedených v oddílech I.– III.

Zpracovala Věra Břeňová ve spolupráci s Oldřichem Tůmou.

Schéma:

I. Historiografie

- I.A Obecné problémy historiografie, historici
- I.B Archivy, vědecké společnosti, organizace vědecké práce, sborníky z konferencí, katalogy výstav
- I.C Bibliografie
- I.D Encyklopedická literatura, slovníky, příručky
- I.E Světové / evropské dějiny

II. Společenské vědy, publicistika

- II.A Ekonomie
- II.B Filozofie, politologie, publicistika
- II.C Sociologie, demografie, urbanistika
- II.D Právo
- II.E Ekologie

III. Prameny

- III.A Projevy, stati
- III.B Dokumenty, fotografie
- III.C Memoáry, deníky, svědectví
- III.D Rozhovory
- III.E Korespondence

IV. Chronologická část

- IV.A 1918–1939
- IV.B 1939–1945
- IV.C 1945–1948
- IV.D 1948–1967
- IV.E 1968–1970
- IV.F 1970–1989
- IV.G 1990–1998
- IV.H Více období
(mimo tituly uvedené pod V.A – G)

V. Tematická část

- V.A Střední / východní Evropa
- V.B České / československé vztahy se zahraničím
(mimo tituly uvedené pod V.C a D)
- V.C Slovensko, česko-slovenské vztahy
- V.D Česko / československo-německé vztahy
- V.E Židé v Československu
- V.F Osobnosti, biografie
- V.G Kultura, umění, literatura

I. Historiografie

I.A Obecné problémy historiografie, historici

- BALCÁREK, Pavel 1
 Profesor Jindřich Šebánek, vědec, vlastenec a organizátor : Z konference na paměť 20. výročí úmrtí / Pavel Balcárek. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 3 (1997), s. 318-320.
- BENEŠ, Ctirad 2
 Za prof. dr. Walterem Hummelbergerem / Ctirad Beneš. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 2 (1996), s. 186-187.
- BLODIG, Vojtěch 3
 Za Erikem Polákem / Vojtěch Blodig. - In: Tereziánské listy. - Roč. 24, (1996), s. 133.
- BORODZIEJ, Włodzimierz 4
 Polská historiografie o „vyhnání“ Němců / Włodzimierz Borodziej ; Z pol. přel. Jindřich Dejmeček. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 306-326. - Res. angl.
- ČECHURA, Jaroslav - ŠETŘILOVÁ, Jana 5
 František Hrubý a Český časopis historický / Jaroslav Čechura, Jana Šetřilová. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 223-244. - Res. něm.
- DEJMEK, Jindřich 6
 Český historik Robert Kvaček a jeho dílo / Jindřich Dejmeček. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeček, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 7-20.
- DEJMEK, Jindřich 7
 Opožděný nekrolog : K nedožitým osmdesátinám dr. Antonína Šnejdárka / Jindřich Dejmeček. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 307-311.
- DRÁPALA, Milan 8
 Vilém Prečan - stručná chronologie života a díla / Milan Drápala. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 457-466.
- GALANDAUER, Jan 9
 Otto Urban (1938-1996) / Jan Galandauer. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 178-184.
- GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan 10
 Historik František Janáček (21.5.1930-12.12.1995) / Jan Gebhart, Jan Kuklík. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 181-184.
- GEBHART, Jan 11
 Nad badatelskou a tvůrčí prací historika Tomáše Pasáka (6.6.1933-26.10.1995) / Jan Gebhart. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 175-178.
- GONĚC, Vladimír 12
 Československá historická ukrajinistika v letech 1939-1989 / Vladimír Goněc. - In: Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii / Uspoř. Václav Veber. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 94 s. - S. 64-80.
- GRÁF, Jiří 13
 Vzpomínka na Emila Jenerála / Jiří Gráf. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 3 (1997), s. 324.
- HANZAL, Josef 14
 Pekařovo potýkání s Palackým / Josef Hanzal. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeček, Josef Hanzal. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 153-163.
- HANZAL, Josef 15
 Pekařovy recenze / Josef Hanzal. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 354-358. - Res. něm.
- HARBUTOVÁ, Eubica 16
 Slovenská povojnová historiografia o ruských a sovietských dejinách 20. storočia / Eubica Harbulová. - In: Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii / Uspoř. Václav Veber. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 94 s. - S. 81-94.
- HLAVÁČEK, Ivan 17
 Stanislav Šisler zemřel / Ivan Hlaváček. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 932-933.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana 18
 Revue de Synthèse Historique v letech 1900-1931 / Ivana Holzbachová. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 795-814. - Res. franc.
- JANÁK, Jan 19
 Jindřich Chylík - hospodářský historik Moravy a Slezska / Jan Janák. - In: K počtě Jaroslava Marka / Uspoř. Lubomír Slezák, Radomír Vlček. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. - 270 s. - S. 105-115. - (Práce HÚ ČAV : Rada C - Miscellanea ; Sv. 13) - Res. něm.
- KAMENEC, Ivan 20
 Slovenské dejiny v najnovších syntetických prácach / Ivan Kamenec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 311-315.
- KOŘALKA, Jiří - 21
 Hlavačka, Milan - SEKERA, Martin
 Profesor Otto Urban (1938-1996) / Jiří Kořalka,

- Milan Hlavačka, Martin Sekera. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 683-688.
- KRÁL, A. Bunny 22
Jubileum historika PhDr. Miloslava Vituly / A. Bunny Král. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 1 (1997), s. 90-91.
- KVAČEK, Robert 23
Nepromarněné příležitosti Viléma Prečana / Robert Kvaček. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 7-11.
- MALÍŘ, Jiří 24
Janu Janáčkovi k životnímu jubileu / Jiří Malíř za kol. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 116, č. 1 (1997), s. 5-9.
- MALÍŘ, Jiří 25
K nedozítým sedmdesátinám profesora Jaroslava Kudrny / Jiří Malíř. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 115, č. 1 (1996), s. 214-217.
- MAREK, Jaroslav 26
O smyslu sporu / Jaroslav Marek. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 560-580. - Res. něm.
- MAREK, Jaroslav 27
Sto roků časopisu [Československý časopis historický] / Jaroslav Marek. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 1-13. - Res. něm.
- MENCL, Vojtěch 28
Ortegovské imaginace pro Jana Křena / Vojtěch Mencil. - In: Occursus-Setkáni-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 174-176.
- MEZNÍK, Jaroslav 29
Proměny a neměnnost Jaroslava Marka / Jaroslav Mezník. - In: K počtě Jaroslava Marka / Uspoř. Lubomír Slezák, Radomír Vlček. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. - 270 s. - S. 13-19. - (Práce HÚ ČAV : Řada C - Miscellanea ; Sv. 13)
- MIKLOŠKO, František 30
Vilém Prečan šesťdesátipětročný / František Mikloško. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. [6].
- MOULIS, Vladislav 31
Ve svírajícím objetí ideologie (1945-1963) / Vladislav Moulis. - In: Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii / Uspoř. Václav Veber. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 94 s. - S. 37-44.
- NEČAS, Ctibor 32
Macůrkova kompendia / Ctibor Nečas. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 116, č. 1 (1997), s. 267-273. - Res. něm.
- NĚMEČEK, Jan 33
Za historikem Františkem Janáčkem / Jan Němeček. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 129-131.
- PACZKOWSKI, Andrzej 34
„Peerełowska“ przeszłość w pamięci społecznej, historiografii i polityce / Andrzej Paczkowski. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 247-259.
- PÁTEK, Jaroslav 35
K životnímu jubileu Alice Teichové / Jaroslav Pátek. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 7-23. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Soub. text něm.
- PAUER, Jan 36
Tschechische Republik - die Rückkehr der Geschichte? / Jan Pauer. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 260-276.
- PICHLÍK, Karel 37
Co si dnešní Češi myslí (co si „pamatují“) o 1. světové válce : Pokus o jiný žánr / Karel Pichlík. - In: Occursus-Setkáni-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 177-185.
- PITHART, Petr 38
Pokus o Viléma Prečana / Petr Pithart. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. [5].
- PREČAN, Vilém 39
Gordon Skilling osmdesátipětiletý / -vpn- [Vilém Prečan]. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 563. - Res. angl.
- REIMAN, Michal 40
Dějiny SSSR a sovětského bloku v čs. literatuře 70. a 80. let / Michal Reiman. - In: Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii / Uspoř. Václav Veber. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 94 s. - S. 52-63.
- REIMAN, Michal 41
Námět / Michal Reiman. - In: Occursus-Setkáni-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seif-

- ter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 186-198.
- RICHTER, Václav 42
Jaroslav Školl - kronikář svého města / Václav Richter. - In: Jižní Morava. - Roč. 32, č. 35 (1996), s. 356-359.
- SEIBT, Ferdinand 43
Die Sturde Klios / Ferdinand Seibt. - In: Occurus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pouta, Pavel Seifter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 199-215.
- SKŘIVÁNEK, Milan 44
Několik poznámek k postmoderní úvaze o historiografii / Milan Skřivánek. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 2 (1997), s. 572-577. - Polem. na : Dějiny jako katedrála nebo jako prostor k rozlišení? [článek] / Dušan Třeštík // In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 581-589.
- SLÁDEK, Zdeněk 45
Po stopě historické pravdy (1964-69) / Zdeněk Sládek. - In: Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii / Uspoř. Václav Veber. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 94 s. - S. 45-51.
- STANOVISKO 46
Stanovisko Slovensko-českej (Česko-slovenskej) komisie historikov k práci Milana S. Ďuricu Dejiny Slovenska a Slovákov. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 307-308. - Rec. na : Dejiny Slovenska a Slovákov / Milan S. Ďurica. - 2. vyd. - Bratislava, 1996.
- ŠMAHEL, František 47
Násilí slovem a otázka moci / František Šmahel. - In: Occurus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pouta, Pavel Seifter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 216-220.
- ŠMAHEL, František 48
Velké dějiny malých národů / František Šmahel. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 47-62.
- TŘEŠTÍK, Dušan 49
Dějiny jako katedrála nebo jako prostor k rozlišení? : Melancholická impresie nad prvními ročníky Českého časopisu historického / Dušan Třeštík. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 581-589. - Res. něm.
- TŘEŠTÍK, Dušan 50
Konec paradigmatu? : Poznámky k postmoderní situaci nejenom v dějepisectví / Dušan Třeštík. - In: K počtě Jaroslava Marka / Uspoř. Lu-
bomír Slezák, Radomír Vlček. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. - 270 s. - S. 247-255. - (Práce HÚ ČAV : Řada C - Miscellanea ; Sv. 13) - Res. něm.
- UHLÍŘ, Jan Boris 51
Zamyšlení nad životem a dílem doc. PhDr. Tomáše Pasáka, CSc. / Jan Boris Uhlíř. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 124-129.
- VÁLKA, Josef 52
Profesor Jaroslav Marek jubiluje / Josef Válka. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 115, č. 2 (1996), s. 431-437.
- VAŠÍČEK, Zdeněk 53
Historický přístup / Zdeněk Vašíček. - In: K počtě Jaroslava Marka / Uspoř. Lubomír Slezák, Radomír Vlček. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. - 270 s. - S. 241-246. - (Práce HÚ ČAV : Řada C - Miscellanea ; Sv. 13) - Res. něm.
- VEBER, Václav 54
Tradice české historiografie dějin Ruska a SSSR / Václav Veber. - In: Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii / Uspoř. Václav Veber. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 94 s. - S. 7-15.
- WANNER, Jan 55
K problémům americké historiografie 2. světové války / Jan Wanner. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 461-487.
- WLADYKA, Wieslaw 56
Housenky a motýli : O nejnovějších polských syntézách dějin PLR z let 1944-1989 / Wieslaw Władyka ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 327-337. - Res. angl.
- Viz též 64, 140, 208, 219, 233, 247, 291, 324, 553
- I.B Archivy, vědecké společnosti, organizace vědecké práce, sborníky z konferencí, katalogy výstav*
- BARTEČEK, Ivo 57
Celostátní studentská vědecká konference - Historie 1995 / Ivo Barteček. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 466-468. - Akce: Historie 1995 [Celostátní studentská vědecká konference]. Ostrava. 27.11.1995-29.11.1995.

- BEDNÁŘ, Václav** 58
Důstojné ocenění hrdinů : Síň odboje v Hranicích / Václav Bednář. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 4 (1997), s. 388.
- BÍLEK, Jiří - KOKOŠKA, Stanislav** 59
2. zasedání Česko-ruské komise historiků a archivářů v Moskvě / Jiří Bílek, Stanislav Kokoška. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4 (1997), s. 194-197. - Akce: 2. zasedání Česko-ruské komise historiků a archivářů. Moskva. 28.04.1997-30.04.1997.
- BÍLEK, Jiří - HOFMAN, Petr** 60
Moskevské archivy v roce 1996 / Jiří Bílek, Petr Hofman. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 181-185.
- BÍLEK, Jiří** 61
Nejen o Slovensku a armádě / Jiří Bílek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 179-181. - Akce: Armáda a společnost na Slovensku v kontexte evropského vývoje 1948-1968 [Mezinárodní vědecká konference]. Bratislava. 17.09.1996-19.09.1996.
- BLODIG, Vojtěch** 62
Mezinárodní konference k 55. výročí vzniku terezínského ghetta / Vojtěch Blodig. - In: Tereziánské listy. - Roč. 25, (1997), s. 134-137. - Akce: 55. výročí vzniku terezínského ghetta [Mezinárodní konference]. Terezín. 19.11.1996-21.11.1996.
- BLODIG, Vojtěch** 63
Mezinárodní vědecká konference v Terezíně / Vojtěch Blodig. - In: Tereziánské listy. - Roč. 24, (1996), s. 143-145. - Akce: Terezín 1945-1995: Dějiny terezínského ghetta a jejich evropská dimenze [Mezinárodní vědecká konference]. Terezín. 24.10.1995-26.10.1995.
- BRODESSER, Slavomír** 64
Dokumentaristika jako pokus o vytvoření jednotné dokumentační a informační soustavy : Historický exkurs / Slavomír Brodesser. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 116, č. 1 (1997), s. 257-266. - Res. něm.
- CAHIERS** 65
Cahiers du CEFRES [Centre français de recherche en sciences sociales] - Edice studií ze soudobých dějin [Recenze] / (Red.). - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 561-562. - Res. angl.
- FIALOVÁ, Ivana** 66
Istočnik - pozoruhodný ruský časopis pro (nejen) soudobou historii / Ivana Fialová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 547-562. - Rec. na : Istočnik [časopis] : Dokumenty ruské historie. - Moskva, 1993-1996. - Res. angl.
- GAWRECKI, Dan** 67
Slezsko - evropský region budoucnosti / Dan Gawrecki. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 327-331. - Akce: Slezsko - evropský region budoucnosti [Symposium]. Opava. 27.05.1996-28.05.1996.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka** 68
Český historický ústav v Římě v prvních dvou letech své existence / Zdeňka Hledíková. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 459-462.
- HOLEC, Roman** 69
Semínář k vzniku ČSR v roce 1918 / Roman Holec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 304-305. - Akce: Češi a Slováci při vstupu do společného státu roku 1918 [Semínář]. Liberec. 27.08.1996-28.08.1996.
- HOLEC, Roman** 70
Semínář Občiansky a národnostný princíp v československé demokracii (1918-1938) / Roman Holec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 306. - Akce: Občianský a národnostný princíp v československé demokracii (1918-1938) [Semínář]. Olomouc. 03.10.1996.
- HOLEC, Roman** 71
Slovensko-česká komisia historikov (november 1994-jún 1996) / Roman Holec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 195-198.
- HOLEC, Roman** 72
Slovensko-česká komisia historikov (jún 1996-júl 1997) / Roman Holec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 303-304.
- CHMIELARZ, Andrzej** 73
Činnost Vojenské archivní komise v archivech Ruské federace / Andrzej Chmielarz ; Z pol. přel. Jindřich Dejmeck. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 390-396. - Res. angl.
- JANOWSKI, Włodzimierz** 74
Archivní fondy a sbírky ústředních výborů Polské dělnické strany (1944-1948) a Polské sjednocené dělnické strany (1948-1990) v Archivu nových akt / Włodzimierz Janowski ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 367-377. - Res. angl.
- JUROK, Jiří** 75
Češi na Volyni a Ukrajině / Jiří Jurok. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 4 (1996), s. 403-404. - Akce: Češi na Volyni a Ukrajině [Výstava]. Nový Jičín. 16.04.1996-26.05.1996.

- KADAVÝ, Alexandr 76
Tschechoslowakei und Ostmitteleuropa 1945-1948 / Alexandr Kadavý. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 465-466. - Akce: Tschechoslowakei und Ostmitteleuropa 1945-1948 [Konference]. Bad Wiessee. 24.11.1995-26.11.1995.
- KAMENEC, Ivan - PREČAN, Vilém 77
Na cestu / Ivan Kamenec, Vilém Prečan. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 7.
- KOČIAN, Jiří 78
Valná hromada Historického klubu 28. února 1996 / Jiří Kočian. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 233-235. - Akce: Historický klub [Valná hromada]. Praha. 28.02.1996.
- KOLÁŘ, František 79
Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 / František Kolář. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 3/4 (1997), s. 836-838. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Vědecká konference]. Prešov. 08.04.1997-10.04.1997.
- KOPIČKOVÁ, Božena 80
Vznik Československého státního historického ústavu vydavatelského v Praze a první období jeho činnosti / Božena Kopiczková. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 14-37. - Res. něm.
- KRAFL, Pavel 81
Studentská vědecká konference - Historie '96 na Pedagogické fakultě VŠP v Hradci Králové / Pavel Krafl. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 1 (1997), s. 274-275. - Akce: Historie '96 [Studentská vědecká konference]. Hradec Králové. 26.11.1996-28.11.1996.
- KUBÍČEK, Jaromír 82
XXIV. mikulovské sympozium / Jaromír Kubíček. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 1 (1997), s. 86. - Akce: XXIV. mikulovské sympozium : Kulturní periodika na Moravě. Brno. 1996.
- KUPKA, Vladimír 83
Výroční zasedání Mezinárodní rady pro pevnosti (IFC) v Utrechtu / Vladimír Kupka. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 182-183. - Akce: 5. International Fortress Council [Výroční zasedání]. Utrecht. 07.11.1995.
- KUREČKOVÁ, Miroslava 84
Archiv francouzské pozemní armády ve Vincennes / Miroslava Kurečková. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 184-186.
- KVAČEK, Robert 85
Šesté česko-slovenské sympozium v Liberci / Robert Kvaček. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 945-946. - Akce: 6. Česko-slovenské sympozium. Liberec. 27.08.1996-28.08.1996.
- LACINA, Vlastislav 86
Německé a československé hospodářství v meziválečném období / Vlastislav Lacina. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 3/4 (1997), s. 835-836. - Akce: Německé a československé hospodářství v meziválečném období [Mezinárodní konference]. Praha. 11.04.1997-13.04.1997.
- LUKAČKA, Ján 87
XI. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti / Ján Lukačka. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 232-233. - Akce: Slovenská historická spoločnosť [11. Zjazd]. Trenčín. 27.06.1996-29.06.1996.
- MACHAČOVÁ, Jana - ŠRAJEROVÁ, Oľga 88
Etnika v pohybu II / Jana Machačová, Oľga Šrajerová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 333-337. - Akce: Etnika v pohybu II. [Mezinárodní vědecká konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- MALÍŘ, Jiří 89
První světová válka jako mezník ve vztazích mezi Čechy, Slováky a Německou říší / Jiří Malíř. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 115, č. 1 (1996), s. 192-195. - Akce: První světová válka jako mezník mezi Čechy, Slováky a Německou říší [Konference]. Bratislava. 20.02.1996-22.02.1996.
- MATERSKI, Wojciech 90
Polské dokumenty v ruských archívech v post-sovětské éře / Wojciech Materski ; Z pol. přel. Jindřich Dejmek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 378-389. - Res. angl.
- MENOSLOV 91
Menoslov členov Slovensko-českej/Česko-slovenskej komisie historikov. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 201-202.
18. MEZINÁRODNÍ 92
XVIII. mezinárodní kongres historiků v Montrealu / František Šmahel, Miroslav Hroch, Jiří Kofalka, Miloslav Polívka, Jaroslava Honcová, Vilém Prečan, Květa Kořalková. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 186-205. - Akce: 18th International Congress of Historical Sciences [Mezinárodní konference]. Montreal. 27.08.1995-03.09.1995.

- MORAVSKOSLEZSKÁ 93
Moravskoslezská akademie sněmovala / Red. podle materiálů MSA. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 2 (1996), s. 184-185. - Akce: 3. sněm Moravské akademie pro vzdělání, vědu a umění. Brno. 20.01.1996.
- MOULIS, Miloslav 94
Výbor pro dějiny národně osvobozenického boje / Miloslav Moulis. - In: Occursus-Setkání-Beggnung / Ed. Zdeněk Poustka, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 20-25.
- MÜLLER, Karel 95
Zemský archiv v Opavě v letech 1990-1995 / Karel Müller. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 3 (1996), s. 297-299.
- NÁLEVKA, Vladimír 96
Československá společnost historická v letech nacistické okupace / Vladimír Nálevka. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeke, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 447-459.
- NEKUDA, Vladimír 97
Padesát let Vlastivědného věstníku moravského / Vladimír Nekuda. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 3 (1996), s. 229-230.
- NĚMEČEK, Jan 98
Beneš-Stalin Relations 1935-1948 / Jan Němeček. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 694-695. - Akce: Beneš-Stalin Relations 1935-1948 [Mezinárodní vědecká konference]. Olomouc. 20.04.1996-22.04.1996.
- PECKA, Jindřich 99
Prameny k dějinám československé krize 1967-1970 (ediční řada) / Jindřich Pecka. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 211-212.
- PECHOVÁ, Denisa 100
Archivní fond Vojenská kancelář prezidenta republiky 1945-1977 / Denisa Pechová. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 2 (1997), s. 162-172.
- PERSAK, Krzysztof 101
Průvodce po institucích, které se zabývají výzkumem dějin Polska po roce 1945 / Krzysztof Persak ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 397-411. - Res. angl.
- REIMAN, Michal 102
Východní Evropa v dokumentech ruských archivů / Michal Reiman. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 538-544. - Rec. na : Vostočnaja Jevropa v dokumentech rossijskich archivov 1944-1953 gg. T. 1, 1944-1948 gg. / Otv. red. G. P. Muraško. - Moskva ; Sibirsk : Sibirskij chronograf, 1997. - Res. angl.
- REZOLUCE 103
Rezoluce vlády a parlamentu ČR. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 2 (1996), s. 185-186. - Akce: 3. sněm Moravské akademie pro vzdělání, vědu a umění. Brno. 20.01.1996.
- SKILLING, H. Gordon 104
Archive of Freedom / H. Gordon Skilling. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 377-399.
- SLÁDEK, Zdeněk 105
Nový časopis Rossica / Zdeněk Sládek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 1 (1996), s. 134. - Res. angl.
- SLEZÁK, Lubomír 106
České a slovenské zemědělství - Uherské Hradiště, 17. a 18.4.1996 / Lubomír Slezák. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 1 (1997), s. 275-278. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech druhé světové války [Mezinárodní vědecká konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- ŠTOKLÁSKOVÁ, Zdenka 107
Československo a východní Evropa 1945-1948 v Bad Wiessee / Zdenka Štoklásková. - In: Časopis Maticе moravské. - Roč. 115, č. 1 (1996), s. 195-197. - Akce: Tschechoslowakei und Ostmitteleuropa 1945-1948 [Mezinárodní konference]. Bad Wiessee. 24.11.1995-26.11.1995.
- ŠEBEK, Jaroslav 108
Konference o politickém katolicismu v Olomouci / Jaroslav Šebek. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 2 (1997), s. 562-563. - Akce: Římskokatolická církev a politický katolicismus v nástupnických státech rakousko-uherské monarchie v letech 1918 až 1938 [Konference]. Olomouc. 10.12.1996-11.12.1996.
- ŠMAHEL, František 109
Slibné předznamenání : Nová ročenka pro československé, české i slovenské dějiny / František Šmahel. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 142-143. - Rec. na : Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - Res. angl.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga 110
Fenomén novodobého nacionalizmu v strednej Európe / Oľga Šrajeroová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 331-333. - Akce: Fenomén novodobého nacionalizmu ve střední Evropě [Mezinárodní vědecká konference]. Gliwica. 09.10.1996-11.10.1996.

- ŠTARHA, Ivan 111
Moravský zemský archiv v letech 1990-1995 / Ivan Štarha. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 3 (1996), s. 295-297.
- ŠVEC, Luboš 112
Kolokvium „Česko-litevské vztahy v průběhu staletí“ / Luboš Švec. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 208-209. - Akce: Česko-litevské vztahy v průběhu staletí [Kolokvium]. Vilnius. 25.10.1995-26.10.1995.
- ŠVEC, Luboš 113
První konference baltických studií v Evropě / Luboš Švec. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 209-210. - Akce: Baltická studia [Konference]. Riga. 16.06.1995-18.06.1995.
- TŮMA, Oldřich 114
Norrtullsgatan č. 65 : Archiv Nadace Charty 77 ve Stockholmu / Oldřich Tůma. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 420-428.
- VASKA, Karel 115
Západočeské archivní prameny k osvobození západních Čech americkou armádou / Karel Vaska. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 103-111. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- VLČEK, Radomír 116
Mezinárodní konference 100 let Masarykovy České otázky / Radomír Vlček. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 115, č. 1 (1996), s. 189-192. - Akce: 100 let Masarykovy České otázky [Mezinárodní konference]. Brno. 26.09.1995-28.09.1995.
- ŽEMLIČKA, Josef 117
Otevření nového centra pro výzkum dějin a kultury středovýchodní Evropy v Lipsku / Josef Žemlička. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 693.
- Viz též 452, 510, 526
- I.C Bibliografie*
- BAJGER, Lubomír 118
Výběrová bibliografie publikací a článků 55 (Silesiaka) / Lubomír Bajger. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 337-340.
- BIBLIOGRAFIE 119
Bibliografie [prací Alice Teichové]. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 219-223.
- BIBLIOGRAFIE 120
Bibliografie Jana Janáka za léta 1991/1992-1996. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 116, č. 1 (1997), s. 11-18.
- BIBLIOGRAFIE 121
Bibliografie závažnějších prací Jaroslava Marka. - In: K počtě Jaroslava Marka / Uspoř. Lubomír Slezák, Radomír Vlček. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. - 270 s. - S. 9-11. - (Práce HÚ ČAV : Řada C - Miscellanea ; Sv. 13)
- BŘEŇOVÁ, Věra 122
ROHLÍKOVÁ, Slavěna - TŮMA, Oldřich
Bibliografie [české a zahraniční (zejména slovenské) knihy, sborníky a články z odb. časopisů 1990-1996] / Zprac. Věra Břeňová, Slavěna Rohlíková, Oldřich Tůma. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 583-598.
- BŘEŇOVÁ, Věra 123
ROHLÍKOVÁ, Slavěna - TŮMA, Oldřich
Bibliografie [zahraniční (západní) knihy, sborníky a články z odb. časopisů 1993-1995] / Zprac. Věra Břeňová, Slavěna Rohlíková, Oldřich Tůma. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 1 (1996), s. 135-159.
- BŘEŇOVÁ, Věra - TŮMA, Oldřich 124
Bibliografie [zahraniční články z odborných časopisů a sborníků 1990-1996] / Zprac. Věra Břeňová ; spoluprac. Oldřich Tůma. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 177-193.
- BŘEŇOVÁ, Věra 125
ROHLÍKOVÁ, Slavěna - TŮMA, Oldřich
Bibliografie [zahraniční knihy, sborníky a články 1990-1997] / Zprac. Věra Břeňová, Slavěna Rohlíková, Oldřich Tůma. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 585-626.
- BŘEŇOVÁ, Věra 126
ROHLÍKOVÁ, Slavěna - TŮMA, Oldřich
Bibliografie [zahraniční knihy, sborníky a články z odb. časopisů 1994-1996] / Zprac. Věra Břeňová, Slavěna Rohlíková, Oldřich Tůma. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 381-391.
- BŘEŇOVÁ, Věra 127
Výběrový bibliografický soupis prací Viléma Prečana / Zprac. Věra Břeňová. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 443-456.

- FRAZIK, Wojciech 128
Výběrová bibliografie dějin Polska 1944-1989 :
Knižní a časopisecké tituly vydané v letech
1989-1996 / Wojciech Frazik. - In: Soudobé
dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 412-430. - Res.
angl.
- HORČÁKOVÁ, Václava - REXOVÁ, Kristina 129
Slovacika v edicích na území České republiky :
Výběrová bibliografie za léta 1990-1995/6 /
Zprac. Václava Horčáková ; spoluprac. Kristina
Rexová. - In: Česko-slovenská historická ročen-
ka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996.
- 331 s. - S. 249-331.
- KÁRNÁ, Margita 130
Terezínská bibliografie 1994-1995 / Zprac.
Margita Kárná. - In: Terezínské listy. - Roč. 24,
(1996), s. 163-166.
- KÁRNÁ, Margita 131
Terezínská bibliografie 1995-1996 / Zprac.
Margita Kárná. - In: Terezínské listy. - Roč. 25,
(1997), s. 161-164.
- KORDIOVSKÝ, Emil 132
Bibliografie Jižní Moravy roč. XXI.-XXXI / Emil
Kordiovský. - In: Jižní Morava. - Roč. 32, č. 35
(1996), s. 363-390.
- KUBÍČEK, Jaromír 133
Moravika - vlastivědná literatura za rok 1995 =
Heimatkundliche Literatur im Jahre 1995 / Ja-
romír Kubiček. - In: Vlastivědný věstník morav-
ský. - Roč. 48, č. 4 (1996), s. 456-474.
- KUBÍČEK, Jaromír 134
Moravika - vlastivědná literatura za rok 1996 =
Heimatkundliche Literatur im Jahre 1996 / Ja-
romír Kubiček. - In: Vlastivědný věstník morav-
ský. - Roč. 49, č. 4 (1997), s. 418-436.
- REXOVÁ, Kristina 135
Výběr z prací Františka Janáčka / Kristina Rexo-
vá. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1
(1996), s. 184-185.
- REXOVÁ, Kristina 136
Výběr z prací Tomáše Pasáka / Kristina Rexová.
- In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1
(1996), s. 178-180.
- VÝBĚR 137
Výběr z prací Otty Urbana. - In: Český časopis
historický. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 688-691.
- VÝBĚROVÁ 138
Výběrová bibliografie prací profesora dr. Rober-
ta Kvačka. - In: České země a Československo
v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich
Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Histo-
rický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 21-45.
- I.D Encyklopedická literatura, slovníky,
příručky*
- NEKUDA, Vladimír 139
Sto let Vlastivědy moravské / Vladimír Nekuda.
- In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49,
č. 4 (1997), s. 345-346.
- TOMEŠ, Josef 140
Encyklopedie a doba : Z análů novodobé české
encyklopedistiky / Josef Tomeš. - In: České
země a Československo v Evropě XIX. a XX. sto-
letí / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. -
1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997.
- 534 s. - S. 515-530.
- Viz též 101
- I.E Světové/evropské dějiny*
- LEAUTZE, James R. 141
Americká poválečná politika ve světle zhroutení
Sovětského svazu / James R. Leautze. - In:
Národní odboj a politické, kulturní a vojenské
aspekty osvobození Plzně a západních Čech
americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jilek. -
Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. -
S. 79-89. - (Sborník Západočeské univerzity
v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie
a současnost Plzně [Mezinárodní konference].
Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- LITERA, Bohuslav 142
Spojenci na začátku studené války : Stalin a tak-
zvané dlouhé telegramy / Bohuslav Litera. - In:
Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 75-95.
- Res. angl.
- MADAJCZYK, Piotr 143
Poláci a jejich vztah k Němcům v letech 1945-
1948 v pohledu polské historiografie / Piotr
Madajczyk ; Z pol. přel. Jindřich Dejmek. - In:
Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 118-
133. - Res. angl.
- MASTNÝ, Vojtěch 144
Promarněné příležitosti po Stalinově smrti? /
Vojtěch Mastný. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4,
č. 1 (1997), s. 64-74. - Res. angl.
- SCHLESINGER, Arthur [jr.] 145
Počátky studené války / Arthur Schlesinger
[jr.] ; Z angl. přel. Oldřich Tůma. - In: Soudobé
dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 96-117. - Res.
angl.
- SLNEKOVÁ, Veronika 146
Výběr z nemeckej historiografie o fašizme / Ve-
ronika Slneková. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3,
č. 2/3 (1996), s. 319-322. - Res. angl. - Rec. na :

Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945-1990) / Eduard Nižňanský. - Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995. - 168 s.

TEJCHMAN, Miroslav 147
Základní práce o rakousko-jugoslávských vztazích / Miroslav Tejchman. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 153-157. - Rec. na : Jugoslawien und Österreich 1918-1938 : Bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld / Arnold Suppan. - Wien : Geschichte u. Politik, 1996. - 1380 s., 33 tb., 45 fot., 9 mp. - Res. angl.

VLČEK, Radomír 148
[Dějiny Ruska] / Radomír Vlček. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 2 (1997), s. 476-482. - Rec. na : Dějiny Ruska / Milan Švankmajer, Václav Veber, Zdeněk Sládek, Vladislav Moulis. - 2. vyd. - Praha : Lidové noviny, 1995. - 473 s.

Viz též 31, 40, 45, 54, 314, 326, 332, 333, 363, 368, 399, 440, 454, 462, 464, 467, 477

II. Společenské vědy, publicistika

II.A Ekonomie

Viz 35, 119, 253, 267, 272, 273, 287, 289, 291, 301, 378, 496, 502

II.B Filozofie, politologie, publicistika

BROKLOVÁ, Eva 149
Německý „stát nad stranami“ a československý stát stran / Eva Broklová. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 69-79.

GOETZ-STANKIEWICZ, Markéta 150
Thoughts from Canada on Václav Havel's Idea of Europe / Markéta Goetz-Stankiewicz. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 46-58.

JAWORSKI, Rudolf 151
Tomáš G. Masaryk versus Friedrich Naumann : Zwei Europavisionen im ersten Weltkrieg / Rudolf Jaworski. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 123-134.

LOEWENSTEIN, Bedřich 152
O dějinách a smíchu : Sociálně psychologická

úvaha, zvláště o vypravování vtipů v diktaturách / Bedřich Loewenstein. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 153-166.

LOEWENSTEIN, Bedřich 153
Počátky víry v pokrok : Z připravované větší práce / Bedřich Loewenstein. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 192-205.

MĚŠŤAN, Antonín 154
Panslavismus a slavjanofilství dnes / Antonín Měšťan. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 224-227.

PÁČL, Pavel 155
Několik poznámek k podobám českého rasismu a nacionalismu / Pavel Pácl. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 37-39. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.

PLECHANOVÁ, Běla 156
Život v čase krajnosti / Běla Plechanová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 305-309. - Res. angl. - Rec. na : The Age of Extremes : A History of the World, 1914-1991 / Eric Hobsbawm. - New York : Pantheon Books, 1995. - 627 s.

POLÁK, Erik - CHLÁDKOVÁ, Ludmila 157
Problematika antisemitismu a rasismu ve výchovně-vzdělávací práci Památníku Terezín : Příspěvek byl přednesen na mezinárodním semináři / Erik Polák, Ludmila Chládková. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 134-140. - Res. angl., něm. - Akce: Rasismus včera a dnes [Mezinárodní seminář]. Praha. 08.11.1995-10.11.1995.

RUPNIK, Jacques 158
Kořeny českého stalinismu / Jacques Rupnik ; Přel. Oldřich Tůma. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 319-335.

RUPNIK, Jacques 159
Minulost jedné iluze / Jacques Rupnik ; Z franc. přel. František Svátek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 544-545. - Res. angl. - Rec. na : Le Passé d'une Illusion / François Furet. - Paris : Calmann Lévy, 1995.

TŮMA, Oldřich 160
Poznámka k typologii komunistických režimů / Oldřich Tůma. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 534-537. - Rec. na : Problems of Democratic Transition and Consolidation :

Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe / Juan J. Linz, Alfred Stepan. - Baltimore ; London : The Johns Hopkins University Press, 1996. - xx, 479 s. - Res. angl.

Viz též 26, 43, 47, 177, 245, 380, 485, 545, 556

II.C Sociologie, demografie, urbanistika

BROUČEK, Stanislav 161
Etnické vědomí u Čechů ve Francii / Stanislav Brouček. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeš, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 505-514.

DUBAYOVÁ, Mária 162
Poznávání kultúry romských skupín a problém kultúrnej zmeny : Úvaha o zmenách v intra a extra kultúrnej komunikácii a niektorých dôsledkoch týchto procesov / Mária Dubayová. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 103-107. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.

GABZDILOVÁ, Soňa 163
K analýze demografického a sociálneho postavenia obyvateľstva českej, moravskej a sliezkej národnosti v Slovenskej republike / Soňa Gabzdilová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 198-203. - Res. angl. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vzťahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.

HERNOVÁ, Šárka 164
Národnostní heterogamie a její vliv na skladbu obyvatelstva ČR / Šárka Hernová. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 20-29. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.

HERNOVÁ, Šárka 165
Vývojové tendence demografické skladby polské menšiny v České republice v letech 1950-1991 / Šárka Hernová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 114-133. - Res. angl.

NOSKOVÁ, Helena 166
Česká společnost, jionárodní obyvatelstvo a reemigranti / Helena Nosková. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 3 (1997), s. 179-185. - Res. angl.

PAVELČÍKOVÁ, Nina - PAVELČÍK, Jiří 167
Cesty české romistiky / Nina a Jiří Pavelčíkovi. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 546-548. - Res. angl. - Rec. na : Cesty Romů 1945-1990 : Romano drom / Eva Davidová. - Olomouc : Univerzita Palackého, 1995. - 245 s.

PUDŁO, Kazimierz 168
Determinanty polityczne stosunków interetnicznych w Polsce lat 1945-1995 / Kazimierz Pudło. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 31-36. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.

SIWEK, Tadeusz 169
Nové přístupy ke zkoumání česko-polské etnické hranice / Tadeusz Siwek. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 40-45. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.

SOKOLOVÁ, Gabriela 170
Nový výzkum národnostních vztahů / Gabriela Sokolová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 98-100.

SOKOLOVÁ, Gabriela 171
O interetnických vztazích v národnostně smíšených oblastech ČR - především na Těšínsku / Gabriela Sokolová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 134-141. - Res. angl.

SOKOLOVÁ, Gabriela 172
O některých proměnách jazykové situace národnostně smíšeného regionu / Gabriela Sokolová. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 1-8. - Res. něm. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.

SOMMER, Karel 173
Poznámky k problematice výzkumu cikánské (romské) otázky v českých zemích po roce 1945 / Karel Sommer. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 246-252. - Res. něm. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vzťahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.

SRB, Vladimír 174
Národnostní orientace československých Romů při sčítání lidu 1970, 1980 a 1991 / Vladimír Srb. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 4 (1997), s. 314-319.

SRB, Vladimír 175
Přirozená měna obyvatelstva podle národnosti v Česku 1950-1992 / Vladimír Srb. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 309-314.

ŠRAJEROVÁ, Olga 176
Národnostné školstvo na Těšínsku : Z výsledkov sociologického výskumu v roku 1994 / Olga ŠrajEROVÁ. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 142-157. - Res. angl.

Viz též 88, 209, 277, 433, 489, 508, 514, 515, 518, 519, 522, 523, 524

II.D Právo

Viz 244, 360, 516

III. Prameny

III.A Projevy, stati

- DIAMANT, Jiří 177
Svět po holocaustu : Přednáška na IX. populárně vědeckém symposiu Čechů a Slováků v Nizozemí, Heemstede 29. října 1994 / Jiří Diamant. - In: Tereziánské listy. - Roč. 24, (1996), s. 71-82. - Res. angl., něm. - Akce: IX. populárně vědecké symposium Čechů a Slováků. Heemstede. 29.10.1994.
- MJARTAN, Ivan - 178
PREČAN, Vilém - KAMENEC, Ivan
Z prejavov prednesených na Velvyslanectve Slovenskej republiky v Prahe 22. novembra 1994 / Ivan Mjartan, Vilém Prečan, Ivan Kamenec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 199-200.

III.B Dokumenty, fotografie

- CHLÁDKOVÁ, Ludmila 179
Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v tereziánském ghettu / Ludmila Chládková. - In: Tereziánské listy. - Roč. 25, (1997), s. 120-133. - Res. angl., něm.
- KRYL, Miroslav 180
Pozůstalost Dr. Fritze Ullmanna uložená v Ústředním sionistickém archivu v Jeruzalémě : Předběžná zpráva o výzkumu písemnosti z let 1939-46 / Miroslav Kryl. - In: Tereziánské listy. - Roč. 25, (1997), s. 63-69. - Res. angl., něm.
- KUMPERA, Jan 181
Plzeň 1945 v dokumentech amerického ministerstva zahraničí / Jan Kumpera. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 97-101. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague). - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.0995.
- MINAŘÍK, Pavel - ŠRÁMEK, Pavel 182
Dokumenty československé armády z podzimu 1938 : Anketa „Armáda v roce 1938“ / Pavel Minařík, Pavel Šrámek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 6 (1997), s. 87-133.

MINAŘÍK, Pavel - ŠRÁMEK, Pavel 183
Dokumenty československé armády z podzimu 1938 : Operační dokumentace vyšších velitelství od 24. do 28. září : I. armáda / Pavel Minařík, Pavel Šrámek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 1 (1997), s. 131-158.

MINAŘÍK, Pavel - ŠRÁMEK, Pavel 184
Dokumenty československé armády z podzimu 1938 : Operační dokumentace vyšších velitelství od 26. do 30. září : II. a IV. armáda / Pavel Minařík, Pavel Šrámek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 3 (1997), s. 141-174.

MINAŘÍK, Pavel - ŠRÁMEK, Pavel 185
Dokumenty československé armády z podzimu 1938 : Rozkazy hlavního velitelství od 24. do 28. září / Pavel Minařík, Pavel Šrámek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996), s. 83-110.

NOVÁČKOVÁ, Helena - ŠŤOVÍČEK, Ivan 186
Edvard Beneš o jednání v Moskvě v prosinci 1943 : Dokument / Helena Nováčková, Ivan Šťovíček. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 323-349. - Res. angl.

PECKA, Jindřich 187
Rozhovor Josefa Smrkovského s generálem N. V. Ogarkovem 30.8.1968 / Jindřich Pecka. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 158-166. - Res. angl.

PERNES, Jiří 188
Ohlas maďarské revoluce roku 1956 v československé veřejnosti : Z interních hlášení krajských správ ministerstva vnitra / Jiří Pernes. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 512-526. - Res. angl.

PIVCOVÁ, Zuzana 189
Vlasovci v Čechách na konci války : Čtyři dokumenty z německých fondů Vojenského historického archivu / Ed. Zuzana Pivcová. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 157-164.

PODLEŠÁK, Jan 190
Neznámý pramen k dějinám genocidy Židů z Českých Budějovic a okolí (Budweiser-Namen-Index) / Jan Podlešák. - In: Tereziánské listy. - Roč. 25, (1997), s. 51-62. - Res. angl., něm.

PREČAN, Vilém 191
Britské velvyslanectví v Praze o Československu 1956 / Vilém Prečan. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 564-582. - Res. angl.

PREČAN, Vilém 192
Záznam o zasedání Ústředního výboru KSČ 17. a 18. července 1945 / Vilém Prečan. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 203-300.

- STANOVISKO 193
Stanovisko Společné česko-německé komise historiků k odsunovým ztrátám = Stellungnahme der Gemeinsamen deutsch-tschechischen Historikerkommission zu den Vertreibungsverlusten. - In: Soudobé dějiny. Příl. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 600-603. - Soub. text něm.
- TŮMA, Oldřich 194
Poslední léta komunistického režimu v Československu ve zprávách velvyslance NDR v Praze (1987-1989) / Oldřich Tůma. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 350-380. - Res. angl.
- VOLFE, Robert Bob 195
Od okupace k osvobození Československa v německých a amerických dokumentech (1939-1945) / Robert Bob Volfe. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 102. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- VONDROVÁ, Jitka 196
K dokumentům ÚV KSSS o Československu 1968 / Jitka Vondrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 271-291. - Res. angl.
- Viz též 344, 347, 353
- III.C Memoáry, deníky, svědectví*
- BOUČEK, Jaroslav 197
Z válečného deníku Jana Slavíka / Jaroslav Bouček. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4 (1997), s. 144-164.
- ČEPELÍK, Břetislav 198
Letecká vojenská akademie 1945-1950 / Břetislav Čepelík. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 2 (1996), s. 141-166.
- DEJMEK, Jindřich 199
Kamil Hoffmann a jeho berlínské politické deníky : Poznámky o novém důležitém pramenu k dějinám československé diplomacie a československo-německých vztahů ve třicátých letech / Jindřich Dejmek. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 830-853. - Res. něm.
- GALANDAUER, Jan 200
O struktuře české historické paměti : Zamyšlení nad vzpomínkou českého vojáka a zajatce [Josefa Adámka] / Jan Galandauer. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 132-136. - Res. na : Trochu vzpomínek z I. světové války a ze zajetí 1914-1920 / Josef Adámek. - Rkp. - 70 s.
- GREENFIELDOVÁ, Hana 201
Hrstka spravedlivých / Hana Greenfieldová. - In: Tereziňské listy. - Roč. 24, (1996), s. 119-120.
- HÁJEK, Miloš 202
Jak jsme dělali historický samizdat / Miloš Hájek. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pouta, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 11-12.
- HOFMAN, Petr 203
Deník Vojtěcha Borise Luži / Petr Hofman. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996), s. 131-152.
- HYNDRÁKOVÁ, Anna 204
Konec války v Tereziňě ve vzpomínkách a výpovědích tereziňských vězňů / Anna Hyndráková. - In: Tereziňské listy. - Roč. 25, (1997), s. 102-114. - Res. angl., něm. - Akce: Tereziň 1945-1995 [Mezinárodní vědecká konference]. Tereziň. 24.10.1995-26.10.1995.
- JAKL, Tomáš 205
Vzpomínka Karla Schmidta na École Spéciale Militaire a Vojenskou akademii / Tomáš Jakl. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 3 (1997), s. 133-140.
- JIRÁNEK, Tomáš 206
Válka o Chaco Boreal očima účastníka [Čenka Kudláčka] / Tomáš Jiránek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5 (1997), s. 136-162.
- KUČERA, Martin 207
[U Masarykovcov] / Martin Kučera. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 301-304. - Rec. na : U Masarykovcov : Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka / Anna Gašpariková-Horáková ; Vyd. Jan Rychlík, Valerián Bystrický. - Bratislava : AEC, 1995. - 304 s.
- KURAL, Václav 208
Kus života s Křenem / Václav Kural. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pouta, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 13-19.
- MACHAČOVÁ, Jana 209
K akulturaci romské menšiny na Moravě v meziválečném období : analýza vzpomínek Rudolfa Daniela / Jana Macháčová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 278-294. - Res. něm.
- MÁREK, Jaroslav 210
[Po proudu života] / Jaroslav Marek. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 2 (1997), s. 502-509. - Rec. na : Po proudu života. 2 / Zdeněk Kalista. - Brno : Atlantis, 1996. - 755 s.

- NĚMEČEK, Jan 211
Arnošt Heidrich a odboj 1939-1945 / Ed. Jan Němeček ; Úvodní slovo Radomír Luža. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 137-156.
- NOVÁČEK, Libor 212
Dvanáct let s Janem Masarykem : Na paměť 110. výročí narozenin / Libor Nováček. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 4 (1996), s. 349-353. - Res. něm.
- NOVOTNÝ, Karel 213
O Pamětech Edvarda Beneše / Karel Novotný. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeš, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 437-446.
- POLÁK, Erik 214
Deník MVDr. Karla Höniga / Erik Polák. - In: Tereziánské listy. - Roč. 24, (1996), s. 121-132. - Res. angl., něm.
- RATAJOVÁ, Šárka 215
Bylo mi osmnáct, devatenáct a dvacet let : Ze vzpomínek Věry Vackové-Žahourkové / Šárka Ratajová. - In: Tereziánské listy. - Roč. 24, (1996), s. 106-118. - Res. angl., něm.
- SEHNAL, Jiří 216
Vzpomínky československého legionáře Františka Sehnala z Buku od Přerova na „velkou válku“ : Na paměť 80. výročí bitvy u Zborova / Jiří Sehnal. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 3 (1997), s. 237-249. - Res. něm.
- SPITZER, Martin 217
Ze vzpomínek : Výňatek z knihy Storm over Tatra, Kitchener Press 1989 / Martin Spitzer ; Red. Ladislava Šuláková. - In: Jižní Morava. - Roč. 32, č. 35 (1996), s. 320-322.
- ŠŤASTNÝ, Karel 218
17. listopad 1939 ve vzpomínkách plzeňského účastníka / Karel Šťastný. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 35-38. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- VRABEC, Václav 219
To to letí... / Václav Vrabec. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pouta, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 26-27.
- WEHLE, Hana 220
Janušinka / Hana Wehle. - In: Tereziánské listy. - Roč. 25, (1997), s. 115-118.
- ZAHRADNÍK, Vladimír 221
Bolavá noha / Vladimír Zahradník. - In: Tereziánské listy. - Roč. 25, (1997), s. 119.
- III.D Rozhovory*
Viz 187, 405, 477
- III.E Korespondence*
KŘEŠŤAN, Jiří - MARVALOVÁ, Dana 222
Z dopisů V. V. Klecandy a A. Klecandové J. Schieszlovi / Jiří Křešťan, Dana Marvalová. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 1 (1997), s. 159-172.
- IV. Chronologická část**
- IV.A 1918-1939*
BARNOVSKÝ, Michal 223
Několko poznámok k stranicko-politickej štruktúre na Podkarpatskej Rusi / Michal Barnovský. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 83-93. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- BARTLOVÁ, Alena 224
Formovanie Hodžovej koncepcie stredoeurópskej federácie a vzťahy česko-slovensko-poľskej / Alena Bartlová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 59-66. - Res. něm. - Akce: Československo-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- BARTOŠ, Josef 225
Struktura spolků na severozápadní Moravě po roce 1918 / Josef Bartoš. - In: Severní Morava. - Roč. 71, (1996), s. 5-16. - Res. něm.
- BARTOŠ, Josef 226
Zemědělství v okupovaném pohraničí českých zemí 1938-1945 / Josef Bartoš. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 91-95. - (Studie Slovákckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- BORÁK, Mečislav 227
Česká diverze na Těšínku v letech 1938-1939 / Mečislav Borák. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 45-53. - Res. něm. - Akce:

- Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- BORÁK, Mečislav 228
 Obrana Podkarpatské Rusi (říjen 1938-březen 1939) / Mečislav Borák. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 165-178. - Res. něm. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- BŘACH, Radko 229
 První kroky francouzské vojenské mise v Československu (únor-květen 1919) / Radko Břach. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4 (1997), s. 3-32. - Res. angl.
- BŘACH, Radko 230
 Příjezd francouzské vojenské mise do Prahy v únoru 1919 / Radko Břach. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 2 (1997), s. 26-48. - Res. angl.
- BUREŠOVÁ, Jana 231
 Některé projevy vztahu Čechů k Podkarpatské Rusi v prvních letech existence Československé republiky / Jana Burešová. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 127-131. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- ČERNÝ, Bohumil 232
 Německá sociálně demokratická dělnická strana v ČSR a emigrace 1938/39 / Bohumil Černý. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 3/4 (1997), s. 655-678. - Res. něm.
- DANILÁK, Michal 233
 Ukrajinská historiografie po 2. svetovej vojne o dejinách Podkarpatskej Rusi / Michal Danilák. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 21-28. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- DEJMEK, Jindřich 234
 Baltické státy a projekt Východního Paktu : Kapitola z historie mezinárodních vztahů v severovýchodní Evropě v letech 1933-1935 / Jindřich Dejmek. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 277-315.
- DEJMEK, Jindřich 235
 Pokus o československo-polské sblížení počátkem třicátých let a jeho nezdar (1932-1934) / Jindřich Dejmek. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 195-219. - Res. něm., angl.
- DEJMEK, Jindřich 236
 Závěrečná zpráva vyslance Václava Girsy o jeho varšavské misi / Jindřich Dejmek. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 287-297.
- DLUGAJCZYK, Edward 237
 Polska dywersja wojskowa na Zaolziu w latach 1935-1938 / Edward Długajczyk. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 38-44. - Res. něm. - Akce: Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- FIDLER, Jiří 238
 FRANCEV, Vladimír - STEHLÍK, Eduard
 Mobilizovaná československá armáda - iluze a realita / Jiří Fidler, Vladimír Francev, Eduard Stehlík. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 2 (1996), s. 167-172. - Rec. na : Válečná československá armáda v září roku 1938 [článek] / Rudolf Sander // In: Historie a vojenství. - Roč. 44, č. 6 (1995), s. 23-80 ; roč. 45, č. 1 (1996), s. 38-63.
- FIDLER, Jiří 239
 Reorganizace útoční vozby československé branné moci v září 1938 / Jiří Fidler. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 62-86. - Res. angl.
- GAJAN, Koloman 240
 Polsko-ruská válka a vznik Malé dohody ve světle diplomatických dokumentů / Koloman Gajan. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 191-206.
- GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan 241
 Česká politika a zákon o autonomii Slovenska / Jan Gebhart, Jan Kuklík. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 357-379.
- GEBHART, Jan 242
 Poznámky k čs.-polským zpravodajským kontaktům do 15. března 1939 / Jan Gebhart. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 34-37. - Res. něm. - Akce: Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- GERŠLOVÁ, Jana 243
 Živnostenské podnikání, obchodní a živnostenské komory za první republiky / Jana Geršlová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 158-162.

- GONĚC, Vladimír 244
Autonomie Podkarpatské Rusi jako problém úrovně práva a právního myšlení / Vladimír Goněc. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 71-82. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- GONĚC, Vladimír 245
Centralismus a autonomismus v politickém životě meziválečného Československa : K opomíjeným rozměrům problému / Vladimír Goněc. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 116, č. 1 (1997), s. 233-244. - Res. něm.
- HANZAL, Josef 246
Kamil Krofta a Slovensko / Josef Hanzal. - In: K počtě Jaroslava Marka / Uspoř. Lubomír Slezák, Radomír Vlček. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. - 270 s. - S. 97-103. - (Práce HÚ ČAV : Řada C - Miscellanea ; Sv. 13) - Res. něm.
- HARNA, Josef 247
Česká a slovenská historiografie a publicistika o Podkarpatské Rusi / Josef Harna. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 13-19. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- HAUNER, Milan 248
Sověti a obrana ČSR? / Milan Hauner. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 134-141. - Rec. na : Czechoslovakia between Stalin and Hitler : The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s / Igor Lukes. - New York ; Oxford : Oxford University Press, 1996. - 318 s. ; Die Sowjetunion und die Verteidigung der Tschechoslowakei 1934-1938 : Versuch einer Revision einer Legende / Ivan Pfaff. - Köln ; Weimar : Böhlau, 1996. - 510 s. - Res. angl.
- HOLEC, Roman 249
Postoj Čechov a Slovákov k Rusinom v predvečer prvej svetovej vojny / Roman Holec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 29-37. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- JAKUBEC, Ivan 250
Problematika československo-rakouských dopravních vztahů po první světové válce / Ivan Jakubec. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 193-210. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- JANČÍK, Drahomír 251
S Prahou či proti Praze : ľudácká politika na rozcestí / Drahomír Jančík. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 249-276.
- JEDLIČKA, Jan 252
Podkarpatská Rus/Karpatská Ukrajina v březnu 1939 / Jan Jedlička. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 409-424.
- JINDRA, Zdeněk 253
Ekonomický úpadek habsburské monarchie v závěrečné fázi první světové války : Ze zpráv německého zplnomocněnce ve Vídni v letech 1916-1918 / Zdeněk Jindra. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 29-60. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- JOŽÁK, Jiří 254
Mise prezidentova bratra : Vojta Beneš ve Spojených státech, září-prosinec 1938 / Jiří Jožák. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 381-408.
- KÁRNÍK, Zdeněk 255
O československých legionářích potisíci a poprvé / Zdeněk Kárník. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996), s. 158-163. - Rec. na : Českoslovenští legionáři (1914-1920) / Karel Pichlík, Bohumír Klípa, Jitka Zabloudivá. - Praha : Mladá fronta, 1996. - 283 s.
- KÁRNÍK, Zdeněk 256
O demokratech v „autoritativní demokracii“ / Zdeněk Kárník. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 552-554. - Res. angl. - Rec. na : Sociální demokraté ve Druhé republice / Jan Kuklík. - Praha : Univerzita Karlova, 1992. - 148 s. (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica - Monographia ; 142)
- KÁRNÍK, Zdeněk 257
Volby na jaře 1920 : Československo na cestě od národněrevoluční diktatury k parlamentní demokracii / Zdeněk Kárník. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 95-131.

- KARPAŠOVÁ, Mária 258
Návštěva prezidenta ČSR dr. E. Beneše v Liberci v r. 1936 / Mária Karpašová. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 317-322.
- KLÍMEK, Antonín 259
Zbrojní obchody Škodových závodů s Jugoslávií od června 1935 do září 1938 / Antonín Klímek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5 (1997), s. 3-36. - Res. angl.
- KLÍMEŠ, Lumír 260
K úloze pevnostního systému ČSR / Lumír Klímeš. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 33-34. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- KOKOŠKA, Stanislav 261
Československo-sovětská zpravodajská spolupráce v letech 1936-1941 / Stanislav Kokoška. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5 (1997), s. 37-52. - Res. angl.
- KOLÁŘ, František 262
Podkarpatská Rus na Pařížské mírové konferenci / František Kolář. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 61-69. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- KOUBSKÁ, Vlasta 263
Architekt Bedřich Feuerstein a stejnokroj Československé armády z roku 1921 / Vlasta Koubská. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 186-187.
- KOVAČ, Andrij 264
Poľnohospodárstvo vo východných regiónoch Slovenska okupovaných Maďarskom (1938-1945) / Andrij Kovač. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 107-112. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália 265
K otázce zaměstnávání legionářů v štátních a veřejných službách v prvních letech ČSR / Natália Krajčovičová. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 187-200. - Res. něm.
- KŘÍŽEK, Jaroslav 266
Nová práce o Wilsonovi a čs. legiích v Rusku koncem první světové války / Jaroslav Křížek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 154-158. - Rec. na : The Collapse of American Policy in Russia and Siberia 1918 : Wilson's Decision not to Intervence (March-October 1918) / V. M. Fic. - Boulder, 1995. - 494 s.
- KUBŮ, Eduard 267
Zpolitizovaný export : Jednání o smluvní výpravu československého vývozu uhlí do Rakouska v letech 1918-1921 / Eduard Kubů. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 169-191. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- KUČERA, Jaroslav 268
Mezi Wilhelmstraße a Thunovskou : Finanční podpora Německé říše Sudetoněmecké straně v letech 1935-1938 / Jaroslav Kučera. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 2 (1997), s. 387-410. - Res. něm.
- KUČERA, Martin 269
Příspěvek k výkladu vzájemného vztahu K. Kramáře a T. G. Masaryka / Martin Kučera. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 127-152.
- KVAČEK, Robert 270
I knihy mají své osudy / Robert Kvaček. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 213-215. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Rec. na : Mezinárodní kapitál a Československo / Alice Teichová. - Praha : Karolinum, 1995.
- LACINA, Vlastislav 271
Dynamika průmyslového rozvoje v meziválečném Československu / Vlastislav Lacina. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 281-302. - Res. něm.
- LACINA, Vlastislav 272
Hospodářská politika československého státu a podnikání ve dvacátých letech 20. století / Vlastislav Lacina. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 159-181. - Res. něm., angl.
- LACINA, Vlastislav 273
Nostifikace v prvním desetiletí Československé

- republiky / Vlastislav Lacina. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 107-126. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- LACINA, Vlastislav 274
Zahraniční obchod v letech první Československé republiky / Vlastislav Lacina. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 1 (1997), s. 110-139. - Res. něm.
- LIPTÁK, Lubomír 275
Rok 1918 a rekonštrukcia historickej pamäti v mestách na Slovensku / Lubomír Lipták. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 180-191.
- LUKEŠ, Michal 276
Vojenská zpravodajská služba a pozadí Tukova procesu / Michal Lukeš. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4 (1997), s. 33-46. - Res. angl.
- MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří 277
Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918-1938 : k metodice a problémům výzkumu / Jana Macháčová, Jiří Matějček. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 136-139. - Res. něm. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- MAREK, Pavel 278
K aktivizaci živnostenské strany v letech 1917-1919 / Pavel Marek. - In: Časopis Maticе moravské. - Roč. 115, č. 1 (1996), s. 59-72. - Res. něm.
- MAREK, Pavel 279
Politicko-organizační vývoj českého živnostenského hnutí / Pavel Marek. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 115-130. - Res. něm., angl.
- MATULA, Pavol 280
Působenie českých profesorov na Slovensku v predmníchovskej ČSR / Pavol Matula. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 204-208. - Res. angl. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vztahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.
- MĚCHÝŘ, Jan 281
Socialisté a ti druzí za Velké války / Jan Měchýř. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 315-318. - Rec. na : Socialisté na rozcestí : Habsburk, Masaryk či Šmeral / Zdeněk Kárník. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 554 s., obr.příl.
- MINAŘÍK, Pavel - ŠRÁMEK, Pavel 282
Několik poznámek k mobilizované československé armádě v září 1938 / Pavel Minařík, Pavel Šrámek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 139-146. - Rec. na : Válečná československá armáda v září roku 1938 [článek] / Rudolf Sander // In: Historie a vojenství. - Roč. 44, č. 6 (1995), s. 23-80 ; roč. 4, č. 1 (1996), s. 38-64.
- MINAŘÍK, Pavel - ŠRÁMEK, Pavel 283
Personální průvodce mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize : Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství / Pavel Minařík, Pavel Šrámek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5 (1997), s. 94-130.
- MINAŘÍK, Pavel - ŠRÁMEK, Pavel 284
Skutečně za všechno může nepochopení? / Pavel Minařík, Pavel Šrámek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 185-187. - Rec. na : Slovo autorovo ke kritice článku o válečné československé armádě v září roku 1938 [článek] / Rudolf Sander // In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 147-153.
- MINAŘÍK, Pavel 285
Ztracená příležitost? / Pavel Minařík. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 2 (1997), s. 182-185. - Rec. na : Československé letectvo v roce 1938 / M. John. - Beroun : Baroko + Fox, 1996. - 341 s.
- NOVÁČEK, Libor 286
Kulturní a politický význam ochotnického divadla ve Veselí nad Moravou v letech 1930-1941 / Libor Nováček. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 3 (1997), s. 250-255. - Res. něm.
- NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří 287
Úvěrování československého průmyslu bankami v meziválečném období : Živnostenská banka a její klienti / Jiří Novotný, Jiří Šouša. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 93-105. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- NOWAK, Krzysztof 288
Rola konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Morawskiej Ostrawie w rozwoju sytuacji na Zaolziu w 1938 roku / Krzysztof Nowak. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 67-74. - Res. něm. - Akce: Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- PÁTEK, Jaroslav 289
Československo-rakouské kapitálové a kartelové vztahy v letech 1918-1938 / Jaroslav Pátek. - In: Československo a střední Evropa v mezivá-

- lečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 127-152. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- PICHLÍK, Karel 290
Socialisté se konečně vrací do českých dějin / Karel Pichlík. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 1 (1997), s. 177-180. - Rec. na : Socialisté na rozcestí : Habsburk, Masaryk či Šmeral / Zdeněk Kárník. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 554 s., obr. příl.
- PRŮCHA, Václav 291
Pohled A. Teichové na mezinárodní kapitál a kartely v předmnichovském Československu / Václav Průcha. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 216-218. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40)
- ROMPORTLOVÁ, Marta 292
Maďarská revizní koncepce a středoevropská situace na podzim 1938 / Marta Romportlová. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 116, č. 1 (1997), s. 245-256. - Res. něm.
- RYCHLÍK, Jan 293
Zapojení železnic Podkarpatské Rusi do sítě drah Československa / Jan Rychlík. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 115-121. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- RYCHLÍK, Jan 294
Změny v pozemkové držbě v Českých zemích v letech 1938-1945 / Jan Rychlík. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 17-25. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- RZEPNIEWSKI, Andrzej 295
Neue Forschungsperspektiven der europäischen Krise September 1938 - März 1939 aus polnischer Sicht 1994 / Andrzej Rzepniewski. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 29-33. - Res. čes. - Akce: Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- SAK, Robert 296
„Mohutný sen“ Bohdana Pavlů : Český příspěvek k pokusu o demokratickou přestavbu Ruska / Robert Sak. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 336-355.
- SANDER, Rudolf 297
Druhé slovo autorovo ke kritice článku o válečné československé armádě v září roku 1938 / Rudolf Sander. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996), s. 153-157. - Rec. na : Skutečně za všechno může nepochopení? [článek] / Pavel Minařík, Pavel Šrámek // In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 185-187.
- SANDER, Rudolf 298
Slovo autorovo ke kritice článku o válečné československé armádě v září roku 1938 / Rudolf Sander. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 147-153. - Rec. na : Mobilizovaná československá armáda - iluze a realita [článek] / Jiří Fidler, Vladimír Francev, Eduard Stehlík // In: Historie a vojenství. - Roč. 44, č. 6 (1995), s. 23-80 ; roč. 45, č. 1 (1996), s. 38-64.
- SANDER, Rudolf 299
Válečná československá armáda v září 1938. 2 / Rudolf Sander. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 38-64. - Část 1 in: Historie a vojenství, roč. 44, č. 6 (1995), s. 23-80. - Res. angl.
- SISÁK, Miron 300
Tlač Podkarpatskej Rusi v rokoch 1919-1938 / Miron Sisák. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 123-126. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- SLÁDEK, Zdeněk 301
Československo-rakouské obchodní vztahy mezi válkami / Zdeněk Sládek. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 153-167. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- SLÁDEK, Zdeněk 302
Obchodní styky Rakouska s Malou dohodou v 30. letech / Zdeněk Sládek. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 356-376.
- SLEZÁK, Lubomír 303
Role pachtu v zemědělství českých zemí v první

- polovině 20. století / Lubomír Slezák. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 183-194. - Res. něm., angl.
- SLUKA, Václav 304
Československá armáda v letech. 3, 1935-1939 / Václav Sluka. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 87-123. - Část 1-2 in: Historie a vojenství, roč. 44, č. 4-5 (1995), s. 98-137 ; 118-165.
- SOMMER, Karel 305
Mírová organizace československá jednota v předválečném Československu / Karel Sommer. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 61-67. - Res. něm. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- STEHLÍK, Eduard 306
Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938 / Eduard Stehlík. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 3 (1997), s. 102-132. - Res. angl.
- STEHLÍK, Eduard 307
Organizace výstavby čs. těžkého opevnění ve druhé polovině 30. let / Eduard Stehlík. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 2 (1996), s. 74-123. - Res. angl.
- STEHLÍK, Eduard 308
Pevnostní útvary československé armády 1937-1938 / Eduard Stehlík. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 1 (1997), s. 20-57. - Res. angl.
- SUŠKO, Ladislav 309
Podkarpatská Rus ako autonómna krajina pomnichovskej - druhej ČSR / Ladislav Suško. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 145-163. - Res. něm. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- ŠEDIVÝ, Ivan 310
Legionáři a československá armáda 1918-1938 / Ivan Šedivý. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeck, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 209-230.
- ŠEDIVÝ, Ivan 311
Vznik Nezávislé jednoty československých legionářů / Ivan Šedivý. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 47-61. - Res. angl.
- ŠETŘILOVÁ, Jana 312
Most mezi Hradem a národní demokracií : Role Přemysla Šámala při hledání politického i osobního smíru / Jana Šetřilová. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeck, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 231-248.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga 313
Slováci v českých krajinách do roku 1945 / Oľga ŠrajEROVÁ. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 3 (1997), s. 167-178. - Res. angl.
- ŠVEC, Luboš 314
Pobaltské státy a Mnichov / Luboš Švec. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeck, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 339-356.
- ŠVEC, Luboš 315
Ruská otázka a problém uznání nezávislosti pobaltských států v československé zahraniční politice v letech 1918-1921 / Luboš Švec. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 2 (1996), s. 303-338. - Res. něm.
- ŠVORC, Peter 316
Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918-1920) / Peter Švorc. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 39-60. - Res. něm. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- TOMASZEWSKI, Jerzy 317
Polska wobec Czechosłowacji w 1938 r. / Jerzy Tomaszewski. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 4-19. - Res. něm. - Akce: Československo-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- UHLÍŘ, Jan B. 318
X. všesokolský slet roku 1938 a podíl sokolstva na zápase na obranu republiky / Jan B. Uhlíř. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4 (1997), s. 47-70. - Res. angl.
- URBÁŠEK, Pavel 319
Martin Lecián - postrach Moravy : Pravda o jedné loupežnické legendě. 1-4 / Pavel Urbášek. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 1-4 (1996), s. 27-33 ; 129-135 ; 274-282 ; 382-393. - Res. něm.
- URMINSKÝ, Ivan 320
Českoslovenští letci ve francouzské a italské armádě 1914-1918 / Ivan Urminský. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 30-46. - Res. angl.
- VALENTA, Jaroslav 321
Calumniare audacter : „Objevy“ z československých dějin v knize P. Sudoplatova / Jaroslav Valenta. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeck, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Histo-

rický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 323-337.
- Rec. na : Special Tasks : The Memoirs of an
Unwanted Witness - A Soviet Spymaster / Pavel
Sudoplatov, Anatolij Sudoplatov, Jerrold L.
Schecter, Leona P. Schecter. - Boston ; New
York : Little ; Brown and Co., 1994. - 509 s.

WAIC, Marek 322
Dělnická tělovýchova v prvním desetiletí Česko-
slovenské republiky 1918-1928 / Marek Waic. -
In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 131-158.
- Res. něm., angl.

ZEMAN, Zbyněk 323
[Boj o Hrad. 1, Hrad a Pětka] / Zbyněk Zeman.
- In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 2 (1997),
s. 173-178. - Rec. na : Boj o Hrad. 1, Hrad a Pětka :
Vnitropolitický vývoj Československa 1918-
1926 na půdorysu zápasu o prezidentské ná-
stupnictví / Antonín Klimek. - Praha : Panevropa,
1996. - 432 s.

ZILYNSKYJ, Bohdan 324
Poznámky k českému výzkumu dějin meziváleč-
né Podkarpatské Rusi / Bohdan Zilynskyj. - In:
Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Br-
no : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. -
S. 137-144. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská
Rus v dějinách Československa 1918-1939
[Konference]. Prešov. 09.04.1997.

ŽADANSKÝ, Juraj 325
Poľnohospodárstvo a lesné hospodárstvo
v rámci celkového hospodárskeho a sociálneho
vývoja Podkarpatskej Rusi / Juraj Žadanský. -
In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. -
Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. -
S. 95-114. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus
v dějinách Československa 1918-1939 [Konfe-
rence]. Prešov. 09.04.1997.

Viz též 69, 70, 79, 86, 108, 116, 147, 151, 182,
183, 184, 185, 200, 203, 206, 207, 216, 222,
236, 419, 509, 545, 547, 548, 551, 553, 558,
563

IV.B 1939-1945

BRANDES, Detlef 326
Die britische Regierung kommt zu einem Zwi-
schenergebnis : Die Empfehlungen des briti-
schen Interdepartmental Committee on the
Transfer of German Populations vom Mai 1944
/ Detlef Brandes. - In: Occursus-Setkání-Begeg-
nung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifter, Jiří
Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. -
S. 45-68.

BUREŠOVÁ, Jana 327
Zemědělství v zemích ovládaných za 2. světové

války Německem / Jana Burešová. - In: České
a slovenské zemědělství v letech 2. světové vál-
ky. - Uherské Hradiště : Slováké muzeum,
1996. - 159 s. - S. 135-140. - (Studie Slovákého
muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slo-
venské zemědělství v letech 2. světové války
[Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště.
17.04.1996-18.04.1996.

CAMBEL, Samuel 328
Poľnohospodárska politika a pozemková reforma
na Slovenskú v rokoch 1939-1944 / Samuel
Cambel. - In: České a slovenské zemědělství
v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště :
Slováké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 7-16. -
(Studie Slovákého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. -
Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2.
světové války [Mezinárodní konference]. Uher-
ské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.

ČEREŠŇÁK, Bedřich 329
Moravská zemědělská rada a její činnost v le-
tech 1939-1945 / Bedřich Čerešňák. - In: České
a slovenské zemědělství v letech 2. světové vál-
ky. - Uherské Hradiště : Slováké muzeum,
1996. - 159 s. - S. 61-68. - (Studie Slovákého
muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slo-
venské zemědělství v letech 2. světové války
[Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště.
17.04.1996-18.04.1996.

ČERVINKA, Jan 330
Organizace a činnost skupiny pplk. Vejdmann-
Pavlík v západočeském odboji / Jan Červinka.
- In: Národní odboj a politické, kulturní a vojens-
ké aspekty osvobození Plzně a západních Čech
americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. -
Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. -
S. 39-44. - Akce: Kultura, historie a současnost Pl-
zně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-
04.05.0995.

FIDLER, Jiří 331
Pod patriaršním křížem / Jiří Fidler. - In: Historie
a vojenství. - Roč. 46, č. 3 (1997), s. 184-
186. - Rec. na : Slovenská armáda 1939-1945 /
Charles K. Kliment. - Plzeň : Mustang, 1996. -
330 s.

FIDLER, Jiří 332
Sovětské ozbrojené síly v červnu 1941 / Jiří
Fidler. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4
(1996), s. 77-115.

FIDLER, Jiří 333
Vyšší velitelství Rudé armády při sovětských
vojenských akcích v letech 1938-1940 / Jiří Fid-
ler. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4
(1997), s. 96-120.

FRANCEV, Vladimír 334
Útočná vozba slovenské armády 1939-1944 /

- Vladimír Francev. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 2 (1997), s. 98-130. - Res. angl.
- FRANKENBERGER, Otakar 335
Od Normandie do Plzně / Otakar Frankenberg. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 26-30. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- HÁJKOVÁ, Alena 336
Kolik občanů z Čech a Moravy prošlo za války Flossenbürgem? / Alena Hájková. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 27-36. - Res. angl., něm. - Akce: Koncentrační tábor Litoměřice 1944-45 [Mezinárodní vědecká konference]. Terezín. 15.11.1994-17.11.1994.
- HANÁK, Vítězslav 337
Organizace rádiového spojení s paraskupinami zpravodajského odboru londýnského MNO v letech 1941-1945 / Vítězslav Hanák. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 116-155.
- HANÁK, Vítězslav 338
Vojenská rádiová ústředna / Vítězslav Hanák. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 1 (1997), s. 87-120.
- HAUNER, Milan 339
Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje / Milan Hauner. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 2 (1996), s. 31-55. - Res. angl.
- HEJMA, Miloslav 340
Odbojová skupina NRV Lidice-Ležáky, její účast v odboji a při osvobozování města Plzně / Miloslav Hejma. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 52-58. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- HLADÍK, Jiří 341
Odbojová skupina pošt. a teleg. zaměstnanců - 2. LD / Jiří Hladík. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 45-51. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- HRBEK, Jaroslav 342
Wavellova ofenziva / Jaroslav Hrbek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 3-25. - Res. angl.
- HYNEK, Miloš 343
Z činnosti odbojové organizace Obrana národa na Hodonínsku / Miloš Hynek. - In: Jižní Morava. - Roč. 32, č. 35 (1996), s. 147-171. - Res. něm.
- JAKL, Tomáš 344
Jagdpanzer 38(t) Hetzer v Praze v květnu 1945 : Podle fotodokumentace z českých archivů a muzeí / Tomáš Jakl. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 87-118.
- JAKL, Tomáš 345
Příspěvek k výzkumu boje o Staroměstské náměstí v květnu 1945 / Tomáš Jakl. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5 (1997), s. 131-135.
- JANÁČEK, František 346
Příběh Josefa Böhma : Vztah k Juliu Fučkoví / František Janáček. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 108-122.
- JEDLÁNEK, František 347
Sbírka služebních předpisů a publikací armády a letectva Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku / František Jedláník. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4 (1997), s. 165-176.
- JELÍNEK, Zdeněk 348
Čeští parašutisté ze Západu uvěznění v Terezíně. 4. Viliam Gerik (část 2) / Zdeněk Jelínek. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 19-26. - Res. angl., něm. - Navazuje na část 1-3 in: Terezínské listy, roč. 21-23 (1993-1995), s. 25-49 ; 54-83 ; 25-49.
- JÍLEK, Tomáš 349
Osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Tomáš Jílek. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 63-69. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- KAMENEC, Ivan 350
Slovenská spoločnosť na sklonku 2. svetovej vojny / Ivan Kamenec. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 23-30. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků

- ků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- KLADIVOVÁ, Vlasta 351
O osudu pracovních transportů z cikánského
rodinného tábora v KL Auschwitz-Birkenau /
Vlasta Kladivová. - In: Tereziňské listy. - Roč. 24,
(1996), s. 51-54. - Res. angl., něm. - Akce:
Koncentrační tábor Litoměřice 1944-45 [Meziná-
rodní vědecká konference]. Tereziň. 15.11.1994-
17.11.1994.
- KLIMEK, Antonín 352
Benešův diplomatický zápas s hnědou a rudou
hrozbou / Antonín Klimek. - In: Historie a vo-
jenství. - Roč. 46, č. 1 (1997), s. 180-184. - Rec.
na : Czechoslovakia between Stalin and Hitler :
The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s /
Igor Lukes [Lukeš]. - New York ; Oxford : Ox-
ford University Press, 1996. - 318 s.
- KOKOŠKA, Stanislav - PIVCOVÁ, Zuzana 353
Generál Eliáš a Schmoranzova skupina tisko-
vých důvěrníků / Stanislav Kokoška, Zuzana
Pivcová. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6
(1996), s. 138-158.
- KOKOŠKA, Stanislav 354
K osudům vzkazu prezidenta Beneše do vlasti
z 26.11.1941 : Výpověď Ladislava Vaňka na br-
něnském gestapu / Stanislav Kokoška. - In: His-
torie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996), s. 111-
130.
- KOKOŠKA, Stanislav 355
Unternehmen Südost : Okupace českých zemí
v březnu 1939 / Stanislav Kokoška. - In: Historie
a vojenství. - Roč. 46, č. 6 (1997), s. 134-150.
- KOKOŠKA, Stanislav 356
Vedení Obrany národa a Polsko / Stanislav Ko-
koška. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1
(1996), s. 75-82. - Res. něm. - Akce: Česko-slo-
vensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Me-
zinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-
05.10.1994.
- KORIMOVÁ, Gabriela 357
Lesné spoločenstvá a hospodárska politika štátu
v rokoch 1939-1944 / Gabriela Korimová. - In:
České a slovenské zemědělství v letech 2. světo-
vé války. - Uherské Hradiště : Slovákcké muze-
um, 1996. - 159 s. - S. 119-129. - (Studie
Slovákckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce:
České a slovenské zemědělství v letech 2. světo-
vé války [Mezinárodní konference]. Uherské
Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- KOVÁČ, Dušan 358
Evakuácia slovenských Nemcov v záverečnej fá-
ze druhej svetovej vojny / Dušan Kováč. - In:
Acta contemporanea / Uspof. Jindřich Pecka. -
Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.
- 468 s. - S. 147-165.
- KRŮTA, Václav 359
K věznění parašutisty Františka Pospíšila gesta-
pem / Václav Krůta. - In: Tereziňské listy. - Roč.
25, (1997), s. 70-82. - Res. angl., něm.
- KUKLÍK, Jan 360
Odůznání mnichovské dohody za druhé světové
války / Jan Kuklík. - In: Historie a vojenství. -
Roč. 46, č. 2 (1997), s. 49-68. - Res. angl.
- KUKLÍK, Jan [jr.] 361
Problémy kontinuity Benešovy prezidentské
funkce : Prosazení Benešova pojetí nepřerušené
kontinuity prezidentské funkce v letech 1938-
1943 / Jan Kuklík [jr.]. - In: Český časopis
historický. - Roč. 95, č. 2 (1997), s. 411-447. -
Res. něm.
- LACINA, Vlastislav 362
Program agrárníků stredoevropských zemí
v londýnské emigraci za druhé světové války /
Vlastislav Lacina. - In: České a slovenské země-
dělství v letech 2. světové války. - Uherské Hra-
diště : Slovákcké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 35-
42. - (Studie Slovákckého muzea ; Sv. 1) - Res.
angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v le-
tech 2. světové války [Mezinárodní konference].
Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996. -
Přil. Stredoevropský manifest.
- MAGSTADT, Thomas 363
Demarkační čára u Plzně : Retrospektivní poh-
led na americké rozhodnutí neosvodit Prahu /
Thomas Magstadt. - In: Národní odboj a poli-
tické, kulturní a vojenské aspekty osvobození
Plzně a západních Čech americkou armádou /
Uspof. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská uni-
verzita, 1996. - 114 s. - S. 90-96. - (Sborník
Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague)
- Akce: Kultura, historie a současnost Plzně
[Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-
04.05.1995.
- MARŠÁLEK, Zdenko 364
Českoslovenští občané německé národnosti
v čs. brigádě ve Velké Británii 1940-1944 /
Zdenko Maršálek. - In: Historie a vojenství. -
Roč. 46, č. 2 (1997), s. 131-155.
- MARTULIAK, Pavol 365
Roľnícke družstevníctvo v období 1. Slovenskej
republiky / Pavol Martuliak. - In: České a slo-
venské zemědělství v letech 2. světové války. -
Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1996. -
159 s. - S. 75-83. - (Studie Slovákckého muzea ;
Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské
zemědělství v letech 2. světové války [Meziná-
rodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-
18.04.1996.

- MICHNOVIČ, Imrich 366
Šarišsko-zemplínska dedina v rokoch druhej svetovej vojny / Imrich Michnovič. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 97-105. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- MIKOVCOVÁ, Alena 367
K vývoji Vysoké školy zemědělské v Brně v době okupace / Alena Mikovcová. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 153-158. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- MORAVEC, Milan 368
Kolaborace zůstává výzvou pro historiky / Milan Moravec. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 2 (1997), s. 185-189. - Rec. na : Die Kollaboration 1939-1945 / F. W. Seidler. - München, 1995. - 576 s.
- NEČAS, Ctibor 369
Personál protektorátních cikánských táborů / Ctibor Nečas. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 3 (1997), s. 294-298. - Res. něm.
- NĚMCOVÁ, Lidmila 370
Naše družstevní hnutí v letech 2. světové války / Lidmila Němcová. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 69-73. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- NĚMEČEK, Jan 371
Beneš a Hodža v druhém zahraničním odboji 1939-1944 / Jan Němeček. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeke, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 425-435.
- NĚMEČEK, Jan 372
Benešovy vzkazy do vlasti / Jan Němeček. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 555-560. - Res. angl. - Rec. na : Vzkazy do vlasti : Směrnice a pokyny československému domácímu odboji za druhé světové války / Edvard Beneš ; Ed. Jiří Šolc. - Praha : Historický ústav Armády ČR, 1996. - 199 s.
- NĚMEČEK, Jan 373
Československá diplomatická mise v Moskvě (březen-prosinec 1939) : Věnováno památce doc. dr. Františka Janáčka / Jan Němeček. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 221-277. - Res. něm., angl.
- NĚMEČEK, Jan 374
Československý odboj v Polsku (březen-září 1939) / Jan Němeček. - In: Slzský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 83-86. - Res. něm. - Akce: Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- NEUMANN, Miroslav 375
Osudy majora „Schutzpolizei“ Josepha Hübnera a jeho fidiče Hanse Kochera - spolupracovníků protinacistického odboje v Holešově / Miroslav Neumann. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 4 (1997), s. 370-375. - Res. něm.
- NOVÁČEK, Libor 376
Rumunští vojáci u nás v roce 1945 / Libor Nováček. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 2 (1996), s. 168-169.
- NOVOTNÝ, Gustav 377
Konfiskace a uvalování vnucených správ na pozemkový majetek velkostatků v českých zemích v době nesvobody 1938-1945 : Úvodní poznámky / Gustav Novotný. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 51-59. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- NOVOTNÝ, Jiří - ŠOUŠA, Jiří 378
K úvěrování českého zemědělství v letech 1939-1945 : Agrární neboli Zemědělská banka v době okupace / Jiří Novotný, Jiří Šouša. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - 85-90. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- OLIVOVÁ, Věra 379
Boj o obnovení Československa za druhé světové války / Věra Olivová. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 13-14. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.

- PECKA, Jindřich 380
Stranictví a česká rezistence : Úvahy a představy z let druhé světové války / Jindřich Pecka. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 277-294.
- PEJS, Oldřich 381
Na okraj dodávky slovenských zbraní do Chorvatska v roce 1942 / Oldřich Pejs. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 2 (1996), s. 56-73. - Res. angl.
- PEŠEK, Jan 382
Formovanie bezpečnostného aparátu na Slovensku v priebehu roku 1945 / Jan Pešek. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 139-146. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- POLONCARZ, Marek 383
Terezínští vězni a válečná výroba v bývalém labsozáměckém pivovaru v Litoměřicích / Marek Poloncarz. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 37-43. - Res. angl., něm. - Akce: Koncentrační tábor Litoměřice 1944-45 [Mezinárodní vědecká konference]. Terezín. 15.11.1994-17.11.1994.
- PROCHÁZKA, Ivan 384
Krajané na Dálném východě během 2. světové války / Ivan Procházka. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 119-133.
- PRŮCHA, Václav 385
Včlenění českého zemědělství do systému válečného řízeného hospodářství nacistického Německa / Václav Průcha. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 29-33. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- RAIM, Ernst 386
Organizace Todt (OT) a přemísťování leteckého průmyslu do podzemí : Vnější pracovní komanda KT Dachau / Ernst Raim. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 44-50. - Res. angl., něm. - Akce: Koncentrační tábor Litoměřice 1944-45 [Mezinárodní vědecká konference]. Terezín. 15.11.1994-17.11.1994.
- RAJLICH, Jiří 387
Podíl československých letců na spojenecké invazi do Normandie v červnu 1944 / Jiří Rajlich. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 26-55, příl. - Res. angl.
- RAJLICH, Jiří 388
Ztráty amerického a britského letectva na českém území ve 2. světové válce / Jiří Rajlich. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 3 (1997), s. 61-101.
- RATAJ, Jan 389
Československé osvobození - plány a skutečnost / Jan Rataj. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 15-25. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- RYCHLÍK, Jan 390
Politický vývoj v Protektorátě Čechy a Morava počátkem roku 1940 ve zprávách bulharského diplomata Christo Minkova / Jan Rychlík. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 1 (1997), s. 140-164. - Res. angl.
- SLEZÁK, Lubomír 391
Představy československé exilové vlády v Londýně o poválečném uspořádání zemědělství / Lubomír Slezák. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 43-50. - (Studie Slováckého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- STOKLASA, Jaroslav 392
Osvobození města Plzně - příjezd americké armády do Plzně / Jaroslav Stoklasa. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 59-62. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- SVOBODA, Gustav 393
Československá samostatná obrbná brigáda a operace Overlord / Gustav Svoboda. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 60-76. - Res. angl.
- ŠACH, Jan 394
Poválečný stranicko-politický systém v předstávách domácího odboje v roce 1939 / Jan Šach. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 6 (1997), s. 35-56. - Res. angl.
- ŠOLC, Jiří 395
Československá zpravodajská skupina v SSSR

- (duben-červen) 1941 / Jiří Šolc. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5 (1997), s. 53-72. - Res. angl.
- ŠOLC, Jiří 396
Oddíl pro zvláštní úkoly při 1. čs. sboru v SSSR / Jiří Šolc. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 4 (1997), s. 71-95. - Res. angl.
- ŠTĚPÁNEK, Zdeněk 397
Lékaři v povstání a při osvobození Moravy (1944-1945) / Zdeněk Štěpánek. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 2 (1997), s. 113-120. - Res. něm.
- ŠULÁKOVÁ, Ladislava 398
[Z činnosti odbojové organizace Obrana národa na Hodonínsku] / Ladislava Šuláková. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 582. - Rec. na : Z činnosti odbojové organizace Obrana národa na Hodonínsku [článek] / Miloš Hynek // In: Jižní Morava. - Roč. 32, sv. 35 (1996), s. 147-171.
- UHLÍŘ, Jan Boris 399
20. červenec 1944 v německé a české historiografii / Jan Boris Uhlíř. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996), s. 44-69. - Res. angl.
- VACULÍK, Jaroslav 400
Čeští zemědělci na Volyni v letech druhé světové války / Jaroslav Vaculík. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slováké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 131-134. - (Studie Slovákého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- VALENTA, Jaroslav 401
Ještě k americkému osvobození Plzně v r. 1945 / Jaroslav Valenta. - In: Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně a západních Čech americkou armádou / Uspoř. Tomáš Jilek. - Plzeň : Západočeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 70-78. - (Sborník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Prague) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně [Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-04.05.1995.
- VAŠEK, František - ŠTĚPÁNEK, Zdeněk 402
Perzekuce moravského duchovenstva v době nacistické okupace. [2] / František Vašek, Zdeněk Štěpánek. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 115, č. 2 (1996), s. 275-297. - Res. něm. - Část 1 vyd. pod názvem Rezistence moravského duchovenstva v době nacistické okupace in: Časopis Matice moravské, roč. 115, č. 1 (1996), s. 73-96.
- VAŠEK, František - ŠTĚPÁNEK, Zdeněk 403
Rezistence moravského duchovenstva v době nacistické okupace. [1] / František Vašek, Zdeněk Štěpánek. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 115, č. 1 (1996), s. 73-96. - Res. něm. - Část 2 vyd. pod názvem Perzekuce moravského duchovenstva v době nacistické okupace in: Časopis Matice moravské, roč. 115, č. 2 (1996), s. 275-297.
- ZDYCHA, Pavel 404
Slovenské lesnictvo v období Slovenského štátu / Pavel Zdycha. - In: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. - Uherské Hradiště : Slováké muzeum, 1996. - 159 s. - S. 113-117. - (Studie Slovákého muzea ; Sv. 1) - Res. angl. - Akce: České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války [Mezinárodní konference]. Uherské Hradiště. 17.04.1996-18.04.1996.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica 405
Správa pplk. H. M. Threlfalla z rozhovoru s generálem Golianom 7.10.1944 / Zlatica Zudová-Lešková. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 125-138.
- Viz též 55, 58, 96, 106, 115, 181, 186, 189, 195, 197, 211, 214, 215, 218, 222, 226, 248, 252, 260, 261, 264, 286, 294, 312, 313, 321, 500, 535, 551, 561, 562
- #### IV.C 1945-1948
- BARNOVSKÝ, Michal 406
Ideové a politické prúdenie na Slovensku roku 1945 / Michal Barnovský. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 31-40. - Res. něm. - Akce: Obnova společného štátu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- BARNOVSKÝ, Michal 407
K profilu a činnosti Demokratickej strany (1944-1948) / Michal Barnovský. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 219-246. - Res. angl.
- BEŇA, Jozef 408
Slovensko a nová, obnovená ČSR / Jozef Beňa. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 171-180. - Res. něm. - Akce: Obnova společného štátu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- BÍLEK, Jiří 409
Dvě zajímavé monografie o táborech v českých zemích po druhé světové válce / Jiří Bílek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5 (1997),

- s. 179-183. - Rec. na : Táboř v českých zemích 1945-1948 / Tomáš Staněk. - Opava : Slezský ústav, 1996. - 263 s. ; Táboř nucené práce v ČSR 1948-1954 / Mečislav Borák, Dušan Janák. - Opava : Slezský ústav, 1996. - 285 s.
- BLODIG, Vojtěch 410
Město poznamenané tragédií : Poválečný Terežín v letech 1945-1946 / Vojtěch Blodig. - In: Terežínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 7-18. - Res. angl., něm.
- BRANDES, Detlef 411
Velmocí a vyhnání a vysídlení Němců z Československa / Detlef Brandes. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 21-31.
- BUREŠOVÁ, Jana 412
Reakce příznivců národně socialistické politické linie na přípravu komunistů k uchopení moci v Československu na jaře 1945 / Jana Burešová. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 73-78. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- CIESIELSKI, Stanisław 413
Polští socialisté a československý únor 1948 : Příspěvek tajné pražské mise PSS k „bolševizaci“ československé sociální demokracie / Stanisław Ciesielski ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 521-533. - Res. angl.
- DOBEŠ, Jan 414
Politické elity v Prozatímním, případně Ústavodárném národním shromáždění / Jan Dobeš. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 115-118. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- DVOŘÁK, Jiří 415
Jižní Čechy v období 1945-1946 : Pohraničí, odsun Němců a příchod osídlenců / Jiří Dvořák. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 59-65. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- FÍŠER, Zdeněk 416
Příprava a výsledky voleb v roce 1946 na Holesovsku a Bystřicku / Zdeněk Fišer. - In: Sborník prací moravských historiků / [Ed.] Karel Kaplan. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 161 s. - S. 71-86. - (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967 ; 21)
- GAJDOŠ, Marián 417
Poznámky k procesu optácie / Marián Gajdoš. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 209-214. - Res. angl. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vztahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.
- GONĚC, Vladimír 418
Úvodní slovo / Vladimír Goněc. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - S. 11-13. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- HARNA, Josef 419
Nad reflexí první republiky v české společnosti po druhé světové válce (1945-1948) / Josef Harna. - In: K poctě Jaroslava Marka / Uspoř. Lubomír Slezák, Radomír Vlček. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1996. - 270 s. - S. 215-226. - (Práce HŮ ČAV : Rada C - Miscellanea ; Sv. 13) - Res. něm.
- JECH, Karel 420
Ke vztahu mezi ústavními orgány ČSR a Slovenskou národní radou 1944-1946 / Karel Jech. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 181-185. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- KAMENEC, Ivan 421
Protizidovský pogrom v Topoľčanoch v septembri 1945 / Ivan Kamenec. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 80-94.
- KASTNER, Quido 422
Národnostní aspekt osídlovacích procesů v pohraničí českých zemí od května 1945 : na příkladu Úštěcka / Quido Kastner. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 147-159. - Res. něm. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- KOČIAN, Jiří 423
Československá strana národně socialistická v období po květnových volbách v roce 1946 / Jiří Kočian. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 132-146.
- KOČIAN, Jiří 424
Sjezd Československé strany národně socialistické v předvečer padesátiletého jubilea v roce 1947 / Jiří Kočian. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř.

- Jindřich Dejmek, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 489-504.
- LIPTÁK, Lubomír 425
Politické elity na Slovensku roku 1945 / Lubomír Lipták. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 97-105. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- MACHÁLEK, Vít 426
Volby roku 1946 na Moravě / Vít Machálek. - In: Sborník prací moravských historiků / [Ed.] Karel Kaplan. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 161 s. - S. 7-70. - (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967 ; 21)
- MARJINA, Valentina V. 427
Od důvěry k podezíravosti : Sověští a českoslovenští komunisté v letech 1945-48 / Valentina V. Marjinová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 451-467. - Res. angl.
- MAREŠ, Petr 428
Čekání na Godota : Americká politika a volby v Československu v květnu 1946 / Petr Mareš. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 7-25. - Res. angl.
- MURAŠKOVA, Galina P. 429
Únorová politická krize roku 1948 v Československu a „sovětský faktor“ : Z materiálů ruských archivů / Galina P. Murašková ; Z ruš. přel. Jana Váchová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 468-478. - Res. angl.
- MUŠINKA, Mikuláš 430
Moskovský „proces“ s členmi vlády Karpatskéj Ukrajiny / Mikuláš Mušinka. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 179-184. - Res. angl. - Akce: Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- NARINSKIJ, Michail M. 431
Sovětský svaz a Marshallův plán : Ještě k otázce sovětského veta / Michail M. Narinskij ; Z ruš. přel. Jana Váchová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 479-491. - Res. angl.
- NOSKOVÁ, Helena 432
Národní a národnostní politika Československa v letech 1945-1946 / Helena Nosková. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 228-246.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina 433
K problematice vývoje romského etnika na teritoriu českých zemí po roce 1945 / Nina Pavelčíková. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 108-110. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina 434
Likvidace středních vrstev na Opavsku po roce 1945 / Nina Pavelčíková. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 4 (1997), s. 293-313. - Res. něm.
- PAVLÍČEK, Jaromír 435
Znovuoobnovená Československá republika v květnu 1945 a polská menšina na Těšínsku / Jaromír Pavlíček. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 67-72. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- PERNES, Jiří 436
Aféra majora Šoffra : Střetnutí vysokoškolských studentů a dělníků Zbrojovky v Brně v únoru 1946 / Jiří Pernes. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 295-318.
- POLONCARZ, Marek 437
Opomenutá kapitola terezínských dějin : Internacní tábor pro Němce v letech 1945-1948 / Marek Poloncarz. - In: Terezínské listy. - Roč. 25, (1997), s. 21-50. - Res. angl., něm.
- POLONCARZ, Marek 438
Výzkum dějin internačního tábora pro Němce v terezínské Malé pevnosti v letech 1945-48 : Předběžná zpráva / Marek Poloncarz. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 141-143.
- PREČAN, Vilém 439
Proměnná příležitost nového začátku? : Úvodní poznámky / Vilém Prečan. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 17-21. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- REIMAN, Michal 440
Stalin po válce (1945-1948) / Michal Reiman. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 42-63. - Res. angl.
- SIKORA, Stanislav 441
Jedna úvaha nad dvoma knihami / Stanislav Sikora. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita, 1997. - 335 s. - S. 316-318. - Res. na : Na cestě k monopolu moci : Mocensko-politické zápasy na Slovensku v letech 1945-1948 / Michal Barnovský. - Bratislava : Archa, 1993. - 248 s. ; Slovensko

- v letech 1945-1948 : Na ceste ku komunistické totalitě / Róbert Letz. - Bratislava : Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie, 1994. - 245 s.
- SOMMER, Karel 442
„Československá společnost“ a tradice československé vzájemnosti / Karel Sommer. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 4 (1997), s. 279-292. - Res. něm.
- SOMMER, Karel 443
Živelné přesuny osob cikánského původu do ostravského regionu v poválečném období a na počátku 50. let / Karel Sommer. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 3 (1997), s. 186-196. - Res. něm.
- STANĚK, Tomáš 444
Nová významná publikace o odsunu Němců z českých zemí v letech 1945-1947 / Tomáš Staněk. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 319-322. - Rec. na : Vertreibung und Abschub : Deutsche in Mähren 1945-1947 / E. Hrabovec. - Frankfurt a.M. : P. Lang, 1995. - 455 s. - (Wiener Osteuropa Studien ; 2)
- STAŠKO, Mojmir 445
Právne východiská pozemkovej reformy v kontexte jej vzťahu k maďarskej menšine / Mojmir Staško. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 160-166. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- ŠRAJEROVÁ, Olga 446
Migrácia Slovákov do českých krajín / Olga ŠrajEROVÁ. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 45-50. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- ŠTAIGL, Jan 447
K niektorým otázkam existencie slovenských národných jednotiek v Čs. armáde po 2. svetovej vojne / Jan Štaigl. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 127-137. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- ŠUTAJ, Štefan 448
Reslovakizácia v slovenskej politike v rokoch 1945-1948 / Štefan Šutaj. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 182-189. - Res. angl. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vztahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.
- TRAPL, Miloš 449
Mocenské elity v Československé straně lidové po roce 1945 / Miloš Trapl. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 119-126. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- VACULÍK, Jaroslav 450
Optanti z Podkarpatské Rusi v letech 1945-1948 / Jaroslav Vaculík. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 140-146. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- VACULÍK, Jaroslav 451
Představy poválečné sociální demokracie o uspořádání česko-slovenského poměru / Jaroslav Vaculík. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 187-192. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- VALÁŠEK, Hubert 452
Opomíjené prameny ke klíčovým otázkám politického vývoje Československa v bezprostředně poválečném období : Materiály v Moravském zemském archivu / Hubert Valášek. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 79-86. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- ŽAMPACH, Vojtěch 453
Vysídlení německého obyvatelstva z Brna v dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1.6.-7.7.1945 / Vojtěch Žampach. - In: Jižní Morava. - Roč. 32, č. 35 (1996), s. 173-239. - Res. něm.
- Viz též 76, 107, 142, 143, 145, 192, 198, 217, 382, 500
- IV.D 1948-1967
- AFIANI, Vitalij J. 454
Maďarská revoluce a suezská krize : Stanovisko sovětského vedení / Vitalij J. Afiani ; Z ruš. přel. Ctirad Kučera. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 474-481. - Res. angl.
- BAREŠOVÁ, Jana 455
Činnost Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami / Jana Barešová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 581. - Rec. na : Činnost Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami [článek] / Jan Beránek // In: Sborník Podbrdsko. - Roč. 3 (1996), s. 88-102.

- BAREŠOVÁ, Jana 456
[Místní akční výbor v Příbrami a Sokol] / Jana Barešová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 581. - Rec. na : Místní akční výbor v Příbrami a Sokol [článek] / Jan Beránek // In: Sborník Podbrdsko. - Roč. 4 (1997), s. 125-140.
- BÉKÉŠ, Csaba - 457
RAINER, János M. - GERMUSKA, Pál
Maďarská revoluce 1956 / Csaba Békés, János M. Rainer, Pál Germuska ; Z maď. přel. Eva Irmanová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 455-473. - Res. angl. - Skrytá bibliografie: Vybraná bibliografie literatury z let 1990-1996.
- BÍLEK, Jiří - PILÁT, Vladimír 458
Bezprostřední reakce československých politických a vojenských orgánů na povstání v Maďarsku / Jiří Bílek, Vladimír Pilát. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 500-511. - Res. angl.
- BÍLEK, Jiří 459
Vojáci druhé kategorie : Srovnání výstavby a činnosti vojenských jednotek využívaných k politické perzekuci v Československu, Maďarsku a Polsku na počátku padesátých let. 1-2 / Jiří Bílek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 5-6 (1997), s. 73-93 ; 57-86. - Res. angl.
- BÜCHLER, Robert J. 460
Ilegálna emigrácia Židov z Maďarska do Izraele v roku 1949 z hľadiska československých bezpečnostných orgánov / Robert J. Büchler. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 264-270. - Res. něm.
- BUREŠOVÁ, Jana 461
Zemědělská politika v Československu v letech 1948-1960 jako součást vývoje komunistických režimů v Evropě / Jana Burešová. - In: Sborník prací moravských historiků / [Ed.] Karel Kaplan. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 161 s. - S. 87-128. - (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967 ; 21)
- CALHOUN, Daniel F. 462
Souvislost suezské a maďarské krize v roce 1956 : Scénář Macmillanův a scénář Molotovův / Daniel F. Calhoun ; Z angl. přel. Vojtěch Svátek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 482-487. - Res. angl.
- NOWAK, Jan 463
Poláci a Maďaři v roce 1956 / Jan Nowak ; Z angl. přel. František Svátek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 527-534. - Res. angl.
- PERSAK, Krzysztof 464
Polsko-čínské rozhovory v lednu 1957 / Krzysztof Persak ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 338-366. - Res. angl.
- RUPNIK, Jacques 465
Proměškané setkání : Rok 1956 v pohledu z Prahy / Jacques Rupnik ; Z franc. přel. František Svátek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 535-539. - Res. angl.
- VYKOUKAL, Jiří 466
Polský rok 1956 jako masový sociální jev / Jiří Vykoukal. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 540-543. - Res. angl. - Rec. na : Polska roku 1956 / Paweł Machcewicz. - Warszawa : Mówia wieki, 1993. - 258 s.
- WANNER, Jan 467
Egyptská karta v sovětské politice v roce 1956 / Jan Wanner. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 488-499. - Res. angl.
- ZOUNEK, Jiří 468
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v letech 1948-1949 / Jiří Zounek. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 115, č. 2 (1996), s. 299-312. - Res. něm.
- Viz též 61, 94, 144, 188, 191, 198, 409, 442, 443
- IV.E 1968-1970
- BARTOŠEK, Karel 469
Občanská společnost v Československu a revolta roku 1968 / Karel Bartošek. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 12-20.
- FILIP, Zdeněk 470
Učitelé na Šumpersku v letech demokratizace a počátky normalizace 1968-1970 / Zdeněk Filip. - In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě / Uspoř. Emil Gímeš, František Koudelka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 136 s. - S. 93-113. - (Sešity ÚSD ; Sv. 24) - Res. angl.
- GÍMEŠ, Emil 471
Počátky normalizačního režimu na Olomoucku / Emil Gímeš. - In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě / Uspoř. Emil Gímeš, František Koudelka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 136 s. - S. 31-56. - (Sešity ÚSD ; Sv. 24) - Res. angl.
- MAREK, Pavel 472
K činnosti prostějovského Okresního výboru KSČ v počátečním období normalizace / Pavel Marek. - In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě / Uspoř. Emil Gímeš, František

- Koudelka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 136 s. - S. 57-82. - (Sešity ÚSD ; Sv. 24) - Res. angl.
- PAJÓREK, Leszek 473
Polsko a „pražské jaro“ 1968 / Leszek Pajórek ; Z pol. přel. Jindřich Dejmek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 247-263. - Res. angl.
- PAJÓREK, Leszek 474
Účast polské armády na operaci Dunaj / Leszek Pajórek. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 1 (1996), s. 65-86. - Res. angl.
- PATAKY, Iván 475
Kádár v jiném pojetí / Iván Pataky ; Z maď. přel. Eva Irmanová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 298-299. - Res. angl.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina 476
Počáteční fáze procesu normalizace v severomoravském kraji v letech 1968-1971 / Nina Pavelčíková. - In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě / Uspoř. Emil Gímeš, František Koudelka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 136 s. - S. 7-30. - (Sešity ÚSD ; Sv. 24) - Res. angl.
- PICHOJA, Rudolf - FJODOR, Vladimír 477
Hodnocení minulosti musí odpovídat jejím realitám : Intervence do Československa byla dohodnuta s Američany : [Rozhovor pro deník Segodnja, 23.8.1996] / Rudolf Pichoja ; Zaps. Vladimír Fjodor ; Z ruš. přel. Jana Váchová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 292-295. - Res. angl.
- SÁNDOR, László N. 478
János Kádár a „pražské jaro“ / László N. Sándor ; Z maď. přel. Eva Irmanová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 296-297. - Res. angl.
- TRAPL, Miloš 479
Reformní hnutí a normalizace v závodech Milo Olomouc v letech 1968-1971 / Miloš Trapl. - In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě / Uspoř. Emil Gímeš, František Koudelka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 136 s. - S. 83-92. - (Sešity ÚSD ; Sv. 24) - Res. angl.
- URBÁŠEK, Pavel 480
Olomoučtí vysokoškolští studenti v letech 1968-1971 / Pavel Urbášek. - In: Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě / Uspoř. Emil Gímeš, František Koudelka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 136 s. - S. 114-134. - (Sešity ÚSD ; Sv. 24) - Res. angl.
- VONDROVÁ, Jitka 481
Pražské jaro - nové pohledy, nové poznatky / Jitka Vondrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 1 (1997), s. 144-150. - Rec. na : Prag 1968 :
- Der Einmarsch des Warschauer Paktes : Hintergründe - Planung - Durchführung / Jan Pauer. - Bremen : Ed. Temmen, 1995. - 415 s. ; Die SED und der „Prager Frühling“ 1968 : Politik gegen einen „Sozialismus mit menschlichem Antlitz“ / Lutz Priess, Václav Kural, Manfred Wilke. - Berlin : Akademie, 1996. - 300 s. - Res. angl.
- Viz též 99, 187, 196
- IV.F 1970-1989
- BURIAN, Michal 482
Prognostici v takzvané sametové revoluci / Michal Burian. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 492-509. - Res. angl.
- MĚCHÝŘ, Jan 483
Problematický příspěvek k dějinám konce takzvané sametové revoluce / Jan Měchýř. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 4 (1996), s. 549-551. - Res. angl. - Rec. na : Občanské fórum - vznik, vývoj a rozpad / Jiří Honajzer. - 1. vyd. - Praha : Orbis, 1996. - 107 s.
- WILKE, Manfred 484
Opposition und Widerstand in der Tschechoslowakei und Polen in ihrer Bedeutung für die deutsche Einheit / Manfred Wilke. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 429-442.
- Viz též 174, 194, 202, 471, 472, 476, 479, 480, 506
- IV.G 1990-1998
- EICHWEDE, Wolfgang 485
Widersprüche in der Rekonstruktion von Bürgergesellschaften in Osteuropa / Wolfgang Eichwede. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 80-97.
- GÍMEŠ, Emil 486
Koniec Československa, jeho historická a politologická reflexia / Emil Gímeš. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 91-94. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- HAUNER, Milan 487
Metamorfózy Čech a střední Evropy : Historikovy úvahy o rozpadu Československa a tzv. německé otázce / Milan Hauner. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 59-79.

- KORBELÁŘOVÁ, Irena - ŽÁČEK, Rudolf 488
K hraničním problémům moravsko-slovenským
po rozdělení Československa (na příkladu rekre-
ační osady na Kasárni v blízkosti Velkých Karlo-
vic) / Irena Korbelařová, Rudolf Žáček. - In:
Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 221-
228. - Res. něm. - Akce: Menšiny v Čechách a na
Slovensku a slovensko-české vztahy [Seminář].
Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.
- OLEJNÍK, Milan 489
Postavenie maďarskej národnostnej menšiny na
Slovensku v kontexte vývoja maďarsko-sloven-
ských vzťahov po roku 1989 / Milan Olejník. -
In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997),
s. 121-126. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II
[Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-
23.10.1996.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga 490
K súčasnému postaveniu Slovákov v Českej re-
publike ako národnostnej menšiny / Oľga Šra-
jerová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3
(1996), s. 236-245. - Res. angl. - Akce: Menšiny
v Čechách a na Slovensku a slovensko-české
vztahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-
20.06.1995.
- Viz též 36, 163, 174, 176, 482, 515, 527
- V.H *Více obdolí*
(mimo tituly uvedené pod V.A – G)
- BĚLINA, Pavel 491
Ukrajinci v Čechách a na Moravě / Pavel Bělina.
- In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996),
s. 164-168. - Rec. na : Ukrajinci v Čechách a na
Moravě (1894)1917-1945(1991) / Bohdan Zi-
lynskiĵ. - Praha : X-Egem, 1995. - 130 s.
- JÍLEK, Tomáš 492
700 let města Plzně / Tomáš Jílek. - In: Národní
odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty
osvobození Plzně a západních Čech americkou
armádou / Uspoř. Tomáš Jílek. - Plzeň : Západ-
očeská univerzita, 1996. - 114 s. - S. 6-12. - (Sbor-
ník Západočeské univerzity v Plzni a USIS Pra-
gue) - Akce: Kultura, historie a současnost Plzně
[Mezinárodní konference]. Plzeň. 03.05.1995-
04.05.1995.
- MĚCHÝŘ, Jan 493
O našich památných dnech / Jan Měchýř. - In:
Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. -
Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.
- 468 s. - S. 206-223.
- MĚCHÝŘ, Jan 494
Zprávy z říše tajné služby / Jan Měchýř. - In:
Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 310-
314. - Rec. na : Securitas Imperii : Sborník
k problematice bezpečnostních služeb / Ed. Pa-
vel Žáček. - Praha : Vyd. a nakl. MV ČR, 1994-
1995. - Sv. 1, 148 s. ; sv. 2, 338 s.
- SKALA, Petr 495
Spolek karpatoruských studentů Vozrožděniĵe /
Petr Skala. - In: Česko-slovenská historická ro-
čenka 1997. - Brno : Masarykova univerzita,
1997. - 335 s. - S. 133-135. - Res. něm. - Akce:
Podkarpatská Rus v dějinách Československa
1918-1939 [Konference]. Prešov. 09.04.1997.
- STARZYCZNA, Halina - 496
STEINER, Jan - ŠÍPEK, Ladislav
Rozvoj a problémy socializovaného obchodu
v Československu (1950-1989). 1-2 / Halina
Starzyczná, Jan Steiner, Ladislav Šípek. - In: Slez-
ský sborník. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 295-308. -
Roč. 95, č. 3 (1997) s. 209-225. - Res. něm.
- SVÁTEK, František 497
„Staré“ a „nové“ elity v českých zemích ve 20.
století / František Svátek. - In: Česko-slovenská
historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova
univerzita, 1996. - 331 s. - S. 107-114. - Res.
něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů
a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno.
19.10.1995-20.10.1995.
- ŠTARHA, Ivan 498
Zemědělský družstevní lihovar v Ujčově-Bořino-
vě / Ivan Štarha. - In: Vlastivědný věstník morav-
ský. - Roč. 49, č. 1 (1997), s. 35-47. - Res. něm.
- Viz též 165, 173, 175

V. Tematická část

V.A Střední/východní Evropa

FRISZKE, Andrzej 499
Opozice a odpor v poválečných dějinách Polska
/ Andrzej Friszke ; Z pol. přel. Petruška Šustro-
vá. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997),
s. 265-291. - Res. angl.

GIBIANSKIĴ, Leonid 500
Moskva a východní Evropa : Některé aspekty
vzniku sovětského bloku / Leonid Gibianskiĵ ;
Z ruš. přel. Ctirad Kučera. - In: Soudobé dějiny.
- Roč. 4, č. 1 (1997), s. 26-41. - Res. angl.

GIBIANSKIĴ, Leonid 501
Sovetskij Sojuz i territorial'nyje problemy juž-
noslavjanskich gosudarstv posle vtoroj mirovoj
vojny / Leonid Gibianskiĵ. - In: Acta contempo-
ranea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav
pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. -
S. 32-45.

- JANČÍK, Drahomír 502
Celní unie v úvahách o středoevropské hospodářské integraci (1918-1938) / Drahomír Jančík. - In: Československo a střední Evropa v meziválečném období = Die Tschechoslowakei und Mitteleuropa in der Zwischenkriegszeit. - 1. vyd. - Praha : Univerzita Karlova, 1996. - 223 s. - S. 61-91. - (Acta Universitatis Carolinae : Philosophica et Historica ; 3(5)/1994 - Studia Historica ; 40) - Res. něm.
- JAROSZ, Dariusz 503
Polští rolníci a kolektivizace / Dariusz Jarosz ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 292-305. - Res. angl.
- KERSTENOVÁ, Krystyna 504
Masové protesty v Polské lidové republice : Plynulý proces, nebo jednotlivé události? / Krystyna Kerstenová ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 215-232. - Res. angl.
- LEWANDOWSKI, Józef 505
Dygresje wokół dwuetniczności jako czynnika strukturalnym Europy wschodniej / Józef Lewandowski. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 166-179.
- PACZKOWSKI, Andrzej 506
Polsko 1986-1989 : od kooptace k vyjednávání : Několik úvah o vstupu do procesu systémové změny / Andrzej Paczkowski ; Z pol. přel. Petruška Šustrová. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 2 (1997), s. 233-264. - Res. angl.
- SÜSSMUTH, Hans 507
Zur Wahrnehmung Deutschlands in Ost- und Westeuropa / Hans Süßmuth. - In: Acta contemporanea / Uspoř. Jindřich Pecka. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. - 468 s. - S. 400-419.
- Viz též 4, 34, 56, 102, 110, 117, 150, 154, 234, 302, 327, 362, 457, 462, 463, 464, 465, 466, 475, 485
- V.B *České/československé vztahy se zahraničím (mimo tituly uvedené pod V.C a D)*
- KAPICA, Marian 508
Pedagogiczne problemy polsko-czeskiego pogranicza kulturowego / Marian Kapica. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 46-53. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- KVAČEK, Robert 509
Uvažováno o jednom vztahu / Robert Kvaček. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 20-28. - Res. něm. - Akce: Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- LENDEROVÁ, Milena 510
České frankofilství jako sociokulturní fenomén / Milena Lenderová. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 66-81. - Res. franc.
- MICHALCZYK, Tadeusz 511
Śląsk Opolski jako region pogranicza kulturowego / Tadeusz Michalczyk. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 9-15. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- Viz též 112, 169, 191, 194, 206, 227, 229, 230, 235, 236, 237, 240, 242, 250, 259, 261, 267, 288, 289, 292, 295, 301, 315, 317, 356, 373, 374, 395, 413, 458, 459, 473, 475, 478, 491, 512, 551
- V.C *Slovensko, česko-slovenské vztahy*
- DIVIČANOVÁ, Anna 512
Slovenské inštitúcie v Maďarsku po roku 1989 / Anna Divičanová. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 16-19. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- DOKULIL, Miloš 513
Perspektiva kontinuity v diskontinuitní perspektivě / Miloš Dokulil. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 51-58. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- GABZDILOVÁ, Soňa 514
Etnické menšiny na Slovensku - možnosti výskumu ich historickej pamäti / Soňa Gabzdilová. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 86-90. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- GAJDOŠ, Marián 515
Zmeny v spoločnosti a ich odraz medzi Rusínmi (Ukrajincami) na Slovensku / Marián Gajdoš. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 127-135. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.

- GONĚC, Vladimír 516
Postavení práva, problémy spravedlnosti, decentralizace, samospráva a federalismu / Vladimír Goněc. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 155-169. - Res. něm. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- CHMEL, Rudolf 517
Slovakistika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy / Rudolf Chmel. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 231-232.
- JUROVÁ, Anna 518
K problematice výskumu rómskej menšiny na Slovensku / Anna Jurová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 215-220. - Res. něm. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vztahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.
- JUROVÁ, Anna 519
Niekoľko poznámok k otázkam postavenia Rómov v regióne východného Slovenska v minulosti a súčasnosti / Anna Jurová. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 3 (1997), s. 197-208. - Res. něm.
- MĚCHÝŘ, Jan 520
K vývoji názorů komunistické strany na slovensko-české vztahy / Jan Měchýř. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 41-43. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- OLEJNÍK, Milan 521
Miesto nemeckej menšiny v historickom vývoji Slovenska a okolnosti vedúce k jej odsunu / Milan Olejník. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 190-197. - Res. angl. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vztahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.
- PODOBA, Juraj 522
Menšinové elity a etnický konflikt : dilemy vývoja interetnických vzťahov na Slovensku / Juraj Podoba. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 111-120. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.03.1998-23.10.1996.
- PROKOP, Radim 523
Slovenské obyvateľstvo v sídelných štruktúrach regionu Těšínska / Radim Prokop. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 76-85. - Res. něm. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- SOKOLOVÁ, Gabriela 524
25 let česko-slovenských vztahů v ČR ve světle sociologických výzkumů / Gabriela Sokolová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 3 (1996), s. 229-235. - Res. něm. - Akce: Menšiny v Čechách a na Slovensku a slovensko-české vztahy [Seminář]. Stará Lesná. 19.06.1995-20.06.1995.
- ŠRAJEROVÁ, Oľga 525
Slováci v českých krajinách včera a dnes / Oľga ŠrajEROVÁ. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 68-75. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- TAKÁČ, Ladislav 526
Národné a „čechoslovakistické“ v zrkadle rodinného archívu Veselovcov / Ladislav Takáč. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 87-94. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- VRANOVSKÝ, Pavel 527
Špecifický charakter slovenskej menšiny v ČR / Pavel Vranovský. - In: Slezský sborník. - Roč. 95, č. 1/2 (1997), s. 95-102. - Res. angl. - Akce: Etnika v pohybu II [Mezinárodní konference]. Opava. 22.10.1996-23.10.1996.
- ZAVACKÁ, Katarína 528
K otázkam štátoprávneho usporiadania, práva a spravodlivosti / Katarína Zavacká. - In: Česko-slovenská historická ročenka 1996. - Brno : Masarykova univerzita, 1996. - 331 s. - S. 149-154. - Res. angl. - Akce: Obnova společného státu Čechů a Slováků v roce 1945 [Konference]. Brno. 19.10.1995-20.10.1995.
- Viz též 16, 20, 46, 61, 69, 72, 77, 85, 87, 89, 91, 109, 129, 163, 178, 192, 217, 224, 241, 246, 251, 264, 275, 276, 280, 292, 305, 313, 328, 331, 334, 350, 357, 358, 365, 366, 381, 382, 404, 405, 406, 407, 408, 414, 418, 420, 421, 425, 439, 441, 442, 445, 446, 447, 448, 451, 486, 487, 488, 489, 490, 543, 551, 557
- V.D Česko/československo-německé vztahy
ČELOVSKÝ, Boris 529
Příspěvek k debatě o řešení české otázky / Boris Čelovský. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 6 (1996), s. 134-137. - Rec. na : K pokusu o dokumentaci německo-českých vztahů v období 1939-1945 [článek] / Jan B. Uhlíř // In:

- Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 188-191.
- ČORNEJ, Petr 530
Češi a Němci : konfliktní společenství nebo problémové sousedství? / Petr Čornej. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 3 (1997), s. 175-179. - Rec. na : Německo a Češi : Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy / Ferdinand Seibt. - Praha : Academia, 1996. - 464 s.
- KONFLIKTNÍ 531
Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění = Konfliktgemeinschaft, Katastrophe, Entspannung : Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století = Skizze einer Darstellung der deutsch-tschechischen Geschichte seit dem 19. Jahrhundert / Vyd. Společná česko-německá komise historiků. - In: Soudobé dějiny. Příl. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 392-437. - Soub. text něm.
- MALÝ, Karel 532
Český stát a německá říše - vztah vazala, či suveréna? / Karel Malý. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Poustka, Pavel Seifter, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 167-173.
- UHLÍŘ, Jan B. 533
K pokusu o dokumentaci německo-českých vztahů v období 1933-1945 / Jan B. Uhlíř. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 188-191. - Rec. na : So oder so : Řešení české otázky podle německých dokumentů / Boris Čelovský. - Ostrava : Themis, 1996.
- VÁLKA, Josef 534
Nad knihou Ferdinanda Seibta „Německo a Češi“ : K sedmdesátým narozeninám jejího autora / Josef Válka. - In: Český časopis historický. - Roč. 95, č. 3/4 (1997), s. 691-701. - Rec. na : Německo a Češi : Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy / Ferdinand Seibt. - Praha : Academia, 1996. - 464 s.
- Viz též 41, 86, 89, 193, 199, 232, 258, 364, 411, 438, 444, 453, 487, 507, 521
- V.E Židé v Československu*
- BLODIG, Vojtěch 535
Vznik terezínského ghetta / Vojtěch Blodig. - In: Terezínské listy. - Roč. 25, (1997), s. 7-20. - Res. angl., něm.
- HÁJKOVÁ, Alena 536
Dva z vršovické skupiny mládeže : Jiří Kysela a Věra Aubrechtová / Alena Hájková. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 100-105. - Res. angl., něm.
- HÁJKOVÁ, Alena 537
Jiříčkové / Alena Hájková. - In: Terezínské listy. - Roč. 25, (1997), s. 83-88. - Res. angl., něm.
- HÁJKOVÁ, Alena 538
Mami, neměj strach, vše hravě vydržím : Helena Ellnerová / Alena Hájková. - In: Terezínské listy. - Roč. 25, (1997), s. 89-96. - Res. angl., něm.
- HÁJKOVÁ, Alena 539
Přežili díky šťastným náhodám a své statečnosti : Emil Lederer / Alena Hájková. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 94-99. - Res. angl., něm.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila 540
Karel Poláček v Terezíně / Ludmila Chládková. - In: Terezínské listy. - Roč. 24, (1996), s. 55-70. - Res. angl., něm.
- KRYL, Miroslav 541
„Golet v údolí“ a osud podkarpatoruských židů / Miroslav Kryl. - In: Terezínské listy. - Roč. 25, (1997), s. 143-147. - Rec. na : Golet v údolí [film] / Ivan Olbracht, Zeno Dostál, Jana Dudková. - Praha, 1995.
- Viz též 3, 62, 63, 130, 131, 177, 179, 180, 190, 201, 204, 214, 220, 221, 336, 383, 386, 421, 460, 554
- V.F Osobnosti, biografie*
- BIEBERLE, Josef 542
Karel Goliath-Gorovský (1901-1985) : Zamyšlení nad životem a dílem / Josef Bieberle. - In: Sborník prací moravských historiků / [Ed.] Karel Kaplan. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. - 161 s. - S. 129-161. - (Studijní materiály výzkumného projektu Československo 1945-1967 ; 21)
- DOBRÍKOVÁ, Mária 543
Generál Ján Golian / Mária Dobříková. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 5 (1996), s. 70-82.
- DOUBEK, Vratislav 544
Za Masarykův aristokratismus : Črty k politickému profilu TGM / Vratislav Doubek. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeke, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 111-125.
- DVOŘÁK, Jaromír 545
Josef Ludvík Fischer v kontextu kritiky let třicátých : Na paměť 50. výročí otevření Univerzity Palackého v Olomouci dne 21. února 1947 a inaugurace jejího prvního rektora J. L. Fische-

- ra / Jaromír Dvořák. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 2 (1997), s. 121-129.
- FIDLER, Jiří 546
Generál a maršál tří armád : Eduard svobodný pán Böhmermoll / Jiří Fidler. - In: Historie a vojenství. - Roč. 46, č. 1 (1997), s. 121-130.
- GALANDAUER, Jan 547
Nemá-li být zničen stát, musí být zničen Gajda! / Jan Galandauer. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 3 (1996), s. 158-163. - Rec. na : Vítěz, který prohrál : Generál Radola Gajda / Antonín Klímek, Petr Hofman. - Praha : Paseka, 1995. - 286 s.
- HANZAL, Josef 548
T. G. Masaryk a Jaroslav Goll / Josef Hanzal. - In: Occursus-Setkání-Begegnung / Ed. Zdeněk Pousta, Pavel Seifert, Jiří Pešek. - Praha : Karolinum, 1996. - 220 s. - S. 98-107.
- HODEČEK, Dalibor 549
Hrabě František Harrach (26.7.1870-14.5.1937) - národohospodář, mecenáš a literát / Dalibor Hodeček. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 4 (1997), s. 364-369. - Res. něm.
- JANKA, Otto 550
Vilém Stanovský (1896-1972) : Voják, pilot, politický vězeň a člověk / Otto Janka. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 2 (1996), s. 124-140.
- KÁZMEROVÁ, Eubica 551
Kultúrne a politické aspekty polonofilstva Karola Sidora / Eubica Kázmerová. - In: Slezský sborník. - Roč. 94, č. 1 (1996), s. 54-58. - Res. něm. - Akce: Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939 [Mezinárodní konference]. Opava. 04.10.1994-05.10.1994.
- KUBÍČEK, Jaromír 552
Bibliograf Jaroslav Vlach / Jaromír Kubíček. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 2 (1996), s. 195-196.
- KUČERA, Martin 553
Pekařův rok 1917 / Martin Kučera. - In: Český časopis historický. - Roč. 94, č. 4 (1996), s. 761-794. - Res. něm.
- KUNA, Milan 554
K osudu skladatele Rudolfa Karla : Na okraj vydání Nonetu v Carus-Verlag, Stuttgart / Milan Kuna. - In: Tereziánské listy. - Roč. 24, (1996), s. 83-93. - Res. angl., něm.
- OPAT, Jaroslav 555
T. G. Masaryk český nacionalista? / Jaroslav Opat. - In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století / Uspoř. Jindřich Dejmeke, Josef Hanzal. - 1. vyd. - Praha : Historický ústav AV ČR, 1997. - 534 s. - S. 101-109.
- PECKA, Jindřich 556
Mussolini a Hitler : K anatomii politické kariéry totalitního vůdce / Jindřich Pecka. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 300-304. - Res. angl.
- PEŠEK, Jan 557
„Vlastizradný biskup“ Ján Vojtaššák : Šest rokov pokusov o vyradenie z verejného života (1945-1951) / Jan Pešek. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 4, č. 3/4 (1997), s. 510-520. - Res. angl.
- PŘÍBORSKÝ, Zbyněk 558
Modráčkova cesta k družstevnímu socialismu / Zbyněk Příborský. - In: Moderní dějiny. - Roč. 4, (1996), s. 45-70. - Res. něm., angl.
- SKALIČKA, Jiří 559
Jaroslav Vlach - spolubudovatel Univerzity Palackého / Jiří Skalička. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 48, č. 2 (1996), s. 189-190.
- ŠKOLL, Jaroslav 560
Životní osudy Zdeňky Pokorné / Jaroslav Školl. - In: Jižní Morava. - Roč. 32, č. 35 (1996), s. 322-326.
- ŠOLC, Jiří 561
Generál parašutistů [Karel Paleček] / Jiří Šolc. - In: Historie a vojenství. - Roč. 45, č. 4 (1996), s. 156-177.
- VÁŠEK, František - ŠTĚPÁNEK, Zdeněk 562
Moravský zemský prezident JUDr. Jaroslav Mezník - důsledný odpůrce nacismu / František Vašek, Zdeněk Štěpánek. - In: Vlastivědný věstník moravský. - Roč. 49, č. 1 (1997), s. 3-22. - Res. něm.
- VYKOUPIĽ, Libor 563
Jiří Stříbrný v čele vlastní strany / Libor Vykoupil. - In: Časopis Matice moravské. - Roč. 116, č. 1 (1997), s. 217-231. - Res. něm.
- Viz též 290, 296
- V. G Kultura, umění, literatura
- DRÁPALA, Milan 564
Iluze jako osud : K vývoji politických postojů Vítězslava Nezvala / Milan Drápala. - In: Soudobé dějiny. - Roč. 3, č. 2/3 (1996), s. 175-218. - Res. angl.
- Viz též 82, 210, 286, 346, 540, 554

Jmenný rejstřík

- ADÁMEK, Josef 200
 AFIANI, Vitalij J. 454
 AUBRECHTOVÁ, Věra 536
 BAJGER, Lubomír 118
 BALCÁREK, Pavel 1
 BAREŠOVÁ, Jana 455, 456
 BARNOVSKÝ, Michal 223, 406, 407, 441
 BARTEČEK, Ivo 57
 BARTLOVÁ, Alena 224
 BARTOŠ, Josef 225, 226
 BARTOŠEK, Karel 469
 BEDNÁŘ, Václav 58
 BÉKÉS, Csaba 457
 BĚLINA, Pavel 491
 BEŇA, Jozef 408
 BENEŠ, Ctirad 2
 BENEŠ, Edvard 98, 186, 213, 258, 339, 352,
 354, 361, 371, 372
 BENEŠ, Vojta 254
 BERÁNEK, Jan 455, 456
 BIEBERLE, Josef 542
 BÍLEK, Jiří 59, 60, 61, 409, 458, 459
 BLODIG, Vojtěch 3, 62, 63, 410, 535
 BÖHM, Josef 346
 BÖHM-ERMOLLI, Eduard 546
 BORÁK, Mečislav 227, 228, 409
 BORODZIEJ, Włodzimierz 4
 BOUČEK, Jaroslav 197
 BRANDES, Detlef 326, 411
 BRODESSER, Slavomír 64
 BROKLOVÁ, Eva 149
 BROUČEK, Stanislav 161
 BŘACH, Radko 229, 230
 BŘEŇOVÁ, Věra 122, 123, 124, 125, 126, 127
 BÜCHLER, Robert J. 460
 BUREŠOVÁ, Jana 231, 327, 412, 461
 BURIAN, Michal 482
 BYSTRICKÝ, Valerián 207
 CALHOUN, Daniel F. 462
 CAMEL, Samuel 328
 CHYLÍK, Jindřich 19
 CIESIELSKI, Stanisław 413
 ČECHURA, Jaroslav 5
 ČELOVSKÝ, Boris 529, 533
 ČEPELÍK, Břetislav 198
 ČEREŠŇÁK, Bedřich 329
 ČERNÝ, Bohumil 232
 ČERVINKA, Jan 330
 ČORNEJ, Petr 530
 DANIEL, Rudolf 209
 DANILÁK, Michal 233
 DAVIDOVÁ, Eva 167
 DEJMEK, Jindřich 6, 7, 199, 234, 235, 236
 DIAMANT, Jiří 177
 DIVIČANOVÁ, Anna 512
 DLUGAJCZYK, Edward 237
 DOBEŠ, Jan 414
 DOBRÍKOVÁ, Mária 543
 DOKULIL, Miloš 513
 DOSTÁL, Zeno 541
 DOUBEK, Vratislav 544
 DRÁPALA, Milan 8, 564
 DUBAYOVÁ, Mária 162
 DUDKOVÁ, Jana 541
 ĎURICA, Milan S. 46
 DVOŘÁK, Jaromír 545
 DVOŘÁK, Jiří 415
 EICHWEDE, Wolfgang 485
 ELIÁŠ, Alois 353
 ELLNEROVÁ, Helena 538
 FEUERSTEIN, Bedřich 263
 FIALOVÁ, Ivana 66
 FIC, V. M. 266
 FIDLER, Jiří 238, 239, 298, 331, 332, 333, 546
 FILIP, Zdeněk 470
 FISCHER, Josef Ludvík 545
 FIŠER, Zdeněk 416
 FJODOR, Vladimír 477
 FRANCEV, Vladimír 238, 298, 334
 FRANKENBERGER, Otakar 335
 FRAZIK, Wojciech 128
 FRISZKE, Andrzej 499
 FUČÍK, Julius 346
 FURET, François 159
 GABZDILOVÁ, Soňa 163, 514
 GAJAN, Koloman 240
 GAJDA, Radola 547
 GAJDOŠ, Marián 417, 515
 GALANDAUFER, Jan 9, 200, 547
 GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, Anna 207
 GAWRECKI, Dan 67
 GEBHART, Jan 10, 11, 241, 242
 GERIK, Viliam 348
 GERMUSKA, Pál 457
 GERŠLOVÁ, Jana 243
 GIBIANSKI, Leonid 500, 501
 GÍMEŠ, Emil 471, 486
 GIRSA, Václav 236
 GOETZ-STANKIEWICZ, Markéta 150
 GOLIAN, Ján 405, 543
 GOLIATH-GOROVSKÝ, Karel 542
 GOLL, Jaroslav 548
 GONĚC, Vladimír 12, 244, 245, 418, 516
 GRÁF, Jiří 13
 GREENFIELDOVÁ, Hana 201

- HABSBURK (rod), 281
 HÁJEK, Miloš 202
 HÁJKOVÁ, Alena 336, 536, 537, 538, 539
 HANÁK, Vítězslav 337, 338
 HANZAL, Josef 14, 15, 246, 548
 HARBUŠOVÁ, Eubica 16
 HARNA, Josef 247, 419
 HARRACH, František 549
 HAUNER, Milan 248, 339, 487
 HAVEL, Václav 150
 HEIDRICH, Arnošt 211
 HEJMA, Miloslav 340
 HERNOVÁ, Šárka 164, 165
 HITLER, Adolf 399, 556
 HLADÍK, Jiří 341
 HLAVÁČEK, Ivan 17
 HLAVÁČKA, Milan 21
 HLEDÍKOVÁ, Zdeňka 68
 HOBBSAWM, Eric 156
 HODEČEK, Dalibor 549
 HODŽA, Milan 224, 371
 HOFFMANN, Kamil 199
 HOFMAN, Petr 60, 203, 547
 HOLEC, Roman 69, 70, 211, 72, 249
 HOLZBACHOVÁ, Ivana 18
 HONAJZER, Jiří 483
 HONCOVÁ, Jaroslava 92
 HÖNIG, Karel 214
 HORČÁKOVÁ, Václava 129
 HRABOVEC, E. 444
 HRBEK, Jaroslav 342
 HROCH, Miroslav 92
 HRUBÝ, František 5
 HÜBNER, Joseph 375
 HUMMELBERGER, Walter 2
 HYNDRÁKOVÁ, Anna 204
 HYNEK, Miloš 343, 398
 CHLÁDKOVÁ, Ludmila 157, 179, 540
 CHMEL, Rudolf 517
 CHMIELARZ, Andrzej 73
 JAKL, Tomáš 205, 344, 345
 JAKUBEC, Ivan 250
 JANÁČEK, František 10, 33, 135, 346
 JANÁK Dušan 409
 JANÁK, Jan 19, 24, 120
 JANČÍK, Drahoš 251, 502
 JANKA, Otto 550
 JANOWSKI, Włodzimierz 74
 JAROSZ, Dariusz 503
 JAWORSKI, Rudolf 151
 JEDLÁNEK, František 347
 JEDLIČKA, Jan 252
 JECH, Karel 420
 JELÍNEK, Zdeněk 348
 JENERÁL, Emil 13
 JÍLEK, Tomáš 349, 492
 JINDRA, Zdeněk 253
 JIRÁNEK, Tomáš 206
 JIŘÍČKOVÁ, Helena 537
 JOHN, M. 285
 JOŽÁK, Jiří 254
 JUROK, Jiří 75
 JUROVÁ, Anna 518, 519
 KÁDÁR, János 475, 478
 KADAVÝ, Alexandr 76
 KALISTA, Zdeněk 210
 KAMENEC, Ivan 20, 77, 178, 350, 421
 KAPICA, Marian 508
 KAREL, Rudolf 554
 KÁRNÁ, Margita 130, 131
 KÁRNÍK, Zdeněk 255, 256, 257, 281, 290
 KARPAŠOVÁ, Mária 258
 KASTNER, Quido 422
 KÁZMEROVÁ, Eubica 551
 KERSTENOVÁ, Krystyna 504
 KLADIVOVÁ, Vlasta 351
 KLECANDA, Vojtěch Vladimír 222
 KLECANDOVÁ, Anna 222
 KLIMEK, Antonín 259, 323, 352, 547
 KLIMENT, Charles K. 331
 KLIMEŠ, Lumír 260
 KLÍPA, Bohumír 255
 KOCHER, Hans 375
 KOCHAN, Jiří 78, 423, 424
 KOKOŠKA, Stanislav 59, 261, 353, 354, 355, 356
 KOLÁŘ, František 79, 262
 KOPIČKOVÁ, Božena 80
 KORBELÁŘOVÁ, Irena 488
 KORDIOVSKÝ, Emil 132
 KORIMOVÁ, Gabriela 357
 KOŘALKA, Jiří 21, 92
 KOŘALKOVÁ, Květa 92
 KOUBSKÁ, Vlasta 263
 KOVAČ, Andrij 264
 KOVÁČ, Dušan 358
 KRAFL, Pavel 81
 KRAJČOVIČOVÁ, Natália 265
 KRÁL, A. Bunny 22
 KRAMÁŘ, Karel 269
 KROFTA, Kamil 246
 KRŮTA, Václav 359
 KRYL, Miroslav 180, 541
 KRĚN, Jan 28, 208, 219
 KRĚSTĀN, Jiří 222
 KRÍŽEK, Jaroslav 266
 KUBÍČEK, Jaromír 82, 133, 134, 552
 KUBŮ, Eduard 267

- KUČERA, Jaroslav 268
 KUČERA, Martin 207, 269, 553
 KUDLÁČEK, Čeněk 206
 KUDRNA, Jaroslav 25
 KUKLÍK, Jan 10, 241, 256, 360
 KUKLÍK, Jan [jr.] 361
 KUMPERA, Jan 181
 KUNA, Milan 554
 KUPKA, Vladimír 83
 KURAL, Václav 208, 481
 KUREČKOVÁ, Miroslava 84
 KVAČEK, Robert 6, 23, 85, 270, 509
 KYSELA, Jiří 536
 LACINA, Vlastislav 86, 271, 272, 273, 274, 362
 LEAUTZE, James R. 141
 LECIÁN, Martin 319
 LEDERER, Emil 539
 LENDEROVÁ, Milena 510
 LETZ, Róbert 441
 LEWANDOWSKI, Józef 505
 LINZ, Juan J. 160
 LIPTÁK, Eubomír 275, 425
 LITERA, Bohuslav 142
 LOEWENSTEIN, Bedřich 152, 153
 LUKAČKA, Ján 87
 LUKEŠ, Igor 248, 352
 LUKEŠ, Michal 276
 LUŽA, Radomír 211
 LUŽA, Vojtěch Boris 203
 MACMILLAN, Harold 462
 MACŮREK, Josef 32
 MADAJCZYK, Piotr 143
 MAGSTADT, Thomas 363
 MACHAČOVÁ, Jana 88, 209, 277
 MACHÁLEK, Vít 426
 MACHCEWICZ, Paweł 466
 MALÍŘ, Jiří 24, 25, 89
 MALÝ, Karel 532
 MARJINA, Valentina V. 427
 MAREK, Jaroslav 26, 27, 29, 52, 121, 210
 MAREK, Pavel 278, 279, 472
 MAREŠ, Petr 428
 MARŠÁLEK, Zdenko 364
 MARTULIAK, Pavol 365
 MARVALOVÁ, Dana 222
 MASARYK, Jan 212
 MASARYK, Tomáš Garrigue 116, 151, 207,
 269, 281, 290, 544, 548, 555
 MASTNÝ, Vojtěch 144
 MATEJČEK, Jiří 277
 MATERSKI, Wojciech 90
 MATULA, Pavol 280
 MĚCHÝŘ, Jan 281, 483, 493, 494, 520
 MENCL, Vojtěch 28
 MĚŠŤAN, Antonín 154
 MEZNÍK, Jaroslav 29, 562
 MICHALCZYK, Tadeusz 511
 MICHNOVIČ, Imrich 366
 MIKLOŠKO, František 30
 MIKOVCOVÁ, Alena 367
 MINAŘÍK, Pavel 182, 183, 184, 185, 282, 283,
 284, 285, 297
 MINKOV, Christo 390
 MJARTAN, Ivan 178
 MODRÁČEK, František 558
 MOLOTOV, Vjačeslav 462
 MORAVEC, Milan 368
 MOULIS, Miloslav 94
 MOULIS, Vladislav 31, 148
 MÜLLER, Karel 95
 MURAŠKOVA, Galina P. 102, 429
 MUSSOLINI, Benito 556
 MUŠINKA, Mikuláš 430
 NÁLEVKA, Vladimír 96
 NARINSKIJ, Michail M. 431
 NAUMANN, Friedrich 151
 NEČAS, Ctibor 32, 369
 NEKUDA, Vladimír 97, 139
 NĚMCOVÁ, Lidmila 370
 NĚMEČEK, Jan 33, 98, 211, 371, 372, 373, 374
 NEUMANN, Miroslav 375
 NEZVAL, Vítězslav 564
 NIŽŇANSKÝ, Eduard 146
 NOSKOVÁ, Helena 166, 432
 NOVÁČEK, Libor 212, 286, 376
 NOVÁČKOVÁ, Helena 186
 NOVOTNÝ, Gustav 377
 NOVOTNÝ, Jiří 287, 378
 NOVOTNÝ, Karel 213
 NOWAK, Jan 463
 NOWAK, Krzysztof 288
 OGARKOV, N. V. 187
 OLBRACHT, Ivan 541
 OLEJNÍK, Milan 489, 521
 OLIVOVÁ, Věra 379
 OPAT, Jaroslav 555
 ORTEGA Y GASSET, José 28
 PÁCL, Pavel 155
 PACZKOWSKI, Andrzej 34, 506
 PAJÓREK, Leszek 473, 474
 PALACKÝ, František 14
 PALEČEK, Karel 561
 PASÁK, Tomáš 11, 51, 136
 PATAKY, Iván 475
 PÁTEK, Jaroslav 35, 289
 PAUER, Jan 36, 481
 PAVELČÍK, Jiří 167
 PAVELČÍKOVÁ, Nina 167, 433, 434, 476

- PAVLÍČEK, Jaromír 435
 PAVLÍK, 330
 PAVLŮ, Bohdan 296
 PECKA, Jindřich 99, 187, 380, 556
 PECHOVÁ, Denisa 100
 PEJS, Oldřich 381
 PEKAŘ, Josef 14, 15, 553
 PERNES, Jiří 188, 436
 PERSAK, Krzysztof 101, 464
 PEŠEK, Jan 382, 557
 PICHLÍK, Karel 37, 255, 290
 PICHCHA, Rudolf 477
 PILÁT, Vladimír 458
 PITHART, Petr 38
 PIVCOVÁ, Zuzana 189, 353
 PLECHANOVÁ, Běla 156
 PODLEŠÁK, Jan 190
 PODOBA, Juraj 522
 POKORNÁ, Zdeňka 560
 POLÁČEK, Karel 540
 POLÁK, Erik 3, 157, 214
 POLÍVKA, Miloslav 92
 POLONCARZ, Marek 383, 437, 438
 POSPÍŠIL, František 359
 PREČAN, Vilém 8, 23, 30, 38, 39, 77, 92, 127,
 178, 191, 192, 439
 PRIESS, Lutz 481
 PROCHÁZKA, Ivan 384
 PROKOP, Radim 523
 PRŮCHA, Václav 291, 385
 PŘÍBORSKÝ, Zbyněk 558
 PUDLO, Kazimierz 168
 RAIM, Ernst 386
 RAINER, János M. 457
 RAJLICH, Jiří 387, 388
 RATAJ, Jan 389
 RATAJOVÁ, Šárka 215
 REIMAN, Michal 40, 41, 102, 440
 REXOVÁ, Kristina 129, 135, 136
 RICHTER, Václav 42
 ROHLÍKOVÁ, Slavěna 122, 123, 125, 126
 ROMPORTLOVÁ, Marta 292
 RUPNIK, Jacques 158, 159, 465
 RYCHLÍK, Jan 207, 293, 294, 390
 RZEPNIEWSKI, Andrzej 295
 SAK, Robert 296
 SANDER, Rudolf 238, 282, 284, 297, 298, 299
 SÁNDOR, László N. 478
 SCHECTER, Jerrold L. 321
 SCHECTER, Leona P. 321
 SCHIESZL, Josef 222
 SCHMIDT, Karel 205
 SCHMORANZ, Zdeněk 353
 SEHNAL, František 216
 SEHNAL, Jiří 216
 SEIBT, Ferdinand 43, 530, 534
 SEIDLER, F. W. 368
 SEKERA, Martin 21
 SCHLESINGER, Arthur [jr.] 145
 SIDOR, Karol 551
 SIKORA, Stanislav 441
 SISÁK, Miron 300
 SIWEK, Tadeusz 169
 SKALA, Petr 495
 SKALIČKA, Jiří 559
 SKILLING, Harold Gordon 39, 104
 SKŘIVÁNEK, Milan 44
 SLÁDEK, Zdeněk 45, 105, 148, 301, 302
 SLAVÍK, Jan 197
 SLEZÁK, Lubomír 106, 303, 391
 SLNEKOVÁ, Veronika 146
 SLUKA, Václav 304
 SMRKOVSÝ, Josef 187
 SOKOLOVÁ, Gabriela 170, 171, 172, 524
 SOMMER, Karel 173, 305, 442, 443
 SPITZER, Martin 217
 SRB, Vladimír 174, 175
 STALIN, Josif Vissarionovič 98, 142, 440
 STANĚK, Tomáš 409, 444
 STANOVSKÝ, Vilém 550
 STARZYCZNÁ, Halina 496
 STAŠKO, Mojmír 445
 STAUFFENBERG, Claus Schenk von 399
 STEHLÍK, Eduard 238, 298, 306, 307, 308
 STEINER, Jan 496
 STEPAN, Alfred 160
 STOKLASA, Jaroslav 392
 STOKLÁSKOVÁ, Zdenka 107
 STRÍBRNÝ, Jiří 563
 SUDOPLATOV, Anatolij 321
 SUDOPLATOV, Pavel 321
 SUPPAN, Arnold 147
 SÜSSMUTH, Hans 507
 SUŠKO, Ladislav 309
 SVÁTEK, František 497
 SVOBODA, Gustav 393
 ŠACH, Jan 394
 ŠÁMAL, Přemysl 312
 ŠEBÁNEK, Jindřich 1
 ŠEBEK, Jaroslav 108
 ŠEDIVÝ, Ivan 310, 311
 ŠETŘILOVÁ, Jana 5, 312
 ŠÍPEK, Ladislav 496
 ŠISLER, Stanislav 17
 ŠKOLL, Jaroslav 42, 560
 ŠMAHEL, František 47, 48, 92, 109
 ŠMERAL, Bohumír 281, 290
 ŠNEJDÁREK, Antonín 7

- ŠOFFR, Vladimír 436
 ŠOLC, Jiří 372, 395, 396, 561
 ŠOUŠA, Jiří 287, 378
 ŠRAJEROVÁ, Olga 88, 110, 176, 313, 446, 490, 525
 ŠRÁMEK, Pavel 182, 183, 184, 185, 282, 283, 284, 297
 ŠTAIGL, Jan 447
 ŠTARHA, Ivan 111, 498
 ŠTASTNÝ, Karel 218
 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk 397, 402, 403, 562
 ŠTOVÍČEK, Ivan 186
 ŠULÁKOVÁ, Ladislava 217, 398
 ŠUTAJ, Štefan 448
 ŠVANKMAJER, Milan 148
 ŠVEC, Luboš 112, 113, 314, 315
 ŠVORC, Peter 316
 TAKÁČ, Ladislav 526
 TEICHOVÁ, Alice 35, 119, 270, 291
 TEJCHMAN, Miroslav 147
 THRELFALL, H. M. 405
 TISO, Jozef 217
 TOMASZEWSKI, Jerzy 317
 TOMĚŠ, Josef 140
 TRAPL, Miloš 449, 479
 TŘEŠTÍK, Dušan 49, 50
 TUKA, Béla (Vojtech) 276
 TŮMA, Oldřich 114, 122, 123, 124, 125, 126, 160, 194
 UHLÍŘ, Jan Boris 51, 318, 399, 529, 533
 ULLMANN, Fritz 180
 URBAN, Otto 9, 21, 137
 URBÁŠEK, Pavel 319, 480
 URMINSKÝ, Ivan 320
 VACKOVÁ-ŽAHOURKOVÁ, Věra 215
 VACULÍK, Jaroslav 400, 450, 451
 VALÁŠEK, Hubert 452
 VALENTA, Jaroslav 321, 401
 VÁLKA, Josef 52, 534
 VASKA, Karel 115
 VAŠEK, František 402, 403, 562
 VAŠÍČEK, Zdeněk 53
 VEBER, Václav 54, 148
 VEIDMANN, J. 330
 VESEL, Ján 526
 VITULA, Miloslav 22
 VLACH, Jaroslav 552, 559
 VLČEK, Radomír 116, 148
 VOJTAŠŠÁK, Ján 557
 VOLFE, Robert Bob 195
 VONDROVÁ, Jitka 196, 481
 VRABEC, Václav 219
 VRANOVSKÝ, Pavel 527
 VYKOUKAL, Jiří 466
 VYKOUPILO, Libor 563
 WAIC, Marek 322
 WANNER, Jan 55, 467
 WEHLE, Hana 220
 WILKE, Manfred 481, 484
 WILSON, W. 266
 WŁADYKA, Wiesław 56
 ZABLOUDILOVÁ, Jitka 255
 ZAHRADNÍK, Vladimír 221
 ZAVACKÁ, Katarína 528
 ZDYCHA, Pavel 404
 ZEMAN, Zbyněk 323
 ZILYNSKYJ, Bohdan 324, 491
 ZOUNEK, Jiří 468
 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica 405
 ŽÁČEK, Pavel 494
 ŽÁČEK, Rudolf 488
 ŽADANSKÝ, Juraj 325
 ŽAMPACH, Vojtěch 453
 ŽEMLIČKA, Josef 117

Názvový rejstřík

- Aféra majora Šoffra 436
 The Age of Extremes 156
 Americká poválečná politika... 141
 Architekt Bedřich Feuerstein... 263
 Archiv francouzské pozemní armády... 84
 Archive of Freedom 104
 Archivní fond Vojenská kancelář... 100
 Archivní fondy a sbírky... 74
 Arnošt Heidrich a odboj 1939-1945 211
 Autonomie Podkarpatské Rusi... 244
 Baltické státy a projekt... 234
 Beneš a Hodža v druhém... 371
 Beneš-Stalin Relations 1935-1948 98
 Benešovy vztahy do vlasti 372
 Benešův diplomatický zápas... 352
 Bezprostřední reakce... 458
 Bibliograf Jaroslav Vlach 552
 Bibliografie [prací Alice Teichové] 119
 Bibliografie [soudobé dějiny] 122, 123, 124, 125, 126
 Bibliografie Jana Janáka za léta... 120

- Bibliografie Jižní Moravy... 132
 Bibliografie závažnějších prací... 121
 Boj o Hrad. 1, Hrad a Pětka 323
 Boj o obnovení Československa... 379
 Bolavá noha 221
 Die britische Regierung kommt... 326
 Britské velvyslanectví v Praze... 191
 Bylo mi osmnáct, devatenáct... 215
 Cahiers du CEFRES... 65
 Calumniare audacter 321
 Celní unie v úvahách... 502
 Celostátní studentská vědecká... 57
 Centralismus a autonomismus... 245
 Cesty české romistiky 167
 Cesty Romů 1945-1990 167
 Co si dnešní Češi myslí... 37
 Co vypovídají dokumenty o dětech... 179
 The Collapse of American Policy... 266
 Czechoslovakia between Stalin... 248, 352
 Čekání na Godota 428
 Česká a slovenská historiografie... 247
 Česká diverze na Těšínsku... 227
 Česká politika a zákon... 241
 Česká společnost, jinonárodní... 166
 České a slovenské zemědělství... 106
 České frankofilství jako... 510
 Česko-slovenská historická ročenka 109
 Československá armáda v datech 304
 Československá diplomatická mise... 373
 Československá historická ukrajinstika... 12
 Československá samostatná obrněná... 393
 „Československá společnost“ a... 442
 Československá společnost historická... 96
 Československá strana národně... 423
 Československá zpravodajská skupina... 395
 Československé letectvo v roce 1938 285
 Československé osvobození - plány... 389
 Československo a východní Evropa... 107
 Československo-rakouské kapitálové... 289
 Československo-rakouské obchodní... 301
 Československo-sovětská zpravodajská... 261
 Československý odboj v Polsku... 374
 Českoslovenští legionáři (1914-1920) 255
 Českoslovenští letci... 320
 Českoslovenští občané německé... 364
 Český historický ústav v Římě... 68
 Český historik Robert Kvaček... 6
 Český stát a německá říše - vztah... 532
 Češi a Němci : konfliktní společenství... 530
 Češi na Volyni a Ukrajině 75
 Čeští parašutisté ze Západu... 348
 Čeští zemědělci na Volyni... 400
 Činnost Okresního akčního výboru... 455
 Činnost Vojenské archivní komise... 73
 Dějiny jako katedrála nebo... 44, 49
 Dějiny Ruska 148
 Dějiny Slovenska a Slovákův 46
 Dějiny SSSR a sovětského bloku... 40
 Dělnická tělovýchova v prvním... 322
 Demarkační čára u Plzně 363
 Deník MVDr. Karla Höhiga 214
 Deník Vojtěcha Borise Luži 203
 X. všesokolský slet roku 1938... 318
 Determinanty polityczne stosunków... 168
 Dokumentaristika jako pokus... 64
 Dokumenty československé armády... 182, 183, 184, 185
 Druhé slovo autorovo ke kritice... 297
 2. zasedání Česko-ruské komise... 59
 Důstojné ocenění hrdinů 58
 Dva z vršovické skupiny mládeže 536
 XXIV. mikulovské sympozium 82
 20. červenec 1944 v německé... 399
 25 let česko-slovenských vztahů... 524
 Dvanáct let s Janem Masarykem 212
 Dvě zajímavé monografie... 409
 Dygresje wokół dwuetniczności... 505
 Dynamika průmyslového rozvoje... 271
 Edvard Beneš o jednání v Moskvě... 186
 Edvard Beneš v Chicagu 1939... 339
 Egyptská karta v sovětské... 467
 Ekonomický úpadek habsburské... 253
 Encyklopedie a doba 140
 Etnické menšiny na Slovensku... 514
 Etnické vědomí u Čechů ve Francii 161
 Etnika v pohybu II 88
 Evakuácia slovenských Nemcov... 358
 Fenomén novodobého nacionalizmu... 110
 Filozofická fakulta Masarykovy... 468
 Formovanie bezpečnostného aparátu... 382
 Formovanie Hodžovej koncepcie... 224
 František Hrubý a Český časopis... 5
 Generál a maršál tří armád 546
 Generál Eliáš a Schmoranzova... 353
 Generál Ján Golian 543
 Generál parašutistů [Karel Paleček] 561
 „Golet v údolí“ a osud... 541
 Gordon Skilling osmdesátipětiletý 39
 Historický přístup 53
 Historik František Janáček... 10
 Hodnocení minulosti musí... 477
 Hospodářská politika... 272
 Housenky a motýli 56
 Hrabě František Harrach... 549
 Hrstka spravedlivých 201
 I knihy mají své osudy 270
 Ideové a politické průdenie... 406
 Ilegalna emigrácia Židov... 460

- Iluze jako osud 564
 Interpretácie fašizmu... 146
 Istočnik - pozoruhodný ruský... 66
 Jagdpanzer 38(t) Hetzer v Praze... 344
 Jak jsme dělali historický samizdat 202
 János Kádár a „pražské jaro“ 478
 Janu Janákoví k životnímu jubileu 24
 Janušinka 220
 Jaroslav Školl - kronikář... 42
 Jaroslav Vlach - spolubudovatel... 559
 XI. zjazd Slovenskej historickej... 87
 Jedna úvaha nad dvoma knihami 441
 Ještě k americkému osvobození... 401
 Jindřich Chylík - hospodářský... 19
 Jiří Stříbrný v čele vlastní strany 563
 Jiříčkové 537
 Jižní Čechy v období 1945-1946 415
 Josef Ludvík Fischer v kontextu... 545
 Jubileum historika PhDr. M. Vituly 22
 Jugoslawien und Österreich... 147
 K aktivizaci živnostenských strany... 278
 K akulturaci romské menšiny... 209
 K analýze demografického... 163
 K činnosti prostějovského... 472
 K dokumentům ÚV KSSS... 196
 K hraničním problémům... 488
 K nedožitým sedmdesátinám prof. J.Kudrny 25
 K niektorým otázkam existencie... 447
 K osudu skladatele Rudolfa Karla 554
 K osudům vzkazu prezidenta Beneše... 354
 K otázkám štátoprávního... 528
 K otázce zamestnávání legionářův... 265
 K pokusu o dokumentaci... 529, 533
 K problematice vývoje romského... 433
 K problematice výskumu rómскеj... 518
 K problémům americké historiografie... 55
 K profilu a činnosti Demokratickej... 407
 K súčasnému postaveniu Slovákov... 490
 K úloze pevnostního systému ČSR 260
 K úvěrování českého zemědělství... 378
 K věznění parašutisty F. Pospíšila... 359
 K vývoji názorů komunistické... 520
 K vývoji Vysoké školy zemědělské... 367
 K životnímu jubileu Alice Teichové 35
 Kádár v jiném pojetí 475
 Kamil Hoffmann a jeho berlínské... 199
 Kamil Krofta a Slovensko 246
 Karel Goliath-Gorovský (1901-1985) 542
 Karel Poláček v Terezíně 540
 Ke vztahu mezi ústavními orgány... 420
 Kolaborace zůstává výzvou... 368
 Kolik občanů z Čech a Moravy... 336
 Die Kollaboration 1939-1945 368
 Kolokvium „Česko-litevské vztahy...“ 112
 Konec paradigmatu? 50
 Konec války v Terezíně... 204
 Konference o politickém... 108
 Konfiskace a uvalování vnučených... 377
 Konfliktní společenství, katastrofa... 531
 Konfliktgemeinschaft, Katastrophe... 531
 Koniec Československa, jeho... 486
 Kořeny českého stalinismu 158
 Krajane na Dálném východě během... 384
 Kulturné a politické aspekty... 551
 Kulturní a politický význam... 286
 Kus života s Křenem 208
 Legionáři a československá armáda... 310
 Lékaři v povstání a při osvobozování... 397
 Lesné spoločensvá a hospodárka... 357
 Letecká vojenská akademie 1945-1950 198
 Likvidace středních vrstev... 434
 Macůrkova kompendia 32
 Maďarská revizní koncepcie... 292
 Maďarská revoluce 1956 457
 Maďarská revoluce a suezská krize 454
 Mami, neměj strach, vše hravě... 538
 Martin Lecián - postrach Moravy 319
 Masové protesty v Polské lidové... 504
 Menoslov členov... 91
 Menšinové elity a etnický konflikt 522
 Město poznamenané tragédií 410
 Metamorfózy Čech a střední Evropy 487
 Mezi Wilhelmstraße a Thunovskou 268
 Mezinárodní kapitál a Československo 270
 Mezinárodní konference 100 let... 116
 Mezinárodní konference k 55. výročí... 62
 Mezinárodní vědecká konference v Terezíně 63
 Miesto nemeckej menšiny... 521
 Migrácia Slovákov do českých krajín 446
 Minulost jedné iluze 159
 Mírová organizace československé... 306
 Mise prezidentova bratra 254
 Místní akční výbor v Příbrami... 456
 Mobilizovaná československá... 238, 298
 Mocenské elity v Československé... 449
 Modráčkova cesta k družstevnímu... 558
 „Mohutný sen“ Bohdana Pavlu 296
 Moravika - vlastivědná literatura... 133, 134
 Moravská zemědělská rada a její... 329
 Moravskoslezská akademie sněmovala 93
 Moravský zemský archiv v letech... 111
 Moravský zemský prezident JUDr.J.Mezník 562
 Moskevské archivy v roce 1996 60
 Moskovský „proces“ s členmi vlády... 430
 Moskva a východní Evropa 500
 Most mezi Hradem a národní... 312
 Mussolini a Hitler 556
 Na cestě k monopolu moci 441

- Na cestu 77
 Na okraj dodávky slovenských... 381
 Nad badatelskou a tvůrčí prací... 11
 Nad knihou Ferdinanda Seibta... 534
 Nad reflexí první republiky... 419
 Námět 41
 Národní a „čechoslovakistické“... 526
 Národní a národnostní politika... 432
 Národnostně školstvo na Těšínsku 176
 Národnostní aspekt osídlovacích... 422
 Národnostní heterogamie a její... 164
 Národnostní orientace... 174
 Násilí slovem a otázka moci 47
 Naše družstevní hnutí v letech... 370
 Návštěva prezidenta ČSR dr.E.Beneše... 258
 Nejen o Slovesku a armádě 61
 Několik poznámek k mobilizované... 282
 Několik poznámek k podobám... 155
 Několik poznámek k postmoderní... 44
 Některé projevy vztahu Čechů... 231
 Nemá-li být zničen stát, musí být... 547
 Německá sociálně demokratická... 232
 Německé a československé... 86
 Německo a Češi 530, 534
 Německý „stát nad stranami“... 149
 Nepromarněné příležitosti V. Prečana 23
 Neue Forschungsperspektiven... 295
 Neznámý pramen k dějinám genocidy... 190
 Niekoľko poznámok k otázkam... 519
 Niekoľko poznámok k stranicko-... 223
 Norrtullsgatan č. 65 114
 Nostrifikace v prvním desetiletí... 273
 Nová práce o Wilsonovi a čs. legiích... 266
 Nová významná publikace o odsunu... 444
 Nové přístupy ke zkoumání... 169
 Nový časopis Rossica 105
 Nový výzkum národnostních vztahů 170
 O československých legionářích... 255
 O dějinách a smíchu 152
 O demokratech v „autoritativní“... 256
 O internetních vztazích... 171
 O našich památných dnech 493
 O některých proměnách jazykové... 172
 O osudu pracovních transportů... 351
 O Pamětech Edvarda Beneše 213
 O smyslu sporu 26
 O struktuře české historické paměti 200
 Občanská společnost... 469
 Občanské fórum - vznik, vývoj... 483
 Obchodní styky Rakouska s Malou dohodou... 302
 Obrana Podkarpatské Rusi... 228
 Od důvěry k podezřívavosti 427
 Od Normandie do Plzně 335
 Od okupace k osvobození 1939-1945... 195
 Odbojová skupina NRV... 340
 Odbojová skupina pošt. a telegr. ... 341
 Oddíl pro zvláštní úkoly při... 396
 Odůznání mnichovské dohody... 360
 Ohlas maďarské revoluce roku 1956... 188
 Olomoučtí vysokoškolští studenti... 480
 Opomenutá kapitola terezínských... 437
 Opomíjené prameny ke klíčovým... 452
 Opozice a odpor v poválečných... 499
 Opožděný nekrolog 7
 Opposition und Widerstand in... 484
 Optanti z Podkarpatské Rusi... 450
 Organizace a činnost skupiny... 330
 Organizace rádiového spojení... 337
 Organizace Todt (OT)... 386
 Organizace výstavby čs. těžkého... 307
 Ortegovské imaginace pro Jana Křena 28
 XVIII. mezinárodní kongres historiků... 92
 Osudy majora „Schutzpolizei“... 375
 Osvobození města Plzně - příjezd... 392
 Osvobození Plzně a západních Čech... 349
 Otevření nového centra pro výzkum... 117
 Otto Urban (1938-1996) 9
 Padesát let Vlastivědného věstníku... 97
 Panslavismus a slavjanofilství dnes 154
 Le Passé d'une Illusion 159
 Pedagogiczne problemy... 508
 „Peerelowska“ przeszłość... 34
 Pekařovo potýkání s Palackým 14
 Pekařovy recenze 15
 Pekařův rok 1917 553
 Personál protektorátních... 369
 Personální průvodce mobilizované... 283
 Perspektiva kontinuity... 513
 Perzekuce moravského duchovenstva... 402
 Pevnostní útvary československé... 308
 Plzeň 1945 v dokumentech... 181
 Po proudu života 210
 Po stopě historické pravdy (1964-69) 45
 Pobaltské státy a Mnichov 314
 Počáteční fáze procesu... 476
 Počátky normalizačního režimu... 471
 Počátky studené války 145
 Počátky víry v pokrok 153
 Pod patriaršním křížem 331
 Podíl československých letců... 387
 Podkarpatská Rus ako autonómna... 309
 Podkarpatská Rus na Pařížské... 262
 Podkarpatská Rus v dějinách... 79
 Podkarpatská Rus/Karpatská... 252
 Pohled A. Teichové na mezinárodní... 291
 Pokus o československo-polské... 235
 Pokus o Viléma Prečana 38

- Poláci a jejich vztah k Němcům... 143
 Poláci a Maďaři v roce 1956 463
 Politické elity na Slovensku... 425
 Politické elity v Prozatímním... 414
 Politicko-organizační vývoj... 279
 Politický vývoj v Protektorátě... 390
 Poľnohospodárska politika... 328
 Poľnohospodárstvo a lesné... 325
 Poľnohospodárstvo vo východných... 264
 Polska dywersja wojskowa... 237
 Polská historiografie o „vyhnání“ ... 4
 Polska roku 1956 466
 Polska wobec Czechosłowacji... 317
 Polské dokumenty v ruských... 90
 Polsko 1986-1989 : od kooptace... 506
 Polsko a „pražské jaro“ 1968 473
 Polsko-čínské rozhovory v lednu 1957 464
 Polsko-ruská válka a vznik Malé... 240
 Polský rok 1956 jako masový... 466
 Polští rolníci a kolektivizace 503
 Polští socialisté... 413
 Posláni spolku Československá... 305
 Poslední léta komunistického... 194
 Působenie českých profesorov... 280
 Postavení práva, problémy... 516
 Postavenie maďarskej národnostnej... 489
 Postoj Čechov a Slovákov... 249
 Poválečný stranicko-politický... 394
 Poznámka k typologii... 160
 Poznámky k českému výzkumu dějin... 324
 Poznámky k čs.-polským... 242
 Poznámky k problematice výzkumu... 173
 Poznámky k procesu optácie 417
 Poznávanie kultúry romských... 162
 Pozůstalost Dr. Fritze Ullmanna... 180
 Prag 1968 : Der Einmarsch... 481
 Prameny k dějinám československé... 99
 Právne východiská pozemkovej... 445
 Pražské jaro - nové pohledy... 481
 Problematický příspěvek k dějinám... 483
 Problematika antisemitismu... 157
 Problematika československo-... 250
 Problems of Democratic Transition... 160
 Problémy kontinuity Benešovy... 361
 Profesor Jaroslav Marek jubiluje 52
 Profesor Jindřich Šebánek... 1
 Profesor Otto Urban (1938-1996) 21
 Prognostici v takzvané sametové... 482
 Program agrárníků... 362
 Promarněná příležitost nového... 439
 Promarněné příležitosti... 144
 Proměny a neměnnost Jaroslava Marka 29
 Proměškané setkání 465
 Protižidovský pogrom... 421
 Průvodce po institucích... 101
 První konference baltických... 113
 První kroky francouzské vojenské... 229
 První světová válka jako mezník... 89
 Představy československé exilové... 391
 Představy poválečné sociální... 451
 Přežili díky šťastným náhodám... 539
 Příběh Josefa Böhma 346
 Příjezd francouzské vojenské mise... 230
 Příprava a výsledky voleb v roce... 416
 Přirozená měna obyvatelstva podle... 175
 Příspěvek k debatě o řešení české... 529
 Příspěvek k výkladu vzájemného... 269
 Příspěvek k výzkumu boje... 345
 Reakce příznivců národně... 412
 Reformní hnutí a normalizace... 479
 Reorganizace útoční vozby... 239
 Reslovakizácia v slovenskej... 448
 Revue de Synthèse Historique... 18
 Rezistence moravského... 403
 Rezoluce vlády a parlamentu... 103
 Rok 1918 a rekonstrukcia... 275
 Rola konsultuatu Rzeczypospolitej... 288
 Role pachtu v zemědělství... 303
 Roľnícke družstevníctvo v období... 365
 Rozhovor Josefa Smrkovského... 187
 Rozvoj a problémy socializovaného... 496
 Rumunští vojáci u nás v roce 1945 376
 Ruská otázka a problém uznání... 315
 S Prahou či proti Praze 251
 Sbirka služebních předpisů... 347
 Securitas Imperii 494
 Die SED und der „Prager Frühling“... 481
 17. listopad 1939 ve vzpomínkách... 218
 700 let města Plzně 492
 Seminár k vzniku ČSR v roku 1918 69
 Seminár občiansky a národnostný... 70
 Sjezd Československé strany... 424
 Skutečně za všechno může... 284, 297
 Śląsk Opolski jako region... 511
 Slezska - evropský region... 67
 Slibné předznamenání 109
 Slováci v českých krajinách... 313, 525
 Slovacka v edicih na území... 129
 Slovákistika na Filozofické fakultě... 517
 Slovenská armáda 1939-1945 331
 Slovenská povojnová... 16
 Slovenská spoločnosť na sklonku... 350
 Slovenské dejiny v najnovších... 20
 Slovenské inštitúcie v Maďarsku... 512
 Slovenské lesníctvo v období... 404
 Slovenské obyvateľstvo... 523
 Slovensko a nová, obnovená ČSR 408
 Slovensko v rokoch 1945-1948 441

- Slovensko-česká komisia... 71, 72
 Slovo autorovo ke kritice... 284, 298
 So oder so 533
 Socialisté a ti druzí za Velké války 281
 Socialisté na rozcestí 281, 290
 Socialisté se konečně vrací... 290
 Sociální demokraté ve Druhé... 256
 Sociální pozice národnostních... 277
 Souvislost suezské a maďarské... 462
 Sověti a obrana ČSR? 248
 Sovětské ozbrojené síly v červnu... 332
 Sovetskij Sojuz... 501
 Sovětský svaz a Marshallův plán 431
 Die Sowjetunion und... 248
 Special Tasks 321
 Spojenci na začátku studené války 142
 Spolek karpatoruských studentů... 495
 Správa pplk. H. M. Threlfalla... 405
 Stalin po válce (1945-1948) 440
 Stanislav Šisler zemřel 17
 Stanovisko Slovensko-českej... 46
 Stanovisko Společné česko-německé... 193
 „Staré“ a „nové“ elity v českých... 497
 Stellungnahme der Gemeinsamen... 193
 Sto let Vlastivědy moravské 139
 Sto roků časopisu [Československý... 27
 Stranictví a česká rezistence 380
 Struktura spolků na severozápadní... 225
 Studentská vědecká konference... 81
 Die Stunde Klios 43
 Svět po holocaustu 177
 Šarišsko-zemplínska dedina... 366
 Šesté česko-slovenské sympozium... 85
 Špecifický charakter slovenskej... 527
 T. G. Masaryk a Jaroslav Goll 548
 T. G. Masaryk český nacionalista? 555
 Tábory nucené práce v ČSR 1948-1954 409
 Tábory v českých zemích 1945-1948 409
 Terezínská bibliografie... 130, 131
 Terezínští vězni a válečná výroba... 383
 Thoughts from Canada on V.Havel's... 150
 Tlač Podkarpatskej Rusi v rokoch... 300
 To to let... 219
 Tomáš G. Masaryk versus F. Naumann 151
 Tradice české historiografie... 54
 Trochu vzpomínek z I. světové... 200
 Tschechische Republik... 36
 Tschechoslowakei und... 76
 U Masarykovcov 207
 Účast polské armády na operaci Dunaj 474
 Učitelé na Šumpersku v letech... 470
 Ukrajinci v Čechách a na Moravě 491
 Ukrajinská historiografia... 233
 Únorová politická krize r. 1948... 429
 Unternehmen Südost 355
 Útočná vozba slovenské armády... 334
 Uvažováno o jednom vztahu 509
 Úvěřování československého... 287
 Úvodní slovo 418
 Válečná československá armáda... 238, 282, 299
 Válka o Chaco Boreal očima... 206
 Valná hromada Historického klubu... 78
 Včlenění českého zemědělství... 385
 Ve svírajícím objetí ideologie... 31
 Vedení Obrany národa a Polsko 356
 Velké dějiny malých národů 48
 Velmoci a vyhnání a vysídlení... 411
 Vertreibung und Abschub 444
 Vilém Prečan - stručná... 8
 Vilém Prečan šedesátipětročný 30
 Vilém Stanovský (1896-1972) 550
 Vítěz, který prohrál 547
 Vlasovci v Čechách na konci války 189
 „Vlastizravný biskup“ Ján Vojtášák 557
 Vojačí druhé kategorie 459
 Vojenská rádiová ústředna 338
 Vojenská zpravodajská služba... 276
 Volby na jaře 1920 257
 Volby roku 1946 na Moravě 426
 Vostočnaja Jevropa v dokumentech... 102
 Výber z nemeckej historiografie... 146
 Výběr z prací Františka Janáčka 135
 Výběr z prací Otty Urbana 137
 Výběr z prací Tomáše Pasáka 136
 Výběrová bibliografie dějin... 128
 Výběrová bibliografie prací... 138
 Výběrová bibliografie publikací... 118
 Výběrový bibliografický soupis... 127
 Výbor pro dějiny národné... 94
 Východní Evropa v dokumentech... 102
 Výroční zasedání Mezinárodní rady... 83
 Vysídlení německého obyvatelstva... 453
 Vyšší velitelství Rudé armády... 333
 Vývojové tendence demografické... 165
 Výzkum dějin internačního tábora... 438
 Vzklady do vlasti 372
 Vznik Československého státního... 80
 Vznik Nezávislé jednoty... 311
 Vznik terezínského ghetta 535
 Vzpomínka Karla Schmidta na École... 205
 Vzpomínka na Emila Jenerála 13
 Vzpomínky československého... 216
 Wavellova ofenziva 342
 Widersprüche in... 485
 Z činnosti odbojové organizace... 343, 398
 Z dopisů V. V. Klecandy... 222
 Z prejavov prednesených... 178
 Z válečného deníku Jana Slavíka 197

- Za Erikem Polákem 3
 Za historikem Františkem Janáčkem 33
 Za Masarykův aristokratismus 544
 Za prof. dr. Walterem Hummelbergerem 2
 Začlenenie Podkarpatskej Rusi... 316
 Zahraniční obchod v letech první... 274
 Základní práce... 147
 Zamyšlení nad životem a dílem... 51
 Západočeské archivní prameny... 115
 Zapojení železnic Podkarpatské... 293
 Závěrečná zpráva vyslance V. Girsy... 236
 Záznam o zasedání Ústředního... 192
 Zbrojní obchody Škodových závodů... 259
 Ze vzpomínek 217
 Zemědělská politika... 461
 Zemědělský družstevní lihovar... 498
 Zemědělství v okupovaném... 226
 Zemědělství v zemích ovládaných... 327
 Zemský archiv v Opavě v letech... 95
 Změny v pozemkové držbě v Českých... 294
 Zmeny v spoločnosti a ich odraz... 515
 Znovuobnovená Československá... 435
 Zpolitizovaný export 267
 Zprávy z říše tajné služby 494
 Ztracená příležitost? 285
 Ztráty amerického a britského... 388
 Zur Wahrnehmung Deutschlands... 507
 Živelné přesuny osob cikánského... 443
 Živnostenské podnikání, obchodní... 243
 Život v čase krajnosti 156
 Životní osudy Zdeňky Pokorné 560

Soupis excerptovaných časopisů a sborníků

- Acta contemporanea (1998)
 Časopis Matice moravské - 115 (1996), 116 (1997)
 České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války (1996)
 České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století (1997)
 Česko-slovenská historická ročenka 1996, 1997
 Český časopis historický - 94 (1996), 95 (1997)
 Československo a střední Evropa v meziválečném období (1996)
 Historie a vojenství - 45 (1996), 46 (1997)
 Jižní Morava - 32(35) (1996)
 K poctě Jaroslava Marka (1996)
 Moderní dějiny - 4 (1996)
 Národní odboj a politické, kulturní a vojenské aspekty osvobození Plzně západních Čech americkou armádou (1996)
 Occursus-Setkání-Begegnung (1996)
 Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě (1996)
 Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii (1996)
 Sborník prací moravských historiků (1996)
 Severní Morava - 71 (1996)
 Slezský sborník - 94 (1996), 95 (1997)
 Soudobé dějiny - 3 (1996), 4 (1997)
 Tereziánské listy - 24 (1996), 25 (1997)
 Vlastivědný věstník moravský - 48 (1996), 49 (1997)

Summaries

The Domestic and the Foreign: Austria's Changing Interpretations of Its Nazi Past

Karl Stuhlpfarrer

The author examines the way in which the Austrians came to terms with their Nazi past. He also notes the political discourse, trials of war criminals, reparations for victims, collective memory, and reflections by professional historians and people in the arts. Austrian society, according to the author, showed a strong tendency to suppress its own share of guilt for participating in Nazi crimes. After World War II Austrian politicians accepted the thesis (and held on to it for a long time) that Austria was the first victim of Hitlerite Germany. The author demonstrates that this thesis was advantageous from the point of view of international relations, and above all that it supported the process of integration in Austrian society, a process whose dominant feature was the Austrian attempt to slough off responsibility for Nazi crimes. The juridical settling of accounts with crimes committed by Austrians during the Nazi régime were handled by the tribunals of the Great Powers and by People's Courts in Austria. These trials, which were held in the years 1945–55, heard accusations against 28 148 persons of whom less than half were convicted, including 43 death sentences. Apart from that, more than a half million other comprised persons were registered in lists, and they received lighter sentences. At first when providing reparations to victims of the Nazis, members of resistance movements were given preference over those who had been persecuted for reasons of race; restitution of property was carried out only in a lackadaisical manner. The author maintains that the Austrian legal system after the war incorporated some elements of Nazi law. Until recently in the Austrian collective conscience memories of the dead war heroes clashed with reverence for the victims of Nazism, whose symbol came to be the Mauthausen concentration camp. The author states that the most considerable interest in Austria's share in Nazism has been manifested by the young historians beginning in the mid-1980s. This problem was treated in the arts, for instance in the novel by Gerhard Fritsche, *Fasching* (1967), before scholars tackled it. In conclusion Stuhlpfarrer claims that Austria was not a mere victim of Nazism, but nor was it simply a perpetrator.

The Last Bastion of the West: Czech Non-Socialist Political Journalism, 1945–48

Milan Drápala

The author turns his attention to two Prague weeklies, *Obzory* [Horizons] and *Vývoj* [Developments], published in the years 1945–48 under the auspices of the Czechoslovak People's Party. They were tribunes of nonconformist, radically critical views on the authoritarian and leftist-populist aspects of the governing régime of 'limited democracy'. The form of both the weeklies was determined by three features: clearly pro-Western (particularly pro-Anglo-Saxon), anti-socialist, and pro-Christian. The author evaluates the journalism of writers such as Pavel Tigrid, Helena Koželuhová, Ladislav Jehlička, Bohdan Chudoba and Jan Kolář, who also published in the daily *Lidová demokracie* and the Slovak revue, *Nové prúdy*, for their penetrating analysis of their society and realistic assessment of the danger stemming from the Communists' ambitions to attain power and from international developments. This clear-headed position did not, however, lead them to be reconciled with the spirit of the age. The author reveals the ideological tension between some of these nonconformists, which was centred on liberal or Christian 'integralist' values as an alternative to the totalitarian ideology, as well as on possible ways out of the social crisis. Koželuhová, for advocating what for her colleagues was an overly liberal viewpoint, was excluded from the People's Party and afterwards was even prevented from publishing. The author also emphasizes *Obzory's* contribution to lifting the taboos on topics such as inhumane treatment of Germans in internment camps and instances of revolutionary terror.

Verse in Bad Repute: Criticism of Jaroslav Seifert, 1950

Jiří Knapík

Jaroslav Seifert's collection of verse, *Píseň o Vitorce*, was published in 1950, and Seifert soon became the target of a violent ideological campaign, which began with a critical review by Ivan Skála in the Party weekly *Tvorba*. The Czechoslovak Communist Party apparatus, led by Rudolf Slánský, was particularly interested in the criticism, and Slánský entrusted the campaign to the foremost ideologue and formulator of Communist policy on the arts and culture, Gustav Bareš.

The campaign against Seifert was not merely a response to his new collection; it was also a reaction to his earlier, uncomplimentary statements about Soviet poetry and, to a certain extent, the political views he had expressed in the years 1929–38. Skála's criticism in *Tvorba*, however, met with the displeasure of some members of the writers' community, particularly Vítězslav Nezval, who came out vigorously in Seifert's defence; consequently, members of the Party leadership with a dogmatic attitude towards the arts did not manage to establish a kangaroo court of writers to judge Seifert's work.

At one point, Bareš's adversary in cultural affairs, Minister of Information Václav Kopecký, tried to use Bareš's and the Party apparatus's hard-line attitude towards Seifert to further his own ends. In September 1951 a session of the Party's Central Committee set in motion changes in the leadership, and Kopecký and his supporters began to exploit

the 'Seifert case' to point out mistakes committed by the Party apparat in the area of the arts and culture.

Changes in the constellation of political power led to Bareš's demise in January 1952. His involvement in the anti-Seifert campaign had only helped lead to his own disgrace and thus indirectly to his fall. This, however, had been preceded by Bareš's self-criticism before Party members and to self-criticism by the editors of *Tvorba*, in which the previous approach to Seifert had been declared mistaken. As a consequence of these events artists who had profited from the alliance with Kopecký improved their standing in the organs of the Writers' Union and obtained greater influence in the formation of policy for the arts.

The Second Congress of Czechoslovak Writers, which took place in 1956, provided everyone who had participated in the attack on Seifert with an opportunity to express less partisan opinions on the matter. While the poets Skála and Sedloň took advantage of this, Kopecký, in his book *ČSR a KSČ* [The Czechoslovak Republic and the Communist Party of Czechoslovakia] (1960), again defended the campaign against Seifert. This was evident in the fundamental compatibility of the aims of Kopecký and Bareš in policy on the arts, and it demonstrates that the differences between the two politicians' methods consisted merely in the choice of tactics.

The Slapy Dam Project and Its Social Repercussions

Jan Gorenčík

The dam at Slapy (just south of Prague) represents one of the large construction projects of socialist Czechoslovakia. It is a monumental work, and like other similar projects has its own dramatic history. The project's development provides insight into the essence of the 'socialist system' – greater insight perhaps than many an 'attractive' subject of recent Czechoslovak history, such as crimes committed in the name of establishing and preserving Communism.

The actual plan for the dam and the system of cascades along the River Vltava had developed over many years, and, while trying to keep pace with changing needs, placed the emphasis on a vast range of parameters, sometimes in direct opposition to one another. Following the Communist takeover of February 1948, the conception of the Vltava cascades changed, preserving nothing of the original, pre-World War II plans of Josef Bartovský, which had been partially realized near the Bohemian towns of Vrané and Štěchovice. The possibility of using the Vltava as a waterway was also radically re-evaluated, and after consultation with Soviet experts (Remezov in particular) it was decided that facilities would not be built for cargo ships, and that the maximum hydro-electric power would be exploited at the upper levels, namely at Slapy and Orlík. The whole conception of a militarized economy was marked by budgetary restraints and attempts at the quickest possible completion of the waterworks. Investment into shipping facilities were declared inefficient and uneconomical.

The gravest chapter in the story of the construction of Slapy dam consists of the state's approach to financial compensation for damages caused in the inundated areas. Of the total 296 owners of real estate earmarked for purchase (apart from the property of the state, towns, and the Church), the state built replacement housing for part of the population of Hřiměždice, that is to say for workers from the nearby quarries (a total of

five property owners), as well as for most of the population of Zvírotice, where the state, at its own expense, built an élite cooperative community (including 28 property owners), and for 107 citizens, who, as part of the new action plan of the Regional National Committee, received subsidies enabling them to build replacement housing. The greater part of the total number of property owners, a total of 156 persons (including 'kulaks' and owners of small businesses), however, had to leave their homes. Reparations, if they received any, were not enough to enable them to build or to buy new housing.

The 'Vltava cascades', including the Slapy dam, might, from the point of view of the needed energy that was obtained, be considered the lesser of two evils. But 'socialist Slapy' was merely one more monument of an era during which a militarized economy's race for energy brought about enormous and often irreparable damage to the natural environment and the social fabric. The dam is a reminder of the time when the publicly declared 'efforts for the welfare of our working people', including their civil rights, remained merely a hypocritical, demagogic cliché. The Slapy dam is one of the milestones of error on the road to the embarrassing end of the socialist system in Czechoslovakia.

Materials

The Czech Small Businesses Movement, 1918–38

Pavel Marek

Under discussion here are the mechanisms for the transfer of interests within the diverse small-businesses movement in Czechoslovakia from 1918 to 1938. The author examines the relations between the factions and leaderships of the national-democratic party that would become the Party of National Unification, the Czechoslovak People's Party, and the socialist parties within this 'nonpolitical' movement. Special attention is paid to the structures and mechanisms of the Czechoslovak Party of Middle-Class Small Business and Commerce. On the basis of his research the author describes how the complicated nature of the transfer of interests of the small-business factions of the political parties culminated in attempts to influence the non-political structures of the 'estates' and to transform them into partisan satellite groups. Not only were they more stable, but the mechanisms for the transfer of interests had been built by the state, for whom they represented partners on matters of economic and social policy. Party differences may have been overcome in the nonpolitical organizations, but the price to be paid for this was the absence of a unified platform and of concentrated pressure on the political centre. The 'small-business pillar', in the sense of a specific and complete instrument, was never built. One could perhaps talk about certain signs of one, but only in connection with the development of the Czechoslovak Party of Middle-Class Small Business and Commerce.

Horizon

Seifert's *Píseň o Viktorce*

František Kautman

In the first part of this article (which first appeared in 1982 in the emigré journal *Listy*) the author analyses the structure of Jaroslav Seifert's *Píseň o Viktorce* [The Song about

Viktorka] (Prague: Československý spisovatel, 1950). In the second part he recalls the circumstances preceding the publication of the work, and the consequences of Ivan Skála's intensely critical review of this work, which was published in *Tvorba* (1950). Skála's article was clearly intended as a signal for the unleashing of a malicious Party-led campaign against Seifert. The campaign never actually materialized, but for the next four years Seifert was forbidden to publish.

An Alien Voice

Ivan Skála

This is Skála's original review of Seifert's *Píseň o Viktorce*. It was published in 1950 in *Tvorba*, the Party's weekly on the arts and culture, at the order of the Secretary of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party, Gustav Bareš. In the review, Skála characterizes Seifert as a talented poet who has, however, renounced his roots in proletarian poetry, alienated himself from the 'working man', and become the mouthpiece of petit bourgeois values. Skála harshly condemns *Píseň o Viktorce* because Seifert has depicted in it the tragic fate of the character from Božena Němcová's major work of nineteenth-century Czech prose fiction, *Babička*, instead of celebrating the building of contemporary Czechoslovakia and the state's rosy prospects. In his review, Skála insinuates that behind the story of Viktorka lurks a reactionary allegory on the life of the decadent artist in socialist society who has lost the opportunity to satisfy his self-centred interests. Skála concludes his assessment by claiming that Seifert 'has no right to misuse the honorary title of "poet"'.

Reviews

The Road to Humiliation, Repression, and Liquidation

Pavol Martuliak

J. Pešek and M. Barnovský, *Štátná moc a cirkvi na Slovensku 1948–53* [Church and State in Slovakia, 1948–53] (Bratislava 1997).

This publication provides an overview of the important Churches in Slovakia after WW II. The authors focus on the question of the persecution and, in some cases, liquidation of the Churches, particularly the Uniate. It also provides an overview of the liquidation of the religious orders.

The Sociological View of Issues in Contemporary History

Jan Měchýř

Lubomír Brokl et al, *Reprezentace zájmů v politickém systému České republiky* [Representation of interests in the Czech political system] (Prague: Sociologické nakladatelství, 1997), 207 pp.

The authors of this volume examine 'institutional interests in Czech society' (the emergence of civil society) after November 1989. The work comprises four separately

authored sections: (1) Lubomír Brokl, 'Pluralist democracy or neo-corporatism?'; (2) Zdeňka Mansfeldová, 'Social partnership in the Czech Republic'; (3) Zdeňka Mansfeldová and Aleš Kroupa, 'Civil associations and professional associations'; and (4) Jonathan Terra, 'Theoretical and methodological questions in the study of neo-corporatism'.

The first and last sections are purely theoretical, whereas the second and third provide facts on the social question, trade union activity, and tripartism (a neo-corporative institution, consisting of government, employers and unions) in the Czech Republic.

On Sources

Czech and Czechoslovak Documents in the Hoover Institute Archive

Jan Kuklík & Jan Němeček

This article is concerned with records on twentieth-century Czech and Czechoslovak history, which are deposited in the Hoover Institute Archive, Stanford, California. Apart from general information on the Czechoslovak holdings and on the archive and library of the Hoover Institute the authors discuss the collected papers of Eduard Táborský, Štefan Osuský, Juraj Slávik and Ladislav K. Feierabend, as well as mentioning the papers of Vladimír Krajina, Miroslav Schubert, Ivo Ducháček and Jaroslav Stránský.

Special attention is paid to documents concerning the Czechoslovak resistance abroad during World War II and to material on the politics of the Czechoslovak emigrés after the Communist takeover of February 1948. The authors compare the materials in the Hoover Institute with existing publications, including memoirs and scholarly literature, as well as with records from Czech archives.

This contribution concludes with samples from several documents, which illustrate the nature of the individual collections. Among them is a draft letter from Osuský to Rudolf Beran, congratulating him on being named Prime Minister; Edvard Beneš's preface to an unpublished book, *In the Fight for Peace and Freedom*; Táborský's notes on Beneš's talks with Robert Bruce Lockhart in April 1941; Beneš's notes on talks with Alexander J. Korneychuk, 28 November to 1 December 1943; Slávik's notes on talks with Beneš, from 4 August 1945, on Slávik's candidacy for a seat in the provisional National Assembly; and a letter from Josef Voženílek and Břetislav Morávek to Osuský, dated 11 September 1948.

Chronicle

Jan Vladislav Turns Seventy-Five

Vilém Prečan

This is biographical sketch describing how Jan Vladislav, a writer of verse, prose fiction, as well as literary criticism and history, was forced onto the sidelines by the Czechoslovak Communist régime and yet managed to resist the unfavourable conditions and to create an exceptionally large body of excellent work. The twists and turns of Vladislav's life are discussed, with special attention paid to his most important achievements as a writer, and the article points out that the greater part of Vladislav's literary work has yet to be published.

Contributors

Milan Drápala (1964) has been a researcher at the Institute of Contemporary History, Prague, since 1990. His chief academic interest is the political activity of the Czech cultural élite from the 1930s onwards.

Jan Gorenčík (1970) is a graduate of the Natural Sciences and Arts Faculties of Charles University, Prague. During his university studies he began to focus on contemporary Czechoslovak economic and social history.

František Kautman (1927) is a literary historian and fiction writer. He is particularly concerned with the theory of interpretation of a work of literature, and the comparative study of Czech, Russian and German literature. His recently published work includes *Svět Franze Kafky* (1991), *Dostojevskij, věčný problém člověka* (1992), and *K typologii literární kritiky a literární vědy* (1996).

Jiří Knapík (1975) is in his fourth year of the history programme at the University of Opava. His special interest is Czechoslovak cultural policy from 1945 onwards. He has published in regional journals and the revue *Proglas*.

Jan Kuklík (1967) is a Lecturer in the Department of Legal History, at the Law School of Charles University, Prague. He specializes in the history of Czechoslovak jurisprudence from 1918 to 1945. He is the author of *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940* (1996).

Pavel Marek (1949) is employed in the Department of Political Science and European Studies, the Faculty of Arts, Palacký University, Olomouc. His area of special interest is political and cultural history from the mid-nineteenth century onwards. At present he is concerned with the politicization of the middle classes.

Pavol Martuliak (1939) is Docent in the Department of History, at the University of Banská Bystrica, Slovakia. He specializes in Slovak and Czech history in the interwar period and from 1945 onwards.

Jan Měchyř (1930) is Docent in the Institute of Economic and Social History, Faculty of Arts, Charles University, Prague. He is particularly interested in Czechoslovakia from 1945 onwards.

Jan Němeček (1963) is a Researcher in the Historical Institute of the Czech Academy of Sciences. His interests include the Czechoslovak resistance abroad during World War II. With the Institute of International Relations, he has also taken part in the preparation of volumes of documents on Czechoslovak diplomacy.

Vilém Prečan (1933) is co-founder and, until June 1998, Director of the Institute of Contemporary History, Czech Academy of Sciences, Prague. His special interest is Czechoslovak history in the European context from the Munich Agreement of 1938 to the present.

Ivan Skála (1922–1997) was a poet, Communist functionary, and long-time editor of *Rudé právo* as well as in the publishing houses *Mladá fronta* and *Československý spisovatel*. In the 1950s he was a prominent author of verse for political agitation; 1960–71 a deputy of the Federal Assembly; 1962–72 a member of the Central Committee of the Communist Party; in the seventies and eighties he was active in re-establishing strict Communist rule in the arts, and in 1982 became Chairman of the Czechoslovak Writers' Union.

Karl Stuhlpfarrer (1941) is Professor of History in the Institut für Zeitgeschichte, University of Vienna. His special interest is Central European history. Among his publications is the two-volume *Umsiedlung Südtirol 1939–40* (Vienna 1985).

Contents

Karl Stuhlpfarrer	The Domestic and the Foreign: Austria's Changing Interpretations of Its Nazi Past	7
Milan Drápala	The Last Bastion of the West: Czech Non-Socialist Political Journalism, 1945–48	16
Jiří Knapík	Verse in Bad Repute: Criticism of Jaroslav Seifert, 1950	25
Jan Gorenčík	The Slapy Dam Project and Its Social Repercussions	47
<i>Materials</i>		
Pavel Marek	The Czech Small Businesses Movement, 1918–38	66
<i>Horizon</i>		
František Kautman	Seifert's <i>Píseň o Viktorce</i>	76
Ivan Skála	An Alien Voice	84
<i>Reviews</i>		
Pavol Martuliak	The Road to Humiliation, Repression, and Liquidation	90
Jan Měchýř	The Sociological View of Issues in Contemporary History	93

On Sources

Jan Kuklík & Jan Němeček

Czech and Czechoslovak Documents in the Hoover Institute Archive	95
---	----

Chronicle

Vilém Prečan	Jan Vladislav Turns Seventy-Five	117
--------------	--	-----

<i>Annotations</i>	120
--------------------	-----------	-----

Bibliography

Articles from Czech scholarly journals and essay volumes, 1996–98	138
---	-----

<i>Summaries</i>	185
------------------	-----------	-----

Jiří Suk

Občanské fórum: Listopad – prosinec 1989
1. díl – Události

Vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
v nakladatelství Doplněk 1997
240 stran, 140 Kč

Chronologie obsahuje podrobné údaje o občanských shromážděních a manifestacích, o působení Koordinačního centra Občanského fóra, Koordinačního výboru Verejnosti proti násiliu, centrálních (federálních, českých a slovenských) státních institucí, politických stran, společenských organizací, sdělovacích prostředků.

Obsáhlý historický úvod pojednává o proměnách vnitřní struktury a politické strategie Občanského fóra.

Součástí publikace je seznam pramenů, výběrová bibliografie, seznam zkratk a jmenný rejstřík.

Jiří Suk

Občanské fórum: Listopad – prosinec 1989
2. díl – Dokumenty

Vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
v nakladatelství Doplněk 1998
330 stran, 210 Kč

Sborník sestává ze dvou přibližně stejně velkých částí: z písemných dokumentů, které vzešly z činnosti Koordinačního centra Občanského fóra, a z editovaných přepisů magnetofonových nahrávek interních porad a diskusí akční skupiny, krizového štábu a rozšířeného krizového štábu KC OF. Druhý díl je opatřen edičním úvodem, seznamem zkratk a jmenným rejstříkem.

Helena Krejčová, Jana Svobodová, Anna Hyndráková
**Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské
obce v roce 1942. Dokumenty**

Vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
v nakladatelství Maxdorf 1997
491 stran, 245 Kč

Publikace přináší souhrn nových, dosud neznámých faktů a informací o životě židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava před zahájením deportací do ghet, koncentračních a vyhlazovacích táborů. Původní dokumenty shromážděné z domácích i zahraničních archivů jsou součástí situačních zpráv, které Židovská náboženská obec v Praze povinně předkládala nadřízenému nacistickému úřadu, a obsahují údaje o historii Židovské náboženské obce, pracovním nasazení židovského obyvatelstva, o jeho vyvlastňování a sestěhování, o organizaci zdravotní a sociální péče i o dalších aspektech životních podmínek židovské populace. Dokumenty, publikované v německém originálu i českém překladu, uvádí studie Heleny Krejčové, jež analyzuje strukturu, postavení a úlohu Židovské náboženské obce v letech protektorátu. Publikaci doplňují dvě přílohy – Seznam zaměstnanců ŽNO a jejich rodinných příslušníků k 21.9.1942 a memorandum Naléhavé úkoly židovské po válce, pocházející z pozůstalosti Erika Kolára a předané počátkem roku 1943 prostřednictvím Otakara Weisla Ústředí domácího odboje jako výraz naděje v přežití židovské populace a jejího znovuzačlenění do obnovovaných státních, společenských i profesních struktur poválečné republiky.

Anna Hyndráková, Helena Krejčová, Jana Svobodová
Prominenti v ghettu Terezín 1942–1945. Dokumenty

Vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
v edici Sešity ÚSD, č. 26, 1996
338 stran, 75 Kč

Edice dokumentů Prominenti v ghettu Terezín obsahuje seznam prominentů kategorie „A“ a údaje o osobách zahrnutých v Albu prominentů a v Kartotéce terezínských prominentů, jež jsou uloženy ve fondech pražské Židovské náboženské obce. Edici doplňuje formou příloh seznam navrhovaných prezidentských výjimek a členů Židovské rady starších v Terezíně. V úvodní studii Helena Krejčová informuje nejen o osudech osobností zařazených v terezínském ghettu do kategorie prominentů nebo privilegovaných, ale i o důvodech, které vedly nacistické orgány k tomuto strukturování terezínských vězňů, a o postavení a úloze gheta Terezín v systému nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů. Orientaci v dokumentech usnadní čtenáři seznam prominentů a osob, jež byly zařazeny do takzvaných prezidentských výjimek. Anglické resumé zprostředkuje strukturu edice a hlavní myšlenky úvodní studie i zahraničním čtenářům.

Autorům

Časopis *Soudobé dějiny* vychází čtyřikrát do roka. Redakce přijímá výhradně původní práce, které jsou výsledkem vlastní badatelské činnosti autora, jsou psány česky nebo slovensky. Články, materiály, vzpomínky, edice dokumentů dodržují zpravidla rozsah jednoho až dvou autorských archů (16–32 stran).

K úpravě rukopisu:

1. Rukopis napsaný na stroji nebo počítači ob řádek po jedné straně normalizovaného formátu A4 odevzdejte v počtu 1 originálu + 2 kopií nebo disketu (WP nebo T602) + 1 otisk textu.
2. Celý rukopis průběžně stránkujte.
3. Pokud vyžadujete zvýraznění některých slov nebo pasáží zvláštní sazbu, podtrhněte je. Požadavek na sazbu petitem označte svislou čarou na okraji příslušné pasáže s poznámkou „petit“.
4. Poznámkový aparát připojte ve WP jako poznámky pod čarou, v T602 na konec rukopisu.
 - a) V odkazech na archivní fondy a sbírky dodržujte toto pořadí údajů: název archivu nebo jeho vžitá zkratka, název nebo značka fondu (sbírky), signatura.
 - b) V odkazech na literární prameny dodržte toto pořadí údajů: **Monografie**: Jméno autora (v pořadí: PŘÍJMENÍ [verzálkami], křestní jméno [nebo iniciály] – spoluautoři (maximálně dva): Název (kurzivou): Podnázev. Místo vydání, nakladatel rok vydání, počet stran. **Pro recenzi, anotaci apod.**: uveďte ještě další údaje o původcích (překladatel, editor, autor úvodu, doslovu, ilustrátor ap.) a o publikaci (např. vydavatel, liší-li se od nakladatele; edici, rejstříky, bibliografie ap.) **Stať ze sborníku**: Autor stati (viz výše; maximálně 3 autoři): Název: Podnázev. In: Název sborníku (kurzivou). Místo vydání, nakladatel rok vydání, rozmezí stran. **Stať z časopisu a dalších periodik**: Autor stati (viz výše; maximálně 3 autoři): Název. In: Název časopisu (kurzivou), ročník, číslo (rok), rozmezí stran.
5. Vyžaduje-li povaha vašeho článku použití obrazových příloh, grafů apod., očísľujte je a jejich čísla uveďte červenou tužkou také v textu.
6. Připojte **resumé** v rozsahu 15–30 řádek pro překlad do angličtiny. Navrhněte zkrácený název článku pro živé záhlaví. Pro poznámky o autorech uveďte: rok narození, stručné sdělení o své odborné činnosti (působíště, nejdůležitější práce, na čem právě pracujete).

Soudobé dějiny

budou s potěšením publikovat anotace nejnovější knižní a časopisecké produkce domácí i zahraniční a předem za ně děkují.

Redakce

PE 6387

\$

